

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ
І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. І. Ф. КУРАСА
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Документи • Матеріали • Публікації

ПОМИЛУВАННЯ НЕ ПРОСИВ...

Доля Юліана Бачинського

Львів – 2020

Надруковано за рішенням
Вченої ради Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол №2 від 11.02.2020 р.)

УДК 930.2(477):9929Ю.БАЧИНСЬКИЙ”18/19”

П 55

П 55 Помилування не просив... Доля Юліана Бачинського: Документи. Матеріали. Публікації / Упоряд.: Ю. Шаповал, О. Якубець; заг. ред. Ю. Шаповал; НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2020. – 264 с.

ISBN 978-966-02-9225-3

У видання увійшли унікальні і недоступні раніше документи з архівів комуністичної спецслужби, що розкривають долю Юліана Бачинського (1870–1940). Громадський та політичний діяч, блискучий публіцист, автор знаменитої книжки «Україна irredenta» (1895), що обґрунтовувала необхідність створення Української незалежної держави, колишній дипломат УНР, він наприкінці 1933 року разом з дочкою Оленою приїздить до Харкова. Розпочавши працювати у редакції «Української Радянської Енциклопедії», Ю. Бачинський не підозрював, що доля його недовзі кардинально зміниться...

Видання розраховане на всіх, хто цікавиться історією.

Упорядники: Юрій ШАПОВАЛ, Олександр ЯКУБЕЦЬ

Рецензенти: д.і.н. Ігор СОЛЯР

д.і.н., проф. Іван ПАТЕР

д.і.н. Оксана РУДА

© Шаповал Ю. І.,
загальна редакція, 2020
© Шаповал Ю. І., Якубець О. А.,
упорядкування, 2020
© Якубець О. А.,
макет та верстка, 2020

ISBN 978-966-02-9225-3

ЗМІСТ

Юрій Шаповал. ЖИТТЯ І СМЕРТЬ ЮЛІАНА БАЧИНСЬКОГО	10
ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ	28
№1	
Постанова про початок справи А. В. Крушельницького	29
№2	
Переправлення А. В. Крушельницького Харківським обласним управлінням НКВС УРСР до Києва	30
№3	
Постанова про обрання запобіжного заходу А. В. Крушельницькому	31
№4	
Ордер на обшук та арешт А. В. Крушельницького	32
№5	
Протокол обшуку вдома у А. В. Крушельницького.	33
№6	
Постанова про спрямування арештованого А. В. Крушельницького з Харкова до Києва	34
№7	
Протокол особистого обшуку А. В. Крушельницького	35
№8	
Квитанція на речі, вилучені у А. В. Крушельницького під час обшуку.	36
№9	
Постанова про обрання запобіжного заходу А. В. Крушельницькому	37
№10	
Постанова про пред'явлення обвинувачення А. В. Крушельницькому	38
№11	
Постанова про початок справи Ю. О. Бачинського	39
№12	
Переправлення Ю. А. Бачинського Харківським обласним управлінням НКВС УРСР до Києва	40

№13	Постанова про обрання запобіжного заходу Ю. О. Бачинському	41
№14	Рапорт про обшук та арешт Ю. О. Бачинського	42
№15	Протокол обшуку помешкання Ю. О. Бачинського.	43
№16	Постанова про спрямування арештованого Ю. О. Бачинського з Харкова до Києва	44
№17	Протокол особистого обшуку Ю. О. Бачинського	45
№18	Постанова про обрання запобіжного заходу Ю. О. Бачинському	46
№19	Постанова про пред'явлення обвинувачення Ю. О. Бачинському	47
№20	Ухвала про виокремлення та дослідження справи А. В. Крушельницького, Ю. О. Бачинського та ін.	48
№21	Протокол допиту А. В. Крушельницького	49
№22	Протокол допиту А. В. Крушельницького	53
№23	Протокол допиту А. В. Крушельницького	54
№24	Протокол допиту А. В. Крушельницького	55
№25	Протокол допиту А. В. Крушельницького	58
№26	Протокол допиту А. В. Крушельницького	60

№27	
Протокол допиту свідка І. Ю. Кулика	61
№28	
Постанова про залучення слідчих матеріалів у справі УВО до справи А. В. Крушельницького та виписки із відповідних свідчень	62
№29	
Заява А. В. Крушельницького до суду	65
№30	
Протокол допиту А. В. Крушельницького	66
№31	
Протокол допиту А. В. Крушельницького	67
№32	
Постанова про долучення до справи А. В. Крушельницького листа Д. Паліїва та сам лист.	68
№33	
Документ про залучення до справи А. В. Крушельницького свідчень Г. Д. Епіка та самі свідчення	69
№34	
Протокол допиту Ю. О. Бачинського	71
№35	
Протокол допиту Ю. О. Бачинського	73
№36	
Протокол допиту Ю. О. Бачинського	76
№37	
Протокол допиту Ю. О. Бачинського	77
№38	
Протокол допиту Ю. О. Бачинського	78
№39	
Протокол допиту Ю. О. Бачинського	79

№40	
Протокол допиту Ю. О. Бачинського	80
№41	
Акт про пред'явлення Ю. О. Бачинському речових доказів	81
№42	
Постанова про залучення речових доказів до справи Ю. О. Бачинського . .	82
№43	
Витяги із речових доказів (записників) у справі Ю. О. Бачинського.	83
№44	
Протокол очної ставки Ю. О. Бачинського та Р. Ф. Сказинського	86
№45	
Постанова про долучення до справи Ю. О. Бачинського слідчих матеріалів у справі УВО та виписки із відповідних свідчень	87
№46	
Протокол допиту Ю. О. Бачинського	96
№47	
Протокол очної ставки Ю. О. Бачинського та О. А. Полоцького.	97
№48	
Про долучення до справи Ю. О. Бачинського листа П. М. Ковжуна до В. Л. Поліщука та витяг з нього	99
№49	
Постанова про долучення до справи Ю. О. Бачинського та А. В. Крушельницького документів із справи Р. Ф. Сказинського та його свідчення.	100
№50	
Постанова про долучення до справи Ю. О. Бачинського та А. В. Крушельницького документів із справи А. А. Біленького- Березинського та його свідчення	106
№51	
Постанова про долучення до справи Ю. О. Бачинського та А. В. Крушельницького документів із справи О. А. Полоцького та його свідчення.	110

№52	Протокол про пред'явлення слідства у справі А. В. Крушельницького	112
№53	Протокол про пред'явлення слідства у справі Ю. О. Бачинського	113
№54	Обвинувальний висновок у справі А. В. Крушельницького та Ю. О. Бачинського	114
№55	Копія вироку виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду УРСР	124
№56	Довідка про підшивання висновку Головного військового прокурора у справі А. В. Крушельницького та Ю. О. Бачинського до справи Р. Ф. Сказинського	126
№57	Постанова про знищення особистих паперів А. В. Крушельницького та Ю. О. Бачинського	127
№58	Ухвала про реабілітацію А. В. Крушельницького та Ю. О. Бачинського. . . .	128
№59	Спрямування для виконання ухвали про реабілітацію А. В. Крушельницького та Ю. О. Бачинського	129
№60	Повідомлення про неможливість встановити родичів Ю. О. Бачинського .	130
Юліан Бачинський УКРАЇНА IRREDENTA		131
	Значіння «України irredent-и» в історії розвитку української національної свідомості.	132
I		144
II		147
III		149

IV	150
V	153
VI	155
VII	159
VIII	170
IX	174
X	181
XI	191
XII	206
ДОДАТОК	
Листуванє Юліяна Бачинського з Михайлом Драгомановом з приводу «України ігредент-и»	212
Вступна увага до першого виданя	212
1-ий лист М. Драгоманова	214
2-ий лист М. Драгоманова	217
Моя відповідь на 1-ий і 2-ий лист М. Драгоманова	218
3-ий лист М. Драгоманова	238
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	239
ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ	261

Юрій Шаповал
ЖИТТЯ І СМЕРТЬ
ЮЛІАНА БАЧИНСЬКОГО

18 грудня 1934 р. газети тодішнього Радянського Союзу сповістили, що 13–15 грудня виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР у Києві під головуванням сумновідомого Василя Ульріха розглянула справи 37 осіб. Згідно з повідомленням, «суд встановив, що більшість обвинувачених прибула в СРСР через Польщу, а частина – через Румунію, маючи завдання з вчинення на території УСРР терористичних актів»¹.

Викриття, швидкий і несправедний суд над учасниками цієї групи «терористів», як і над учасниками ленінградської та московської груп, «викритих» після вбивства 1 грудня 1934 р. керівника ленінградських більшовиків Сергія Кірова, повинні були підтверджувати версію про наявність у різних регіонах СРСР великомасштабного антирадянського підпілля. У Києві 28 осіб було засуджено до смертної кари, а справи 9-ти – відправлені на додаткове слідство.

Згадуючи, як у грудні 1934 р. він прочитав газетне повідомлення про київські жертви, літературознавець Григорій Костюк у своїй книзі спогадів «Зустрічі і прощання» писав: «Далі у «Вироку» читаю, що із 37 приречених, 28 засуджено до розстрілу й вирок виконано, а 9-х осіб... виділено на додаткове дослідження. Це означало, що їх розстріляють пізніше, або вишлють у концтраки, звідки вони однак живими не вийдуть. Отже, потіхи в цьому було мало. Але все ж таки – дивна людська психіка – десь у глибині душі була якась надія: а може хтось і виживе»². Серед тих дев'яти осіб був і Юліан Олександрович Бачинський, відомий український громадсько-політичний діяч, журналіст, автор багатьох публікацій.

Чому Юліана Бачинського не знищили разом з іншими «терористами-білогвардійцями», розстрілом яких тодішня влада «розраховувалася» за інспіроване в Ленінграді вбивство більшовицького вождя Сергія Кірова? Коли і як Бачинський завершив свій земний шлях? Упродовж багатьох років неможливо було пояснити це. Тому у багатьох виданнях (в тому числі енциклопедичних) замість дати смерті Бачинського стояв знак запитання або такі слова: «Доля невідома»³.

Як не дивно, однак коло публікацій, присвячених Юліану Бачинському не є широким⁴. Ще меншим воно є, коли йдеться про його долю. Ще у 1996 р. мені вдалося

¹ Вироки Військової колегії Найвищого суду Союзу РСР в м. Києві в справах про терористів-білогвардійців // Більшовик. – 1934. – 18 грудня.

² Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади. – Едмонтон: КІУС, 1987. – Кн. I. – С. 468.

³ Див., наприклад: Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. – Том I. Перевидання в Україні. – Львів: НТШ, 1993. – С. 103.

⁴ Див.: Винар Л. Юліан Бачинський – видатний дослідник української еміграції. – Мюнхен-Нью-Йорк: Українське історичне товариство, 1971; Злупко С. Юліан Бачинський: «Україна – для себе!..» // Універсум. – 1995. – №9–10. – С. 15–18; Погребенник Ф. Кризь тюрми і концтабори: Юліан Бачинський // Визвольний шлях. – Кн. 2. – 1997. – С. 863–865; Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. – К.: Основні цінності, 2001; Бачинський Юліан // Довідник з історії України / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К.: Генеза, 2002. – С. 55; Бачинський Юліан Олександрович // Енциклопедія історії України у 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Т. 1. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 209; Бачинський Юліан Олександрович // Енциклопедія сучасної України. – Т. 2. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. – С. 338; Кірюхін Д. Незвичний

віднайти в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (в ті роки він мав трохи іншу назву) архівно-кримінальну справу, заведену чекістами на Юліана Бачинського і Антона Крушельницького. Ось тоді вдалося відтворити останні трагічні сторінки біографії того, хто одним з перших наприкінці 19 ст. обґрунтував необхідність незалежної України⁵. Власне, що справу читач знайде надрукованою в цьому виданні, а мені залишається коротко розповісти про її походження і наслідки.

Та перед тим нагадаю, що народився Юліан Бачинський 28 березня 1870 р. у селі Новосілка на Тернопільщині у родині священика. Батько, Олександр Гаврилович, був канцлером митрополиччої капітули греко-католицької церкви і ректором Львівської греко-католицької семінарії. Рід Бачинських, що належить до герба Сас, має шляхетське походження.

Юліан Бачинський здобув вищу освіту: студіював право у Львівському та Берлінському університетах, рано виявив інтерес до політики та до публіцистичної роботи. На формування його світогляду значний вплив справили Михайло Драгоманов та Іван Франко, ідеї західноєвропейського соціалізму, а також – марксизму. Він добре був обізнаний з творами Отто Бауера та Карла Каутського, полемізував з ними, рівно як і з Володимиром Винниченком. Публікував свої тексти в часописах «Народ», «Радикал», «Громадський голос», «Будучність», «Земля і воля», «Свобода» (США), «Вісник Союзу визволення України», «Наш голос», займав посаду головного редактора журналу «Вперед» (1912–1913 рр.).

У 1890 р. Юліан Бачинський вступає до Русько-української радикальної партії (згодом – Українська радикальна партія), де разом із В'ячеславом Будзиновським, Євгеном Левицьким, Миколою Ганкевичем був одним із лідерів «молодіжного» (соціал-демократичного) крила. У вересні 1899 р. Бачинський стає одним із засновників Української соціал-демократичної партії. В її керівництві він перебуватиме до 1914 р.

У 1895 р. з'явилась праця Юліана Бачинського «Україна irredenta»⁶ (по поводу еміграції) Суспільно-політичний шкіц». Епіграфом до неї стали рядки Миколи Чернишевського, в яких звеличується вічна зміна форм, відкидання усього скороминущого, віджилого. Готуючи цю працю, Бачинський листувався з Михайлом

марксизм. Боротьба Юліана Бачинського за незалежність України // День. – 2004. – 4 червня. – №95; Бачинський Юліан Олександрович // Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – К.: Генеза, 2004. – С. 46; Бачинський Юліан // Політична енциклопедія / Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – С. 52; Матеріали наукової конференції, присвяченої праці Ю. Бачинського «Україна irredenta» // Вісник Київського національного університету ім. Шевченка. – Вип. 47. Філософія. Політологія. – С. 15–78.

⁵ Див.: Шаповал Ю. Помилування не просив. Невідомі сторінки біографії Юліана Бачинського // Літературна Україна. – 1996. – 22 лютого. – №8; Shapoval Y. Tragic Fate of Yulian Bachynsky // Journal of Ukrainian Studies (Canada). – 1998. – Vol. 23. – Number 1. – P. 25–39; Шаповал Ю. Невідомі сторінки з біографії Юліана Бачинського // Історія України. – 2000. – №14. – С. 5–7; Шаповал Ю. «Винним себе не визнаю...» (Невідомі сторінки біографії Юліана Бачинського) // Вісник Київського національного університету. – Філософія. політологія. – 2002. – №47. – С. 59–68.

⁶ «Україна уярмлена».

Драгомановим, вважаючи його своєрідним експертом власних досліджень. На підставі аналізу економічного розвитку Бачинський обґрунтовує потребу створення української соборної держави з двох її частин – австро-угорської і російської, тобто обґрунтовує неминучість самостійної України.

Аналізуючи соціально-економічний і політичний розвиток українських земель, Бачинський відзначав, що і півавстрійська і підросійська Україна економічно і культурно були найвідсталішими провінціями у складі обох імперій. Швидкий розвиток фабрично-заводської індустрії і промислової буржуазії в Австрії і Росії наповнював ринок на українських землях, що гальмувало розвиток місцевої буржуазії. Відстала промисловість і нерозвинутість міської культури спричинювалися, на думку Бачинського, політикою централізованої влади Австро-Угорщини і Росії. Це створювало для місцевої буржуазії труднощі на шляху конкуренції з більш сильним російським, австрійським і польським капіталом. Тому необхідно індустріалізувати край, розвинути власний ринок і сучасні форми міського життя. А це можливе лише за зміни адміністративного статусу Галичини і підросійської України, за умови встановлення незалежності.

Як справедливо зауважував один із сучасних дослідників, одна з переваг Юліана Бачинського над сучасниками полягала в тому, що він політичні справи українців поставив на ґрунт економічної природи⁷. Такий підхід викликав резонанс. На книжку з'явилися рецензії, одна з яких під назвою «Україна irredenta» належала Іванові Франку. Він відзначав, що праця Бачинського «написана з безперечним талантом», хоча думання автора «більш абстрактно-логічне, ніж еволюційно-історичне»⁸. Критикував Франко автора і за те, що те, що він викладає свій матеріал за допомогою марксистських категорій. Разом з тим у рецензії висловлено однозначну підтримку зусиллям молодого правника: «Будь-що-будь, є це перша на галицько-руським ґрунті спроба синтезу певних поглядів і наукового обставлення того, що автор відчув як потребу свого розуму і своєї душі... А раз відчута буде – у кого з національних, у кого з економічних причин – потреба політичної самостійності України, то справа ця ввійде на порядок дня політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не здійсниться...»⁹.

У 1904 р. Юліан Бачинський видав у Львові книгу «Гльосси», в якій розглянуто економічні та політичні відносини в Галичині. Наступного року він виїздить до Сполучених Штатів Америки і Канади з метою дослідження життя української еміграції. Після повернення до Львова у грудні 1906 р. готує до друку два томи своєї праці про українську еміграцію «Українська імміграція в З'єдинених Державах Америки». Оцінюючи останню, професор Любомир Винар зауважує, що вона до сьогодні не втратила своєї наукової вартості¹⁰. Однак вибух Першої світової війни завадив виходові повного видання і світ побачив лише перший том.

⁷ Див.: Злупко С. Юліан Бачинський: «Україна - для себе!..» // Універсум. – 1995. – №9-10. – С. 16.

⁸ Цит. за: Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9-ти тт. – Т. V. Кн. 2: Кінець XIX – початок XX ст. – К.: Дніпро, 2001. – С. 277.

⁹ Там само. – С. 279.

¹⁰ Винар Л. Юліан Бачинський – видатний дослідник української еміграції. – С. 16.

З 1915 до 1918 рр. Юліан Бачинський перебував на службі в австрійській армії, щоправда, у тилу. У 1919 р. уряд Української Народної Республіки призначає його радником дипломатичної місії у Вашингтон. Ось як згадував про це він сам: «Про це (себто про призначення — Ю.Ш.) мене оповістили у Станіславі. З місією я не поїхав, оскільки мав бажання особисто побувати в Києві, щоб на місці зорієнтуватись у подіях. У зв'язку з тим, що Київ на той час був зайнятий більшовиками, я із Станіслава поїхав до Відня, де перебувала місія на чолі з Гальцинським¹¹. Доїхавши до Копенгагена, ми одержали повідомлення Уряду УНР про зняття Гальцинського з посади голови місії й призначення мене замість нього. У Вашингтоні я не досяг успіху у визнанні УНР і виїхав з місією до Відня, де я відійшов від роботи в УНР»¹². По дорозі до Відня він заїхав у Берлін, де склав свої повноваження голови місії інспектору Міністерства закордонних справ УНР Миколі Васильку.

З літа 1921 до осені 1923 рр. Юліан Бачинський жив у Відні, де політичною діяльністю фактично не займався, хоча мав широке коло знайомств серед українських політичних діячів різних напрямів. Сам він тяжив, однак, до українських соціал-демократів. У 1923 р. переїхав до Берліна, де придбав будинок. Там і мешкав до 1933 рр. з перервою у 1931–1932 рр., коли змушений був сидіти у львівській в'язниці.

Ми ще повернемося до політичної позиції та політичних контактів Бачинського під час його життя в еміграції, а поки що звернімо увагу на фактично невідомий період його повернення в Україну. «Як відомо, — зазначає Любомир Винар, — Юліан Бачинський виїхав на Україну в 1932 році разом з донькою. Він працював у видавництві «Українська Радянська Енциклопедія» в Харкові. Незабаром Бачинського заарештували і за ним слід пропав»¹³.

Насамперед варто дещо уточнити у цьому твердженні. Юліан Бачинський і справді прибув до України разом з донькою Оленою (на той час він був уже розлучений). Однак приїзд його відбувся не 1932-го, а 1933 р. Ще точніше: 26 листопада 1933 р. він повернувся до України, а 28 листопада — дістався Харкова. Паспорти йому та його доньці видало польське посольство у Берліні, а 19 травня 1934 р. Чужоземний відділок Харківського обласного виконавчого комітету виписав польському громадянину Бачинському Юліану Олександровичу «Посвідку на перебування чужоземця» за №500556. Ця посвідка (російською мовою — «Вид на жительство») була тимчасовою, чинною протягом 6 місяців, тобто до 19 листопада 1934 р. У ній у графі «Мета приїзду» читаємо: «Працювати».

Він і справді прагнув працювати: влаштувався в Харкові у видавництво «Українська Радянська Енциклопедія», підписав угоду з видавництвом «Український робо-

¹¹ Так у протоколі. Насправді йдеться про Євгена Голіцинського (Докладніше про творення дипломатичних представництв УНР див.: Веденеев Д., Будков Д. Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби Української держави, 1917–1923 роки. — К.: ЛІС., 2006. — С. 154-172.

¹² Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ), Київ. — Спр. 44987 ФП. — Арк. 86, зв.

¹³ Винар Л. Юліан Бачинський — видатний дослідник української еміграції. — С. 10.

чий» щодо підготовки книги «16 років Радянської України», для якої почав робити виписки, збирати різноманітні матеріали¹⁴. Якщо зважити на великий журналістський досвід Юліана Бачинського, то можна припустити, що він би доволі швидко написав цю книжку. А якщо враховувати його радянські настрої, то є підстави стверджувати, що це була б публікація, яка б у цілому слугувала створенню позитивного «іміджу» більшовицької влади.

Ніде правди діти: Юліан Бачинський дійсно мав радянські ілюзії. Ось його слова, якими він пояснював власну позицію:

«Я визнавав, що для України найбільш прийнятною є Радянська система. Вважав, що Україна нині є провінцією Російської Радянської республіки, а не рівноправною з нею республікою, що необхідно вести роботу за більшу самостійність України і щоб КП(б)У не входила у ВКП(б), а увійшла б самостійною секцією до III Інтернаціоналу на таких же умовах, як увійшли б інші республіки (польська, чеська, німецька і т. ін.), якби там стала Радвлада»¹⁵.

Це він скаже на одному з допитів після свого арешту, але оскільки Юліан Бачинський, на відміну від багатьох інших осіб, про яких ще йтиметься, прагнув максимально чесно пояснювати свої дії й не змінював думок і тверджень, які висловлював перед тим, наведеним словам, здається, можна вірити. Однак і ця, за Бачинським, «дозована» самостійність при його загальному та щирому радянстві в той час не могла не викликати підозри у комуністичного режиму.

6 листопада 1934 р. Юліан Бачинський був заарештований у Харкові (2-га Радіальна вулиця, будинок 7, квартира 92, де він мешкав разом із донькою Оленою). Ось як описував цей момент безпосередній виконавець, співробітник Харківського обласного управління НКВД УСРР Абрам Замков:

«На основани ордера № 788 от 5 ноября 1934 г. мною произведен обыск и арест Бачинского Юлиана Александровича (иностранный подданный).

При обыске обнаружено и забрано: паспорт, выданный в Берлине за №161489, три записных книжки с заметками и адресами, разной переписки на 69 листах (часть переписки с закордоном и адреса).

Бачинский Ю. А. во время обыска и ареста старался внешне держать себя спокойной и несколько раз интересовался у нас выяснит (так у тексті документа — Ю.Ш.) о причинах его ареста. Бачинский вместе с необходимыми вещами доставлен в спецкорпус №1»¹⁶.

9 листопада 1934 р. оперуповноважений 2-го відділка Секретного політичного відділу (російська аббревіатура — СПО) Управління державної безпеки (російська аббревіатура — УГБ) НКВД УСРР по Харківській області Георгій Бордон¹⁷ підписав постанову, з якої випливало, що «Бачинський є членом терористичної організації,

¹⁴ ГДА СБУ, Київ. – Спр. 44987 ФП. – Арк. 85.

¹⁵ Там само. – Арк. 73–74.

¹⁶ Там само. – Арк. 15.

¹⁷ Який, до речі, за словами одного з його «клієнтів», а саме Івана Майстренка, вважався у НКВД «великим фахівцем з українського питання» (Майстренко І. Історія мого покоління: Спогади учасника революційних подій в Україні. – Едмонтон, 1985. – С. 279).

заарештований за пропозицією СПО НКВД УСРР», а оскільки слідство у цій справі сконцентровано у Києві, «Бачинського Юліана Олександровича спецконвоєм, із додержанням найсуворішої ізоляції направити до міста Києва у розпорядження СПО НКВД УСРР»¹⁸.

13 листопада 1934 року уповноважена СПО УГБ НКВД УСРР Пера Гольдман підписала підставу про утримання Бачинського у спеціальному корпусі тюрми при НКВД УСРР¹⁹. Проти нього було висунуто обвинувачення в участі у «вновь організованном Всеукраинском центре контрреволюционной, националистической организации ОУН-УВО, ставящей своей целью свержение Советской власти на Украине»²⁰. Понад те, його оголосили одним із керівників «террористической работы организации в УССР»²¹. Зауважимо, що йшлося не про загальновідому організацію ОУН – Організацію Українських Націоналістів, а про вигадане в НКВД «Об'єднання українських націоналістів», абрєвіатура якого також була ОУН.

Найгіршим для Бачинського було те, що свідчення проти нього дали люди, яких він давно знав і котрі знали його. Наприклад, Антін Владиславович Крушельницький, відомий письменник, який – сумна іронія історії – 1932 р. за прорадянську діяльність польським урядом був ув'язнений разом з групою редакторів лівих газет. У цій групі був ув'язнений тоді й Юліан Бачинський. Навесні 1934 р. Антін Крушельницький приїхав у Харків разом з дружиною Марією та синами – Тарасом, Остапом і Богданом. Ще один його син, Іван, виїхав до Радянського Союзу у 1932 р., а дещо раніш – у грудні 1931 р., в Україну прибула і його дочка Володимира, котра прийняла радянське громадянство і працювала у Харківському науководослідному інституті венерології та дерматології. Вся ця велика родина зрештою постраждає від репресій²².

Важко сказати через що (можливо, через зрозуміле, але ілюзорне прагнення за будь-яку ціну «купити» життя своїм дітям, а також фізичний тиск), але Антін Крушельницький невдовзі після свого арешту 6 листопада 1934 р. почав давати необхідні чекістам відомості. «Працював» з відомим літератором оперуповноважений Секретного політичного відділу Микола Грушевський. Це він з 28 листопада 1934 р. примусив Крушельницького не лише давати «покаянні» свідчення, а й визнати, що в ОУН – «Об'єднанні українських націоналістів» – керівниками були Антін Крушельницький, Юліан Бачинський і ще один відомий літератор, львівський комуніст Роман Сказинський, котрий, потрапивши після ліквідації радянофільської газети «Сільроб» у скрутне матеріальне становище, прийняв пропозицію радянського консульства у Львові виїхати до СРСР. Навесні 1934 р. Сказинський з дружиною Софією прибули зі Львова до Харкова, де після певних поневірянь отримав роботу літературного редактора у Видавництві національних меншин (Нацменшвидав),

¹⁸ ГДА СБУ, Київ. – Спр. 44987 ФП. – Арк. 17.

¹⁹ Там само. – Арк. 21.

²⁰ Там само. – Арк. 21–22.

²¹ Там само.

²² Див.: Кушнеж Р. Невідомі факти з історії репресованих сімей Крушельницьких, Сказинських та Бачинських // Український історичний журнал. – 2015. – №1. – С. 60–61.

а його дружина Софія (вона прийняла радянське громадянство) влаштувалась вчителькою музики у польській школі у Харкові.

15 листопада 1934 р. Роман Сказинський був заарештований. Його дружина намагалася покінчити життя самогубством (перерізала вени), але її врятувала Олена Бачинська. Зрештою Софію Сказинську викинули з квартири, не дали змоги виїхати до Польщі, а 9 березня 1935 р. заарештували. Вона була в ув'язненні та на засланні до 1940 р., коли їй вдалося втекти і добратися до Львова. Там вона невдовзі померла²³.

Та повернімося до свідчень проти Юліана Бачинського. Ось що, зокрема, було зафіксовано у протоколі допиту Антона Крушельницького від 7 грудня 1934 р.

«Запитання: *Обешунувачений* Крушельницький, Ви очолювали організацію ОУН на Рад[янській] Україні. Що Вам відомо про склад цієї організації?

Відповідь: *У своїх попередніх свідченнях від 28/XI, 29/XI, 2/XII та 5/XII я назвав низку осіб, котрі відомі мені по спільній діяльності в рядах організації. Ці свідчення я підтверджую.*

На поставлене мені запитання можу коротко повідомити таке:

Керівний центр організації ОУН тут на Рад[янській] Україні складався з мене, Крушельницького Антона, Бачинського Юліана та Сказинського Романа.

Як близькі до керівництва організації особи, її актив, мені відомі:

Березинський Антін, Куліш Микола, Епик Григорій та два брати Возні.

Ці люди здійснювали за дорученням центру роботу організації, але з ким вони, в свою чергу, були зв'язані по лінії організації мені не відомо.

У одному з своїх попередніх свідчень я вказав, що практичну контрреволюційну діяльність було доручено окремим членам центру — саботажна акція Юліану Бачинському і терор Роману Сказинському, вони у своїй практичній діяльності повинні бути ближче до рядових учасників організації, а мої стосунки у справах організації обмежувались тим колом осіб, котрих я назвав як учасників центру. Винятком у даному випадку є тільки Куліш і Епик, з якими я був зв'язаний особисто»²⁴.

Звернімо увагу на те місце, яке відводиться у свідченнях Крушельницького Антону Березинському, якого ще буде згадано далі. Так, у свідченнях від 5 грудня 1934 р. Антон Крушельницький зазначав:

«Після оформлення під моїм керівництвом керівного центру організації було здійснено конкретні заходи з відновлення зв'язків з місцевими і прибулими з-за кордону націоналістами й включення їх до лав організації. Таким шляхом були приєднані до організації два брати Возні, Антін Березинський, Григорій Епик, Микола Куліш.

Приєднання цих осіб до нашої організації було вельми серйозним фактором з точки зору успішного розгортання діяльності організації, оскільки вони (особливо, звичайно, Куліш, Епик і Березинський), маючи широкі зв'язки з місцевими націоналістичними колами, були першою сходинкою до створення масової широко розгалуженої контрреволюційної організації, що нею повинно було стати ОУН на Радянській Україні...

Йдучи шляхом практичного здійснення цих планів, керівний центр організації доручив організацію саботажної акції члену керівництва Юліану Бачинському, який пови-

²³ Там само. – С. 65.

²⁴ ГДА СБУ, Київ. – Спр. 44987 ФП. – Арк. 56–57.

нен був розгорнути цю роботу, користуючись допомогою Березинського, що мав широкі зв'язки в місцевих націоналістичних колах»²⁵.

Докладно розпитували Антона Крушельницького і про участь його синів Тараса і Івана в Українській Військовій Організації (УВО), що існувала за кордоном. Тарас Антонович і справді був у 1928–1932 рр. членом УВО, про що Крушельницький відверто розповів, заперечуючи, разом з тим, участь в УВО іншого свого сина – Івана²⁶. Втім, розпитували його не тільки про його синів, а й про тих діячів, з якими він контактував раніше і котрі реально брали участь або керували діяльністю УВО і ОУН. Так, на допиті 2 грудня 1934 р. Антін Крушельницький заявив, що перед від'їздом до УСРР зустрівся з Дмитром Донцовим, який нібито повідомив, що «для роботи на Радянській Україні разом зі мною будуть знаходитись Юліан Бачинський і Роман Сказинський»²⁷.

Такого роду зізнання добре працювали на користь подальшої розробки НКВД, сказати б, «двійників» реальних УВО та ОУН в Україні – «викритої» ще у 1933 р. «Української військової організації» і вже згаданого «Об'єднання українських націоналістів». Окрім того, до справи Антона Крушельницького ще 7 листопада 1934 р. були долучені свідчення «активних членів контрреволюційної «Української військової організації» Сергія Вікула, Григорія Коссака, Михайла Теслюка (Ернста), Степана Рудницького, Івана Шаха. До речі, за цією постановою, яку затвердив начальник СПО УДГ НКВД УСРР Борис Козельський, Крушельницького спочатку вписували у сфабриковану справу УВО, а потім вже оголосили лідером ОУН.

Оцим прагненням «драматургів» із НКВД і далі розробляти лінію «ОУН» і можна пояснити те, що Антона Крушельницького, Юліана Бачинського та ще декого не принесли в жертву відразу після вбивства Сергія Кірова, хоча, наприклад, саме тоді розстріляли Романа Сказинського, синів Антона Крушельницького – Івана й Тараса. Щодо старшого Крушельницького та Бачинського чекісти мали окремі плани. Саме тому 14 грудня 1934 р. виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР у Києві й ухвалила на закритому судовому засіданні передати з-поміж інших справи Крушельницького й Бачинського «на дорозслідування»²⁸.

Ще не знаючи, що розстрільна доля його синів Івана й Тараса визначена, Антін Крушельницький 15 грудня 1934 р. написав заяву «До суду при НКВС УСРР», в якій, зокрема, читаємо:

«Вихований у дрібнобуржуазному середовищі, пережив я вже вік одного людського життя – 35 літ літературної, педагогічної й громадської праці у дрібнобуржуазному оточенні, на націоналістичних основах, що й довело мене в наслідках до виконання націоналістичних злочинів проти батьківщини трудящих СРСР і УСРР...

Обеззброївшись підчас слідства й на суді остаточно і звільнившись від усіх залишків злочинного націоналізму й фашизму – я прошу суд і всю радянську громадськість дозволити мені й дати мені змогу разом з моїми синами перебудуватись на основах

²⁵ Там само. – Арк. 51, 53.

²⁶ Там само. – Арк. 29–30.

²⁷ Там само. – Арк. 44.

²⁸ Там само. – Арк. 22а.

радянської ідеології і вернутися до праці серед радянського громадянства як щирій радянський трудівник, та віддати остатки моїх життєвих сил та в повному розквіті сили моїх синів на допомогу в будіванні соціалізму й безкласового громадянства»²⁹.

А що ж Юліан Бачинський? З самого початку, з моменту арешту, як засвідчують документи, він обрав тверду лінію поведінки, відкидаючи всі обвинувачення на свою адресу. Можна тільки уявляти, як нелегко було йому це робити. І не лише через тиск співробітників НКВД (а з ним «працювали» вже згаданий Микола Грушевський та його колега Ісаак Соколов-Шейніс). Бачинському було вдвічі важче, адже проти нього свідчило чимало осіб, серед яких – багато добре відомих йому людей: до його справи були додані свідчення Олександра Бадана-Яворенка, Миколи Левитського, Степана Копача-Холодного, Михайла Лозинського, Василя Атаманюка, Йосипа Букшованого, Степана Рудницького, Миколи Хама, Семена Вітика, Семена Вікула, Хоми Приступи. Звертає на себе увагу та обставина, що більша частина цих свідчень була зібрана ще до приїзду Бачинського в Україну. Отже, ще навіть не перетнувши радянський кордон, він для органів НКВД вже був «націонал-фашистом», а, значить – приреченим на арешт в УСРР.

Характерною є й така деталь. У документах, що стосуються Антона Крушельницького, знаходимо «Свідчення Кулика Ізраїля Юдилевича від 25 листопада 1934 року, голови Всеукраїнської Спілки письменників, члена ЦК КП(б)У», з яких випливає, що Кулик разом з тодішнім секретарем ЦК КП(б)У Миколою Поповим висловлював протест проти приїзду в Україну Крушельницького³⁰. В той же час проти приїзду Юліана Бачинського ніхто не протестував. Навпаки, складається враження, що на його появу в Україні працівники НКВД розраховували, оскільки були переконані: Бачинський їде як емісар закордонних ОУН-УВО, а значить через нього можна буде вийти на інших осіб, викрити нових учасників «націоналістичного підпілля» в Україні.

Наприклад, у свідченнях колишнього помічника наркома освіти України Миколи Скрипника – Олександра Бадана-Яворенка – від 13 травня 1933 р. зазначається:

«На засіданні у Лозинського я був у січні 1931 р. Там були Максимович, Березинський, Васильків, я і Лозинський. Лозинський поінформував про зовнішню політику Петрушевича і Коновальця. Він говорив, що за допомогою Польщі провадяться переговори з Францією та російською еміграцією про організацію єдиного фронту за інтервенції проти Радянського Союзу. Для підсилення роботи й безпосереднім представником головного штабу повинен був приїхати до Харкова Бачинський Юліан з Берліна»³¹.

²⁹ Там само. – Арк. 71–72.

³⁰ Там само. – Арк. 60, 60 (зв.). Зрозуміло, коли Ізраїль Кулик давав ці свідчення, він не міг знати, що 1937 р. репресивна «черга» дійде і до нього, члена ЦК ВКП(б) і Центрального Виконавчого Комітету УРСР 27 липня 1937 р. працівники НКВД одержать від нього такі свідчення: «...Я настільки зрісся з українськими націоналістами, що коли... запропонували мені – єврею – вступити до української націоналістичної контрреволюційної організації, я розцінив це як висунення мене на роль «рятувальника» українського народу. Це імпонувало моїй амбіції» (з порога смерті. Письменники України – жертви сталінських репресій. – Київ, 1991. – С. 292.

³¹ ГДА СБУ, Київ. – Спр. 44987 ФП. – Арк. 97.

Звернімося до уривків ще двох свідчень. Перший — з протоколу допиту Михайла Лозинського від 15 квітня 1933 р.:

«У травні 1924 р. біля Кенігсберга відбулась нарада, на якій були присутні я, Бандрівський і Юліан Бачинський, Коновалець, Кучабський і Ярий (представник Коновальця в Кенігсберзі), Лостовський і ще один білорус, і кілька представників німецьких націоналістів, прізвищ яких я не пам'ятаю, але знаю, що хтось з них був з рейхсверу, а один був в чині адмірала»³².

Ще один уривок — з протоколу допиту колишнього члена Сільробу, колишнього члена Компартії Західної України Миколи Хама від 23 квітня 1933 р.:

«Бачинський Юліан, 60-62 років, галичанин... Автор відомої брошури «Україна ірредента» (брошура менишовицького напрямку). Смісл брошури: «Україна в майбутньому повинна бути самостійною країною з власним апаратом управління і власного буржуазією».

Перед царською війною Бачинський Юліан займав чільне місце в роботі галицьких соціал-демократів і належав до правого крила цієї партії, до так званої групи [соціал-]демократів] сепаратистів. Працював разом з Донцовим, Петлюрою, Винниченком та ін. Під час петлюрівщини Ю. Бачинський залишався весь час в «еміграції», жив переважно в Німеччині й був наближений до «президента» Петрушевича.

Перебуваючи в Берліні, Ю. Бачинський написав змінюхівську брошуру «Україна і більшовизм» (напевно, йдеться про збірник статей Бачинського назвою «Більшовицька революція й українці», що був виданий у 1928 р. — Ю.Ш.). Основне завдання брошури — полегшити приїзд на Радянську Україну під виглядом «переоцінки цінностей» різних агентів німецького та польського генштабів...

Зі слів Вітека Семена мені відомо, що Бачинський був близький до закордонного керівництва УВО, точніше належав до його політичної частини. 1930 року він їхав в УСРР з особистими директивами Петрушевича і Коновальця стосовно перебудови й зміцнення роботи УВО на Україні. Таким чином, арешт Бачинського польськими властями і суд над ним за його «більшовизм» — все це комедія, розрахована на його маскування для подальшої [онтр]-[революційної] роботи на території Радянської України, у випадку його приїзду сюди»³³.

І тут закономірно виникає запитання: а чи не їхав в Україну Бачинський і справді з якоюсь таємною місією? Відповісти на це запитання неможливо без з'ясування політичної позиції та політичних контактів Бачинського в еміграції.

Як уже зазначалось, він приїхав до Відня влітку 1921 р. Ще не дуже орієнтуючись у характері різних політичних угруповань української еміграції, він — і в цьому напевно виявлявся його характер як журналіста й публіциста — шукав якнайширших контактів, адже всі течії зрештою об'єднувала загальна українська справа. Однак при цьому передусім він сходиться з українськими соціал-демократами, зав'язує тісні контакти з відомим поетом Олександром Олесем (Кандибою), Борисом Матюшенком, Володимиром Левинським та іншими. Більш тісно він контактує з Михайлом Грушевським, який навесні 1924 р. повернувся в Україну. Згодом він по-

³² Там само. — Арк. 134.

³³ Там само. — Арк. 140–141.

знайомився з Євгеном Петрушевичем та діячами його уряду – Костем Левицьким, Микитеєм, Євгеном Перфещьким, Володимиром Бандрівським, Евзебієм Радиком та іншими. Ці контакти продовжились у Берліні і тривали фактично до від'їзду Бачинського в Україну. Саме Бандрівський і Радик у 1924 р. познайомили його з керівниками УВО – Євгеном Коновальцем і Василем Кучабським. На тій зустрічі в одній із берлінських кав'ярень був присутній ще один близький до Коновальця діяч – Ріко Ярій, котрий приїхав із Кенігсберга.

Що саме зацікавило Юліана Бачинського в позиції УВО? Насамперед – антипольська спрямованість у діяльності цієї організації. Він – при його дедалі більших радянофільських настроях – вважав саме антипольську позицію стратегічно розумнішою, ніж підривну діяльність проти УСРР. А коли Євген Коновалець і провів УВО на межі 1924–1925 рр. повели відверто антирадянську лінію, Бачинський відійшов від них, оскільки вважав цю лінію шкідливою для загальної української справи.

Та перед тим, улітку 1924 р., він встиг побувати на нараді під Кенігсбергом, про яку згадав на допиті 15 квітня 1933 р. Михайло Лозинський. До речі, Юліан Бачинський зрозумів, що в НКВД з якихось джерел уже знають про деталі його життя за кордоном, а тому він абсолютно відверто й спокійно розповів про свої зустрічі з багатьма політичними громадськими діячами. Розповів він і про згадану нараду.

Ось як виглядало це у протоколі допиту від 23 листопада 1934 р.:

«Одного разу, влітку 1924 року, в бесіді з Бандрівським, Коновальцем, Кучабським я взнав, що вони збираються до Кенігсберга на нараду з якимись німцями. Зацікавившись цим і одержавши пропозицію також взяти участь в цій нараді, я дав згоду і через день чи два, разом з Бандрівським і Лозинським М. (забув згадати, що того вечора, коли я взнав у кав'ярні про наступну нараду, був також і він, Лозинський) я виїхав з Берліна до Кенігсберга.

У 3-х кілометрах від Кенігсберга в маєтку одного німецького поміщика у нас відбулась нарада, на якій були присутні: 1) Коновалець, 2) Кучабський, 3) Лозинський, 4) Бандрівський, 5) Ярій, 6) я, Бачинський, та кілька німців (дойчнаціонале партай). Пам'ятаю, що був також один військовий в чині адмірала. На нараді стояло питання про підготовку військових дій проти Польщі. Всі ми зійшлись на тому, що в момент, коли німці почнуть наступ на Данцизький коридор, УВО повинна розпочати повстанську акцію в тилу польської армії, головним чином у Східній Галичині»³⁴.

Як видно, Юліан Бачинський був відвертим і він міг дозволити собі таку відвертість як людина, не заангажована в якусь одну групу чи організацію. До того ж його відомості можна було легко перевірити раніше добутими свідченнями. Все свідчило про те, що Бачинському немає чого приховувати. Він відверто розповів, що контактував з представниками Євгена Петрушевича (після свого розриву з Євгеном Коновальцем) фактично до свого від'їзду до УСРР, хоча не був членом групи «диктатора Галичини»³⁵. Він згадав про те, як його перед від'їздом в Україну бойкотували деякі представники української еміграції у Празі³⁶.

³⁴ Там само. – Арк. 90–91.

³⁵ Там само. – Арк. 92, 100.

³⁶ Там само. – Арк. 114.

Свідчення Бачинського повністю руйнували вибудовану в НКВД схему щодо його «емісарських» функцій в Україні. Однозначно виходило, що він не належав ні до якої конкретної політичної течії в еміграції, а неупереджений аналіз його публікацій та інших дій, здається, підтверджував його виразні радянфільські настрої.

Були уважно вивчені записні книжки Бачинського з адресами різних діячів і організацій за кордоном, його виписки із закордонної преси, які стосувалися голоду 1932–1933 рр. в Україні та деякі інші дрібні матеріали. Однак справжнього «компромату» не вистачало, оскільки Бачинський сам перелічив своїх знайомих за кордоном, підкреслюючи: «З усіма цими людьми я так чи інакше був знайомий і зустрічався в різні роки, але не як з людьми, що здійснювали антирадянську роботу. Зустрічався з ними як з особистими знайомими давніх років»³⁷. Щодо виписок із закордонної преси про голод 1932–1933 рр. в Україні він пояснив, що збирав ці матеріали «для статті в черговий номер «Вільної трибуни» з метою спростування...»³⁸.

Проте 19 листопада 1934 р. постановою, затвердженою Борисом Козельським, дві записні книжки з адресами й виписки про Голодомор початку 1930-х рр. в Україні були прилучені до слідчої справи як такі, що характеризують Юліана Бачинського «як українського націоналіста» і мають «безпосереднє відношення до його фашистської діяльності»³⁹.

Не вплинули на поведінку Бачинського і влаштовані йому очні ставки. 7 грудня 1934 р. таку ставку йому організували з Романом Сказинським. Ось уривок з її протоколу:

«Запитання: Скажіть, обв[инувачений] Сказинський, Ви підтверджуєте свої свідчення про те, що Юліан Бачинський, який сидить навпроти Вас, є емісаром закордонного керівництва ОУН і за дорученням цього керівництва, прибувши на Радянську Україну, увійшов тут до складу керівного центру контрреволюційного підпілля ОУН?

Відповідь: Так. Свої свідчення я підтверджую. Заявляю, що Юліан Бачинський, прибувши на Радянську Україну як емісар, увійшов тут до складу керівного центру організації ОУН.

Запитання: Скажіть, обв[инувачений] Бачинський, Ви підтверджуєте заяву Сказинського?

Відповідь: Ні. Я заперечую свою приналежність до організації ОУН»⁴⁰.

10 січня 1935 р. таку ставку йому було влаштовано з Олександром Полоцьким, з яким Юліан Бачинський познайомився у Празі у радянському консульстві у лютому 1933 р. Полоцький також заявив, що «Бачинський як представник ОУН входив до складу керівного центру контрреволюційного блоку»⁴¹.

А завершилася ця ставка так:

«Запитання: Обв[инувачений] Бачинський, Ви визнаєте свою приналежність до керівництва контрреволюційного націоналістичного блоку й участь в терористичній діяльності цієї організації?

³⁷ Там само.

³⁸ Там само.

³⁹ Там само. – Арк. 117.

⁴⁰ Там само. – Арк. 125–126.

⁴¹ Там само. – Арк. 153.

Відповідь: Ні. Приналежність до контрреволюційної організації я заперечую. До терористичної діяльності організації ніякого відношення не маю»⁴².

Свідчення Романа Сказинського і Олександра Полоцького також були долучені до справи №1255 як такі, що встановлюють «приналежність до ОУН» Бачинського і Крушельницького. У свідченнях Сказинського від 7 грудня 1934 р. знову знаходимо Антона Біленького-Березинського:

«...Один з учасників керівного центру – Березинський поставив переді мною завдання проникнути на роботу в українські державні видавництва, щоб, створивши там нашу опорну групу, організувати пропаганду шляхом вмілого й обережного використання радянської преси. Через Березинського також я повинен був увійти у письменницькі кола, щоб розгорнути роботу серед них»⁴³.

У справі є свідчення і самого Антона Біленького-Березинського, який представлений як активний член «УВО». Але, як видно з наведених вище свідчень інших осіб, він відіграв активну роль і в «ОУН». 25 листопада, 7 і 8 грудня 1934 р., якщо вірити протоколам допитів, він докладно розповів про «місію» Антона Крушельницького і Юліана Бачинського в Україні, зокрема, про створення при їхньому сприянні трьох терористичних груп – двох у Харкові і однієї у Києві⁴⁴. У цих свідченнях йшлося й про його особисті контакти з Крушельницьким і Бачинським, зазначалось, що Березинський був включений до керівного центру організації, про що він дізнався із розмови з Крушельницьким. Далі мовиться:

«Приблизно за тиждень до мене додому прийшов другий основний учасник контрреволюційного центру – Юліан Бачинський. Я продовжував перебувати в ліжку у зв'язку зі своєю хворобою і ця розмова відбувалася у мене вдома.

Юліан Бачинський, якого я знаю близько ще з 1912–13 рр., в основних рисах підтвердив все, що розповів мені Крушельницький, причому додав, що якщо Крушельницький був зв'язаний з проводом ОУН через його львівських представників – Старосольського, Матчака, Рудика та ін., то йому, Бачинському, вдалося перед від'їздом у Берліні мати бесіди з Бандрівським, Процем, Перфецьким та ін., причому берлінське керівництво організації особливо наполягає на якнайкорішому розгортанні терористичної акції тут, на Радянській Україні.

Цей бік роботи, зі слів Бачинського (як і Крушельницького, про що я казав раніше), доручено Івану Крушельницькому й Роману Сказинському»⁴⁵.

Зі свідчень Біленького-Березинського однозначно випливало, що серед інших Бачинський прибув в УСРР із «націоналістичною» і «підпільною» місією. Не повірити Березинському було важко, адже він знав Бачинського багато років і був головою правління «Української Радянської Енциклопедії» (одночасно – директором видавництва «Рух»), де влаштувався Бачинський після приїзду з-за кордону.

І тут знов повернімося до запитання: а може, все-таки Юліан Бачинський виконував якусь підпільну місію? Є всі підстави дати негативну відповідь на нього.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. – Арк. 168–169.

⁴⁴ Там само. – Арк. 176–177.

⁴⁵ Там само. – Арк. 175.

Однак найцікавіше полягає в тому, що обґрунтувати правильність саме такої відповіді допоміг сам згаданий Антін Біленький-Березинський, 1897 р. народження, уродженець Львова, літератор, колишній діяч Компартії Західної України, котрий у 1928 р. переїхав до Харкова. Коли 1933 р. в УСРР розпочалась широкомасштабна кампанія боротьби з черговим «національним ухилом» (який тепер уособлював колишній нарком освіти Микола Скрипник) було розпочато справжнє полювання за галичанами, багато з яких (переважно пов'язаних з КПЗУ) приїхало для роботи в УСРР. Чимало з них «пришили» до справи «Української військової організації».

Не випадково у цілком таємному оперативному наказі по ГПУ УСРР від 13 лютого 1933 р., що його підписав голова ГПУ Всеволод Балицький, зокрема, зазначалося:

«Особливу увагу звернути на членів УВО, що проникли в партію й прибулих з-за кордону з фіктивними партійними квитками братерських компартій, котрі, як встановлено слідством, є найбільш активними організаторами підпілля, шпигунства й диверсії»⁴⁶.

Саме тоді був заарештований і за звинуваченням в участі в УВО засуджений постановою судової трійки при Колегії ГПУ УСРР від 23 вересня 1933 р. до 10 років позбавлення волі Антін Біленький-Березинський. Однак невдовзі його дружина на прізвище Штейн дала згоду співпрацювати з ГПУ за умови, що її чоловіка звільнять. І у травні 1934 р. під приводом тяжкої хвороби його таки звільнили – за особистою вказівкою Всеволода Балицького. Але звільнили не просто так: керівники Секретно-політичного відділу активно почали використовувати його як провокатора та псевдосвідка. Він писав звіти і донесення про нібито існуючі контрреволюційні й терористичні організації, давав «сконструйовані» працівниками ГПУ свідчення, провокував представників української інтелігенції.

Необхідно згадати ще одного провокатора – секретного співробітника ГПУ/НКВД, який відіграв фатальну роль у долі Юліана Бачинського та багатьох інших осіб. Йдеться про відомого філософа, академіка Володимира Юринця, про якого авторові цих рядків уже доводилося писати⁴⁷. 12 жовтня 1934 р. він передав до НКВД свою доповідь, в якій писав про підготовку терористичних акцій, насамперед проти другого секретаря ЦК КП(б)У Павла Постишева. Серед «терористів» був названий і Юліан Бачинський. Сам Юринець пізніше, коли 1937 р. його заарештують, оцінить цю доповідь як «цілком фіктивну»⁴⁸.

Це засвідчили самі чекісти (зокрема, Микола Грушевський), коли під час «єжовщини» розпочалася чергова ротація чекістських кадрів і, щоб прибрати тих, чийми руками в попередні роки чинилося свавілля, їх спочатку примушували зізнаватись у скоєних злочинах, докладно розповідати, у який саме спосіб вони здійснювались. Зрозуміло, їхні аргументи, що вони діяли в інтересах «соціалістичної Батьківщини»

⁴⁶ Цит. за: Шаповал Ю. Україна ХХ століття: особи та події в контексті важкої історії. – К.: Генеза, 2001. – С. 350.

⁴⁷ Шаповал Ю.І. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 198–200.

⁴⁸ ГДА СБУ, Харків. – Спр. 0-20269. – Арк. 153.

і за вказівкою начальства, не бралися до уваги. Наведемо уривок з протоколу допиту Миколи Грушевського від 12 серпня 1937 р.:

«Запитання: Ви здійснювали слідство у справі Крушельницького і Бачинського. За чіьми матеріалами вони були заарештовані?»

Відповідь: Вони були заарештовані за матеріалами Юринця та Карбоненка.

Запитання: Матеріали цих агентів про що говорили?»

Відповідь: Про те, що Крушельницький і Бачинський члени контрреволюційної, терористичної організації.

Запитання: Матеріали відповідали дійсності?»

Відповідь: Ні.

Запитання: Яким чином вони були засуджені?»

Відповідь: Я на суді не був і подробиць не знаю. На суд нікого не пускали. Справою цією займався Козельський. Знаю, що як свідок був виставлений... зрадник-провокатор з агентури, завербований з середовища заарештованих, Біленький-Безезинський, якого потім звільнили від покарання»⁴⁹.

Що стосується конкретно Антона Безезинського, то його провокаційну роль у багатьох «справах», і зокрема у «справі» Юліана Бачинського, було докладно розкрито ще під час хрущовської «відлиги», у 1959 р. Характерно, що контролери Безезинського з СПО УГБ НКВД УСРР настільки повірили в нього, що дозволили йому виступити свідком підчас псевдосудового розгляду справи Бачинського і Крушельницького. Однак, як свідчить один із документів, «виступаючи у судовому засіданні у справі Крушельницького, Бачинського та інших як псевдосвідок, Біленький-Безезинський заплутався у своїх свідченнях і судом був відведений»⁵⁰.

Проте тоді, у 1934–1935 р., псевдосвідчення все ж таки спрацювали. 19 лютого 1935 р. Юліан Бачинський одержав «Протокол пред'явлення слідства», для якого він заявив: «Я все розповів у процесі слідства. Додати нічого не маю. Винним себе не визнаю»⁵¹. У лютому 1935 р. начальником Секретно-політичного відділу УГБ НКВД УСРР Борисом Козельським було затверджено обвинувальний висновок у справі Антона Крушельницького та Юліана Бачинського. «Винним себе не визнаю»⁵² – читаємо після обвинувачень на адресу останнього.

Справу було винесено на розгляд Військової колегії Верховного Суду СРСР під головуванням все того ж Василя Ульріха. Цей орган сталінського «правосуддя» 28 березня 1935 р. засудив Крушельницького та Бачинського до 10 років позбавлення волі кожного з конфіскацією майна⁵³.

Олена Бачинська, яка 21 червня 1935 р. отримала листа від військового прокурора Українського військового округу про засудження батька, зробила спробу виїхати з УСРР. Вона звернулась до польського консульства в Харкові. Їй дозволили заповнити анкету. Понад те, оскільки Юліан Бачинський був польським гро-

⁴⁹ Наше минуле. – 1993. – Ч. I. – С.148.

⁵⁰ ГДА СБУ, Харків. – Спр. 0-20269. – Арк. 147.

⁵¹ ГДА СБУ, Київ. – Спр. 44987 ФП. – Арк. 187.

⁵² Там само. – Арк. 205.

⁵³ Там само. – Арк. 214.

мадянином, посол II Речі Посполитої у СРСР Юліуш Лукасевич особисто вручив представникові Наркомату закордонних справ СРСР у Москві дипломатичну ноту. В ній вимагалось надати інформацію про долю заарештованого. Жодних відомостей надано не було. Станіслав Сосницький, консул у Харкові, після зустрічі з Оленою Бачинською подав 13 липня 1935 р. представнику Наркомату закордонних справ СРСР у Харкові Михайлову звернення з вимогою пояснити мотиви суворого вироку польському громадянину. Було поставлено і запитання про місце перебування Бачинського. Консул висловив протест проти «методів арешту, застосованих до громадян Польщі, та судочинства із заборорою на побачення із заарештованими й надання їм належної юридичної допомоги від консульства»⁵⁴.

Михайлов погодився з тим, що судові органи повелися помилково, пообіцяв негайно звернутися до Києва щодо мотивів суворого вироку. У подальшому жодної інформації консул не дочекався, але доклав зусиль, щоб допомогти Олені Бачинській виїхати. Це не було просто, оскільки комуністичні власті (покликаючись на різні причини) зволікали з видачею їй виїзної візи. Після наполегливих зусиль польських дипломатів Олена Бачинська 13 липня 1935 р. отримала документи на виїзд. Згідно з інформацією польського консульства у Харкові, вона збиралася виїхати до Польщі вже 18 липня⁵⁵. І це все, що на сьогодні можна сказати про її долю.

Антін Крушельницький відбував свій термін на Соловках. Там його зустрів Семен Підгайний, який згадував:

*«Тяжко зажурений, геть посивілий і змучений Крушельницький-батько, ледве пересуваючи ноги по темній камері, жив у Соловецькому кремлі. Єдиною втіхою для батька була донька, що так само сиділа тут же в кремлі й працювала за молодшого лікаря в соловецькому госпіталі... Улітку 1937 року всі жінки мусили покинути острів, і Крушельницька покинула старого батька. Ще й сьогодні стоїть вона мені перед очима, вся в сльозах, на прощанні з сивим батьком»*⁵⁶.

3 листопада 1937 року Крушельницького розстріляли за постановою трійки УНКВД Ленінградської області від 9 жовтня.

У документах соловецьких в'язнів доволі часто зустрічається ім'я Юліана Бачинського⁵⁷. Проте поки ще не вдалося розшукати докладних відомостей про останні роки життя. Єдине, що можна стверджувати на основі доступних документів: він помер у виправно-трудоному таборі 6 червня 1940 р.⁵⁸ Пішов із життя, не схиливши голови перед системою, яка з емігрантської далечі ілюзорно здалася йому «прийнятною».

⁵⁴ Цит. за: Кушнеж Р. Невідомі факти з історії репресованих сімей Крушельницьких, Сказинських та Бачинських // Український історичний журнал. – 2015. – № 1. – С. 66.

⁵⁵ Там само. – С. 67.

⁵⁶ Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках. Недостріляні. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». – 2008. – С. 85–86.

⁵⁷ Див.: Остання адреса. Розстріли соловецьких в'язнів з України у 1937–1938 роках / Ред. Ю. Шаповал, С. Богунов, В. Пристайко, О. Пшенніков. 2-е видання, доопрацьоване і доповнене. – Т. 1. – К.: Сфера, 2003. – С. 273, 351–354 та ін.

⁵⁸ ГДА СБУ, Київ. – Спр. 44987 ФП. – Арк. 217.

Ми ніколи не дізнаємося, про що він думав перед смертю, але достеменно відомо, що він не вчинив нічого, за що заслуговував би на позбавлення життя. Це було офіційно засвідчено у жовтні 1957 р., коли Бачинського реабілювали «по внонь откритимся обстоятельством»⁵⁹.

...Надто запізнiла реабілітація. Та й ніяких «обставин» відкривати не треба було. Їх відкрив ще сам Юліан Бачинський, не давши зламати себе, не визнавши своєї «провини».

⁵⁹ Там само. – Арк. 218.

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

№1

Постанова про початок справи А. В. Крушельницького

13 листопада 1934 р.

Я, оперуполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Грушевский, рассмотрев материалы преступной деятельности гр. Крушельницкого Антона Владиславовича, обвиняющегося в том, что Крушельницкий Антон Владиславович прибыл в Советскую Украину как эмиссар закордонного центра контрреволюционной организации ОУН (Объединение Украинских Националистов). Здесь на Сов. Украине по заданию закордонного фашистского центра ОУН Крушельницкий создал и возглавил контрреволюционное подполье ОУН, ставящее своей задачей свержение Соввласти путем организации фашистской пропаганды, диверсии и террора. Рассматривая в совершенных обвиняемым Крушельницким А. В. действиях признаки преступлений, предусмотренных ст. ст. 54-8, 54-11 УК УССР, постановил:

на основании 2 п. 93 ст. УПК и 108 ст. УПК начать по настоящему делу производство предварительного следствия.

Копию настоящего постановления направить военному прокурору НКЮ.

Опер. уполномоченный СПО (Грушевский)

Согласен: нач. 2 отд. СПО (Шерстов)

Согласен: нач. СПО УГБ НКВД УССР (Козельский)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 1

№2
Переправлення А. В. Крушельницького
Харківським обласним управлінням НКВС УРСР до Києва

9 листопада 1934 р.

Согласно указаний нач. УСО Упр. Гос. Без. НКВД направляется спецконвоем арестованный Крушельницкий Антон Владиславович в распоряжение нач. СПО Упр. Гос. Без. НКВД УССР т. Козельского.

ПРИЛОЖЕНИЕ: ордер на арест Крушельницкого, постановление об избрании меры пресечения, протокол обыска и отобранные документы согласно протокола обыска. И постановление о направлении спецконвоя.

Нач. УСО Упр. Гос. Без. НКВД УССР (Шилин)
Уполномоченный (Бессараб)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 2

Постанова про обрання запобіжного заходу А. В. Крушельницькому

4 листопада 1934 р.

Я, оперуполномоченный 2 Отд. СПО облупр. НКВД ГПУ УССР, рассмотрев материал по обвинению гр. Крушельницкого Антона Владиславовича, 1878 г. рождения, литератора, беспартийного, в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-8, 54-11 и отразившихся в том, что он, Крушельницкий Антон Владиславович, принимал участие в работе контрреволюционной террористической организации, нашел, что, находясь на свободе, он может попытаться осуществить террористическое намерение организации.

На основании изложенного и руководствуясь ст. 143, 145 УПК УССР, постановил:

1) Избрать мерой пресечения способов уклониться от суда и следствия по отношению к обвиняемому Крушельницкому Антону Владиславовичу содержание под стражей в корпусе №1.

2) Настоящее постановление, в порядке ст. 144 УПК УССР и указа ОГПУ и Прокурора Союза от 16/V-33 г. №1/065, представить для санкции Прокурору.

Оперуполномоченный (*Бордон*)

Согласен: Нач. СПО (*Говлич*)

Согласен: Нач. Обл. Упр. НКВД УССР (*Каминский*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 3

№4
Ордер на обшук та арешт А. В. Крушельницького

5 листопада 1934 р.

Направляється произвести обыск и арест Крушельницького Антона Владиславовича, проживающего Чернышевская, 100.

Всем военным и Соввластям, а также комендантам Республики надлежит оказывать полную помощь предъявителю ордера, при исполнении им возложенных на него поручений.

Нач. Упр. НКВД УССР по Харьковской области (*підпис*)
Начальник УСО (*підпис*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 4

Протокол обшуку вдома у А. В. Крушельницького

6 листопада 1934 р.

Ноября 6 дня, я уполномоч. УГБ Управ. НКВД по Харьковской обл. Цветухин на основании ордера обл. Упр. НКВД під ч. 791 від 5/XI місяця вів трус у гр. Крушельницького Антона Владиславовича, Крушельницького Тараса Антоновича у Харькове місті Чернишевском

Під час тругу були присутні Галан Дмитрий Александрович, Олексій Антонович – прож. Чернішевського, 100. Зроблених вказівок затримано Крушельницького Тараса Івановича

Выдано для представлення в обл. Укр. НКВД ДПУ слідує:

(Детальний опис всього, що забрано)

НАЗВА РЕЧЕЙ АБО ДОКУМЕНТІВ

Газета «Діло» № 252

Автобіографія А. Крушельницького

Автобіографія Т. Крушельницького

Паспорт № 179676 на ім'я Тараса Крушельницького

Разных заметок и адресов находившихся в бумажнике Тараса Крушельницького

Скарги на неправильності, що допущено під час тругу та пропажу речей

Жалоб не поступило – никаких претензий не имеет.

Все, що зазначено у протоколі, а також і те, що його прочитано разом з особами робився трус, свідчимо:

Представник домового управління (підпис)

ПРИСУТНІ:

Виконавець тругу (підпис)

Копію протоколу одержав (підпис)

ПРИМІТКА: *Всі заяви та претензії повинні бути внесені до протоколу підписування, після підписання ніякі скарги та заяви не приймаються.*

Із запитанням звертатися до _____ ДПУ по адресі _____

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 5

№6

**Постанова про спрямування арештованого А. В. Крушельницького
з Харкова до Києва***9 листопада 1934 р.*

Я, опер. уповноважений 2 отд. СПО Управления Госбезопасности НКВД УССР по Харьковской области Бордон, рассмотрев материалы по обвинению гр. Крушельницкого Антона Владиславовича, в преступлениях, предусмотренных ст. 54-8 и 54-11 УК УССР, нашел:

Крушельницкий Антон Владиславович является членом террористической организации, арестован по предложению СПО НКВД УССР. Поскольку следствие по этому делу сконцентрировано в Киеве – постановил:

Крушельницкого Антона Владиславовича спецконвоєм с соблюдением строжайшей изоляции направить в г. Киев, в распоряжение СПО НКВД УССР.

Оперуповноваженный СПО (*Бордон*)

Согласен: Начальник СПО (*Говлич*)

Утверждаю: Врид Нач. облуправления НКВД УССР (*Каминский*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 6

№7

Протокол особистого обшуку А. В. Крушельницького

12 листопада 1934 р.

Я, ДСК ? комендатури НКВД УСРР, цього числа на підставі постановлення СПО У.Г.Б. провів у затриманого гр-на Крушельницького А. В. особистий обшук, *[нерозбірливо]* знайшов таке: чемодан 1, газети ст., *[нерозбірливо]* 1 пара, подтяжки 1, самовязь 1, воротник 1, перочинний ніж 1, запонок 4 штуки, наконечник 1.

Обшук провадив: *(підпис)*

Присутні при обшукові: *(підпис)*

Правдивість записаного в цьому протоколі стверджую, копію одержав:

(Антін Крушельницький)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 7

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

№8

Квитанція на речі, вилучені у А. В. Крушельницького під час обшуку

12 листопада 1934 р.

Согласно ордера по делу арестованного Крушельницкого А. В.

Наименование вещей	Количество
Чемодан	1
Газеты старые	
Нож перочинный	1
Воротник	1
Самовязь	1
Запонок	4
Наконечник	1

ДСК (подпись)

В сей квит. вещи занесены правильно, квит. получил (Антін Крушельницький)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 8

Постанова про обрання запобіжного заходу А. В. Крушельницькому

13 листопада 1934 р.

Я, уповноважений СПО УГБ НКВД УССР Гольдман, рассмотрев материал по обвинению гр. Крушельницкого Антона Владиславовича, 1878 г. р., литератора, б/партийного в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-8, 54-11 УК, отразившихся в том, что он, Крушельницкий А. В., является одним из руководителей вновь созданного центра ОУН в Украине, ставящей своей целью свержение Соввласти в УССР и подготовлявшей террористические акты против представителей партии и правительства, учитывая, что пребывание его на свободе является социально опасным, а потому, на основании изложенного и, руководствуясь ст. 143, 145 и 156 УПК УССР, постановил:

избрать мерой пресечения способов уклониться от суда и следствия по отношению к обвиняемому Крушельницкому А. В. содержание под стражей в Спецкорпусе при НКВД УССР.

Настоящее постановление в порядке ст. 144 УПК УССР и Приказа ОГПУ и Прокурора Союза от 16.V.33 г. № 1/065, представить для сведения Прокурору НКЮ.

Уполномоченный СПО (*Гольдман*)

Согласен: нач. 2 Отд. СПО (*Шерстов*)

Утверждаю: Нач. СПО УГБ НКВД УССР (*Козельский*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 9

№10

Постанова про пред'явлення обвинувачення А. В. Крушельницькому

13 листопада 1934 р.

Я, оперуполномоченный Секретно-Политического Отд. НКВД УССР, рассмотрев следственный материал по обвинению гр-на Крушельницкого Антона Владиславовича в преступлениях, предусмотренных ст. 54-8, 54-11 УК., нашел, что произведенными следственными действиями установлено, что Крушельницкий Антон Владиславович прибыл на Советскую Украину как эмиссар закордонного центра контрреволюционной организации ОУН (Объединение Унраинских Националистов).

Здесь, на Сов. Украине, по заданию закордонного фашистского центра Крушельницкий создал и возглавил контрреволюционное подразделение ОУН, ставящие своей задачей свержение Советской власти путем организации фашистской пропаганды и террора.

На основании ст. 126 УПК и руководствуясь ст. 127 УПК УССР привлечь гр. Крушельницкого А. В. в качестве обвиняемого, предъявив ему обвинение по ст. 54-8, 54-11 УК УССР, о чем копией настоящего постановления сообщить военному прокурору.

Ст. уполномоченный (*Грушевский*)

Согласен: Нач. II отд. (*Шерстов*)

Утверждаю: Нач. СПО УГБ НКВД УССР (*Козельский*)

Постановление мне объявлено (*Крушельницкий*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 10

№11

Постанова про початок справи Ю. О. Бачинського

17 листопада 1934 р.

Я, оперуполномоченный СПО НКВД УССР Соколов, рассмотрев материалы о преступной деятельности гр-на Бачинского Юлиана Александровича, обвиняющегося в том, что он является одним из членов центра контрреволюционной повстанческой террористической организации на Украине, усматривая в совершенных обвиняемым Бачинским Ю. А. действиях признаки преступлений, предусмотренных ст.ст. 54-8, 54-11 УК УССР, постановил: на основании 2 п. 93 ст. УПК и 106 ст. УПК начать по настоящему делу производство предварительного следствия.

Копию настоящего постановления направить Прокурору.

Оперуполномоченный СПО (Соколов)

Согласен: Нач. 2 отд. СПО (Шерстов)

Утверждаю: Нач. СПО УГБ НКВД УССР (Козельский)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 11

№12
Переpravлення Ю. А. Бачинського
Харківським обласним управлінням НКВС УРСР до Києва

2 листопада 1934 р.

НКВД УССР
Харьковское областное управление
№1924225/48
С личностью Бачинского Ю. А.
Серия «К»
Нач. УСО Упр. Гос. Без. НКВД УССР
г. Киев

Согласно указания Нач. УСО Упр. Гос. Без. НКВД направляется спецконвоем арестованный Бачинский Юлиан Александрович в распоряжение нач. СПО Упр. Гос. Без. НКВД УССР т. Козельского.

Приложение: ордер на арест Бачинского, постановление об избрании меры пресечения, протокол обыска и отобранные документы согласно протокола обыска и документы (нерозбірливо).

Нач. УСО Упр. Гос. Без. НКВД УССР (*Шилин*)
Уполномоченный (*Бессараб*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 12

№13

Постанова про обрання запобіжного заходу Ю. О. Бачинському

4 листопада 1934 р., м. Харків

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, оперуполномоченный 2 Отд. СПО облупр. НКВД ГПУ УССР, рассмотрев материал по обвинению гр. Бачинского Юлиана Александровича, 1870 г. р., работника УРЭ, беспартийного, польско-подданного, в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-8, 54-11 и отразившихся в том, что он, Бачинский Юлиан Александрович, принимал участия и работе контрреволюционной террористической организации, нашел, что, находясь на свободе, он может попытаться осуществить террористические намерения организации.

На основании изложенного и, руководствуясь ст. 143, 145 УПК УССР, – постановил:

- 1) Избрать мерой пресечения способов уклониться от суда и следствия по отношению к обвиняемому Бачинскому Юлиану Александровичу содержание под стражей в корпусе №1.
- 2) Настоящее постановление, в порядке ст. 144 УПК УССР и приказа ОГПУ и Прокурора Союза от 16/V-33 г. №1/065, представить для санкции Прокурору.

Оперуполномоченный (*Бордон*)

Согласен: Нач. СПО (*Говлич*)

Согласен: Врид Нач. Обл. Упр. НКВД УССР (*Каминский*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 13

№14
Рапорт про обшук та арешт Ю. О. Бачинського

6 листопада 1934 р., м. Харків

РАПОРТ

На основании ордера №788 от 5 ноября 34 г., мною произведен обыск и арест Бачинского Юлиана Александровича (иностранный подданный).

При обыске обнаружено и изъято: паспорт, выданный в Берлине за №161489, три записных книжки с заметками и адресами, разной переписки – 69 листов (часть переписки с закордоном и адреса).

Бачинский Ю. А. во время обыска и ареста старался внешне держать себя спокойно и несколько раз интересовался у нас выяснить о причинах его ареста.

Бачинский вместе с необходимыми вещами доставлен в спец. корпус №1.

Прилагаю протокол обыска и все забранное при обыске.

(Замков)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 15

№15
Протокол обыску помещанья Ю. О. Бачинского

6 листопада 1934 р., м. Харків

ПРОТОКОЛ

Я, сотрудник Харьковского обл. упр. Н.К.В.Д. У.С.С.Р. Замков на основании ордера 788 Н.К.В.Д. под №7 от 5 ноября месяца осуществил обыск у гр. Бачинского Юлиана Александровича, в городе Харькове, 2 Радиальная ул., дом №7, квартира №92.

Во время обыска присутствовали Бачинский Юлиан, Бачинская Елена, чл. пр-ия Ж. К. Июньского пленума, Иванищев И. С.

Согласно с полученными указаниями задержано гр. Бачинского Юлиана Александровича.

Видано для предъявления у Н.К.В.Д. Харьковского обл. упр.

Детальное описание всего, что забрано

Название вещей или документов	Количество
Паспорт иностранного подданного, выданный в Берлине, №161489	1
Вид на жительство для иностранца №610349	1
Записных книжек с разными записями	3
Фото-карт	10
Разной переписки	на 69 листах
Вырезок из советских газет	31

Жалобы на неправильные действия, допущенные во время обыска и на пропажу вещей: не замечено никаких жалоб на неправильные действия при обыске.

Все, что указано в протоколе, а также то, что он прочитан вместе с лицами, в присутствии которых производился обыск, свидетельствуем:

Представитель домового управления (*Иванищев*)

Присутствующие: (*Бачинская*)

Исполнитель обыска (*Замков*)

Копию протокола получил (*Бачинский*)

Примечание: Все заявления и претензии должны быть внесены в протокол прежде подписания, после подписания никакие жалобы и заявления не принимаются.

По вопросам обращаться в Х. обл.. Упр. Н.К.В.Д. по адресу Чернышевская ул. №19, комендатура.

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 16

№16

**Постанова про спрямування арештованого Ю. О. Бачинського
з Харкова до Києва***9 листопада 1934 р., м. Харків*

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, оперуполномоченный 2 отд. СПО УГБ НКВД УССР по Харьковской области Бордон, рассмотрев материалы по обвинению гр. Бачинского Юлиана Александровича в преступлениях, предусмотренных ст. 54-8 и 54-11 УН УССР

нашел:

Бачинский является членом террористической организации, арестован по предложению СПО НКВД УССР. Поскольку следствие по этому делу сконцентрировано в Киеве постановил:

Бачинского Юлиана Александровича спецконвоем, с соблюдением строжайшей изоляции, направить в г. Киев, в распоряжение СПО НКВД УССР.

Оперуполномоченный СПО (*Бордон*)

Согласен: Начальник СПО (*Говлич*)

Утверждаю: Врид Нач. облуправления НКВД УССР (*Каминский*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 17

№17

Протокол osobистого обшуку Ю. О. Бачинського

13 листопада 1934 р., м. Харків

ПРОТОКОЛ ЛИЧНОГО ОБЫСКА

Я (неразборчиво) комендатуры ГПУ УССР, этого числа на основании (не заполнено) произвел у задержанного гр-на Бачинский Юлиан Ал-ров личный обыск, во время которого обнаружил следующее: чемодан – 1, чехол к чемодану – 1, носков – 3 пары, кальсон теплых – 1, кальсон – 2, нижних рубаш – 1, рубаш верхних – 3 шт., утиральник – 1, носовых платков – 11 шт., кашне – 1, воротников – 4, (неразборчиво) – 1, подтяжки – 1, (неразборчиво) – 1 пара, галстук – 1, (неразборчиво) – 1 п., самоп. ручки – 1, очки с футляром, ножницы – 1, кисточки, зеркало – 1, зажигалка, (неразборчиво) – 1, безопасная бритва и золотые часы фирмы (неразборчиво).

Обыск производил: *(подпись)*

Присутствующие при обыске: *(без подписи)*

Достоверность записанного в этом протоколе подтверждаю, копию получил: *(без подписи)*

Подпись задержанного: *(Бачинский)*

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 18

№18

Постанова про обрання запобіжного заходу Ю. О. Бачинському

13 листопада 1934 р., м. Київ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, уполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Гольдман, рассмотрев материал по обвинению гр. Бачинского Юлиана Александровича, уроженца Галиции, литератора, б/партийного, в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-8, 54-11 УК, обвиняющегося в том, что он, Бачинский Юлиан, входит в состав вновь организованного Всеукраинского центра к-р, националистической организации ОУН-УВО, ставящей своей целью свержение Соввласти на Украине, один из руководителей террористической работы организации УССР, нашел, что пребывание его на свободе является социально опасным, а потому, на основании выше изложенного и руководствуясь ст. 143, 145 и 156 УПК УССР,

постановил

избрать мерой пресечения способов уклониться от суда и следствия по отношению к обвиняемому Бачинскому Ю. А. содержание под стражей в Спецкорпусе при НКВД УССР.

Настоящее постановление в порядке ст. 144 УПК УССР и Приказа ОГПУ и Прокурора Союза от 16.V.38 г. № 1/065, представить для сведения Прокурору НКЮ.

Уполномоченный СПО (*Гольдман*)Согласен: Пом. Нач. 2 отд. СПО (*Шерстов*)Утверждаю: Нач. СПО УГБ НКВД УССР (*Козельский*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 21

№19

Постанова про пред'явлення обвинувачення Ю. О. Бачинському

17 листопада 1934 р., м. Київ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, оперуполномоченный СПО УГБ НКВД УССР, рассмотрев следственный материал по обвинению гр.-на Бачинского Юлиана Александровича, 1870 г., из Галиции, в преступлениях, предусмотренных ст. 54-8, 54-11 УК, нашел, что произведенными следственными действиями установлено, что Бачинский Юлиан Александрович является одним из активных участников руководящего центра укр. к. р. повстанческой террористической организации О.У.Н-У.В.О на Украине, одним из руководителей террористической работы организации в УССР.

На основании ст. 126 УПК и руководствуясь ст. 127 УПК УССР привлечь гр.-на Бачинского Юлиана Александровича 1870 г. р. в качестве обвиняемого, предъявив ему обвинение по ст. 54-8, 54-11 УК УССР, о чем копией настоящего постановления сообщить Прокурору.

Оперуполномоченный СПО (*Соколов*)

Согласен: Нач. II Отд. СПО (*Шерстов*)

Утверждаю: Нач. СПО УГБ НКВД УССР (*Козельский*)

Постановление мне объявлено (*Бачинский*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 22

№20

**Ухвала про виокремлення та дослідження справи
А. В. Крушельницького, Ю. О. Бачинського та ін.***14 грудня 1934 р., м. Київ*

ОПРЕДЕЛЕНИЕ

Выездная сессия Военной Коллегии Верховного Суда СССР в составе председателя: т. Ульрих и членов: Рычкова и Горячева, при секретаре Батнер, без участия сторон обвинения и защиты в закрытом судебном заседании в г. Киеве 14 декабря 1934 г., рассмотрев дело по обвинению:

Крушельницкого А., Сказинского, Бачинского, Крушельницкого И., Крушельницкого Т., Лебеденца, Шевченко, Карабута, Сидорова, Мисика, Левицкого, Скрипки, Косынка-Стрилец, Фальковского, Финицкого, Влызько, Оксамита, Щербины, Терещенко, Бурового, Гельмер-Дидушка, Ковалева Л. – в преступлении предусмотренном ст.ст. 54-8 и 54-11 УК УССР и установив судебным следствием новые обстоятельства по делу в отношении Крушельницкого А., Бачинского, Левицкого, Мисика, Скрипки, Финицкого, Ковалева и Гельмер-Дидушка,

определила:

дело в отношении Крушельницкого Антона Владиславовича, Бачинского Юлиана Александровича, Левицкого Василия Ивановича, Мисика Василия Александровича, Скрипки-Козловской Анны Ивановны, Финицкого Александра Ивановича, Ковалева Левко Борисовича, Гельмер-Дидушка Петра Федоровича – выделить и доследовать, с оставлением меры пресечения в отношении их содержание под стражей.

Председатель (*Ульрих*)

Члены (*Рычков*) (*Горячев*)

Секретарь (*Батнер*)

Верно: оперуполномоч. УСО (*Дерипаско*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 22а

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв. гр. Крушельницького Антона Владиславовича
от 15/XI–34 г.

Родился я в 1878 г. в уездном городе Ланцуте тогдашней Австро-Венгерской империи. Отец мой был служащим так называемого «Цесарско-королевского суда».

Там же, у себя на родине, а затем с переездом отца по службе в м. Коломыю, Самбор, Станиславов, я получил предварительное образование, закончив польскую гимназию. Семья была наша украинская, но под влиянием окружения первое время даже и дома, у нас был принят, как разговорный язык – польский.

Закончив гимназию в 1897 г., я на следующий год выехал в г. Львов, где поступил в государственный университет на философский факультет. К этому времени относится первое знакомство с профессором М. С. Грушевским, преподававшим у нас историю.

Окончив университет в 1901 г., я получил назначение на должность учителя гимназии в г. Ярослав. В последующий затем период времени вплоть до 1914 г. я преподавал разные дисциплины в гимназиях г.г. Станиславова, Коломыи, Бережан.

Империалистическая война застала меня на посту директора украинской гимназии в м-ке Бережаны, откуда я и был принужден перед наступлением российских войск эвакуироваться. Промежуток времени между 1914 и 1915 г. я находился в Вене, а затем к концу 1915 г., я снова возвратился в Галицию, открыв в м-ке Городеньки украинскую гимназию. Здесь же в Городеньках я находился и во время второго наступления российских войск. Во время пребывания русских я был командованием назначен на должность городского бургомистра.

Моя педагогическая работа с некоторыми перерывами продолжалась еще до 1919 г., в этом году я окончательно на длительный промежуток времени оставил преподавание и предался политической деятельности.

Говоря о своей политической деятельности, я должен несколько вернуться назад к студенческим и даже гимназическим годам.

Еще в бытность мою учеником Коломыйской гимназии (период 1896–7 г.г.) я примкнул сначала к нелегальным кружкам чисто «просветительского» – литературного содержания, а затем в последних классах гимназии состоял членом нелегального политического кружка учащейся молодежи радикального направления. Руководил этим кружком известный радикал Кирилл Трилевский, впоследствии председатель т. наз. «боевой управы», руководившей армией УСС во время Империалистической войны.

С переходом моим в университет мои политические убеждения окончательно окрепли и с 1907 г. я стал активным членом партии украинских радикалов. В основе программы этой партии лежала идея так наз. «национального освобождения», за счет которого тщательно затушевывались всякие социальные деления. Известная теория «о безбуржуазности украинской нации» имела в лице членов нашей партии ярких поборников.

В этой же плоскости фактически велась и моя политическая работа и хотя, наблюдая село, я отмечал элементы чисто социальной борьбы и в некоторых случаях даже отражал это в своих литературных произведениях, все же в целом я стоял на позициях этой партии.

В 1919 г. я, как член радикальной партии, был введен в правительство УНР и в кабинете Мартоса занял пост министра просвещения.

Петлюровщина была на закате, правительство находилось в г. Ровно и больше занималось обсуждением текущих военных событий, нежели, скажем, вопросами просвещения. Наступление Красной Армии разворачивалось весьма интенсивно и в скором времени нам пришлось перекочевать в г. Каменец-Подольск.

В Каменец-Подольске на одном из заседаний кабинета у меня произошла стычка с Петлюрой по вопросу о галицийской армии, которую Петлюра отказывался снабжать и я заявил о своем выходе в знак протеста из состава правительства.

Этот случай имел место в средних числах июня 1919 г. и я тогда же, покинув Каменец, выехал на родину в м-ко Городеньки.

Пробив около месяца в м. Городеньках, я снова возвратился в Каменец-Подольск и занял в правительстве УНР должность советника Министерства Просвещения. В конце октября или начале ноября 1919 г. я в качестве председателя «педагогической миссии», выехал в Вену с поручением от правительства организовать там печатание школьной украинской литературы для «будущей украинской державы», занимавшей к тому времени территорию г. Каменца.

Деятельность миссии не успела развернуться, как я был извещен послом УНР в Вене – Сидоренко о ликвидации миссии.

Оставшись на жительство в Вене, я организовал там два частных издательства «Земля» и «Чайка», приступив к печатанию украинских учебников и литературы.

Спустя короткий промежуток времени в Вену через Румынию прибыл Петрушевич со своим кабинетом и приступил к реформированию своих сил, объявив себя диктатором Галиции. В этот период времени армия Петрушевича была окончательно деморализована, некоторая часть ее присоединилась к белогвардейцам, наступавшим на Украину с юга, а часть перешла на сторону большевиков с тем, чтобы впоследствии изменнически открыть фронт полякам.

В Вене я вошел в состав «заграничной группы Национального Совета». К этому я должен оговориться, что членом т. н. «Национальной Рады» я состоял еще с 1918 г. когда эта «Рада» была организована в Галиции.

В Вене я находился безвыездно вплоть до января месяца 1925 г. Моя политическая деятельность в этот период времени выражалась в моем участии в «Национальной Раде», вернее ее так наз. «закордонной группе». В состав этой группы, помимо меня, входили Семен Витек, Кость Левицкий, Лев Левицкий, Назарук, Колесса, Трилевский и друг.

Удельный политический вес этой «закордонной группы» был достаточно велик, т. к. в самой Галиции Национальная Рада фактически не существовала и основная наиболее влиятельная правительственная группа была представлена в Вене.

Вся Национальная Рада в целом поддерживая диктатуру Петрушевича. В оппозиции к диктатуре было лишь два члена Рады – я и Витек, мы не были согласны с линией по-

ведения Петрушевича, отмечая в ней целый ряд ошибок, как, например, контакт с бело-гвардейцами, борющимися за идею «единой и неделимой» и т. п.

Возвратившись в Галицию (как я указал выше) я вплоть до 1929 г. вновь занимался педагогической работой, занимая последовательно ряд постов преподавателя, директора гимназии и т. п. В этот же промежуток времени я возобновил себя в партии радикалов. Я говорю «возобновил», т. к. в период революционных годов радикальная партия первой формации распалась и лишь в 1924–25 г.г. вновь возобновила свое существование под названием «Украинская Социалистическая Радикальная Партия». В руководстве этой партии стояло ряд старых радикалов, как например Лев Бачинский, Макух и друг., из молодежи видные позиции занимали Навроцкий и Новодворский. В эту радикальную партию новой формации я вступил в 1927 г.

Период времени до 1927 г., т. е. до моего переезда во Львов, я посвятил активной работе в «Просвите», возглавляя ее уездные организации в Рогатине и Коломые.

Работая в «Просвите», я попутно вел борьбу с засильем клерикальной партии, охватившей своим влиянием всю просвитянскую общественность.

В 1929 г. я начал редактировать советофильский журнал «Нові шляхи» и в этом же году декларировал свой уход из рядов радикальной партии. Уже в этот период времени я лелеял мысль о переезде на Сов. Украину и даже пробовал подымать этот вопрос в Советском консульстве, но этот вопрос, как-то заглох и я не получил положительного ответа.

Кстати, должен здесь вспомнить, что мысль о переезде на Сов. Украину была у меня еще и в 1923 г. когда по этому поводу я имел беседу с Юрием Коцюбинским, тогдашним работником Венского консульства. О своих отношениях с Коцюбинским могу добавить, что я вообще был близок к семье Коцюбинских и, в частности, с Юрием Коцюбинским поддерживал дружеские взаимоотношения и пользовался его поддержкой.

Коцюбинский советовал мне несколько выждать время, пока подрастет моя семья и дети закончат образование. Я с этими доводами согласился.

Моя работа в «Нових шляхах» закончилась арестом в 1932 г. Около трех месяцев я находился в тюрьме вместе с группой редакторов левых газет, из них помню – Сказинского, Козланюка, Пелехатого, Голенатого.

После своего освобождения я вновь принялся издавать совершенно советофильский журнал «Критика» и в 1933 г. начал окончательно оформлять свой переезд на Советскую Украину. Одновременно со мной, с небольшой разницей в сроках, оформили свой переезд на Советскую Украину ряд представителей советофильской прессы – Юлиан Бачинский, Роман Сказинский и братья Возные.

Мне известно, что вслед за нами, должна прибыть на Украину Голенатый, Пелехатый и Заяц.

Получив советский паспорт, я 11 мая 34 г. прибыл в гор. Харьков.

В Харькове основной круг моих знакомых представляла собой группа писателей в составе Кулика, Эпика, Панча, Кириленко и др.

Более тесная связь поддерживалась мной с Юлианом Бачинским и Романом Сказинским, посещавшими меня на дому.

Вместе со мной в Харьков приехали и мои три сына – Тарас, Остап и Богдан, четвертый сын – Иван выехал на Украину еще в 1932 г.

Коснувшись моих сыновей, могу указать, что они имеют совершенно советскую идеологию.

Вопрос: Скажите, обв. Крушельницкий, что общего имел ваш сын Тарас с организацией УВО?

Ответ: Мой сын, Тарас Крушельницкий действительно состоял членом организации УВО с 1928 г. В 1929 г. осенью он был арестован по делу нападения увистов на т. наз. «восточные торги» во Львове.

Один из основных участников этого нападения, некий Терещук, был завербован в организацию УВО моим сыном Тарасом и т. к. это обстоятельство выявилось на суде – Тарас был осужден к трем годам тюрьмы. Выйдя из тюрьмы в 1932 г., Тарас уже не возвращался в УВО.

Вопрос: Скажите, обв. Крушельницкий, по какому делу организации УВО был арестован в 1931 г. ваш сын Иван Крушельницкий?

Ответ: Во время пребывания моего с семьей в отпуске на даче в Прикарпатье, на одной из близлежащих дорог увистами было произведено нападение на почту. По этому поводу полицией были арестованы Иван и Богдан, но спустя два дня они были освобождены т. к. доказали свою непричастность этому делу. Иван не принадлежал к организации УВО и арест его, как увиста, очевидно, был ошибкой.

Свідчення з моїх слів записано вірно (Крушельницкий)

Допросил: Оперуполн. Секрет. Политич. Отдела НКВД УССР (Грушевский)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 23–35

№22
Протокол допиту А. В. Крушельницького

28 листопада 1934 р., м. Київ

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв. гр. Крушельницького Антона Владиславовича
от 28/XI–34 г.

Вопрос: Обвиняемый Крушельницкий, признаете ли Вы себя виновным в том, что по заданию закордонного руководства организации ОУН – «Объединения Украинских Националистов» вы прибыли на Советскую Украину для проведения здесь контрреволюционной работы?

Ответ: Да, признаю себя виновным в том, что по заданию закордонного руководства ОУН, я прибыл на Советскую Украину для проведения контрреволюционной работы в пользу фашизма

Вопрос: Обвиняемый Крушельницкий, признаете ли вы себя виновным в том, что под вашим руководством здесь, на Советской Украине, был оформлен контрреволюционной центр ОУН?

Ответ: Да. Признаю. По приезде моем в Харьков под моим руководством был оформлен контрреволюционный центр ОУН на Советской Украине в составе меня – Крушельницкого, Бачинского Юлиана и Сказинского Романа.

Вопрос: Скажите, обв. Крушельницкий, какие задачи ставил перед собой контрреволюционный центр ОУН на Советской Украине?

Ответ: Контрреволюционный центр ОУН на Советской Украине должен был здесь, возглавив национал-фашистское подполье, проводить конкретную контрреволюционную работу по всем тем линиям, которыми действует организация ОУН против Советского Союза.

Свідчення з моїх слів записано вірно (*Крушельницький*)
Допросил: Оперуполномоч. СПО (*Грушевский*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 36–38

№23
Протокол допиту А. В. Крушельницького

29 листопада 1934 р.

ПОКАЗАНИЯ

обв. Крушельницького Антона Владиславовича
от 29/ХІ–34 г.

Вопрос: Обвиняемый Крушельницкий, в своих предыдущих показаниях вы заявили о том, что прибыли на Советскую Украину по поручению закордонного руководства ОУН. Расскажите от кого персонально из закордонного руководства организации вы получили эти задания?

Ответ: Перед своїм виїздом на Радянську Україну я мав розмову в справі діяльності на користь ОУН на Радянщині зі Старосольським Володимиром, Матчаком Михайлом і Єндиком Ростиславом. Від них я й одержав доручення про свою діяльність. Найближче до проводу стояв Єндик. Ці особи передавали завдання головного проводу, що міститься у Берліні і очолюється Коновальцем.

Вопрос: В чем конкретно состояли эти задания?

Ответ: Провід ОУН був добре інформований про те, що тут стався великий розгром націоналістичного запілля, отже головним моїм завданням було поновлення організації на Україні. З цією метою я повинен був утворити керуючий центр на Україні і почати діяльність.

Свідчення записані мною особисто (*Крушельницкий*)
Допросил оперуполномоченный СПО (*Грушевский*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 39–40

№24
Протокол допиту А. В. Крушельницького

2 грудня 1934 р.

ПОКАЗАНИЯ

обв. Крушельницького Антона Владиславовича
от 2.XII–34 года.

Вопрос: В своих предыдущих показаниях Вы кратко изложили задачи, поставленные перед Вами, как эмиссаром ОУН при выезде на Советскую Украину. Расскажите подробно о всей подготовительной работе, которая сопутствовала Вашей переброске?

Ответ: В одном, из своих показаний (от 15.XI–34 г.) я, рассказывая свою автобиографию, упомянул о том, что к лагерю украинских фашистов я примкнул еще в период его открытой вооруженной акции против Советского Союза в годы 1917–1918-й.

В этот период времени я состоял министром правительства УНР на Украине, советником министерства просвещения, членом национального совета и т. п.

Здесь в этом периоде и надо искать корни всей моей последующей деятельности. Весь остальной промежуток времени включая и тот, когда я издавал равного рода названий и оттенков так называемую «советофильскую» литературу – я продолжал находиться в логове украинского национал-фашизма, действуя по указаниям его руководителей.

В этой части и моя литературная «советофильская» деятельность преследовала основную цель держать в наших руках левую прессу

Эмиссаром того же крайнего национал-фашизма объединенного под проводом полковника Коновальца в организацию ОУН – я прибыл и на Советскую Украину.

В свое оправдание здесь я могу лишь сказать, что выезд мой на советскую Украину для проведения здесь антисоветской акции прошел под нажимом провода ОУН.

Произошло это следующим образом: руководство организаций ОУН как и весь лагерь закордонных фашистов был хорошо ориентирован обо всех событиях, происходящих на советской Украине в связи с разгромом националистического подполья. Знали также о том, что основной удар пришелся именно по организованной части подполья, объединенной в рядах организации УВО.

Источником этой информации в основном было польское полпредство в СССР, через которое сведения попадали в польскую прессу, подробно информировавшую обо всех арестах, произведенных в среде украинцев и особенно галичан на Советской Украине. Эти данные преподавались в соответствующем духе и использовались в целях усиления антисоветской агитации. Кроме того и советская пресса не скрывала той предательской роли, которую сыграли здесь ряд видных националистов, пробравшихся на руководящие посты в советском аппарате. Все эти сведения вместе со всякими нелегальными источниками о которых я ничего конкретного рассказать не могу, но которые конечно имелись в распоряжении организации и дали возможность руководству ОУН представить себе совершенно ясную картину разгрома.

Это поставило перед организацией серьезную задачу возобновления организационной деятельности ОУН на Советской Украине.

Сюда должны были выехать люди, безусловно, не скомпрометированные открыто работой на пользу фашизма и очевидно поэтому руководство ОУН и остановило свой выбор на мне.

Моя работа в советофильской прессе, о которой я упоминаю выше, с внешней стороны довольно крепко зашифровала мои действительные политические убеждения и я, конечно, был вполне пригодной кандидатурой. Все же хочу еще раз упомянуть, что выехал я сюда под определенным нажимом.

Подготовка к моему переезду началось еще в конце 1923 г. В этот период времени я имел ряд встреч с видными участниками организации – Старосольским, Матчаком и Ендиком. По поручению основного центра организации эти люди вели со мной переговоры о необходимости моего переезда на Советскую Украину, но я, зная всю рискованность этого предприятия, уклонялся от определенного ответа.

Наконец в апреле м-це 1934 г., мне было предложено встретиться непосредственно с Донцовым для того, чтобы закончить разговоры по этому поводу.

Встреча эта произошла в послеобеденный час в кафе De La Paix («Мир»), находящемся во Львове не улице Легионов. Кроме Дмитрия Донцова при этой встрече присутствовал также второй член провода ОУН – Дмитрий Палиев.

Здесь передо мной вопрос был поставлен прямо. Как член организации я должен был подчиниться решению провода и выехать на Советскую Украину для проведения определенной контрреволюционной работы.

Когда я попробовал было упираться – Донцов мне довольно недвусмысленно напомнил о том, что организация не забыла того приговора который был вынесен мне в 1928 г.

Здесь я должен несколько возвратиться назад. Состоя членом радикальной партии, я в 1928 г. примыкал к т. н. социал-фашистскому течению. По сути, говоря, конечно это была часть единого фашистского лагеря, но в тот период времени между социал-фашистами, особенно низовыми организациями, вспыхивали иногда внутренние распри.

Я, состоя директором Львовской семинарии, был случайным предметом такой внутренней распри, возникшей на почве войны среди студенческих группировок. Я был обвинен в том, что я выступил против национал-фашистского объединения молодежи и якобы был приговорен к убийству. Конечно, никто убивать меня не покушался, и скоро этот незначительный эпизод был мною забыт.

В разговоре со мной Донцов имел в виду именно этот случай, намекая мне о том, что в случае моего отказа подчиниться решению руководства организации мне могут вспомнить старый грех.

Здесь же Донцову и Палиеву я дал свое согласие на переброску для работы в Советскую Украину.

Донцов сообщил мне о том, что для работы на Советской Украине вместе со мной будут находиться Юлиан Бачинский и Роман Сказинский.

Наша группа должна оформить по приезду на Советскую Украину руководящий центр подполья и возобновить деятельность разгромленной организации.

В своей работе на Советской Украине мы должны будем в основном ориентироваться и опираться на местные националистические кадры, восстанавливая связи с остатками старого подполья и вербуя новых членов организации.

По словам Донцова, особенных надежд на массовую переброску на Украину проверенных кадров ОУН из-за кордона в теперешней ситуации надеяться нельзя.

Деятельность восстанавливаемого нами подполья должна одновременно развиваться по всем линиям, начиная от проведения агитации, организации фактов саботажа и вредительства вплоть до индивидуального террора как метода политической борьбы.

Вот все задания, которые были получены от руководства ОУН в лице Донцова и Палиева. На этом свидание наше закончилось и больше с названными лицами я не виделся, выехав вскорости на Советскую Украину.

Вопрос: Обвиняемый Крушельницкий, расскажите о вашей контрреволюционной деятельности по приезде на Советскую Украину.

Ответ: На Советскую Украину в гор. Харьков я приехал 11 мая 1934 года. Первые дни ушли у меня на всякие хлопоты, связанные с переездом, но уже в последних числах мая состоялась моя первая встреча с Юлианом Бачинским.

Бачинский прибыл на несколько месяцев раньше меня из Праги через Берлин и, имея те же задания, что и я, ожидал меня здесь.

К периоду моей встречи с Бачинским относится и приезд в Харьков Романа Сказинского, который через несколько дней явился ко мне. В составе нас троих – меня – Антона Крушельницкого, Юлиана Бачинского и Романа Сказинского, под моим руководством и было оформлено основное ядро руководящего центра организации.

Первым вопросом, который стоял перед вновь сформированным руководством ОУН на Советской Украине – был вопрос подбора кадров организации, на которые мы должны были опереться в своей работе. Поэтому перед каждым членом руководящего центра было поставлено задание интенсивной деятельности по восстановлению связей с остатками разгромленного подполья, а также по подбору новых кадров организации из числа националистически настроенных элементов украинской интеллигенции.

Конкретно в этой области было сделано следующее: Бачинским была установлена связь с одним из участников разгромленного подполья – Березинским. Сказинский установил связь с прибывшими также из-за кордона братьями Возными и наконец я связался с местными украинскими писателями-националистами Кулишом и Эпибом.

Эти люди, войдя в состав организации, и представляли те основные кадры, на которые вновь сформированный центр ОУН опирался в своей дальнейшей практической работе.

Згідно із свідченням записано вірно (*Крушельницкий*)
Допросил: Оперуповноважений СПО (*Грушевский*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 41–49

№25
Протокол допиту А. В. Крушельницького

5 грудня 1934 р.

ПОКАЗАНИЯ

обв. Крушельницького Антона Владиславовича
от 5.XII–34 г.

Вопрос: В своих предыдущих показаниях Вы упомянули о том, что деятельность возглавляемого Вами контрреволюционного подполья ОУН на Советской Украине одновременно велась по трем основным линиям – по линии организации кадров, саботажа и подготовки террористических выступлений.

Расскажите подробно о деятельности организации в каждой из названных Вами областей работы.

Ответ: Свои предыдущие показания я подтверждаю. На заданный мне вопрос заявляю:

Первый вопрос практической деятельности нашей организации здесь – был вопрос восстановления разгромленного националистического подполья, вопрос подбора кадров, на которые вновь сформированный центр организации ОУН должен был опереться.

В этой части, как я уже кратко упомянул, в предыдущих своих показаниях, с точки зрения тех условий, в которые мы попали по приезде на Советскую Украину (заостренное внимание партии ко всем проявлениям национализма, растерянности в лагере националистов после разгрома и т. п.), была проделана довольно значительная работа.

После оформления под моим руководством руководящего центра организации были предприняты конкретные меры по восстановлению связей с местными и прибывшими из закордона националистами и включения их в ряды организации.

Таким путем были присоединены к организации два брата Возных, Антон Березинский, Григорий Эпик, Николай Кулиш.

Присоединение этих лиц к нашей организации было весьма серьезным фактором с точки зрения успешного разворачивания деятельности организации, т. к. они (особенно, конечно, Кулиш, Эпик и Березинский), имея широкие связи с местными националистическими кругами, были первой ступенью к созданию массовой широко разветвленной контрреволюционной организации, каковой должна была стать «ОУН» на Советской Украине.

Коснувшись вопроса о принадлежности к организации всех перечисленных выше лиц, я должен сказать, что Кулиша и Эпика завербовал в организацию лично я. Собственно говоря, чтобы быть совершенно точным в своих показаниях, я должен сказать, что, пожалуй, термин «завербовал» здесь даже не совсем уместен. Эти люди настолько идеологически были подготовлены к вступлению в ряды ОУН, что мы пришли к соглашению после весьма недолгих собеседований. Как мной было выяснено в процессе первых же разговоров с ними – оба они были весьма близки к основным деятелям разгромленного в 1932–33 г. националистического подполья (Ирчану, Бабинскому, Матуливне и др.), это создало сразу надлежащую обстановку для вполне откровенных бесед.

Как с Кулишем так и с Эпиком я познакомился в начале июня м-ца. Первое знакомство и встреча с Эпиком произошла на съезде писателей, после чего я имел с ним еще несколько встреч, в процессе которых вначале была достигнута принципиальная договоренность, а затем обсуждались текущие организационные мероприятия.

С Кулишем я встретился и познакомился спустя весьма короткое время после встречи с Эпиком, чуть ли не на второй день, насколько я помню. Встретились мы в доме писателей во время чистки писательской организации КП(б)У.

Позиция Кулиша вполне определилась на этой зачистке и его настроения соответствовали моим планам в отношении его. Здесь же в доме писателей и произошла у нас основная договоренность.

Что касается Березинского и братьев Возных, то с первым основная связь осуществлялась через Юлиана Бачинского, с Возными был связан Сказинский.

Вопросы об организации массового подрывного саботажа промышленности и индивидуального террора, являлись далеко не второстепенными в деятельности ОУН на Советской Украине.

Эти вопросы неоднократно обсуждались руководящим центром в составе меня, Бачинского и Сказинского и было решение развернуть акцию по обеим этим линиям работы.

Саботажная акция, будучи развернутой посредством насаждения наших ячеек организации в промышленности, должна была парализовать основные центры хозяйственной жизни страны.

Параллельно этому организация террора, направленного против основного советско-партийного руководства Украины, должна была внести замешательство в ряды партии – парализовать руководство страны.

Идя по пути практического осуществления этих планов, руководящий центр организации поручил организацию саботажной акции члену руководства Юлиану Бачинскому, который должен был развернуть эту работу, пользуясь помощью Березинского, имеющего широкие связи в местных националистических кругах.

Организация террора, требующая значительно более узкого круга посвященных лиц, была поручена Роману Сказинскому, связанному по этому вопросу с братьями Возными.

Должен заявить, что дальше общей подготовки работа по этим обеим линиям и обсуждения планов деятельность наша не пошла, т. к. по истечении всего пяти месяцев после приезда нашего на Советскую Украину, мы были арестованы.

Згідно з зізнаннями *(Крушельницький)*
Допросил: Оперуповноважений СПО *(Грушевський)*

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 50–55

№26
Протокол допиту А. В. Крушельницького

7 грудня 1934 р.

ПОКАЗАНИЯ

обв. Крушельницького Антона Владиславовича
от 7.XII–34 г.

Вопрос: Обвиняемый, Вы возглавляли организацию «ОУН» на Советской Украине. Что Вам известно о составе этой организации?

Ответ: В своих предыдущих показаниях от 28.XI, 29.XI, 2.XII и 5.XII с. г. я назвал ряд лиц известных мне по совместной деятельности в рядах организации. Эти показания я подтверждаю.

На заданные мне вопросы могу вкратце сообщить следующее:

Руководящий центр организации ОУН – здесь на Советской Украине состоял из меня – Крушельницького Антона, Бачинского Юлиана и Сказинского Романа.

Как лица близкие к руководству организации – ее актив, мне известны: Березинский Антон, Кулиш Николай, Эпик Григорий и два брата Возные.

Эти люди вели по поручению центра работу организации, но с кем они, в свою очередь, были связаны по линии организации, мне неизвестно.

В одном из своих предыдущих показаний я указал, что практическая контрреволюционная деятельность была поручена отдельным членам центра – саботажная акция – Юлиану Бачинскому, а террор – Роману Сказинскому, они в своей практической деятельности должны были быть ближе к рядовым участникам организации, мои же сношения по делам организации ограничивались тем кругом лиц, которые я назвал как участников центра. Исключением в данном случае являлись только Кулиш и Эпик, с которыми я был связан персонально.

Згідно із зізнаннями *(Крушельницький)*

Допросил: Оперуполномоченный СПО *(Грушевский)*

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 56–58

ПОКАЗАНИЯ

Кулика Израиля Юдилевича
председателя Всеукраинского союза писателей, члена ЦК КП(б)У
от 25/ХІ–34 г.

Впервые о переезде на Сов. Украину известного галицийского радикала Антона Крушельницкого я узнал приблизительно в последних числах апреля 1934 г.

По этому поводу меня, как председателя Всеукраинского союза писателей, известил уполномоченный Наркомата Индел т. Колина.

Я, будучи хорошо осведомлен, что из себя по сути представляет Антон Крушельницкий (бывший министр правительства УНР, один из лидеров радикальной партии) сразу же в этом вопросе заявил определенную позицию, считая, что пускать Крушельницкого на Сов. Украину не следует.

Будучи хорошо осведомлен о той линии, которую ведет в политике и литературе Антон Крушельницкий, я представлял его себе, как типичного галицийского радикала-сменовеховца, болтающегося между разными лагерями в поисках лучшей почвы для осуществления националистических идей.

По этому вопросу я высказал свое откровенное мнение т. Колине и, кроме того, отправился в ЦК КП(б)У, где разговаривал сначала с т. Киллерогом, а затем с т. Поповым, которые согласились с моим мнением. Тов. Попов при мне же отправил телеграмму в Наркоминдел с просьбой: приостановить вопрос с переездом Крушельницкого на Украину.

Все же наш протест, по каким-то соображениям, не был принят во внимание и спустя несколько дней я узнал, что Крушельницкий все таки едет в Харьков.

Приблизительно в средних числах мая Крушельницкий Антон вместе с семьей переехал в Харьков и сразу же обратился в Союз писателей с заявлением о приеме его в Союз писателей.

Я заявил Крушельницкому, что как только он напишет свое первое советское произведение, мы сможем обсуждать этот вопрос, а до того его прошлая литературная деятельность не дает основания присвоить ему звание советского писателя.

Лишь после его жалоб в ЦК и когда он действительно начал работать над своим произведением (кажется под названием «Святой угодник божий Юра») его приняли в союз. В приеме в Союз писателей его сына Ивана и Тараса мы категорически отказали, т. к. в своих литературных потугах дальше каких-то бездарных стишков они не шли.

(Кулик)

Допросил: оперуполномоченный СПО (Грушевский)

№28

**Постанова про залучення слідчих матеріалів у справі УВО до справи
А. В. Крушельницького та виписки із відповідних свідчень**

7 листопада 1934 р., м. Київ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Уполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Акимов, рассмотрев следственный материал по делу №737 – УВО

нашел:

что показаниями активных членов к. р. «Украинской Военной Организации»

Викула Сергея Павловича, осужденного Судтройкой при Коллегии ГПУ УССР на 10 лет Исправтрудлагеря,

Коссака Григория Иосиповича, осужденного Судтройкой при Коллегии ГПУ УССР на 10 лет Исправтрудлагеря,

Теслюка-Эрнеста, осужденного Судтройкой при Коллегии ГПУ УССР на 10 лет Исправтрудлагеря,

Рудницкого Степана Львовича, осужденного Судтройкой при Коллегии ГПУ УССР на 5 лет Исправтрудлагеря,

Шаха Ивана Григорьевича, осужденного Судтройкой при Коллегии ГПУ УССР на 5 лет Исправтрудлагеря

устанавливается, что обвиняемый Крушельницкий Антон Владиславович являлся членом к. р. «Украинской Военной Организации».

На основании изложенного, руководствуясь ст. (не указано) УПК

постановил:

Показания Викула Сергея Павловича, Коссака Григория Иосиповича, Теслюка-Эрнеста, Шаха Степана Львовича, Рудницкого Степана Львовича, уличающие обвиняемого Крушельницкого А. В. в принадлежности к. р. «Украинской Военной Организации», приобщить к следственному делу обвиняемого Крушельницкого Антона Владиславовича.

Копию настоящего постановления направить Прокурору.

Уполномоченный СПО (Акимов)

Согласен: Нач. 2 отделения СПО (Шерстов)

Утверждаю: Нач. СПО УГБ НКВД УССР (Козельский)

ВЫПИСКА

из показания Викула Сергея Павловича от 19-го июля 1933 года

«...Одновременно с тем, как я и Романченко вели переговоры с гал. с-д, Христюк и Шраг вели подобные же переговоры с радикалами. Последними был выделен в правительство Петлюры Антон Крушельницкий в качестве министра народного просвещения. Я и Романченко, как официальные представители Директории, лишь санкционировали этот выбор. После этого я, вместе с Темницким, Безпалко и Крушельницким отправился обратно в Ровно, а Романченко остался в Станиславове для исполнения ряда поручений, данных ему петлюровским генштабом»...

ВЫПИСКА

из протокола допроса Коссака Григория Иосифовича от 13.IV–33 года
«...Ко дню организации УГА, Сияк И., являясь поручиком УСС, налаживает связи с Темницким, впоследствии министром иностранных дел петлюровского правительства, Безпалко, министром труда в том же правительстве, Крушельницким Антоном (министром просвещения) и друг., и в Станиславе проводит широкую активную организационную работу на объединение с петлюровцами. Хорошо знаю, что вначале 1919 года он был лично связан с Петлюрой и Коновальцем и по их указаниям вел разложенческую работу в частях УГА»...

(том 10 стр. 165–166)

ВЫПИСКА

из протокола допроса Теслиюка-Эрнеста от 14/VI–33 г.

«К моменту моего выезда из Львова в СССР Львовское консульство крепко было окружено «революционной» общественностью, являющейся, по сути, увистской общественностью. К видным деятелям этой «революционной» общественности надо отнести – Крушельницкого Антона, редактор «Нові шляхи», старый член УВО. Прикрываясь своей «революционностью», Крушельницкий оказывал сильное влияние на Радченко и Григорьева. В увистских кругах Львова одно время шутя, спрашивали друг друга «кто является Советским консулом – Радченко или Крушельницкий – и обычно следовал ответ «Крушельницкий».

Крушельницкий был буквально в курсе всех дел консульства. От последнего он добился финансирования «Нових шляхів», «Вікна», «Сила» и др. На самом же деле эти деньги поступили в распоряжение УВО.

Крушельницкий – увист, польской ориентации, но свою работу против СССР сконтактовывает с Львовским и др. увистами немецкой ориентации».

ВЫПИСКА

из протокола допроса Рудницкого Степана Львовича от 9–13.VIII–1933 г.

Вопрос: Как были расставлены украинские кадры для работы в «Ост-Европе».

Ответ: По идеологической линии, работали в качестве пропагандистов украинской проблемы «Ост-Европы»: я – Рудницкий, М. Грушевский, Ст. Смаль-Стоцкий, Ст. Томашевский, З. Кузеля, М. Кордуба, В. Щурат и друг.

По практическо-политической линии – Е. Олесницкий, Кость Левицкий, Василько, Е. Левицкий, М. Лозинский, Войнаровский, Романчук, Петрушевич, Коновалец, Скоропис, Жук, Меленевский, Зализняк, Донцов, Скоропадский, Грушевский, Полтавец-Острица, Порш, Д. Дорошенко, В. Липинский.

Кроме того, активными участниками движения «Ост-Европы» были: Цегельский, Фоллис, Сингалевич, Панейко, Витвицкий, Назарук Л. и Ю. Бачинский, Виттек М. и Л. Ганкевич, Днестрянский, А. Крушельницкий, В. Бачинский, Старосельский»...

ВЫПИСКА

из протокола допроса Шаха – от 13/V1–34 г.

Из известных мне членов УВО работающих в сов. консульстве во Львове как сотрудники последнего, знаю:

Стронского, имени не знаю. Работает в консульстве давно. Занимаемой должности не знаю. Сотник украинских сечевых стрельцов и офицер УГА. Происходил сам из Дрогобиччины, галичанин, знаком всему руководству Львовской УВО и активным членам последней. Поддерживает постоянную связь с Львовским / Чернием / Розенбергом, Крушельницким Антоном и другими. Поддерживает постоянную связь с редакциями «Вікна», «Сила», «Сельроб» и «Наша земля».

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 62–68

Заява А. В. Крушельницького до суду

15 грудня 1934 р., м. Київ

До суду при Н.К.В.Д. – УСРР

Вихований в дрібнобуржуазному середовищі, прожив я вже вік одного людського життя – 35 літ літературної, педагогічної і громадської праці в дрібнобуржуазному оточенні на націоналістичних основах, що й довело мене внаслідок до виконання націоналістичних злочинів проти батьківщини СРСР і УСРР.

Ті свої злочини проти Радянського Союзу й його трудового громадянства я визнав щиро в слідстві й на суді.

Вже й до хвилини ув'язнення я бачив величезні успіхи радянського будівництва і перебудову усього життя трудящих і почав під впливом того обеззброюватися.

Тепер, бачучи, як важко бореться Радянська влада з фашистським наступом українських націоналістів, я ще більше переконався у великій злочинності українського націоналізму й фашизму за кордоном, що в наймитській службі у міжнародного імперіалізму готує збройну інтервенцію проти СРСР та зокрема проти невіддільної його частини УСРР. Я зрозумів ще більшу злочинність українських націоналістів і фашистів, що живуть на Радянській Україні і не вміють сприйняти нового радянського життя, готують терористичні акти, ведуть шкідницьку роботу в промисловості, в колгоспі і МТС і навіть на ідеологічному фронті, щоб таким способом допомогти інтервенції міжнародного імперіалізму й у (нерозбірливо) хвилині завдати удар в спину батьківщині трудящих.

Я пориваю раз назавжди всякі зв'язки з українським націоналізмом і фашизмом, осуджую з усією рішучістю його злочинну роботу та зокрема й свою, ведену за дорученням цих злочинців проти батьківщини трудящих.

Обеззброївшись під час слідства й на суді остаточно, і звільнившись від усіх залишків злочинного націоналізму й фашизму – я прошу суд і усю радянську громадськість дозволити мені й дати мені змогу wraz зі своїми синами перевиховатися на основах радянської ідеології і вернутися до праці серед радянського громадянства як щирий радянський та віддати останки моїх життєвих сил та в повному розквіті сил моїх синів на допомогу в будіванні соціалізму і безкласового громадянства.

В Києві, 15 грудня 1934

(Антін Владиславович Крушельницький)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 69–71

№30
Протокол допиту А. В. Крушельницького

27 грудня 1934 р.

ПОКАЗАНИЯ

обв. Крушельницького Антона Владиславовича
от 27.XII–34 г.

Вопрос: Известен ли Вам лично бывший офицер армии УСС – Дидушек-Гельмер Петр и что Вам известно о его контрреволюционной деятельности, как члена организации «ОУН».

Ответ: Фамилия Дидушек, в сопоставлении с данными о его службе в армии УСС мне весьма знакома. Я знаю, что такой офицер был в армии УСС, но лично Дидушка я не знаю, ничего неизвестно мне также и о его принадлежности к организации ОУН, т. к. я, дав полные и искренние показания о деятельности этой организации на предварительном следствии и суде, не утаил бы этого акта, если бы он был мне известен.

(Крушельницкий)

Допросил: оперуполномоченный СПО *(Грушевский)*

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 72–73

№31
Протокол допиту А. В. Крушельницького

5 січня 1935 р.

ПОКАЗАННЯ

Крушельницького Антона Владиславовича
от 5/І–35 г.

Вопрос: В своих показаниях от 2/ХІІ–34 г. Вы упоминали о том, что во время свидания с Донцовым во Львове присутствовал член закордонного контрреволюционного центра ОУН Палиев.

Среди отобранных у Вас при обыске документов имеется письмо от 28/ІV–26 г. за подписью какого-то Палиева. Тот ли это Палиев, о котором Вы упоминали в своих показаниях от 2/ХІІ–34 г.?

Ответ: Свои предыдущие показания я подтверждаю. Предъявленное мне письмо за подписью Палиева действительно написано тем самым Палиевым, который, как член руководства ОУН, присутствовал при моем свидании с Донцовым во Львове перед отъездом на Украину.

(Крушельницький)

Допросил: оперуполномоченный СПО *(Грушевский)*

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 74–75

№32

Постанова про долучення до справи А. В. Крушельницького
листа Д. Паліїва та сам лист

7 січня 1935 р.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, Оперуполномоченный Секретно-Политического Отдела УГБ НКВД УССР Грушевский, рассмотрев документы, изъятые при обыске у арестованного по данному делу Крушельницкого Антона Владиславовича,

постановил:

Обнаруженное в личной переписке Крушельницкого Антона Владиславовича письмо к нему от известного украинского фашиста Палиева Дмитрия, как вещественное доказательство, подтверждающее связь Крушельницкого с Палиевым, приобщить к данному делу.

Оперуполномоченный СПО (Грушевский)

«Согласен» Нач. отд. 2 СПО (Долинский)

«Утверждаю» Нач. СПО УГБ НКВД УССР (Козельский)

Львів, 28/IV-926

Високоповажаний наш директоре, засилаючи сердечні бажання «Веселих Свят», рівночасно дуже дякую за надіслану статтю, яку надруковано в святочному числі.

Жалую, що особисто не міг подякувати, та минулого четверга мене не було у Львові.

Прошу прийняти вислови глибокої пошани.

(Паліїв)

P.S. Не знаючи адреси Вашого сина, прошу ласкаво подякувати йому за той гарний вірш.

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 76-77

№33
Документ про залучення до справи А. В. Крушельницького
свідчень Г. Д. Епіка та самі свідчення

10 лютого 1935 р., м. Київ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, Оперуполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Грушевский, рассмотрев следственные материалы по делу №1255 –

нашел:

что показаниями арестованного члена руководства контрреволюционной, украинской террористической организации Эпика Григория Даниловича, 1901 г. р., литератора, быв. петлюровца, быв. члена КП(б)У с 1920 г., исключенного из партии за национализм – устанавливается принадлежность и руководящая роль обвиняемого Крушельницкого Антона Владиславовича в контрреволюционной, террористической организации, а потому, на основании изложенного –

постановил:

показания Эпика Г. Д. от 21/ХП–1934 г., 25/ХП–34 г. и 28/І–1935 года приобщить к следделу №1255, по обвинению Крушельницкого А. В. по ст.ст. 54-8, 54-11 УК УССР.

Оперуполномоченный СПО (Грушевский)

Согласен и утверждаю: нач. 2 отд и пом. нач. СПО УГБ НКВД УССР (Долинский)

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

обв. Эпика Григория Даниловича
от 21 декабря 1934 г.

«...Вопрос: За последний период времени до Вашего ареста, какое место Вы занимали в организации?

Ответ: Я лично входил в состав руководства организации только в последний период времени.

Вопрос: Кто Вам известен из состава руководства организации и с кем из руководства Вы были связаны?

Ответ: Из руководства организации мне известны: Кулиш Николай и Крушельницкий Антон. Последний приехал из закордона, как я припоминаю, весной–летом этого года. С этими лицами я и был связан...»

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

обв. Эпика Григория Даниловича
от 23 декабря 1934 г.

«...Вопрос: В предыдущих показаниях Вы указывали, что, помимо Вас, в состав руководства к.-р. организации входил и Антон Крушельницкий. Вы лично его знаете?

Ответ: Да, я его лично знаю.

Вопрос: При каких обстоятельствах познакомились и когда?

Ответ: Познакомился я с Антоном Крушельницким в начале лета – мая 1934 года,

или даже начале июня в Харькове, в доме литературы им. Блакитного, на происходившем съезде писателей. Первоначальный разговор был общенационалистического характера.

Вопрос: А по террору имели разговор с Антоном Крушельницким?

Ответ: С Антоном Крушельницким, как членом руководящего центра, у меня была беседа о терроре в середине октября 1934 года, в помещении горкома писателей. Мы сидели на диванчике и, пользуясь создавшейся возможностью, обсуждали в общих чертах наши вопросы.

Когда же кто-нибудь заходил, или близко подходил к нам, мы переводили беседу на тему о литературных работах.

Вопрос о терроре обсуждался в плоскости необходимости и целесообразности выполнения террористических актов во время октябрьских праздников. Подробно об этом не говорили и конкретных разговоров по совершению терактов у нас тогда не было. В основном этому мешало помещение, в котором мы встретились и беседовали...»

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

обв. Эпика Григория Даниловича
от 28 января 1935 г.

«...Вопрос: Скажите, руководство Вашей к-р организации было связано с закордоном и если да, то через кого?

Ответ: Мне известна связь руководства к-р организации с закордоном по двум линиям: первая – через Антона Крушельницкого и вторая – через Николая Любченко.

Вопрос: В чем выражалась связь А. Крушельницкого с закордоном?

Ответ: Антон Крушельницкий, недавно приехавши из закордона, был непосредственно связан с заграничным центром украинских националистов – с ОУН, по заданию коего он и прибыл на Украину.

Так как я больше всего был связан с членами нашей к.-р. организации – местными литераторами, я не в курсе взаимоотношений Крушельницкого с закордоном. Но о том, что такая связь существует, мне известно лично от самого Антона Крушельницкого, о чем он мне сам говорил при встрече с ним...»

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 78–82

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв. Бачинского Юлиана Александровича,
1870 г. р. ур. с. Новосилка в Галиции,
сына попа, гражданство польское, образование высшее,
украинца, б/п, б. члена радикальной партии и УСД,
сотрудника Украинской Советской энциклопедии,
от 16/ХІ–34 г.

Мой отец был попом, затем во Львове – советником при епископе-митрополите Шептицком. Высшее образование (юридический факультет) я закончил во Львове и Берлине. С 1890 по 1907 г. я был в центральном руководстве радикальной партии. Вместе с Н. Ганкевичем, Витеком, Ярусевичем и др., мы организовали украинскую социал-демократическую партию. Я состоял в руководстве УСД до войны 1914 г. С 1915 г. до 1918 г. я был офицером австрийской армии, служил в тылу лейтенантом, затем оберлейтенантом. В 1919 г. я правительством украинской республики был назначен советником дипломатической миссии в Вашингтон. Об этом меня известили в Станиславе. С миссией я не поехал т. к. хотел лично побывать в Киеве, чтобы на месте сориентироваться в событиях. В связи с тем, что к этому времени Киев был занят большевиками, я из Станиславова поехал в Вену, где находилась миссия во главе с Гальцинским. Доехав до Копенгагена, мы получили извещение правительства УНР о снятии Гальцинского с поста председателя миссии и назначении меня вместо него. В Вашингтоне я не добился успеха в признании УНР и выехал в Вену, где я отошел от работы в УНР. С 1921 до 1923 г. я прожил в Вене, затем переехал в Берлин, где жил до 1933 г.

В Берлине я имел связь с Петрушевичем, Бандриевским, Радыком, Процем, Кучабским. Встречался также с Коновальцем. Со всеми ими я связался как с антипольской организацией. Для меня, как политического деятеля, было ясно, что в интересах украинской государственности, выгоднее ориентироваться на Сов. Союз, чем на Польшу. В связи с этим, у меня возникли трения с Кучабским и другими по вопросу ориентации. Политически же я стоял на позиции независимости Украины – Соборной Украины. Об этом я писал статьи в «Украинском Прапоре» в Берлине, Львовская газета «Рада» перепечатала такие мои статьи.

С 1924–1925 г. я уже с этой организацией не имел никаких сношений.

Последний раз я виделся с Бандриевским в 1933 г., когда я вернулся в Берлин со Львова, где отбывал наказание. Перфицкого также видел во Львове в начале 1933 г.

Перед выездом на Украину из Праги я виделся с Бандриевским по дороге, в Берлине на вокзале виделся с Радыком, ближайшим сотрудником Петрушевича. Радык мне рассказал, что фашисты делали обыск у него, Петрушевича, Проця и Бандриевского. Радык знал, что я еду в СССР.

28/ХІ–33 г. я прибыл в Харьков. Через т. Калину я устроился в Укр. Сов. Энциклопедии. Первые разговоры о работе я имел с Шведовым – заместителем главного редактора У.С.Э.

В Харькове я встретился со своим старым знакомым Антоном Крушельницким, у которого я несколько раз бывал. У Крушельницкого Антона я увиделся со Сказинским. Его я знал со Львова, как редактора газеты «Світло». После этой встречи Сказинский 2–3 раза заходил ко мне на квартиру.

Кроме работы в УСЭ, я имею договор с издательством «Украинский Рабочий» издать книгу «16 лет Сов. Украины».

В связи с этим я собирал материалы, их изучал и делал себе выписки.

Протокол написан с моих слов верно, мне прочитан (*Бачинский*)

Допросил: Оперуполн. СПО (*Соколов*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 83–87

№35
Протокол допиту Ю. О. Бачинського

23 листопада 1934 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв. Бачинського Юліана
от 23.XI–34 г.

Вопрос: До какого года Вы пробывали в Америке?

Ответ: В качестве председателя Вашингтонской миссии от правительства УНР я пробыл в Вашингтоне до лета 1921 года. Вел переписку с посольством УНР в Вене и получил директиву выехать всей миссии в Вену, куда я и прибыл в июне или июле 1921 года. По дороге заехал в Берлин в посольство УНР, где говорил с доктором Р. Смаль-Стоцким – послом УНР. Там же, в Берлине, я сдал свои полномочия председателя миссии – «инспектору» министерства иностранных дел УНР Николаю Василько.

Вопрос: Проживая в Вене, с кем вы были связаны как политический деятель?

Ответ: В Вене я был первое время дезориентирован и, естественно, старался сойтись со всеми политическими группами, особенно эмигрантами из Украины.

Ближе всего я сошелся с видными украинскими соц. демократами:

1) Олесь Кандыба, 2) Сирый, 3) Матюшенко Борис, 4) Левинский Владимир, 5) Галаган (посол УНР в Будапеште). Затем я сошелся с правительством Петрушевича. Лично с

- 1) Петрушевичем Евгеном,
- 2) Левицким Костем,
- 3) Микитеем – кажется – секретарь К. Левицкого,
- 4) Перфецким – министром внутренних дел,
- 5) Селезинка – адвокат – кажется, министр военных дел,
- 6) Петрушевичем – племянник Евгена и его секретарь.

Кроме них я сошелся с Мих. Грушевским. Меня также познакомили с председателем пресс-бюро правительства УНР, но фамилии его не помню.

З 1921 до осени 1923 года я прожил в Вене, пребывая именно в этих кругах украинских политических деятелей. Идеологически ближе всего мне были украинские соц.-демократы, с которыми я чаще свое время проводил. В общем разброде того времени я никакой политической работы не вел.

Вопрос: Каковы были в то время Ваши взаимоотношения с Петрушевичем Евгеном?

Ответ: В связи с тем, что Петрушевич вел тогда, на мой взгляд, очень узкую, чисто галицийскую политику, а я шире рассматривал украинское национальное дело, то меня больше, как я уже показывал выше, тянуло к политике укр. соц.-демократии, которая стояла на общеукраинской позиции.

Вопрос: Что вас заставило поехать из Вены в Берлин?

Ответ: В Берлин я выехал по чисто частным делам (купил дом), но там я уже застал Евгена Петрушевича.

Вначале (первые 1–2 месяца) наши взаимоотношения были такими же, как в Вене, но потом, когда я сошелся с его ближайшими сотрудниками Бандриковским Владимиром

и Радиком Э., то стал ближе и с Петрушевичем. С Бандриковским и Радиком мы сходились часто, Петрушевича же я видел 2–3 раза в году. В кофейне на углу Мот-штрассе и Холлендорф-плац меня Бандриковский и Радик познакомили с полковником Коновальцем и Кучабским, руководителями У.В.О в Берлине (начало 1924 года).

Вопрос: К чему свелось ваше знакомство с Коновальцем и Кучабским?

Ответ: В тот вечер, когда я познакомился с ними – из Кенигсберга приехал сотник Ярый, с которым я также познакомился.

Тогда же в кофейне я был проинформирован, что организация УВО ведет работу против Польши. Этому делу я проявил свои симпатии, о чем поделился с присутствующими.

После этого я довольно аккуратно, раз в неделю или в две (с субботы на воскресенье) в этой же кофейне встречался с руководителями УВО в лице Коновальца, Кучабского, где я обговаривал с ними вопросы политического порядка и главным образом работу украинскую.

Вопрос: Это были только разговоры, а специальных совещаний УВО, на которых вы присутствовали, не было?

Ответ: На совещаниях руководства УВО я не бывал. Однажды летом 1924 года в беседе с Бандриковским, Коновальцем, Кучабским – я узнал, что они собираются в Кенигсберг на совещание с какими-то немцами. Заинтересовавшись этим, и получив пропозицию тоже участвовать в этом совещании, я дал согласие и через день или два, вместе с Бандриковским и Лозинским М. М. (забыл упомянуть, что в тот вечер, когда я узнал о предстоящем совещании, был также и он – Лозинский) я выехал из Берлина в Кенигсберг

В 3-х километрах от Кенигсберга в имении одного немецкого помещика у нас состоялось совещание, на котором присутствовали; 1) Коновалец, 2) Кучабский, 3) Лозинский, 4) Бандриковский, 5) Ярый, 6) я – Бачинский и несколько немцев (дойч. национал. партии). Помню, что был также один военный в чине адмирала. На совещании стоял вопрос о подготовке военных действий против Польши. Все мы сошлись на том, что в момент, когда немцы начнут наступление на Данцигский коридор, УВО должно начать повстанческую акцию в тылу польской армии, в Восточной Галиции.

Вопрос: В чем заключалось ваше дальнейшее сотрудничество с руководством УВО после этого совещания в Кенигсберге в 1924 году.

Ответ: После того, как Коновалец занял антисоветскую позицию (зима 1924/25 г.), а я в интересах украинского национального дела считал, что эта позиция вредна, я с ними разошелся.

Летом 1925 года я получил от Перфецкого Евгена проект программы, имеющей быть организованным в Галиции Украинского Национально-Демократического Объединения (УНДО). Проект этот, как мне говорили, писал активный член УВО – директор украинской частной гимназии в Дрогобыче – Кузьмович.

Будучи не согласен с этой программой, я написал Евгену Петрушевичу письмо с просьбой поместить в его газете «Украинский Прапор» критику. Петрушевич мою критику принял, и поместил в свою газету в мае–июне 1925 года.

Эта моя критика и послужила окончательным завершением моего разговора с Коновальцем и его группой и одновременно послужила причиной для сближения с Петрушевичем Евгеном.

Вопрос: Какова была политическая позиция Петрушевича когда вы с ним сблизились?

Ответ: Петрушевич тогда разошелся с Коновальцем по тактическим соображениям считая, что советофильская политика отвечает интересам украинского народа против Польши. Как я уже показывал, эта политика меня с ним и сблизила. Частые встречи у меня были с ближайшими сотрудниками Петрушевича – Бандриевским и Радьком. С самим Петрушевичем я виделся редко (2–3 раза в год). Так продолжалось до моего выезда в УССР – 1933 год – за исключение одного года 1931–1932 – когда я сидел во Львове в тюрьме.

Протокол записан с моих слов верно, мною прочитан (*Бачинский*)

Допросил: Оперуполномоченный СПО (*Соколов*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 88–99

№36

Протокол допиту Ю. О. Бачинського

27 листопада 1934 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв. Бачинського Юліана
от 27.XI–34 г.

Вопрос: Признаете ли себя виновным в предъявленном обвинении?

Ответ: Нет, не признаю. Я признаю, что до 1920 г. сходил с руководством УВО в Берлине, не как член их организации, а как политический деятель, имевший интерес ознакомиться с политическими течениями, организовавшимися после войны.

Также, как и ознакомился с работой УВО, я находился и знакомился с деятельностью групп украинских соц. демократов в лице Кандыбы, Матюшенко, Сирого, Темницкого. Эти люди являлись членами УСД Галиции и Украины, и насколько предполагаю, являлись также членами центральных комитетов своих организаций.

Кроме этого, я сошелся с группой Петрушевича с которой, как я уже показывал, контактировал свою политическую деятельность с 1925 г. до выезда в СССР (январь 1933 г), не состоя, однако, членом его группы.

Должен также отметить, что перед выездом в СССР я, будучи в Праге, условился с профессором чешского университета, доктором Ол. Коллеса (б. член нац. дем. партии Галиции) и Дмитрием Антоновичем (профессор Укр. университета в Праге, член УСДП и, кажется, его центрального комитета) встретиться для того, чтобы информироваться (как редактор журнала «Вільна трибуна») о политическом настроении украинской эмиграции в Праге. Вышеуказанные лица на встречу не вышли. Как меня информировал Сирый (владелец украинского книжного магазина в Праге, член УСДП), украинская эмиграция решила меня бойкотировать, поэтому Коллеса и Антонович не пришли на свидание. Я хотел также познакомиться с Мазепой и Феденко, но, узнав от Сирого о намечаемом бойкоте, я эту свою мысль оставил.

Вопрос: Из материалов следствия видно, что в украинских кругах закордоном вас до недавнего времени считали членом центрального комитета УСДП Галиции, вы же показываете, что сходились только с членами УСД для информации о положении дел не как член партии. Как вы объясните такое расхождение?

Ответ: Примерно с 1923–24 г. Я членом центр. комитета УСДП уже себя не считал, хотя официально в прессе об этом не заявлял – о своем разрыве с УСДП. В 1933 г. в беседе с Ганкевичем Львом во Львове (мой защитник в суде по делу моего ареста), последний мне сообщил, что ЦК УСДП Галиции должен заседать и спросил, не пойду ли я на это заседание. Я ответил, что ничего не имею общего с СД и не пойду на их заседание.

Я считаю, что не только Лев Ганкевич, как член ЦК УСДП Галиции, но и другие политические организации, с которыми я так или иначе сходил до своего выезда в СССР, были бы рады иметь меня в своей среде, но я не принадлежал ни к одной политической группе, а являлся политическим деятелем с ориентацией на Сов. Союз, о чем я говорил и писал.

Протокол записан с моих слов верно, мне прочитан (Бачинский)

Допросил: Оперуполномоченный СПО (Соколов)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 100–104

№37
Протокол допиту Ю. О. Бачинського

28 листопада 1934 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв. Бачинського Юліана
от 28.XI–34 г.

Вопрос: Знаете ли вы Проця?

Ответ: Проця знаю с 1923/24 г. из Берлина. Он является редактором органа Петрушевича «Український Прапор» и ближайший его сотрудник, с Процем я был связан, так как ему передавал статьи в журнал «Український Прапор».

Вопрос: Когда Вы в последний раз виделись с Процем?

Ответ: С Процем я виделся в Берлине в конце 1932 г. или начале 1933 г., когда я выезжал в Прагу.

Вопрос: Обв. Бачинский, Вы показывали, что встречались с Перфецким и Бандри-вским, когда Вы в последний раз с ними виделись?

Ответ: С Перфецким, ближайшими сотрудником Петрушевича, я виделся во Львове в апреле 1932 г. Встретился я с ним в кофейне. Это уже было тогда, когда я имел намерение ехать в СССР. С Перфецким я об этом имел разговор (насколько помню). Подробностей нашей беседы я не помню. Никаких поручений на Берлин не давал, хотя от меня знал, что я еду раньше в Берлин.

Бандри-вского я видел в июле 1933 г. в Праге. От него я узнал, что у Петрушевича с материальным положением неважно, но дело поправится, что Петрушевичу придется выехать в Литву (Ковно). Бандри-вский мне тогда рассказал, что в Берлине их преследуют, что они подверглись обыску и одного из них, кажется Проця, задержали на 24 часа. Это была моя последняя встреча с Бандри-вским.

Протокол записан с моих слов верно, мною прочитан (Юлиан Бачинский)
Допросил: Оперуполн. СПО (Соколов)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 105–107

№38

Протокол допиту Ю. О. Бачинського

2 грудня 1934 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв. Бачинського Юліана
от 2/ХІІ–34 г.**Вопрос:** Знаете ли Безпалко Осипа, члена ЦК УСДП и члена бюро II-го Интернационала?**Ответ:** Безпалко Осипа знаю, как члена ЦК УСДП, с 1910 г. С ним встречался на съездах УСДП во Львове.**Вопрос:** Когда Вы в последнее время виделись с Безпалко.**Ответ:** С Безпалко Осипом я виделся в Праге в 1933 г. в мае или июне месяце. Он меня спросил, правда ли, что я собираюсь издавать журнал, и просил прислать ему первый номер журнала. Больше никаких разговоров с ним не вел.**Вопрос:** Для какой цели Вы стремились видеться с членами ЦК УСДП и представителями от этой партии во II-м Интернационале Мазепой и Феденко?**Ответ:** Я хотел их видеть лично для того, чтобы знать (не только по их печатным материалам) на каких позициях они стоят и чем они аргументируют свои позиции. Со своей стороны я хотел им также высказать свои точку зрения на украинский вопрос.**Вопрос:** Вы намеривались видеть Мазепу и Феденко в 1933 г. Каковы тогда были ваши позиции по украинскому вопросу?**Ответ:** Я признавал, что для Украины наиболее приемлемой является Советская система. Считал, что Украина в настоящее время является провинцией Российской Советской республики, а не равноправной с ней республикой, что необходимо вести работу за большую самостоятельность Украины и чтобы КП(б)У не входила в ВКП(б), а вошла бы самостоятельной секцией в III-й Интернационал, на таких же условиях. как вошли бы другие республики (польская, чешская, немецкая и др.) если бы там стала Советская власть.**Вопрос:** С кем Вы за границей вели разговоры по сути вашей этой политической позиции?**Ответ:** Об этой своей позиции я говорил с Петрушевичем Евгеном и Бандриковским. Хотел говорить об этом в Праге, как я уже показывал, с Коллесой, Антоновичем, Феденко, Мазепой, но мне не удалось.**Вопрос:** Прибыв в СССР, с кем вы здесь говорили об этой вашей политической позиции.**Ответ:** Первое время я сидел в Харькове, не связываясь ни с кем. Впоследствии я увиделся с Антоном Крушельницким и Сказинским, с которыми имел намерение говорить и изложить свою систему взглядов. Я мыслил себе связаться с определенной украинской группой для того, чтобы обсудить свою политическую линию и повести работу в этом направлении, если эта группа признает мою позицию верной.Протокол записан с моих слов верно (Бачинский)
Допросил: Оперуполн. СПО (Соколов)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 108–110

№39
Протокол допиту Ю. О. Бачинського

5 грудня 1934 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв. Бачинського Юліана
от 5/ХІІ–1934 года.

Вопрос: Встречались ли Вы в Берлине с Кузелей – работником Института «Ост-Европа»?

Ответ: Да. До 1924 г. я с Кузелей встречался там же в кофейне, где я встречался с Коновальцем и Кучабским. Кроме того, что он работал в ин-те – он тогда также работал в редакции этого ин-та. После того, как я разошелся с Коновальцем и его группой, я перестал встречаться с Кузелей также.

Вопрос: С кем вы еще встречались из лагеря Скоропадского?

Ответ: Из группы Скоропадского я в Берлине больше никого не видел. Знаю Скорописа-Евтуховского, но с ним виделся только после войны, когда он был в закордонном ЦК УСДП вместе с Юркевичем, Винниченко (Львов).

Вопрос: С кем вы здесь в Харькове имели беседы о положении на Западной Украине и об украинских политических деятелях за кордоном?

Ответ: В Харькове я пытался говорить о положении на Западной Украине со Сказинским и Крушельницким Антоном, но они неохотно со мной об этом говорили.

Крушельницкий Антон мне рассказывал, что он несколько раз имел беседы со Старосольским о положении в УССР, но после процесса Лемека (член ОУН, стрелявший в советском консульстве во Львове) Старосольский, взяв под защиту Лемека, перестал встречаться с Крушельницким. Говорил мне также Антон о Матчаке (кажется), что он склоняется к системе Советов, что он восхищен тем, как здесь проводится ликвидация неграмотности.

Сказинский расспрашивал меня о Петрушевиче. Больше никаких политических разговоров я с ними не имел.

(Бачинский)

Допросил: Опер. уполн. СПО (Соколов)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 111–113

№40

Протокол допиту Ю. О. Бачинського

7 грудня 1934 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв. Бачинського Юліана
от 7.XII–34 года.

Вопрос: При обыске у Вас нашли записную книжку с адресами видных украинских антисоветских деятелей, как Коновалец, Петрушевич, Д. Левицкий, Антонович Д., Ганкевич, Матюшенко Борис, Левинский, Томашевский, Старосольский, Перфецкий и друг. Что Вы покажете по этому поводу?

Ответ: Со всеми этими людьми я, так или иначе, был знаком и встречался в разные годы, но не как с людьми, проводящими антисоветскую работу. Встречался с ними, как с личными знакомыми давних лет. Адреса все я записывал всегда и особенно в 1933 году, когда я намеревался всем украинским деятелям послать журнал «Вільна Трибуна», а ранее сборник своих статей под заглавием «Большевистская Революция и украинцы» (издание 1928 г.). С кем я виделся лично в последние годы перед выездом на Украину, я уже показывал.

Вопрос: В Вашей записной книжке есть заметки о голоде на Украине. Вы эти заметки писали?

ОТВЕТ: Да, я писал эти заметки для того, чтобы иметь материалы для статьи в очередной номер «Вільна Трибуна», с целью опровержения этих газетных заметок.

Протокол записаний з моїх слів вірно (Бачинський)

Допросил: Оперуполномоченный СПО (Соколов)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 114–115

№41

Акт про пред'явлення Ю. О. Бачинському речових доказів

7 грудня 1934 р., м. Київ

АКТ

Я, оперуполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Соколов предъявил обвиняемому Бачинскому Юлиану Александровичу обнаруженные у него при обыске две записные книжки с адресами видных антисоветских деятелей, как-то Коновальца, Петрушевича, Бандриковского, Дмитрия Левицкого, Антоновича и других, а также записи в книжке о голоде на Советской Украине.

Причем обвиняемый Бачинский Ю. А. подтвердил принадлежность книжечек-блокнотов ему, в коих имеются записи, указанные выше, и заявил, что все эти записи написаны лично им, в чем и составлен настоящий акт.

Оперуполномоченный СПО (*Соколов*)
Обвиняемый (*Бачинский*)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 116

№42

Постанова про залучення речових доказів до справи Ю. О. Бачинського

19 листопада 1934 р., м. Київ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, оперуполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Соколов, рассмотрев следующие материалы:

1) две записные книжки с адресами видных антисоветских деятелей как: Коновальца, Петрушевича, Бандриковского, Дмитрия Левицкого, Антоновича и др.

2) записи в этих же книжках о голоде на Советской Украине, нашел:

1. что указанные выше материалы обнаружены при обыске у Бачинского Юлиана Александровича,

2. что указанные материалы характеризуют Бачинского Юлиана как украинского националиста, имеющего непосредственную связь с видными антисоветскими деятелями за границей (Коновалец – руководитель ОУН-УВО, Дм. Левицкий и Антонович члены ЦК УСД) и имеют непосредственное отношение к его фашистской деятельности.

На основании изложенного, руководствуясь ст. 67 УПК УССР постановил:

две записных книжки, на которых имеются подписи Бачинского Ю. А., свидетельствующие о том, что они именно ему принадлежат, приобщить к его следственному делу в качестве вещественных доказательств.

Копию настоящего постановления направить Прокурору.

Оперуполномоченный СПО (Соколов)

Согласен: Врид нач. 2 отд. СПО (Шерстов)

Утверждаю: Нач. секретно-политического отдела УГБ НКВД УССР (Козельский)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 117

Витяги із речових доказів (записників) у справі Ю. О. Бачинського

ИЗ ЗАПИСНОЙ КНИЖКИ БАЧИНСКОГО ЮЛИАНА

«Д-р Дм. Левицкий – речь в сейме 3 ноября 1933 г., при дебатах о бюджете, дает число умерших с голоду на Украине – 2 миллиона».

«Для оборони zagrożеного існування укр. населення на В. Укр. утворено у Львові «загальний громадський комітет та діловий комітет».

Воззвание «Українського Громадського Комітету рятунку України» 25.VII–1933 – підписано українским парламентским представительством и 34 украинских центральных учреждений – к украинцам всего мира».

«Матен» даст статью 30 августа с. г. «сотрудницы Сюзанны Бертъон о голоде на Украине – люди массами мрут от голода. Другая статья от 31-го августа под заголовком: «Голод на Украине» с подзаголовком: «Систематически организованный голод имеет целью уничтожить народ, единственное преступление которого в том, что он стремится к свободе» («Діло», 6 сентября 1933 года).

«Московский корреспондент «Нью-Йорк Геральд Трибуна» 21.VII–33 уведомляет о препятствиях для корреспондента за границей: «Украина и Северный Кавказ закрыты для корреспондентов. Зимой и весной умерло от голода в Союзе около 1 миллиона людей... не позволяют корреспондентам посещать Украину и Кавказ».

«19.VIII 1933 г. венский архиепископ кардинал Теодор Иннистрер огласил воззвание к миру о помощи голодающим в Советском Союзе. Этой акцией как будто захвачен и «Красный Крест».

С подлинным верно: Уполномоченный СПО УГБ НКВД (Руднев)

АДРЕСА ИЗ ЗАПИСНОЙ КНИЖКИ АРЕСТОВАННОГО ЮЛИАНА БАЧИНСКОГО

Антонович Дмитро – Прага, Стефанская, 49, Канцелярия Украинского Университета
Хр. Барановский – Берлин, Курфюрстенштрассе, 105, отель Курфюрстенгоф
Бочковский Г. – Прага

Бунак Порф. – Львов, Скшинского, 14 или типография «Діла», Рынок, 10-П
Бандриковский Вас. – Берлин, Шонеберг (Берлин Зап. 30), Фрайнугерштрассе

Бабий Ярослав – Берлин, С-3, 87 Гельмгольцштрассе 15

Бачинский Владим. – Львов, ул. Костюшка 1а

Бачинский И. – Бельгия, Льеж-Брессау, 120 ул. Фуадар.

Борщак Эли – Париж (XVII) ул. Ланжье, 31

Бачинский Жозеф – Катония, Конскиего 1

Чаплинский Жозеф – Швейцария, Женева

Хомяк Д. – Вена, Биберштрассе, 26 укр. тов. Червоного Хреста

Цегельский Лонгин – Нью-Йорк, 5 – Зап. 74 штрассе

Добротвор Д. – 9321 Орлеан, Клевелянд

Данилович К. – Берлин, Леонардштрассе, 15

Дереш Петро – Прага, XII, Польская 38/П

Филип Евин – Адвокат, Львов

Український Горожанський Комитет – Львов, ул. Бляхарська 9

Д-р Степко Гриневецкий – Чикаго, 1518 Вест-Дивизион, Гамбург – отель Континенталь

Український Громадянський Комитет – Прага, Серикова, 4

[нерозбірливо] ...нкевич М. – Львов, ул. Браяровська, 8, касса больницы

[нерозбірливо] ...нкевич Ирена – Лейпциг, Променадштрассе, 37

[нерозбірливо] ...врисевич М. – Львов, Коперника, 42а

[нерозбірливо] ...орский Олекса – Киев, Пушкинская 1 (личный адрес: Панковская 21)

[нерозбірливо] ...инаш М. – Филадельфия, Франклина, 815

[нерозбірливо] ...оролів Теодор – Бюро: Берлин – Паризенштрассе 30/31 тел. Бисмарк 32-49 и друг.

Кунич Ганс – Берлин, Шлонеберг, Мюленштрассе 8.13.1 тел. Стефан 45-00

Полк. Коновалец – Берлин, Шмаргендорф-Шпандауэрштрассе, 31-П, трамвай ...

Українська Книгарня – Винникег, Маништрассе 660

Куницзский С. – Берлин, Норд-Вест, 87, Гоцковскштрассе 23-П

Коссак Иван – Вена, Гартманугассе 3

«Карпатия» – Львов, Руська, 18

Кунич Ганс – Берлин, Шленеберг, Кайзерфридрихштрассе

Кушнир В. – Прага, Мишле ... 273

Фрау Кретземер – Берлин, Вест, 50, Вюрцбургерштрассе 22

Левицкий Лео – 42 Ван Вурен штрассе ...

Лепкий Богдан – Берлин, Флораштрассе...

Левицкий Влад. – Шарльсбеубурген, Вирландштрассе, 41-1

Левицкий Дмитро – Львов, Набелька, 39

Д-р Лозинский М. – Прага,

?винский Вл. – Вена, XVIII

Проф. М. Лозинский – Харьков, ул. Дзержинского, 97, кв. 40, тел. 43-81

«Украинская Дипломатическая Миссия» – Лондон, Корнваллис, 75

Миссия (экстрординарная дипломатическая) Украинская в Швейцарии – Берн, 39 ул. Марше

«Миссия Украинская» – Румыния, Букарешт, Калея Доробутилор, У-92

М. Меленевский – Лондон, 19 Палас Гат, Кенсингтон

«Укр. Дипл. Миссия» – Варшава, отель «Европа»

«Миссия Дипломатичная» – 66, ул. Эрмитажа, Брюссель

«Миссия Укр. Республики в Чехословакии» – Прага III, ул. Серикова 4-II

Д-р Марголин А. Д., сенатор – Берлин, Грюневальд

М. Матюшенко – Прага ...

Маркус – Пфальцбург, 97.04

Теодор Маритчак – Вена IV, Виктордассе 20/7

Норкус Герман – Берлин, Вильмередорф

Национальный музей (д-р Свенцицкий) – Львов, ул. Мохнацкого, 42

О. Кандыба (Олесь) – «адрес как Сирого»
 Д-р Петрушевич Евг. – Берлин, Шлонеберг ...
 Антон Петрушевич – Вена, IX
 Д-р П. Перфецкий – Львов, Бляхарська, 9-II
 В. Помейко – 65, ул. Университета, Париж
 Н. Струтинский – Чикаго
 Шепарович – Шарлотенбург, Берлинерштрассе 80а
 Щербаковский Вадим – Прага
 д-р Старосельский Вл. – Прага, ул. Маршал
 Сливенко П. – Берлин
 С. Шемет – Шарльсгаубург ...
 Савченко Федор – Киев, ул. Короленко 37 ВУАН
 д-р Томашевский Стефан – Берлин-Трептов, Беерманштрассе, 4
 «Українська Громада» – Берлин...
 «Союз Украинских студентов» – Берлин, Шарлотенбург 4
 «Видавництво Укр. Молоді» – Берлин ...
 «Вікна» – Львов
 Зеленецкий Игнат – Берлин, Шарлотенбург
 Жук Андрий – Вена, VIII
 Зализняк Микола – Львов, Белинская 32
 Ів. Проць – Берлин, Шонеберг, Эйзенахерштрассе, 53
 Борис Матюшенко – Прага, XII Катартанака
 д-р О. Колесса – Прага 1, ул. Каролитов Светль, 19 пятница 6 вечером
 Е. Кравчинский – Берлин
 Букшованный – В. Ч. (Бавария) 16–33, 7–8 час.
 д-р Е. Якубовский – Прага, Нусле 1
 Роман Раздольский – Вена УШ, Альверштрассе 59/22
 д-р Дністряньський – Прага, Бубенеч
 Е. Онацкий – Рим (34) Корзо д'Италия 6
 Гриць Паламар – Вена УШ, Ледерергане 28

С подлинным верно:
 Уполномоченный СПО УГБ НКВД УССР (Руднев)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 118–124

Протокол очной ставки Ю. О. Бачинского та Р. Ф. Сказинского

7 грудня 1934 р., м. Київ

ПРОТОКОЛ
(очной ставки)

Я, Оперуполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Грушевский, рассмотрев материалы следствия собранные в отношении обв. обв. Бачинского Юлиана Александровича, Сказинского Романа Федоровича нашел, что в показаниях названных лиц имеются существенные разногласия, требующие уточнения путем очной ставки между ними.

Вопрос: Скажите обв. Сказинский, вы знаете сидящего перед Вами человека?

Ответ: Да. Знаю. Это Юлиан Александрович Бачинский

Вопрос: Скажите обв. Бачинский, вы знаете сидящего перед Вами человека?

Ответ: Да. Это Сказинский Роман.

Вопрос: Скажите обв. Сказинский, Вы подтверждаете свои показания о том, что сидящий против Вас Юлиан Бачинский является эмиссаром закордонного руководства ОУН и вошел здесь в состав руководящего центра контрреволюционного подполья ОУН?

Ответ: Да. Свои показания я подтверждаю. Заявляю, что Юлиан Бачинский прибыл на Советскую Украину как эмиссар, вошел здесь в состав руководящего центра организации ОУН.

Вопрос: Скажите обв. Бачинский, вы подтверждаете заявление Сказинского?

Ответ: Нет. Я отрицаю свою принадлежность к организации ОУН.

Показания с наших слов записаны верно. Нам прочитаны, в чем и расписываемся:

(Юлиан Бачинский)

(Роман Сказинский)

При очной ставке присутствовал:

Оперуполномоченный СПО *(Соколов)*

Очную ставку произвел: Оперуполномоченный СПО *(Грушевский)*

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 125–126

Постанова про долучення до справи Ю. О. Бачинського слідчих матеріалів у справі УВО та виписки із відповідних свідчень

7 грудня 1934 р., м. Київ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, Оперуполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Соколов, рассмотрев материалы по обвинению Бачинского Юлиана Александровича, Нашел:

что показаниями активных членов к-р украинской военной организации:

1. Бадана-Яворенко Александра Ивановича – бывш. лейтенанта австрийской армии, бывш. секретаря пред. Директории Винниченко, бывш. члена КПЧ и КПЗУ, бывш. члена УВО с 1921 г., проводил разложенческую работу в Чехословацкой компартии, перебросен на Сов. Украину, где занимался вредительской повстанческой и шпионской деятельностью в пользу Чехословакии, участник многих совещаний руководства УВО, где разбирались вопросы подготовки к восстанию и террору. Осужден на 10 лет.

2. Левитского Николая Григорьевича – активного члена руководства украинского национального центра, проводил работу по подготовке восстания на Украине. Осужден на 10 лет.

3. Копача-Холодного Сергея Ивановича – бывш. члена КПЗУ, члена УВО с 1922 г. проводил по директивам УВО и польской дефензивы провокаторскую разложенческую работу, был одним из организаторов раскола КПЗУ, приехал на Украину в 1933 г. вошел в состав руководства Харьковской организации УВО, участвовал в работе по подготовке восстаниям Харькове, связался с польским консульством и передавал ему материалы штаба Украинского военного округа. Осужден на 10 лет.

4. Лозинского Михаила Михайловича – один из организаторов УВО, проводил закордонном большую увовскую работу под непосредственным руководством Коновальца, перебросен на Сов. Украину. Состоял членом центра УВО и участвовал в совещаниях, где разбирались вопросы подготовки к восстанию и интервенции. Использовался организацией УВО для связи с немецкими фашистскими кругами. Осужден на 10 лет.

5. Атаманюка Василя Ивановича – бывш. офицера австрийской армии, был в разведке австрийской армии, один из руководителей Киевской организации УВО, поддерживал связи с представителями закордонных к-р центров, руководил подготовкой повстанчества на селе, лично занимался вербовкой и давал установки на вредительство в сельхозагстве. Поддерживал связь с руководством УВО на Украине и Московским центром. Осужден на 10 лет.

6. Букшованого Осипа Ивановича – бывш. члена КПЗУ, один из организаторов УВО, проводил разложенческую и провокаторскую работу в КПЗУ, по предложению главного штаба УВО был перебросен в 1933 г. на Украину для командования всеми вооруженными повстанческими силами во время предполагавшейся в 1933 г. интервенции. По прибытии на Украину весной 1933 г. вошел в состав всеукр. центра УВО, участвовал в совещаниях центра по подготовке к вооруженному восстанию, был избран в состав руководящей оперативной боевой тройки для составления и проведения в жизнь конкретного оперативного плана восстания. Осужден на 10 лет исправтрудлагеря.

7. Рудницкого Степана Львовича – член УВО с 1920 г., был переброшен в 1920 г. для организационной деятельности в УССР, входил в состав руководства Харьковской УВО, будучи сторонником немецкой ориентации, широко использовался для связи с немецкими фашистскими кругами и берлинским руководством УВО. Проводил шпионско-разведывательную деятельность в пользу Германии, проводил вредительскую деятельность в картографическом ин-те в интересах политики немецкой экспансии на Востоке. Осужден на 10 лет исправтрудолагеря

8. Хама Николая Андреевича – бывш. члена Сельроба, бывш. члена КПЗУ, члена УВО с 1924 г., агента польской дефензивы, проводил вербовочную работу на Украине, является одним из активных террористов. Осужден на 10 лет исправтрудолагеря.

9. Виттека Семена Игнатьевича – бывш. члена ЦК УСДРП, бывш. члена австрийского парламента, вице-президент ЗУНР, министр по галицийским делам при петлюровском правительстве, бывш. член КП(б)У, бывш. члена ЦК МОПРА с 1920 г. .принимал активное участие в работе УВО, в 1925 г. по заданию закордонного руководства прибыл для подпольной работы на Украину, являясь членом Харьков. руководства УВО проводил вредительскую работу на культурном фронте, использовал свое положение в ЦК МОПРА и ВОКСЕ для налаживания организационных связей с закордонными увистскими центрами, проводил шпионскую работу в пользу Польши и Германии. Осужден на 10 лет исправтрудолагеря.

10. Викула Сергея Павловича – бывш. члена УСДРП, входя в берлин. группу УСДРП, участвовал в переброске в УССР к-р кадров для повстанческой работы, в КП(б)У вступил в 1920 г. для маскировки, вместе с активной группой УВО проводил разложеческую работу в КПЗУ. Входил в центр УВО на Украине, участвовал в совещаниях, на которых разрешались вопросы подготовки вооруженного восстания, приуроченного к интервенции. Будучи членом центра УВО поддерживал связь с украинской к-р эмиграцией, как во время поездки за кордон, так и через немецкое консульство в Харькове, передавал в немецкое консульство материалы разведывательного характера. Осужден на 10 лет исправтрудолагеря.

11. Приступы Фомы Михайловича – бывш. члена КПЗУ, депутата польского сейма, бывш. члена КП(б)У, члена УВО с 1924 г., руководил волинской организацией УВО и принимал активное участие в разложении комдвижения на Западной Украине, в 1927 г. переброшен на Украину для к-р работы и вошел в состав руководства УВО на Украине. Состоял членом Харьковской бойки и принимал участие в выработке оперативного плана вооруженного восстания. Проникнув на работу в штаб Украинского военного округа, проводил в интересах организации дезинформаторскую вредительскую работу, направленную к подрыву боеспособности Кр. Армии, а также разведывательную работу о состоянии Кр. Армии. Осужден на 10 лет исправтрудолагеря

устанавливается принадлежность к ОУН-УВО Бачинского Юлиана Александровича и активная роль последнего в организации, а поэтому, на основании вышеизложенного – постановил:

приобщить показания вышеназванных лиц к след-делу по обв. гр-на Бачинского Юлиана Александровича.

Оперуполномоченный СПО (Соколов)

Согласен: врид нач. 2 отд. СПО (Шерстов)

Утверждаю: нач. СПО УГБ НКВД УССР (Козельский)

ВЫПИСКА

из показания обв. Левитского Николая Григорьевича от 9/V–1933 г.

Вопрос: Каковая была роль к-р элементов б. укр. эсеров, боротьбистов и укопистов в создании этого блока закордоном и развертывания его работы на территории УССР.

Ответ: Мне об этом известно следующее. Винниченко и Порш на совещаниях Берлинской группы УСДРП, на которых присутствовали Влад. Левицкий, Бачинский Юлиан, Мазепа, Феденко и я – Левитский Н. Г. информировали о том, что Шумский и Полоз вели переговоры с Грушевским и его группой о переезде на Советскую Украину для создания и укрепления единого национального фронта. Информация Винниченко и Порша не составляла никаких сомнений насчет того, что Грушевского перетягивают в УССР именно как политического деятеля, а не ученого-культурника.

(Том № 12, стр. 79)

ВЫПИСКА

из показания обв. Бадана-Яворенко от 13.V–1933 г.

Вопрос: Кто был на заседании УВО у Лозинского и о чем там говорилось?

Ответ: На заседании у Лозинского я был в январе 1931 г. Там были Максимович, Березинский, Васильков и я. Лозинский делал информацию о внешней политике Петрушевича и Коновальца. Он говорил, что при помощи Польши ведутся переговоры с Францией и русской эмиграцией об организации единого фронта при интервенции против Советского Союза.

Для усиления работы и непосредственным представителем главного штаба должен приехать в Харьков Бачинский Юлиан из Берлина.

Максимович тогда говорил, что наша организация в тесной связи с русскими эсерами в Москве, которые тоже готовят восстание. Это ему известно из Главного штаба от Феды ? бея и от самих русских эсеров.

(том № 12, стр. 11, 12)

ВЫПИСКА

из показания обв. Копача Варфоломея Ивановича, он же Холодный Сергей Иванович от 3.IX–33 г.

В конце я должен упомянуть о предстоявшей мне поездке за границу, которую я должен был совершить согласно постановления увистской верхушки КПЗУ с целью издания там увистского журнала, как мне передавал один из членов упомянутой верхушки – Заячківський во время своего пребывания в Харькове в конце 1932 г. Журнал этот должен был издаваться Бачинским, членом УВО, а в качестве одного из сотрудников его намечается В. Винниченко. На меня ложилась обязанность держать связь между редакцией журнала и увистской верхушкой в КПЗУ и, согласно установок упомянутой верхушки, осуществлять фактическое руководство журналом, местом издания предназначался Лейпциг или Прага.

(Том № 19, стр. 40).

ВЫПИСКА

из протокола допроса Лозинского Михаила Михайловича от 15.IV–33 г.

«...В период активной моей работы с Петрушевичем, я имел частые заседания с Петрушевичем, Коновальцем, Бандриковским, Индышевским Я., о тактике и линии поведения УВО.

На одном из этих заседаний в начале 1924 г. было нами решено образовать вместе с белорусами и литовцами «Комитет народов, угнетенных Польшей» и я стал, по поручению заседания, председателем этого комитета, от имени которого я выступал в 1924 г. в Лондоне, Париже и Женеве на Лиге Наций. Мною же руководили Петрушевич и Коновалец.

В мае 1924 года около Кенигсберга состоялось совещание, на котором присутствовали я, Бандриковский и Юлиан Бачинский, Коновалец, Кучабский и Ярый (представитель Коновальца в Кенигсберге), Лостовский и еще один белорус и несколько представителей немецких националистов, фамилий я их не помню, но знаю, что кто-то из них был из рейхсвера, а один был в чине адмирала.

В 1924 году я внес предложение создать в Галиции междупартийную организацию (блок национал-демократов и радикалов), которая заняла бы место быв. «Укр. Национальной Рады» для поддержки Петрушевича.

Петрушевич, считая себя диктатором, усмотрел в этом покушении на свои права и со мной порвал.

Это было на руку Коновальцу, с которым я остался в прежних отношениях и взаимных инфорациях»...

(том № 10 стр. 52–53)

ВЫПИСКА

из протокола допроса обв. Лозинского М. М. от 16.V–33 г.

В начале 1923 г. редактор органа Петрушевича (Украинский Прапор) Проць показывал мне статью в органе КПЗУ «Правде», обращая внимание на содержание (о политической и организационное самостоятельности КПЗУ) и ее автора Василькова, он мне сказал, что это псевдоним Крылыка, б. Січового Стрільця.

При возвращении из совещания УВО с немецкими националистами вблизи Кенигсберга в мае 1924 г. (о том я показывал) мог спутник Юлиан Бачинский сказал мне, что в том же поезде едет как дикпурьер из Москвы Крылык; значит или Бачинский был знаком с Крылыком или кто-нибудь из участников упомянутого совещания сказал ему о Крылыке.

(Том № 14, стр. 101, 102)

ВЫПИСКА

из протокола допроса Атаманюка В. И. от 14.III–33 года.

Коріння австро- й германофільства українського націоналізму в Галичині взяло свою першу поживу з політики Австрії підтримувати українців, як загрозу проти польської шляхти. Далі германофільству сприяла німецька школа Австрії, німецький рух армії й високі якості німецької культури.

Український національний рух в Галичині розвинувся. Австрія підтримала цей рух не лише як кулак проти поляків, вона цим хотіла запобігти поширенню російської націоналістичної пропаганди в Галичині, що могло загрожувати в майбутньому відірванням Галичини.

Австрійська «прихильність» до українців повела український національний провід на службу австрійського уряду. Взагалі український націоналізм уже від самого народження й по своїй природі має характер безпринципності, продажності й безідейності. Це набрало найбільшої виразності за останнє десятиріччя перед війною, коли український націоналістичний рух в Австрії потужно зріс, а клубок політичних питань в австрійському парламенті досить заплутався.

Український націоналістичний провід, вожді й батьки галицького та буковинського народу, депутати до Віденського парламенту, як Юліан Романчук, Кость Левицький, Бачинський, Кирило Трильовський, Петрушевич, Василько і інш. одверто і цинічно продають інтереси народу. Українські націоналістичні послі виступають завше на боці уряду, вони підтримують центральні урядові німецькі партії. Німці використовують їх часто у боротьбі проти чехів та поляків. Саме українські націоналістичні послі, як вірне знаряддя німецької політики в Австрії, були тою останньою крапелиною, що заважувала терези парламентських ухвал на користь німецького уряду.

(Том №10-а, стр. 85, 86)

ВЫПИСКА

из протокола допроса Букшованного О. И. от 5–6 августа 1933 года

«...Охарактеризуйте подробно известных Вам членов УВО в СССР и за границей.

Ответ: Степан – техник при ЦК КПЗУ в Берлине, член нашей увовской группы в Праге с начала ее существования. О нем как о члене нашей организации узнал я весной 1932 года от Львовского, он – Степан – помогал мне привлечь Семца к работе в «Сельробе». Давал адреса всех контрреволюционеров в Праге Юлиану Бачинскому, который должен был их привлечь к работе в новом сменовеховском журнале. В ноябре 1932 года его арестовали в Праге. Сидел он в тюрьме еще в момент моего выезда с Берлина»...

ВЫПИСКА

из протокола допроса Рудницкого Степана Львовича от 9–13.VIII–1933 г.

«...**Вопрос:** Как были расставлены украинские кадры для работы в «Ост-Европе»?

Ответ: По идеологической линии работали в качестве пропагандистов украинской проблемы «Ост-Европы» я – Рудницкий, М. Грушевский, Ст. Смаль-Стоцкий, Ст. Томашевский, З. Кузеля., М. Кордуба, В. Щурат и друг.

По практическо-политической линии – Е. Олесницкий, Кость Левицкий, Василько, Е. Левицкий, М. Лозинский, Трилевский, Войнаровский, Романчук, Петрушевич, Коновалец, Скоропис, Жук, Меленевский, Зализняк, Донцов, Скоропадский, Грушевский, Полтавец-Острияница, Порш, Д. Дорошенко, В. Липинский.

Кроме этого активными участниками движения «Ост-Европы» были: Цегельский, Фолис, Сингалевич, Панейко, Витвицкий, Назарук Л. и Ю. Бачинский, Виттек М. и Л. Ганкевич, Днестрянский, А. Крушельницкий, В. Бачинский, Старосельский»...

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

обв. Хама Н. А. от 23.IV–34 г.

Бачинский Юлиан, 60–62 лет, галичанин, сын попа Бачинского, одного из ближайших сотрудников митрополита Шептицкого. Автор известной закордонной брошюры «Украина ирридента» (брошюра меньшевистского направления). Смысл брошюры: «Украина в будущем должна быть самостоятельной страной с собственным аппаратом управления в собственной буржуазией».

Перед царской войной Бачинский Ю. занимал видное место в работе галицких социал-демократов и принадлежал к правому крылу этой партии, так назыв. группе с-д сепаратистов. Работал вместе с Донцовым, Петлюрой, Винниченко и друг.

Во время петлюровщины Ю. Бачинский был официальным представителем Петлюры в Америке.

До 1930 года Бачинский оставался все время в «эмиграции», жил большей частью в Германии и был приближенным «президента» Петрушевича.

Будучи в Берлине, Ю. Бачинский написал сменовеховскую брошюру «Украина и большевизм». Основное задание брошюры – облегчить приезд на Советскую Украину под видом «переоценки ценностей» различных агентов немецкого и польского генштабов.

В 1930 году по поручению Петрушевича Бачинский поехал на Советскую Украину через Польшу. На польско-советской границе польская дефензива его арестовала и польский суд приговорил его к одному году тюрьмы, откуда он был освобожден раньше срока.

Со слов Виттека Семена мне известно, что Бачинский был близок к закордонному руководству УВО, вернее принадлежал к его политической части. В 1930 году он ехал в СССР с личными директивами Петрушевича и Коновальца относительно перестройки и укрепления работы УВО на Украине. Таким образом, арест Бачинского польскими властями и суд над ним за его «большевизм» – все это комедия, рассчитанная на его маскировку для дальнейшей к.-р. работы на территории Советской Украины, в случае его приезда сюда.

Записано с моих слов, мной прочитано (Хам)

Допросил: уполномоченный СПО ГПУ УССР (Проскураков)

ВЫПИСКА ИЗ ПОКАЗАНИЯ

Виттека Семена Игнатовича от 19/X – 1933 г.

«...По Харькову я знаю лично членов центра немецкой к-р организации Гетлера, Майера и редактора немецкой газеты «Дас нейе Дорф» в Харькове Миллера.

С Гетлером я впервые познакомился в Харькове в 1926 или 1927 году, не помню точно через Максимовича или Дятлова. Оба они были связаны с Гетлером, как с руководителем немецкой контрреволюционной организации и в дальнейшем мне приходилось в присутствии Дятлова и Максимовича встречаться с Гетлером для взаимной информации о работе УВО и немецкой к-р организации,

При этих встречах мы зондировали почву через Гетлера, выяснял как немцы относятся к интервенции против СССР силами поляков (и путем надлежащей обработки

членов центра немецкой организация) подготовлял почву для интервенции путем втягивания в нее и немцев.

Тогда УВО совместно с польской военной организацией придерживалась той точки зрения, что интервенция против СССР, против Советской Украины не будет иметь успеха, если не будет обеспечено, по крайней мере, благожелательное отношение немцев к интервенции против СССР.

Поэтому переговоры велись не только в Харькове с немецкой к-р организацией, но и в самой Германии. В этих переговорах активную роль играла немецкая социал-демократия (стоявшая на позициях политики выполнения Версальского договора), которая охотно соглашалась включиться в общий антисоветский фронт, принять участие в интервенции или, по крайней мере, соблюдать дружественный нейтралитет по отношению к полякам во время войны поляков против СССР.

Переговоры эти велись лидерами немецкой с-д Мюллером, Гильфердингом с ЦК галицкой УСДП через Темницкого и главным образом через Юлиана Бачинского. Переговоры эти по линии ПОВ вел от немецкой социал-демократии Лебе с Дьямондом и другими.

Прямым продолжением этой линия были наши связи с немецкой к-р организацией в Харькове.

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

Викула Сергея Павловича от 11/VII-33 г.

В укр. контрреволюционных кругах наметилась ориентация на Англию. К соответствующей части контрреволюции нужно отнести ту группу укр. с.-д. (Донцов, Владимир Дорошенко и др.), которая, исходя из концепции обеспечения лозунга «Соборности Украины» искали себе такой нелегальной базы и такого источника финансирования, который менее связан с необходимостью считаться с претензиями великопольских элементов на Западную Украину. Эта же группа считала, что Англия скорее, чем Франция пойдет на раздел России. В силу того, что эта группа (Донцов и др.) издавна придерживалась германо-польской организации, она стремилась, завязывая связи в английских итервенц. кругах, сочетать эти связи со своими старинными связями. Последние шли, главным образом по линии партии немецких националистов, кругов нац. социал-демократии. Та непримиримость по отношению к Сов. Союзу, которую предъявляли английские твердолобые (консервативные) круги, находила живой отклик в немецких националистических кругах и организации единого фашистского фронта для вооруженной борьбы с Советским Союзом. С приходом власти Гитлера эти планы были поставлены на чисто практическую почву. В связи с этим, начальная команда при прямой политической помощи в поддержку укр. к.р. эмиграции, среди которой ведущую роль играли лидеры УСДПРД и лидеры Галицкой УСДП (Старосольский, Бачинский и др.) чрезвычайно активизировала свою к. р. работу, ориентировалась на помощь нем. фашизма и одновременно всеми способами расписываясь в верности франко-польской ориентации.

(Том XVI, стр. 68, 69)

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

Викула Сергея Павловича от 11/VI—33г.

Вопрос: Расскажите более подробно, с какими политическими партиями, в каких странах были завязаны связи.

Ответ: Поскольку УСПР и в настоящее время является ведущей группировкой в укр. кр. р. заграничном центре (Винниченко, Мазепа, Порш, Старосольский, Юл. Бачинский, Андр. Левицкий и др.), то ее заграничные связи, как я уже показывал, прикрываются с заграничными связями украинской контрреволюции в целом (за исключением, да и то не в полной мере, ее гетманского ответвления): что же касается связей УСДПР по линии II Интернационала, то они так тесно переплетаются со связями по линии интервенционистских, правительственных и вообще проводящих и господствующих кругов соответствующих стран, что отделить одни от других представляется еще более затруднительным, чем политику, скажем, европейской социал-демократии от политики господствующих классов.

Поэтому, отметив здесь лишь то, что основные связи по линии Интернационала осуществляют Мазепа, Феденко и Безпалко Осип, причем последний является членом бюро II Интернационала: что наиболее тесно ЦК СДПР связан с немецкими социал-демократами (получая от них в основном также и финансовую помощь), я перейду к связям у эсдеков по отдельным связям, включая сюда и их связи с кругами II Интернационала.

(том XII, стр. 63, 64)

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

Приступы Фомы Михайловича от 20.IX—1933г.

Во время переворота /13/14/V—26 г./ Варшавская организация КПП принимала участие в уличной манифестации со знаменами и транспарантами в пользу Пилсудского, а ЦК КПП постановил, чтобы комфракция отдала свои голоса за Пилсудского.

Во второй половине мая 1926 г. на квартире у коменданта и члена политбюро ЦК КПП Варского состоялось экстренное совещание с находящимися тогда в Варшаве депутатами комфракции, членами ЦК КПП и ЦК КПЗУ. Присутствовали на совещании Варский, Сохацкий, еще 2 или 3 представителя ЦК КПП (фамилий не помню), Бей, Войтюк, Приступа, Скрипа, Пащук и еще кто-то. На совещании обсуждался вопрос о выборах президента.

О решении ЦК КПП передал Варский и оно являлось для комфракции обязательным к выполнению. В дискуссии выяснилось расхождение среди участников совещания. Скрипа, Приступа, Войтюк и Пащук сложили отдельное совещание, что они в этом вопросе не подчинятся решению ЦК КПП и ЦК КПЗУ и голосовать за Пилсудского не будут, хотя бы это привело к организационным выводам.

Причиной к такому неподчинению решениям ЦК был следующий факт: депутаты комфракции вели всегда перед более важными голосованиями в сейме переговоры с другими левыми нацменовскими фракциями о совместной линии поведения. И по вопросу выбора президента мы договорились, что комфракция выдвигает демонстративную кандидатуру своего товарища Ланцуцкого, находящегося там в тюрьме. Большин-

ство депутатов украинцев и белорусов согласились отдать свои голоса за Ланцуцкого и этим продемонстрировать свой протест против польской империалистической политики на Западной Украине и на Зап. Белоруссии. Это был период, когда соглашательская политика украинских националистов (Бачинский, Луцкий, Галуцинский) проводилась очень тонко и скрыто от масс, тоже самое и белорусская (Яремыч, Рогуля, Островский), УНДО было в стадии организации и соглашательство с поляками было очень непопулярно в массах, даже интеллигенции.

Мы, депутаты комфракции, имели непосредственный контакт с массами, выступали на сотнях митингов и собраний по всей Польше, особенно Скрипа, я и Войтюк (Варского, как старого освобождало ЦК, т. к. каждый митинг сопровождался арестом и побоями, Пашук плохо владел польским языком, а Сохацкого щадили, как члена ЦК КПП) и вся злоба масс за такое явное предательство обрушилась бы на нас. Значительная часть польских буржуазных депутатов (национал-дамократы, Пяст), укр. и белорусские буржуазные депутаты оказались бы более левыми, чем коммунисты. ЦК КПП запросил тогда Коминтерн по тому вопросу и получил ответ – не голосовать за Пилсудского.

Все буржуазные польские депутаты относились всегда к Варскому с большим почтением, ставили его в пример другим депутатам комфракции, как «умеренного» порядочного коммуниста. Увовцем Варский, по моему мнению не является, через чрезвычайный его оппортунизм и даже польский патриотизм, бывший причиной поддержки долгое время увовцев в КПЗУ и допущения до грубых политических ошибок и извращений в руководстве КПП.

ВЫПИСКА

из протокола допроса Геращенко Николая Тимофеевича от 17/III–1933 г.

...В период пребывания в Каменце Правительства УНР вся работа к.-р., по сути, велась под руководством университета.

В числе руководящей верхушки университета входили отдельные члены Правительства УНР.

Задача Университета состояла в том, чтобы готовить кадры администраторов и духовенства, воспитания в соответствующем духе для УНРовского Правительства.

Перед уходом УНР, руководством университета (Огиенко, Архипенко, Бачинский), ушедшим за кордон, был решен вопрос о том, что я временно остаюсь ректором Университета для того, чтобы я впоследствии мог передать руководство пр. Федорову. Этот маневр был вызван теми соображениями, что я, как человек новый, был менее скомпрометирован как украинский националист, в то время, когда Федоров был известен как ярый шовнист и непримиримый враг советской власти.

Тесно смыкавшиеся линии работы (специальная и политическая) Университета с приходом советской власти разделяются. Политическая деятельность, по существу, контрреволюционная, уходит в подполье, а специальная работа служит ей прикрытием, имевшим также определенную национальную окраску»...

(том 13 стр. 141, 142)

№46

Протокол допиту Ю. О. Бачинського

29 грудня 1934 р., м. Київ

Вопрос: Где вы познакомились с Полоцким?

Ответ: В феврале месяце 1933 года я из Берлина прибыл в Прагу и познакомился с Полоцким в Советском консульстве. Моя фамилия Полоцкому была уже известна.

Вопрос: Вы часто встречались с Полоцким в Праге?

Ответ: Я готовил к выпуску журнала «Вільна Трибуна», и по этому поводу встречался с Полоцким часто. За его помощью вышел мой первый номер журнала. От него же я получал деньги на содержание штата и выпуск журнала. Весь штат моего журнала «Вільна Трибуна», был набран через Полоцкого. Имея с ним – Полоцким эти взаимоотношения, мне приходилось до дня его отъезда на Сов. Украину – июль месяц 1933 г. видеться с ним раз 10 в самом консульстве и в кофейне.

Вопрос: Вас Полоцкий с кем-нибудь знакомил в Праге?

Ответ: Был случай такой один. Сидел я у Полоцкого в кабинете и говорил с ним по делу журнала, в это время зашел человек, которого Полоцкий не попросил подождать в приемной, а просил посидеть в кабинете, когда он поговорит со мной. По окончании разговора со мной Полоцкий меня познакомил с этим человеком, я фамилию его не помню. Больше Полоцкий меня ни с кем не знакомил.

Вопрос: Как Полоцкий освещал вам положение на Сов. Украине?

Ответ: С Полоцким я никогда на такие темы не говорил, Все мои разговоры сводились к делам редакции, статей и прочее. Я же рассказывал ему, что меня украинские националисты бойкотируют. Полоцкий над этим смеялся и удивлялся, но ничего мне на это не ответил. В июле 1933 г. он был отозван на Сов. Украину.

Вопрос: Прибыв в Харьков, вы с Полоцким встречались?

Ответ: Узнав из газеты, что Полоцкий является зам. Наркомлегпрома я явился к нему в учреждение повидаться. Говорил я с ним не больше 5 минут – рассказал, что работаю в У.С.Э. и живу недалеко от Госпрома. Больше я с ним не виделся.

(Ю. Бачинский)

Допросил: оперуполном. СПО (Соколов)

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 147–150

ПРОТОКОЛ ОЧНОЇ СТАВКИ

Я, Оперуполномоченный Секретно-Политического Отдела УГБ НКВД Грушевский, рассмотрев сего числа показания обвиняемых по данному делу Полоцкого Александра Аркадьевича и Бачинского Юлиана Александровича, установил в их показаниях ряд существенных расхождений, требующих уточнения путем очной ставки между ними.

Вопрос: Обв. Полоцкий, Вам известен человек, сидящий против Вас?

Ответ: Да. Человек, сидящий против меня мне известен. Это Юлиан Александрович Бачинский.

Вопрос: Обв. Бачинский, Вам известен сидящий против Вас человек?

Ответ: Да известен. Это Полоцкий Александр Аркадьевич.

Вопрос: Обв. Полоцкий, с какого времени вы знаете Бачинского?

Ответ: Лично с Бачинским я знаком с февраля–марта 1933 г.

Вопрос: Обв. Бачинский, вы поддерживаете показания Полоцкого о времени знакомства между вами?

Ответ: Да подтверждаю. С Полоцким я знаком с февраля 1933 г.

Вопрос: Обв. Полоцкий, Вам известен Бачинский как член контрреволюционной организации?

Ответ: Да. Юлиан Бачинский является участником контрреволюционной организации ОУН. Мне об этом известно лично от самого Юлиана Бачинского. Политическая позиция Бачинского мне была известна еще в период пребывания его за границей когда я с ним познакомился в Праге. Бачинский во многих вопросах не мог воспринять политики Совласти и его тесные связи с фашистским лагерем (Коновалец, Мицюк, Сирый и др.) ставили его на определенную позицию по отношению к Соввласти. Позиция эта была враждебна.

Как с членом контрреволюционного подполья, столкнулся с Бачинским уже на Сов. Украине зимой 1934 г., как уже указывал в своих показаниях от 3/1–35 г., встреча эта произошла в моем служебном кабинете в Наркомлегпроме. В эту встречу я разговаривал с Бачинским как участник контрреволюционной организации и сам Бачинский рассказал мне о том, что он прибыл на Украину как представитель центра ОУН для развешивания здесь контрреволюционной работы.

Вопрос: Обв. Бачинский, Вы подтверждаете показания Полоцкого и признаете себя участником контрреволюционной организации?

Ответ: С Полоцким я действительно имел встречу в Наркомлегпроме в указанное Полоцким время, но никаких контрреволюционных разговоров не вел. Членом контрреволюционной организации я себя не признаю.

Вопрос: Обв. Полоцкий, какое положение занимал обв. Бачинский в контрреволюционной организации?

Ответ: Бачинский как представитель ОУН входил в состав руководящего центра контрреволюционного блока.

Вопрос: Обв. Полоцкий, что Вам известно об участии Бачинского в террористической деятельности организации?

Ответ: Наша организация в целом приняла террор как один из основных методов борьбы. Организация ОУН, представителем, которой являлся в контрреволюционном блоке Бачинский, всегда была террористической организацией. Но Бачинский сам мне говорил о том, что террор является одной из основных линий, деятельности Оуновского подполья на Сов. Украине.

Вопрос: Обв. Бачинский, Вы признаете свою принадлежность к руководству националистического блока и участие в террористической деятельности этой организации?

Ответ: Нет, принадлежность к контрреволюционной организации я отрицаю. К террористической деятельности организации никакого отношения не имею.

Показания с наших слов записано верно.

(Полоцкий)

(Бачинский)

Оперуполномоченный СПО *(Грушевский)*

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 151–153

**Про долучення до справи Ю. О. Бачинського листа П. М. Ковжуна
до В. Л. Полищука та витяг з нього**

5 лютого 1935 р., м. Київ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, Уполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Проскураков, рассмотрев переписку и вещи, изъятые при обыске у гр. Полищука Валерьяна Львовича, арестованного по обвинению в принадлежности к контрреволюционной украинской националистической организации, которая одной из задач борьбы с Соввластью ставила организацию террористических актов против руководства КП(б)У.

Нашел:

что выдержке из письма Ковжуна от «АНУМ» («Асоціація Незалежних Українських Митців»/ из Львова от 22/II-33 г. к гр. Полищуку В. Л. следующего содержания:

«...3 літературних новин у нас таке. В разі буде виходити місячник під ред. Юл. Бачинського, має близько стояти до того журналу і Винниченко...» свидетельствует об известной близости, существовавшей закордоном между Бачинским (перед его приездом в УССР) и одним из лидеров к-р украинской эмиграции Винниченко, а потому на основании изложенного

Постановил:

приобщить выдержку из письма Ковжуна к Полищуку от 22/II-33 г. указанного выше содержания к следделу №1255 по обвинению Бачинского Юлиана Александровича по ст.ст. 54-11, 54-6 УК УССР, в качестве вещественного доказательства.

Уполномоченный СПО (Проскураков)

Согласен и Утверждаю: нач. 2 отд. и пом. нач. СПО УГБ НКВД УССР (Долинский)

ВЫПИСКА

из письма Ковжуна от «АНУМ» («Асоціація Незалежних Українських Митців») из Львова от 22.II-33 г. к Полищуку Валерьяну. Письмо было обнаружено при обыске у Полищука.

«... 3 літературних новин у нас таке є. В разі буде виходити місячник під ред. Юл. Бачинського. Має близько стояти до того журналу і Винниченко».

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 154-156

№49

**Постанова про долучення до справи Ю. О. Бачинського
та А. В. Крушельницького документів із справи Р. Ф. Сказинського
та його свідчення**

5 лютого 1935 р., м. Київ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, Оперуполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Грушевский, рассмотрев следственные материалы по делу №1255, нашел:

что показаниями активного члена к.-р. фашистской организации ОУН «Объединение Украинских Националистов» Сказинского Романа Федоровича, 1901 г. р., быв. участника Галармии, члена украинских

фашистских организаций закордоном, члена УВО и ОУН, прибывшего по постановлению закордонного руководства ОУН на Сов. Украину в мае 1935 года со специальными заданиями, вошедшего в состав центра ОУН на Украине, по заданиям которого осуществлял руководство террористической деятельностью организации, создавшего террористическую группу, которая должна была совершить террористические акты против руководства КП(б)У, во время октябрьских торжеств.

Осужденного постановлением Выездной Сессии Военной Коллегии Верховного Суда СССР к высшей мере социальной защиты – расстрелу – устанавливается принадлежность к ОУН обвиняемых Бачинского Юлиана Александровича и Крушельницкого Антона Владиславовича и активная роль последних в организации, а потому, на основании изложенного – постановил:

показания Сказинского Романа Федоровича от 15/XI, 20/XI, 28/XI и 7/XII-1934 года приобщить к следственному делу №1255 по обвинению Бачинского Ю. А. и Крушельницкого А. В., по ст. ст. 54-8, 54-11 УК УССР.

Оперуполномоченный СПО (Грушевский)

Согласен и утверждаю: нач. 2 отд. и пом. нач. СПО УГБ НКВД УССР (Долинский)

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

обв. Сказинского Романа Федоровича от 15 ноября 1934 г.

...Разгром фашистского подполья на Советской Украине в период 1933 года вызвал серьезные волнения в лагере закордонного руководства, национал-фашисты отнюдь не собирались отказаться от своих претензий на Советскую Украину и в ответ на аресты уивистского подполья Организация Украинских Националистов (ОУН), объединившая под своими знаменами, все фашистские элементы, всех буржуазных партий от УНДО до УСРП, начала вести активную работу по переброске на территорию Советской Украины национал-фашистов всех оттенков, дабы восстановить разгромленное подполье.

В качестве руководителей этого подполья на Советскую Украину подготавливались к выезду такие маститые фашисты, как Антон Крушельницкий и Юлиан Бачинский, подготавливавшие свою легализацию в советских условиях рядом советофильских выступлений закордонном.

В кругах организации «ОУН» началась усиленная агитация за переезд на Советскую Украину. Эту работу в самом Львове, где я проживал, вел и Антон Крушельницкий, Розенберг-Черный, Костив Петр и Шах Андрей.

Персонально со мной по этому поводу разговаривал Крушельницкий А., Костив и Шах. Поддавшись их влиянию, я в начале 1934 года начал подготавливать свой переезд на Советскую Украину и 28-го мая 1934 года прибыл в г. Харьков.

Несколько раньше меня на Украину приехали Юлиан Бачинский и Антон Крушельницкий с сыновьями. Они и оформили новый контрреволюционный центр на Советской Украине...»

ПОКАЗАНИЯ

обв. Сказинского Романа Федоровича от 20/XI–34 года.

Вопрос: Обв. Сказинский, расскажите, как практически закордонное руководство ОУН проводило подготовку к переброске на Сов. Украину членов организации?

Ответ: В своих предыдущих показаниях я уже вкратце касался этого вопроса и так же я упомянул о том, что закордонное руководство организации было хорошо осведомлено о всех политических событиях, происшедших за последний период времени на Сов. Украине.

Организация хорошо знала о том, что в результате общего разгрома фронта националистов уничтожено также и то организованное контрреволюционное подполье, которое в результате деятельности закордонного центра национал-фашистов было насаждено в самых глубоких порах Советской Украины.

Это поставило перед проводом ОУН первоначальную задачу – восстановление разгромленного подполья, каковая задача и должна была разрешиться за счет переброски на Сов. Украину ряда видных участников организации.

Вопрос о подборе соответствующих кандидатур стоял особенно остро в связи с тем риском, которому подвергались эти люди, направленные на Украину непосредственно после разгрома подполья.

Обстановка требовала достаточно аккредитированных в советском смысле фигур и к отъезду на Совет. Украину еще с конца 1933 года начали подготавливаться известные советофилы и видные деятели организации Бачинский Юлиан и Крушельницкий Антон с сыновьями.

Еще задолго перед этим на Сов. Украину выехал старший сын Антона Крушельницкого – Иван Крушельницкий, который, успешно легализовавшись в советских условиях, подробно информировал отца о всем происходившем на Советской Украине.

Параллельно подготовке к переезду группы Бачинского-Крушельницкого, среди актива организаций началась усиленная работа по переброске на Украину еще целого ряда членов организации. Работу эту проводили Розенберг-Черный, Андрей Шах и Петр Костив. До дня своего отъезда на Советскую Украину в этой работе по подбору кадров принимал активное участие и сам Антон Крушельницкий.

Именно Антон Крушельницкий особенно ратовал о немедленном выезде на Сов. Украину, как можно большего количества «свідомих українців», т. к. вполне определившихся национал-фашистов, чтобы уже на первых порах иметь под рукой вполне надежный актив организации.

Персонально со мной по поводу моего приезда на Сов. Украину, как я уже указал, имели разговор Костив, Шах и особенно Крушельницкий. Этот момент освещен в моих предыдущих показаниях и поэтому отдельно я на нем останавливаться не буду, могу лишь добавить, что перед отъездом Антон Крушельницкий оставил мне уже свой адрес в г. Харькове: Чернышевская, 100, это был адрес квартиры Ивана Крушельницкого, выезжавшего на Сов. Украину раньше.

В состав этой группы, выезжавшей на Советск. Украину, вошли Бачинский Юлиан и Крушельницкий Антон с сыновьями – Тарасом, Богданом, Остапом – Крушельницкими, братья Возные Иван и Василий и я – Сказинский.

Уже в период нашего выезда была подготовлена вторая группа в составе Ярослава Галана, Петра Козланока, Мелитона Юленатого, Кузьмы Пелехатого и Михаила Зайца.

Таким образом, здесь на Советской Украине в помощь вновь организованному контрреволюционному руководству, создавалась надежная группа актива.

Как сопутствующие нашему выезду на Советск. Украину моменты, могу указать на несколько весьма характерных фактов, которые я вспомнил, восстанавливая все детали этого периода.

Со слов Крушельницкого мне известно о том что перед своим выездом он имел совещание с Степаном Рудиком и известным в Галиции национал-фашистом, одним из руководителей организации послом Матчаком Михаилом.

Известно мне также о том, что перед своим отъездом Крушельницкий получил солидную сумму денег от фашистов, возглавивших так. наз. «Научное общество им. Шевченко» (Студинский, Влад. Левицкий и др.). Деньги эти были получены Крушельницким через так наз. «Львівську книгарню» Деньги были выданы под благовидным предлогом аванса на приобретение литературы, фактически же являлись пособием на организационную работу здесь.

Сумма, полученная Крушельницким, мне неизвестна.

Наконец, последний характерный момент, который я вспомнил, как относящийся этому периоду, это возмущение, высказанное Крушельницким по поводу «неорганизованной деятельности» немецкой фашистской газеты «Сурма», издающаяся украинскими фашистами в Берлине. Эта газета в период нашего переезда и освоения новых позиций, разразилась статьей, открыто призывающей к террору и фашизации Советской Украины.

Крушельницкого возмущало это несвоевременное выступление, усложняющее и без того сложную обстановку первых дней нашего пребывания на Советской Украине и главное – переброску второй партии, о которой я упоминал выше.

Вопрос: Какие задачи ставил перед собой вновь сформированный контрреволюционный центр организации ОУН на Советской Украине?

Ответ: Основной задачей нового контрреволюционного руководства являлось, конечно, восстановление разгромленного националистического подполья и возобновление деятельности организации по всем ее линиям, начиная от широкой пропаганды идеи национал-фашизма до террора, как метода политической борьбы, широко применяемого ОУН.

Деятельность вновь формируемого подполья в условиях повышенной бдительности компартии Украины ко всяким проявлениям национализма должна была разворачи-

ваться с соблюдением особой осторожности и, кроме того, координироваться с общими планами национал-фашизма, в зависимости от международной ситуации.

У основного руководителя контрреволюционного центра – Антона Крушельницкого, существовал по этому поводу, очевидно, свой какой-то план захвата Украины. В детали этого плана я посвящен не был, но хорошо помню одну его фразу, давшую представление о размерах, его аппетита.

Во время одной беседы со мной, уже в Харькове Крушельницкий заявил: «Через три года мы здесь будем разговаривать свободно».

С этим трехлетним планом захвата Украины, очевидно, не считался второй член руководящего центра Юлиан Бачинский, предсказывавший изменение внешнеполитической ситуации вокруг Советского Союза и «освободительную» войну уже к весне 1935 года. Независимо от этих теоретических рассуждений, предусматривавших гибель Соввласти на Украине в течении первых трех лет или весной 1935 года, со дня приезда на Советскую Украину контрреволюционным руководством была развернута широкая практическая работа.

Организационный контрреволюционный центр имел в своем составе узкую группу в лице Крушельницкого Антона, Бачинского Юлиана и Березинского Антона. Старший сын Крушельницкого Антона – Крушельницкий Иван также был весьма близок к руководству, но в деятельности организации он имел свою особенную роль, о которой упомяну ниже.

После восстановления связи со мной и прибывшими в Харьков несколько позже нас братьями, Крушельницкий основное внимание в своей к.-р. работе уделял восстановлению связей с остатками местного националистического подполья и неоднократно в разговоре со мной упоминал о новых завязанных им связях, фамилий этих людей он мне не называл.

Большую помощь в дело восстановления подполья оказывал организации Иван Крушельницкий, успевший за время своего пребывания на Сов. Украине хорошо сориентироваться в обстановке.

Вторым, не менее важным вопросом в контрреволюционной деятельности подполья являлся вопрос о перенесении центра тяжести работы в Киев, куда как раз ко времени нашего приезда на Сов. Украину переместился правительственный центр.

По этому поводу Крушельницким были предприняты ряд шагов – в частности командирован в Киев сын Иван Крушельницкий, который подготавливал этот переезд.

В Киев также должен был вместе с Крушельницким переехать и Бачинский, именно в условиях этого нового организационного переформирования организации, выросла роль Ивана Крушельницкого. По мысли Антона Крушельницкого, Иван должен был остаться в Харькове, как один из основных руководителей местного филиала.

Окончательное перемещение контрреволюционного центра нашей организации в Киев было намечено в первых числах ноября непосредственно перед Октябрьскими празднествами.

Свідчення з моїх слів записані вірно (Сказинский)
Допросил: Оперуполномоченный СПО (Грушевский)

ПОКАЗАНИЯ

обв. Сказинского Романа Федоровича от 28.XI–34 г.

Вопрос: Обв. Сказинский, в своих предыдущих показаниях вы в составе центра организации ОУН на Сов. Украине назвали Крушельницкого Антона, Бачинского Юлиана и Березинского Антона. Скажите, был ли ограничен центр организации этими лицами или вам известен как член руководства, кто-либо еще?

Ответ: Совершенно верно. В моих предыдущих показаниях указаны, как члены руководящего центра ОУН на Сов. Украине три человека – Антон Крушельницкий, Антон Березинский, Юлиан Бачинский. Подтверждая свои предыдущие показания, заявляю, что никого другого из состава руководства организации я не знаю.

Вопрос: Скажите, обв. Сказинский, вам известны гр-не Лебединец и Буревой. Каково их отношение к организация ОУН?

Ответ: Названные Вами лица Лебединец и Буревой мне совершенно неизвестны. Не могу также ничего сказать об их отношении к организация ОУН.

Свідчення з моїх слів записані вірно (Сказинский)
Допросил: оперуполн. СПО (Грушевский)

ПОКАЗАНИЯ

обв. Сказинского Романа Федоровича от 7-го декабря 34 г.

Вопрос: Обв. Сказинский, в своих предыдущих показаниях Вы рассказали о том, что деятельность вновь сформированного контрреволюционного центра ОУН была направлена по трем основным линиям – по линии пропаганды идей украинского национал-фашизма, по линии организации подрывной акции.

Что конкретно на каждом из этих участков работы было проделано организацией?

Ответ: Совершенно верно. Все свои предыдущие показания я подтверждаю. На заданный мне вопрос заявляю следующее: широкая пропаганда украинского национал-фашизма лежала в основе деятельности нашей организации на Советской Украине. Путем пропаганды мы должны снискать пути к массе украинской интеллигенции и крестьянства, создав в этих кругах надежные опорные точки нашей работы.

Путем распространения идей нашей организации и должны были быть созданы кадры, опираясь на которые, наш руководящий центр мог бы развернуть не одиночную, а широкую акцию по двум остальным линиям работы – саботажу и террору.

Насколько серьезно организацией был поставлен вопрос, можно судить хотя бы по тому, что один из участников руководящего центра – Березинский поставил передо мной задачу проникнуть на работу в украинские государственные издательства, дабы, создав там нашу оперативную группу, организовать пропаганду путем умелого и осторожного использования советской печати.

Через Березинского же я должен был войти в писательские круги, дабы развернуть работу среди них.

Эти широкие планы не были реализованы благодаря нашему аресту.

По линии организации саботажа, имеющего своей целью дезориентировать советское народное хозяйство, персонально мной никакие мероприятия не организовывались.

Насколько мне известно, этими вопросами интересовался Юлиан Бачинский, которого интересовало также сельское хозяйство Украины.

Мне известно, что Юлиан Бачинский, собирая подробные сведения о сельском хозяйстве, сам выезжал на села. В этом вопросе ему помогал сын Антона Крушельницкого – Крушельницкий Богдан.

Крушельницкий Богдан работал агрономом в одном из крупных пригородных хозяйств и, входя в состав организации через своего отца – Антона Крушельницкого, был близок к руководству организации.

Лично мне Крушельницкий Богдан не раз рассказывал с злорадным восхищением как вредительски ведется хозяйство того участка, на котором он работал.

Вопросу о терроре наша организация придавала большое значение как одному из весьма действенных средств политической борьбы.

Вопросом террористической деятельности нашей организации на Советской Украине занимались сыновья Антона Крушельницкого – Иван Крушельницкий и Тарас Крушельницкий. Оба они состояли еще членами террористической организации УВО в Галиции, имеют значительный опыт в организации террористических выступлений и вели эту же работу и здесь.

Я практического участия в подготовке террористической деятельности нашей организации здесь на Советской Украине не принимал.

Згідно з моїми словами *(Сказинский)*
Допросил: оперуполн. СПО *(Грушевский)*

ГДА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 157–170

№50

**Постанова про долучення до справи Ю. О. Бачинського
та А. В. Крушельницького документів із справи А. А. Биленького-
Березинського та його свідчення**

10 лютого 1935 р., м. Київ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, оперуполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Грушевский, рассмотрев следственные материалы по делу № 1255 нашел:

что показаниями активного члена «Украинской Военной Организации» (УВО) Биленького-Березинского Антона Антоновича, 1897 г. р. урож. г. Львова, литератора, быв. члена австрийской с-д партии, быв. технического секретаря Политбюро ЦК КПЗУ, быв. члена КП(б)У с 1928 г., активного члена УВО с 1920 г. Будучи закордоном, по заданиям руководства УВО, а позже польдефензивы вел разложенческую работу в коммунистическом движении на Западной Украине, один из инициаторов и организаторов раскола КПЗУ. Будучи переброшенным в УССР в 1928 году, вошел в состав Украинского центра УВО, являлся организатором боинок и входил в состав центральной террористической тройки, вел вредительскую работу на культурном фронте, занимался шпионажем в пользу Польши. остановлением Судтройки при Коллегии ГПУ УССР осужден к 10 годам политизолятора,

устанавливается принадлежность к ОУН обвиняемых Бачинского Юлиана Александровича и Крушельницкого Антона Владиславовича и активная роль последних в организации, а потому, на основании изложенного – постановил:

показания Биленького-Березинского А. А. от 25/XI, 7/XII и 8/XII–1935 г. приобщить к следственному делу №1255 по обв. Бачинского Ю. А. и Крушельницкого А. В. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-8 и 54-11 УК УССР.

Оперуполномоченный СПО (Грушевский)

Согласен и утверждаю: нач. 2 отд. и пом. нач. СПО УГБ НКВД УССР (Долинский)

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

обв. Биленького-Березинского Антона Антоновича от 25 ноября 1934 г.

...Вопрос: Обв. Березинский, мною Вам сейчас предъявлены показания Сказинского, изложенные в протоколах от 20/XI и 25/VI с. г. В этих показаниях Сказинский, упоминающая о Вас заявляет, что вы с приездом на Советскую Украину Антона Крушельницкого и Юлиана Бачинского вошли в состав нового подпольного контрреволюционного центра ОУН на Советской Украине. Подтверждаете ли вы показания Сказинского?

Ответ: Да. Показания Сказинского я подтверждаю, но считаю необходимым добавить к ним ряд существенных обстоятельств.

В период разгрома организации УВО на Сов. Украине я, как один из ее руководителей, был арестован и содержался в ДОПРе вплоть до 1-го июня 1934 года. Моя хроническая болезнь (язва желудка) к этому времени настолько обострилась, что я стоял на грани смерти. Это было установлено врачами и я был освобожден под подписку о невыезде.

Находясь дома, я услышал о том, что на Сов. Украину приехал Антон Крушельницкий, которого я знаю еще по Галиции. О цели приезда Крушельницкого на Украину мне ничего не было известно вплоть до его первого визита ко мне.

Впервые с Крушельницким мы встретились в первых числах того же июня месяца. Я еще не выходил из дому, и он явился сам ко мне на квартиру.

Из состоявшейся у нас беседы я узнал о том, что за период моего сидения в ДОПРе в закордонных кругах организации произошли большие реформирования, в результате которых провод ОУН объединил под своим руководством ряд мелких разрозненных национал-фашистских группирований и в состав ОУН вошла также и организация УВО.

Таким образом, окончательно выровнялся единый фронт украинских фашистов.

Со слов Крушельницкого новый центр ОУН, в состав которого вошли – Коновалец, Бандрицкий, Перфецкий, Проць и друг., хорошо осведомлен о событиях, происходящих на Советской Украине, в частности и о том разгроме, которому подвергалась наша организация.

В связи с этим перед проводом ОУН стала задача восстановления контрреволюционного подполья на Советской Украине и с этой целью он – Крушельницкий Антон и прибыл сюда.

Здесь же от Крушельницкого я узнал о том, что на Украину прибыл также Юлиан Бачинский и под руководством Крушельницкого в Харькове оформлен новый руководящий центр организации, в состав которого, помимо двух названных выше, вошли также местные националисты – Лебединец, Эпик, Кулиш и Буревой.

Новый центр организации ставит перед собой задачу возобновления деятельности организации по всем ее линиям. В частности, сейчас организацией особое внимание уделяется террору – как одному из действенных методов поднять дух в разгромленном лагере националистов

По вопросу о терроре особое задание имеет приехавший почти одновременно с Крушельницким мой старый знакомый Сказинский – он при содействии Ивана Крушельницкого должен организовать ряд террористических выступлений.

На этом первый мой разговор с Крушельницким закончился и он перед уходом заявил мне о том, что я механически включен в состав нового центра организации. Я против этого не возражал.

Спустя около недели ко мне домой явился второй основной участник контрреволюционного центра – Юлиан Бачинский. Я продолжал лежать в постели, в связи со своей болезнью и разговор этот также происходил у меня дома.

Юлиан Бачинский которого я близко знаю еще с 1912–13 г.г., в основных чертах подтвердил все рассказанное мне Крушельницким, причем добавил, что если Крушельницкий был связан с проводом ОУН через его львовских представителей – Старосольского, Матчака, Рудика и друг., то ему – Бачинскому удалось перед отъездом в Берлине иметь беседы с Бандрицким, Процем, Перфецким и др., причем берлинское руководство организации особенно настаивает на скорейшем развертывании террористической акции здесь на Советской Украине.

Эта сторона работы, со слов Бачинского (также как и Крушельницкого, о чем я говорил уже выше) поручена Ивану Крушельницкому и Роману Сказинскому..

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

обв. Биленького-Березинского Антона Антоновича от 7/ХІІ–34 г.

...**Вопрос:** Обв. Березинский, что Вам известно о расстановке сил организации ОУН?

Ответ: На заданный мне вопрос могу сообщить следующее: во главе контрреволюционного подполья ОУН на Советской Украине стояла руководящая центральная группа, составленная из прибывших из-за кордона эмиссаров ОУН и остатков руководства разгромленной организации УВО здесь, объединившейся, после реформирований, произведенных проводом ОУН в Берлине, с ОУН.

Персонально из состава руководящего центра ОУН на Советской Украине мне известны: Крушельницкий Антон, Бачинский Юлиан, Сказинский Роман – эти трое в начале 1934 года (Бачинский прибыл на несколько месяцев раньше) приехали на Советскую Украину как эмиссары закордонного провода ОУН. Из состава местных националистов в руководящие центр ОУН вошли – Лебединец Михаил, Кулиш Николай, Эпик Григорий, Новаловский Михаил.

Руководящим центром ОУН были созданы три террористические группы – две в г. Харькове и одна в Киеве. В состав Харьковских террористических групп вошли следующие члены организации: в первой группе – Крушельницкий Тарас, Лозинский Николай, братья Возные, во второй: Шевченко Роман, Панов Андрей, Карабут Анатолий, Минко.

Террористическая группа ОУН в Киеве состоит из: Косынки Григория, Шкурупия Юрия, Влызько Алексея, Вакара Григория и Фальковского Дмитрия.

Общее руководство террористической деятельностью организации на Украине осуществляется членом центра Романом Сказинским и близким к руководящей группе организации – сыном Антона Крушельницкого – Крушельницким Иваном...

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

обв. Биленького-Березинского Антона Антоновича от 8 декабря 1934 г.

...Мне известно о членах ОУН и основному руководящем активе ОУН на Советской Украине и их роли в организации следующее:

Антон Крушельницкий – является одним из организаторов и руководителей УВО на Западной Украине, а после создания ОУН – одним из членов закордонного руководства ОУН. На протяжении длительного времени он выступал как один из политических деятелей УНДО.

Согласно с тактикой УВО, направленной на разложение революционного движения изнутри, захвата в свои руки влияния среди оппозиционно настроенных элементов на Западной Украине, чтобы направить их по линии политики УНДО и УВО, – Антон Крушельницкий в 1926–27 г.г. вместе с некоторыми другими членами руководства УВО, как, например, Захидный – посол польского сейма от партии Петрушевича, организовал т. н. «советофильску» группу, органами которой были «Праця», «Нові шляхи» и, использовал эту обманчивую вывеску «советофильства» для более успешного продвижения членов УНО для работы в националистическом подполье на Советское Украине.

Таким путем А. Крушельницкий в последние годы организовал отправку на Советскую Украину членов УВО, позже членов ОУН, для активной контрреволюционной работы, между прочим, для террористической акции.

С работой Украинского националистического подполья на Советской Украине Антон Крушельницкий связан лично уже долгое время, а именно был связан с Иваном Лизановским, Матвеем Яворским, Озерским, Пилипенко и другими членами бывшего руководства УВО.

После разгрома организации УВО на Советской Украине Антон Крушельницкий совместно с некоторыми другими члена закордонного руководства ОУН – Бачинским Юлианом, Сказинским Романом, приехал на Советскую Украину, весной 1934 года, для руководства непосредственно тут на месте восстановлением организации, созданием ОУН и нового центра ОУН на Советской Украине.

Приехав на Советскую Украину, Антон Крушельницкий завязал непосредственную связь с большинством остатков быв. организации УВО и с руководящим активом местных украинских националистических элементов и совместно с Юлианом Бачинским, Романом Сказинским и другими провел работу по созданию на Советской Украине ОУН и формированию нового центра ОУН, в котором Антон Крушельницкий наиболее активно и последовательно проводил линию организации террористической акции на Советской Украине, для чего был непосредственно связан с закордонным руководством ОУН, с Волянцем, Рудиком, Матчаком, Бандриковским и др.

Особенно тесно А. Крушельницкий был связан здесь с Юлианом Бачинским, Новаловским, Михаилом Лозинским, Полоцким, Любченко, Кулишем, Эпиком и др.

Юлиан Бачинский – приехал на Советскую Украину из Берлина. Закордоном Ю. Бачинский принадлежал к закордонному руководству ОУН и связан был с Петрушевичем, Перфецким, Бандриковским, Процем, Коновальцем, Сушко, а также Романом Раздольским и др. На Советскую Украину Юлиан Бачинский приехал от закордонного руководства ОУН с задачей укрепить руководство организации украинского националистического фронта на Украине, реорганизовать ее в ОУН и принять руководящее участие в работе центра ОУН на Украине.

Кроме этого, на Юлиана Бачинского закордонным руководством ОУН была возложена задача объединить ОУН на Украине с националистическими украинскими группами и организациями в СССР, за пределами Украины и в эмиграции – Америке, Канаде и т. д. и в этой работе Юлиан Бачинский был постоянно связан с закордонным руководством ОУН, с Перфецким, Процем, Петрушевичем, которым он из Харькова высылал постоянно информацию о работе ОУН на Украине, о политическом положении и т. д. и, соответственно, получал инструкции в части конкретной работы ОУН.

Особенно активно в организации центра ОУН и всех линиях его работы Юлиан Бачинский начал выступать после приезде в Харьков А. Крушельницкого и Р. Сказинского с которыми он сейчас же после их приезда связался. В организации террористической акции Бачинский принимал активное руководящее участие, связывая местные террористические элементы с присланными из закордона членами ОУН.

Главным образом Бачинский проводил работу среди научных кадров, где он имел широкие связи в научно-исследовательских учреждениях, институтах, издательствах и т. д. Особенно тесно в своей работе – члена центра ОУН Бачинский был связан с Полоцким, Любченко и др. ...

№51

**Постанова про долучення до справи Ю. О. Бачинського
та А. В. Крушельницького документів із справи О. А. Полоцького
та його свідчення**

10 лютого 1935 р., м. Київ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, оперуполномоченный СПО УГБ НКВД УССР Грушевский, рассмотрев следственные материалы по делу №1255, нашел:

что показаниями арестованного члена руководства контрреволюционной, украинской террористической организации Полоцкого Александра Аркадиевича, 1887 г. р., быв. члена УПСР с 1904 по 1916 г., быв. боротьбиста, быв. советника полпредства СССР в Чехословакии, быв. зам. Наркомпроса и Наркомлегпрома УССР, члена КП(б)У с 1920 г., исключенного из партии – устанавливается принадлежность и активная роль обвиняемых Бачинского Юлиана Александровича и Крушельницкого Антона Владиславовича в контрреволюционной, террористической организации, а потому, на основании изложенного – постановил:

показания Полоцкого А. А. от 28/XII–1934 г., 1/I, 3/I и 10/I–1935 г. приобщить к следственному делу №1255 по обвинению Бачинского Ю. А. и Крушельницкого А. В. по ст. ст. 54-8, 54-II УК УССР.

Оперуполномоченный СПО *(Грушевский)*

Согласен и утверждаю: нач. 2 отд. и пом. нач. СПО УГБ НКВД УССР *(Долинский)*

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

обв. Полоцкого Александра Аркадиевича от 28 декабря 1934 г.

...**Вопрос:** Кто возглавлял контрреволюционный националистический блок, к которому Вы принадлежали?

Ответ: Насколько мне известно в состав руководства организации входили от быв. боротьбистов Лебединец, Ковалев Л., Семко, Любченко Н., от бывших укапистов – Мазуренко Ю., от организации ОУН – Бачинский Ю., Крушельницкий А., а из среды местных националистов – Эпик, Кулиш, Полишук В. ...

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

обв. Полоцкого Александра Аркадиевича от 1 января 1935 г.

...В последних числах декабря 1933 года или в первых января 1934 года, я, уже как председатель организации, имел встречу с Юлианом Бачинским, которого знаю лично еще с весны 1933 года по Праге.

Политическое содержание Бачинского не являлось для меня секретом и потому, после непродолжительного общего разговора мы перешли к конкретному разговору об украинских делах. Из слов Бачинского понял, что он уже успел установить связи с местными украинскими и, главным образом, галицийскими националистами – остатками организации УВО.

Здесь же Бачинский сообщил мне, что ждет приезда на Украину Антона Крушельницкого, после чего будет предпринят ряд организационных мероприятий по перестройке и восстановлению разгромленного увистского подполья.

Так как у меня предполагался выезд из Харькова в Киев, а Бачинский оставался в Харькове я ориентировал его о тех лицах, с которыми он может связаться в случае моего отсутствия...

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

обв. Полоцкого Александра Аркадиевича от 3 января 1935 года.

...Коснувшись вопроса о терроре, я должен ко всему сказать, что террористической деятельностью, т.е. подготовкой вооруженных нападений на вождей партии, активно занималась также и так называемая галицийская группа нашей организации, возглавляемая Бачинским и Крушельницким.

Еще во время моего свидания с Бачинским в Харькове Бачинский излагал мне методы и тактику организации, говорил о том, что их ОУНовская организация одной из основных своих задач ставит индивидуальный террор...

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА

обв. Полоцкого Александра Аркадиевича от 3 января 1935 г.

...О принадлежности к контрреволюционной организации каждого из указанных лиц, сообщаю:

Бачинский Юлиан Александрович – его политическая позиция еще в период пребывания за границей была вполне определена. Бачинский в бытность его в Праге подерживал теснейшую связь с фашистскими украинскими кругами – был связан с Коновальцем, Сирым и др.

Как с представителем закордонного руководству ОУН на Советской Украине я связался с Бачинским в феврале месяце 1934 года. Бачинский сам рассказал мне о своем руководящем положении в организации ОУН и заданиях поставленных перед ним по работе в подполье на Советской Украине...

Крушельницкий Антон – с Крушельницким Антоном лично, как с членом организации, я связан не был. О его принадлежности к организации и руководящей роли в ней мне говорил Бачинский....»

ГА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 181–185

№52

Протокол про пред'явлення слідства у справі А. В. Крушельницького

20 лютого 1935 р., м. Київ

ПРОТОКОЛ ПРЕДЪЯВЛЕНИЯ СЛЕДСТВИЯ

Оперуполномоченный секретно-полит. отдела УГБ, руководствуясь ст. (не указана. – Ред.) УПК предъявил обвиняемому Крушельницкому следственное производство по данному делу и запросил его, не желает ли он чем-нибудь дополнить следствие, на что обвиняемый Крушельницкий показал, что показания свои по делу я считаю исчерпывающими. Добавитъ ничего не имею, после чего обвиняемому было пред'явлено, что следствие по настоящему делу закончено и весь материал направляется в соответствии со (не указана. – Ред.) ст. УПК Прокурору.

Подпись обвиняемого (*Крушельницкий*)
Подпись уполномоченного (*нерозбірливо*)

ГА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 186

№53

Протокол про пред'явлення слідства у справі Ю. О. Бачинського

19 лютого 1935 р., м. Київ

ПРОТОКОЛ ПРЕДЪЯВЛЕНИЯ СЛЕДСТВИЯ

Уполномоченный секретно-политическ. отд. УГБ, руководствуясь ст. УПК (не вказана. – Ред.) предъявил обвиняемому Бачинскому Ю. А. следственное производство по данному делу и запросил его не желает ли он чем-нибудь дополнить следствие, на что обвиняемый Бачинский показал, что я все рассказал в процессе следствия. Добавить ничего не имею. Виновным себя не признаю, после чего обвиняемому было пред'явлено, что следствие по настоящему делу закончено и весь материал направляется в соответствию (не вказана. – Ред.) ст. УПК Прокурору.

Подпись обвиняемого (*Юліан Бачинський*)

Подпись уполномоченного (*нерозбірливо*)

ГА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 187

**Обвинувальний висновок у справі А. В. Крушельницького
та Ю. О. Бачинського***Без дати***ОБВИНТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ**

по обвинению гр-н Крушельницкого Антона Владиславовича и Бачинского Юлиана Александровича в участии в контрреволюционной террористической организации «Объединение Украинских Националистов», т.е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-8 и 54-11 УК УССР

В 1934 году в Секретно-Политический Отдел Управления Государственной Безопасности Наркомвнудела УССР из ряда источников поступили сведения о существовании на Украине подпольной контрреволюционной террористической организации именованной «Объединение Украинских Националистов» (сокращенно «ОУН»).

Эта организация была создана прибывшими на Украину эмиссарами закордонного центра «Объединения Украинских Националистов»:

Крушельницким – бывш. министром петлюровского правительства, активным участником руководства закордонного центра «Украинской Военной организации», и Бачинским – бывш. основоположником украинской социал-демократической партии в Галиции, лидеров и членом ЦК УСДП, бывш. послом петлюровского правительства в Америке, лидером украинской к-р эмиграции.

По полученным сведениям, эти лица, прибыв на Украину весной 1934 г. по директивам заграничного руководства «Объединения украинских националистов», возглавляемого полковником Коновальцем в Берлине, связались с местными к-р националистическими группировками: остатками разгромленной в 1933 году «Украинской Военной Организации», боротьбистской к-р организации и активными национал-фашистскими украинскими элементами. Таким образом, была создана к-р организация, которая по директивам заграничного руководства ОУН, намечала планы активной борьбы с Сов-властью.

Для руководства к-р деятельностью организации, был создан руководящий центр организации, в который вошли, наряду с другими, Антон Крушельницкий, Юлиан Бачинский и Роман Сказинский – член ОУН, прибывший на Украину для подпольной работы из Польши в 1934 г. Основной центральной задачей в своей подпольной контрреволюционной работе на территории Советской Украины «ОУН» поставило подготовку террористических актов против руководителей советского правительства и вождей партии в УССР и СССР. Руководящий центр организации на Украине развернул работу по подготовке террористических актов против членов Политбюро ЦК КП(б)У. С этой целью в Киеве и Харькове были созданы террористические группы, в которые вошли ряд членов организации.

Наряду с этим организацией была создана террористическая группа в Москве.

Ввиду того, что организация готовила террористические акты против членов Политбюро ЦК КП(б)У, а также против т. Сталина, приурочивая эти акты к Октябрьским дням, в ночь на 6-е ноября органами Государственной Безопасности НКВД УССР были

арестована обвиняемые Крушельницкий Антон, Бачинский Юлиан и ряд лиц, являвшихся участниками организации. У арестованных было обнаружено оружие и различные документы, устанавливающие к-р активность и к-р связи арестованных по делу.

У обв. Бачинского Юлиана обнаружено несколько записных книжек, содержащих большое количество адресов видных деятелей украинской эмиграции и активных укр. к-р организаций закордоном. Эти адреса характеризую обширные связи Бачинского как с активными антисоветскими деятелями, находящимися в настоящее время закордоном, так и ранее переброшенными на Украину деятелями УВО, ныне репрессированными. Адреса таковы:

членов «провода» (руководящий центр) ОУН:

1. Полковника Коновальца – Берлин
2. Бандриковского В. Л. – Берлин
3. Проця Ивана – Вена

лидеров закордонной укр. к-р эмиграции:

1. Старосольский Вл. – Прага
2. Раздольский Роман – Вена
3. Петрушевич Евген – Берлин
4. Матюшенко Борис – Прага
5. Левицкий Дмитро – Львов

Кроме того, в записных книжках Бачинского Ю. имеется ряд подобранных им материалов из закордонной прессы по вопросу «о многомиллионных жертвах голода на Украине».

Проведенным предварительным следствием были получены материалы, полностью подтверждающие имевшееся сведения об организации «ОУН» на Украине и ее к-р деятельности, на основании чего дело о 22-х обвиняемых за участие в организации «ОУН» было заслушано в г. Киеве 13–14 декабря 1934 г. в закрытом судебном заседании Выездной Сессии Верховного Суда СССР.

Следствием установлено следующее: в 1934 г. на Сов. Украину прибыли эмиссары закордонного центра «Организации Украинских националистов» – Крушельницкий Антон, Бачинский Юлиан и Сказинский Роман, с целью восстановления разгромленного подполья украинской контрреволюции.

Обвиняемый Крушельницкий Антон об этом показывает:

«...Признаю себя виновным в том, что по заданию закордонного руководства ОУН, я прибыл на Советскую Украину для проведения контрреволюционной работы в пользу фашизма.

По приезде моем в Харьков, под моим руководством был оформлен к-р центр ОУН на Советской Украине в составе – меня – Крушельницкого, Бачинского Юлиана, Сказинского Романа.

Контрреволюционный центр ОУН на Сов. Украине должен был здесь, возглавив националистическое подполье, проводить конкретную контрреволюционную работу по всем тем линиям, которыми действует организация ОУН против Советского Союза...» (показания от 28/XI–34 г.)

В своих показаниях от 2/XII–34 года, обвиняемый А. Крушельницкий показывает, что подготовка к его переезду на Советскую Украину была начата еще в 1933 году.

В этот период обвиняемый А. Крушельницкий во Львове встречался с руководителями ОУН на Западной Украине В. Старосельским, М. Матчаком и Р. Ендиком, от которых и получил задание центрального руководства ОУН, находящегося в Берлине и возглавляемого полковником Коновальцем, выехать на Сов. Украину для подпольной к-р работы по заданиям закордонного центра ОУН.

Непосредственно перед отъездом на Советскую Украину А. Крушельницкий имел встречу с идеологом украинского фашизма, лидером и одним из руководителей ОУН – Д. Донцовым и членом руководства ОУН Д. Палиевым и получил прямое задание о немедленном выезде на Сов. Украину для нелегальной контрреволюционной работы.

Об этом обвиняемый А. Крушельницкий показывает:

«...В апреле 1934 г. мне было предложено встретиться непосредственно с Донцовым для того, чтобы закончить разговоры по этому поводу.

Встреча эта произошла в послеобеденный час в кафе «Мир», находящемся во Львове на ул. Легионов. Кроме Дмитрия Донцова, при этой встрече присутствовал также второй член провода ОУН – Дмитрий Палиев.

Здесь передо мной вопрос был поставлен прямо. Как член организации я должен был подчиниться решению провода и выехать на Сов. Украину для проведения определенной контрреволюционной работы...» (показания от 2/ХІІ–34 г.).

Обвиняемый А. Крушельницкий показывает, что еще во Львове он знал о выезде на Украину Ю. Бачинского и Р. Сказинского, которые должны были войти в руководящий центр контрреволюционной организации на Советской Украине, основной задачей которого было восстановить разгромленную организацию и повести практическую работу вплоть до подготовки терактов.

«...Здесь же Донцову и Палиеву я дал свое согласие на переброску для работы на Сов. Украине. Донцов сообщил мне о том, что для работы на Сов. Украине вместе со мной будут находиться Юлиан Бачинский и Роман Сказинский.

Наша группа должна оформить по приезду на Советскую Украину руководящий центр подполья к возобновить деятельность разгромленной организации.

Деятельность восстанавливаемого нами подполья должна одновременно развиваться по всем линиям, начиная от проведения агитации, организации актов саботажа и вредительства, вплоть до индивидуального террора, как метода политической борьбы...» (показания от 2/ХІІ–34 г.).

Эти показания обв. Крушельницкого Антона находят полное подтверждение в показаниях Сказинского Романа, осужденного по делу ОУН.

Сказинский показал, что с целью восстановления разгромленного в 1933–34 г.г. к-р подполья на Сов. Украине, руководство ОУН приступило к переброске надежных проверенных кадров для усиления к-р работы на Украине. Об этом он показал:

«...В качестве руководителей этого подполья, на Сов. Украину, подготавливались к выезду фашисты Антон Крушельницкий и Юлиан Бачинский, подготавливавшие свою легализацию в советских условиях рядом советофильских выступлений закордоном.

В кругах организация началась усиленная агитация за переезд на Сов. Украину. Эту работу в самом Львове, где я проживал, вели Антон Крушельницкий, Розенберг-Черный, Костив Петр и Шах Андрей.

Персонально со мной по этому поводу разговаривал Крушельницкий А., Костив и Шах. Поддавшись их влиянию, я в начале 1934 г. начал подготавливать свой переезд на Сов. Украину и 28 мая 1934 г. прибыл в Харьков.

Несколько раньше меня на Украину приехали Юлиан Бачинский и Антон Крушельницкий с сыновьями. Они и оформили новый к-р центр на Сов. Украине...» (показания от 15/XI–34 г.).

В своих показаниях от 20/XI–34 г. Сказинский Р. подтверждает, что Крушельницкий Антон имел связь с одним из членов руководства ОУН – М. Матчаком.

Обвиняемый Ю. Бачинский не дает откровенных показаний о подлинных целях своего приезда на Сов. Украину, совершенного им по заданию центра ОУН.

Однако он признает что, будучи закордоном, он имел до 1925 г. связь с Петрушевичем, Бандриковским, Процем, Кучабским, Коновальцем – входил в руководство УВО (показания от 16/XI–34 г.), и группой украинских с-д Матюшенко, Темницкого (показания от 27/XI–34 от г.). Он же показывает, что Бандриковского, Проця (членов Закордонного руководства ОУН) он встречал в Берлине в 1932–33 году.

Связь Ю. Бачинского с членами руководства ОУН также подтверждается личными записями в изъятых у него при обыске записных книжках, адресов полковника Коновальца, В. Бандриковского и Проця, а также ряда адресов видных лидеров украинской к-р эмиграции – Старосольского, Е. Петрушевича, Б. Матюшенко и других.

Приехавшие от закордонного центра ОУН эмиссары Крушельницкий А. В. и Бачинский приступили к собиранию и объединению распыленных предыдущими разгромами сил украинского фашизма, чтобы таким образом создать себе прочную базу на Украине.

Для этого обвиняемые Крушельницкий Антон и Бачинский Юлиан, как эмиссары закордонного центра ОУН, завязали связи с наиболее активными представителями украинского, фашистского подполья.

Обвиняемый Крушельницкий А.В. об этом показывает:

«...Первый вопрос практической деятельности нашей организации здесь – был вопрос восстановления разгромленного националистического подполья, вопрос подбора кадров, на которые вновь сформированный центр организации ОУН должен был опереться.

После оформления под моим руководством руководящего центра организации, были предприняты конкретные меры по восстановлению связей с местными и прибывшими из закордона националистами и включения их в ряды организации...» (показания от 5/XII–34 г.).

Проводившаяся руководителями ОУН на Украине консолидация сил украинского к-р подполья, имела перед собой подготовленную почву, поскольку эти силы уже были в значительной мере объединены и готовы к организованной к-р деятельности.

Показаниями привлеченных по делу к-р боротьбистской организации Полоцкого А. А., Любченко Н. и Эпика Г. устанавливается, что они входили в подпольную контрреволюционную боротьбистскую организацию. С этой подпольной контрреволюционной боротьбистской организацией установили организационную связь эмиссары закордонного центра Крушельницкий Антон и Бачинский Юлиан.

Привлеченный по делу к-р боротьбистской организации один из ее руководителей Полоцкий А. А. показал о том, что он встретился с Бачинским Ю. в качестве представителя организации, причем со своей стороны назвал Бачинскому Ю. ряд руководящих лиц своей организации.

Обвиняемый Полоцкий А. А. показал:

«...В последних числах декабря 1933 г. или первых января 1934 г. я, уже как представитель организации, имел встречу с Юлианом Бачинским, которого знаю лично еще с весны 1933 г. по Праге.

Политическое содержание Бачинского не являлось для меня секретом и потому, после непродолжительного разговора, мы перешли к конкретному разговору об украинских делах. Из слов Бачинского я понял, что он уже успел установить связи с местными украинскими и, главным образом, с галицийскими националистскими остатками организации УВО.

Здесь же Бачинский сообщил мне, что он ждет приезда на Украину Антона Крушельницкого, после чего будет предпринят ряд организационных мероприятий по перестройке и восстановлению разгромленного увистского подполья.

Так как у меня предполагался выезд из Харькова в Киев, а Бачинский оставался в Харькове, то я ориентировал его о тех лицах, с которыми он может связаться в случае моего отсутствия...»

Эти свои показания Полоцкий А. А. подтвердил также на очной ставке с обвиняемым Бачинским Юлианом от 10 января 1935 г. Показаниями Полоцкого А. А. полностью устанавливается активная роль обвиняемого Бачинского Ю. в организации.

Обвиняемый Полоцкий на очной ставке показал:

«...Да, Юлиан Бачинский является участником к-р организации ОУН. Мне об этом известно лично от самого Юлиана Бачинского.

Как с членом к-р подполья я столкнулся о Бачинским уже на Сов. Украине зимой 1934 г. В эту встречу я разговаривал с Бачинским уже как участник к-р организации и сам Бачинский рассказал мне о том, что он прибыл на Украину как представитель центра ОУН для развертывания здесь к-р работы...» (показания от 10/І-35 г.).

Ставя своей целью отрыв Украины от Советского Союза и превращение ее в буржуазное государство, организация основными методами своей борьбы с партией и Соввластью считала подрыв силы Совюласти всеми возможными средствами и главным образом путем индивидуального террора, направленного против вождей партии и Соввласти.

Показаниями эмиссаров закордонного центра ОУН, обвиняемого Крушельницкого Антона и ранее привлекавшегося Сказинского Романа, видно, что, отправляя их для усиления к-р работы на Украину, закордонный центр ОУН дал директиву об осуществлении террористических актов против руководителей советского правительства и вождей партии.

Обвиняемый Крушельницкий А. В. показал, что одновременно с предложением закордонного руководства ОУН в лице Донцова и Палиева А. Д. переехать на Украину, ему было дано также задание о развертывании саботажно-террористической акции на Сов. Украине. Обвиняемый Крушельницкий А. В. показал:

«...Деятельность восстанавливаемого нами подполья должна одновременно развиваться по всем линиям, начиная от проведения агитации, организации актов сабо-

таж и вредительства, вплоть до индивидуального террора, как метода политический борьбы...» (показания от 2/ХІІ–34 г.).

Далее обвиняемый Крушельницкий А. В. показал:

«...Вопросы об организации массового подрывного саботажа в промышленности и индивидуального террора, являлись далеко не второстепенными в деятельности ОУН на Советской Украине.

Эти вопросы неоднократно обсуждались руководящим центром в составе меня, Бачинского и Сказинского и было решено развернуть акцию по обеим этим линиям работы.

Саботажная акция, будучи развернута посредством насыщения наших ячеек организации в промышленности, должна была парализовать основные центры хозяйственной жизни страны.

Параллельно этому, организация террора, направленного против основного советско-партийного руководства Украины, должна была внести замешательство в ряды партии, парализовать руководство страной...» (показания от 5/ХІІ–34 г.).

Это подтверждается показаниями Р. Сказинского.

«...Путем распространения идей нашей организации и должны были быть созданы кадры, опираясь на которые, наш руководящий центр мог бы развернуть не одиочную, а широкую акцию по двум линиям работы: саботажа и террора.

Вопросу о терроре наша организация придавала большое значение, как одному из весьма действенных средств политической борьбы...» (показания от 7 декабря 1934 г.).

Указанное подтверждается свидетельскими показаниями Биленького-Березинского, который показал, что группа от закордонного центра УВО имели террористические задания.

Со слов А. Крушельницкого, Биленький-Березинский показал:

«...Организацией особое внимание уделяется террору, как одному из действенных методов поднять дух в разгромленном лагере националистов.

По вопросу о терроре особое задание имеет приехавший почти одновременно с Крушельницким мой старый знакомый Сказинский. Он при содействии Ивана Крушельницкого должен был организовать ряд террористических выступлений...» (показания от 25/ХІ–1934 г.).

Биленький-Березинский показывает, что задание подготавливать террористические акты на Советской Украине было дано берлинским руководством организации.

«...Юлиан Бачинский, которого я близко знаю еще с 1912–1913 г.г., в основных чертах подтвердили все рассказанное мне Крушельницким, причем добавил, что если Крушельницкий был связан с проводом ОУН через его львовских представителей – Старосольского, Волынца и др., то ему – Бачинскому удалось перед отъездом в Берлин иметь беседы с Бандриковским, Процем и другими, причем берлинское руководство организации особенно настаивает на скорейшем развертывании террористических акций здесь на Сов. Украине.

Эта сторона работы со слов Бачинского (также как и Крушельницкого, о чем я говорил выше), поручена Ивану Крушельницкому и Роману Сказинскому...» (показания от 26/ХІ–34 г.).

В своем решении стать на путь индивидуального террора представители ОУН были единодушны с представителями к-р боротьбистской организации, с которыми этот вопрос предварительно обсуждался. Так, руководитель боротьбистской организации Полоцкий А.А. обсуждали вопрос с обв. Бачинским Ю. А.

Об этом Полоцкий показал:

«...Я должен ко всему сказать, что террористической деятельностью, т. е. подготовкой вооруженных нападений на вождей партии активно занималась также и так называемая галицийская группа нашей организации, возглавляемая Бачинским и Крушельницким. Еще во время моего свидания с Бачинским в Харькове, Бачинский излагал мне методы и тактику организации, говорил о том, что их ОУН-овская организация одной из основных задач ставит индивидуальный террор...» (показания от 3/І–35 г.).

Другой из участников к-р блока, привлеченный по делу боротьбистской организации, Эпик Г. Д., показывает, что по вопросу о терроре он имел разговор с членом руководства обв. Крушельницким Антоном.

«...С Антоном Крушельницким, как членом руководящего центра, у меня была беседа о терроре в середине октября 1934 г. в помещении Горкома писателей.

Вопрос о терроре обсуждался в плоскости необходимости и целесообразности выполнения терактов во время октябрьских торжеств...» (показания от 23/ХІІ–34 г.).

Для осуществления поставленной задачи – совершение терактов против вождей партии и Соввласти руководством организации – было создано несколько террористических групп в Москве, Киеве и Харькове, которыми были намечены и конкретно прорабатывались следующие планы совершения терактов: в Москве против т. Сталина, в Киеве и Харькове против т.т. Постышева и Балицкого.

Решение о совершении этих актов было принято после обсуждения вопроса руководством организации. Об этом свидетельствует ряд показаний.

Допрошенный Березинский дает подробные показания о создании террористических групп, которые должны были совершить покушение на жизнь вождей партии и правительства во время октябрьских торжеств. Он показывает, что на ряде совещаний руководства организации было решено под руководством Крушельницкого Ивана и Сказинского Романа выделить тергруппы для Киева и Харькова.

Следствием по делу Киевской террористической группы установлено, что теракт против вождей партии и правительства должна была выполнить группа студентов Киевского госуниверситета, членов ОУН, в состав которой входили террористы Щербина Александр, студент Киевского университета, у которого изъят при обыске «Браунінг» и 73 патрона к нему, и Терещенко – студент Киевского госуниверситета, у которого изъят «Наган» с полным зарядом патронов. Оба они были привлечены ранее по делу ОУН.

О плане покушения Терещенко показал:

«...Выступление должно было состояться в первый день октябрьских торжеств. Нападение должно было состояться не тогда, когда намеченные к убийству лица (Постышев и Балицкий) уже будут находиться на трибуне, куда доступ будет чрезвычайно затруднен и шансы на побег наш невелики, а по пути их следования на трибуну или при отъезде с демонстрации. При таком плане мы могли приблизиться к наме-

ченным лицам на наиболее короткое расстояние и, кроме того, в суматохе толпы скорее скрыться...»

Как установлено следствием, в состав Харьковской группы входили члены ОУН Шевченко, Карабут и другие, ранее привлеченные по делу ОУН. Наряду с этим существовала вторая группа, которой руководил Сказинский.

Допрошенный по делу Березинский показал:

«...Все террористические группы подготавливали нападение на правительственную трибуну в период октябрьских торжеств. Основными объектами террора являлись Постышев и Балицкий, а такое расположение групп в Харькове и Киеве было вызвано тем, что организации точно не было известно, где будет находиться правительство и особенно интересующие нас лица во время празднеств. Были широко распространены слухи о том, что часть правительства в октябрьские дни будет находиться в Харькове...» (показания от 26/XI–34 г.).

Следствием установлено, что ряд членов организации с Украины выехал в Москву, где вел подготовку центрального террора.

Показаниями Буревого, привлеченного ранее по делу ОУН, также устанавливается, что активную работу по подготовке теракта против т. Сталина вел Буревой и Ковалев Левко (привлекаемый по делу к-р боротьбистской организации) (показания Буревого от 11 и 10/XII–34 г.).

Показаниями Биленького-Березинского также подтверждается, что в Москве существовала к-р террористическая группа, в которую входили Л. Ковалев и член ОУН К. Буревой (показания от 7/XII–34 г.).

Таким образом следствием установлено:

1. В 1934 году закордонный центр ОУН перебросена на Украину группа эмиссаров этого центра в составе Ю. Бачинского, Крушельницкого А. и др., с террористическими заданиями.

2. Установив связь с местными к-р националистическими элементами, с уцелевшими остатками УВО, эта группа создала на Украине центр ОУН, проводивший работу по собиранию разгромленного подполья украинской к-р.

3. Основной задачей центра ОУН было совершение терактов против вождей партии и правительства в Москве и на Сов. Украине.

4. Следствием установлено, что центром ОУН на Украине был выделен ряд тергрупп в Москве, Киеве и Харькове для совершения терактов на жизнь вождей партии и правительства.

На основании материалов следствия, ниже поименные лица, привлеченные по настоящему делу, обвиняются:

1. Крушельницкий Антон Владиславович, 1878 г. р., уроженец г. Ланцута в Австрии, украинец, гражданство УССР, литератор, с высшим образованием, б/п, бывш. член партии украинских радикалов с 1907 года, затем один из лидеров этой партии, в 1919 году министр просвещения правительства УНР, прибыл на Сов. Украину из Польши в 1934 году, сотрудник «Украинской Советской Энциклопедии» в Харькове, – обвиняется в том, что

1) Являлся активным членом закордонной организации УВО, затем членом к-р организации «Объединение Украинских Националистов», с руководством которого он был

связан, а также был тесно связан в своей к-р закордонной работе с идеологом украинского фашизма Дм. Донцовым.

2) Через активных членов ОУН закордоном – Старосольского Владимира, Матчака Михаила и Ендика Ростислава, а также через членов центра ОУН закордоном Д. Донцова и Д. Палиева получил от главного руководителя ОУН в лице полковника Коновальца задание выехать на Украину для создания ОУН на Украине.

3) Для выполнения задания закордонного руководства ОУН в мае 1934 г. выехал на Украину, где развернул большую работу по организации и объединению укр. к-р националистического подполья.

4) Под его руководством был сформирован украинский центр к-р организации ОУН, который вошел в практический блок с к-р боротьбистской организацией для контакта в к-р работе.

5) Для создания активного ядра ОУН на Украине проводил подбор к-р кадров.

6) В качестве руководителя украинского центра ОУН и члена руководства к-р блока являлся идеологом и одним из организаторов террористических групп, имевших задание совершить террористические акты против вождей партии и руководителей Соввласти на Украине, т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-11, 54-8 УК УССР.

Обвинение подтверждается как показаниями самого обвиняемого, так и привлекавшихся по делу Сказинского, свидетеля Березинского, привлеченных по делу к-р боротьбистской организации Полоцкого А. А., Эпика Г. Д. и осужденных по делу УВО Теслиюка Эрнеста, Рудницкого Степана, Шаха, Викула и др.

Обвиняемый виновным себя признал.

Бачинский Юлиан Александрович, 1870 года рождения, уроженец села Новосилки в Галиции, сын попа, украинец, польский подданный, с высшим образованием, быв. член радикальной партии, член ЦК УСДРП, прибыл на Советскую Украину из Польши в 1934 году, сотрудник «Украинской Советской Энциклопедии» обвиняется в том, что –

1) Состоял активным членом УВО закордоном, затем членом к-р закордонной организации «Объединение Украинских Националистов» (ОУН), находился в непосредственно тесной связи с руководством организации в лице Коновальца, Бандриковского, Перфецкого, Проца и др., а также поддерживал связь с рядом выдающихся деятелей украинской контрреволюции закордоном.

2) Закордонным руководством ОУН в 1934 г. был переброшен для к-р работы на Украину, где вместе с обвиняемым по делу Крушельницким Антоном провел работу по объединению и организационному оформлению украинского к-р подполья и вошел в состав руководства ОУН на Украине.

3) Входя в состав руководящего актива ОУН на Украине, направлял деятельность организации по линиям подбора к-р кадров организации саботажа в промышленности и подготовки террористических актов против вождей партии и руководства Соввласти на Украине.

4) Установил в целях консолидации к-р работы практический блок с к-р боротьбистской организацией, т.е. в преступлениях, предусмотренных ст.ст. 54-11, 54-8 УК УССР.

Обвинение подтверждается показаниями обвиняемых по данному делу – Крушельницкого Антона, свидетельствами Биленького-Березинского, привлекавшегося по делу

ОУН Сказинского Р., показаниями осужденных по делу УВО: Левицкого Н. Г., Бадана-Яворенко, Копача В. И., Атаманюка В. И., Лозинского М. М., Букшованного О. И., Рудницкого С. Л., а также показаниями привлеченных по делу к-р боротьбистской организации Полоцкого А. А. и других и вещественными доказательствами, обнаруженными при обыске у обвиняемого.

Обвиняемый виновным себя не признал.

На основании изложенного, руководствуясь ст. 204 УПК УССР, постановил:
следственное дело №1225 на обвиняемых Крушельницкого Антона Владиславовича, Бачинского Юлиана Александровича направить на рассмотрение Военной коллегии Верховного Суда СССР.

СПРАВКА: 1) Все вещественные доказательства по делу находятся при деле.

2) Личные документы обвиняемых, отобранные при обысках, при деле, согласно описи (том № / не указано. – Ред.)

3) Материалы о лицах, проходящих по следствию, но не привлеченных по данному делу, выделены в особое производство.

Оперуполномоченный СПО (*Грушевский*)

Согласен: нач. 2 отд. СПО (*Шерстов*)

Утверждаю: нач. СПО УГБ НКВД УССР (*Козельский*)

ГА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 188–208

Копія
№0025 Совершенно Секретно

ПРИГОВОР №27

Екз. № 6

Решением Союза Советских Социалистических Республик выездная сессия Военной коллегии Верховного суда СССР в составе:

председателя – В. В. Ульрих,
членов: Я. Я. Рутмана и И. Т. Голякова,
при секретаре – А. А. Батнере,

при участии сторон обвинения и защиты, в закрытом судебном заседании, в городе Киеве, 28 марта 1935 года рассмотрела дело по обвинению:

1. Крушельницкого Антона Владиславовича, 1878 г. р., уроженца Австрии, гражданина СССР, литератора, с высшим образованием, безпартийного, до ареста – сотрудника «Украинской Советской Энциклопедии».

2. Бачинского Юлиана Александровича, 1870 года рождения, уроженца Польской республики, сына священника, с высшим образованием, до ареста – сотрудника «Украинской Советской Энциклопедии» –

обоих в преступлениях, предусмотренных статьями 54-8 и 54-11 уголовного Кодекса УССР.

Данными судебного следствия Выездная сессия Военной коллегии Верховного Суда Союза ССР постановила следующее:

Крушельницкий Антон и Бачинский Юлиан, являясь активными членами зарубежной организации «Объединение Украинских Националистов» (ОУН), по заданию руководителей этой организации прибыли на территорию Советской Украины с целью объединения украинского контрреволюционного подполья.

Крушельницкий и Бачинский вместе с агентом заграничного центра ОУН Сказинским, уже осужденным, связались в Советской Украине с остатками разгромленной контрреволюционной украинской военной организацией УВО и другими контрреволюционными национальными группировками и создали контрреволюционную националистическую подпольную организацию.

В руководящий украинский центр ОУН вошли Крушельницкий, Бачинский, Сказинский.

А. Крушельницкий и Ю. Бачинский в качестве членов украинского центра ОУН направляли работу этой организации, как по вербовке новых членов, так и по формированию террористических групп в Киеве и Харькове для подготовки террористических актов в отношении руководителей Советского Правительства и коммунистической партии.

На Бачинского, кроме того, была возложена задача по организации саботажа и вредительства в отдельных учреждениях и предприятиях.

Для контактирования (контр)революционной и в частности террористической деятельности и подпольной контрреволюционной, борьбистской организации между их руководящими центрами был заключен блок.

Таким образом устанавливается виновность Антона Крушельницкого и Юлиана Бачинского в совершении преступлений, предусмотренных ст.ст. 54-8 и 54-11 УССР.

На основании изложенного Выездная сессия Военной коллегии Верховного Суда Союза Советских Социалистических Республик приговорила:

Крушельницкого Антона Владиславовича и Бачинского Юлиана Александровича к лишению свободы на десять лет каждого.

Срок наказания с учетом предварительного заключения исчислять: Крушельницкому Антону с 5 ноября 1934 г., а Бачинскому Юлиану с 4 ноября 1934 г.

Приговор окончательный и обжалованию не подлежит.

Председательствующий *(В. В. Ульрих)*

Члены: *(Рутман)* (Голиков)

Верно: секретарь ВК ВС СССР *(Кудрявцев)*

Отп[ечатано] 7 экз

– нар. №003/4

– с/п №0025

– 4 – УСО ГУТБ НКВД СССР

– СПО УГБ

– УСО УГБ НКВД УССР

– резерв ВК

Верно: *(нерозбірливо)*

ГА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 212–214

№56

**Довідка про підшивання висновку Головного військового
прокурора у справі А. В. Крушельницького та Ю. О. Бачинського
до справи Р. Ф. Сказинського**

Без дати

СПРАВКА

Заключение Главного военного прокурора по делу Крушельницкого А. В. и Бачинского Ю. А. подшито в архивно-следственное дело по обвинению 4н-011854/57 Сказинского Р. Ф. и др. (архивный №215101).

Офицер секретного отдела Военной коллегии Верховного Суда СССР

ГА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 215

№57

**Постанова про знищення особистих паперів
А. В. Крушельницького та Ю. О. Бачинського**

19 лютого 1935 р., м. Київ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Я, оперуполномоченный Секретно-Политического отдела УГБ НКВД УССР Грушевский, сего числа рассмотрел отобранные при обыске у арестованных Крушельницкого Антона Владиславовича и Бачинского Юлиана Александровича личную переписку (письмо, заметки, блокноты, старые газеты, постановил:

перечисленную переписку, как не имеющую прямого отношения к данному делу и не являющуюся вещественным доказательством, за нецелесообразностью ее возвращения – уничтожить.

Оперуполном. СПО (Грушевский)

Утверждаю: пом. нач. 2 отд. СПО УГБ (Долинский)

ГА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 218а

Ухвала про реабілітацію А. В. Крушельницького та Ю. О. Бачинського

19 жовтня 1957 р.

Верховный суд Союза ССР
Определение №4н-011856/57

Военная коллегия Верховного суда СССР в составе: председательствующего – полковника юстиции Цирлинского, членов: подполковников юстиции Горбачева и Стуканова, рассмотрела в заседании от 19 октября 1957 г. заключение главного военного прокурора по делу Крушельницкого Антона Владиславовича, 1878 г. р., уроженца Австрии, быв. сотрудника «Украинской Советской Энциклопедии» и Бачинского Юлиана Александровича, 1870 года рождения, уроженца Польши, быв. сотрудника «Украинской Советской Энциклопедии», осужденных 28 марта 1935 года Военной Коллегией Верховного Суда СССР по ст.ст. 54-8, 54-11 УК УССР к 10 годам лишения свободы каждый, с конфискацией имущества.

Заслушав доклад тов. Горбачева и заключение помощника Главного военного прокурора капитана юстиции Рыгалина, Военная Коллегия установила:

Крушельницкий и Бачинский признаны виновными по приговору в том, что они являлись участниками антисоветской украинской националистической организации, в задание которой входило совершение террористических актов, проведение вредительства, а также вербовка новых лиц в организацию.

В заключение ставится вопрос об отмене приговора в отношении Крушельницкого А. В. и Бачинского Ю. А. и прекращения о них дела за отсутствием состава преступления, так как в процессе произведенной дополнительной проверки установлено, что Крушельницкий и Бачинский были осуждены необоснованно.

Рассмотрев материалы дела и дополнительной проверки, и соглашаясь с заключением ГВП, Военной Коллегией Верховного Суда СССР определила:

приговор Военной коллегией Верховного Суда СССР от 28 марта 1935 года в отношении Крушельницкого Антона Владиславовича и Бачинского Юлиана Александровича по вновь открытым обстоятельствам отменить и дело о каждом из них за отсутствием состава преступления закрыть.

Председательствующий (Цырлинский)

Члены: (Горбачев) (Стуканов)

ГА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 216, 218

№59
Спрямування для виконання ухвали про реабілітацію
А. В. Крушельницького та Ю. О. Бачинського

5 листопада 1957 р.

Военная Коллегия
Верховного Суда
Союза СССР
5 ноября 1957 г.
№4Н-011856/57

Москва, ул. Воровского, д 13.

Начальнику УКГБ по Львовской области

Начальнику учетно-архивного отдела КГБ при Совете Министров Украинской ССР

Копия: в Главную военную прокуратуру

На №9с-53303-55

В 1 Спецотдел МВД Союза ССР (для сведения)

В Учетно-архивный отдел КГБ при Совете Министров СССР (для свед.)

В отдел ЦК КПСС

Направляю для исполнения определение Военной Коллегии Верховного Суда СССР от 19 октября 1957 г. по делу Крушельницкого Антона Владиславовича (расстрелянно-го пост. тройки УНКВД Деп. обл. от 9.X.1937 г.), Бачинского Юлиана Александровича (умершего в ИТЛ 6.06.1940 г.), начальника УКГБ по Львовской обл. в отношении Крушельницкого А. В. и п-ка УАО КГБ УССР в отношении Бачинского Ю. А.

При установлении ближайших родственников прошу, не объявляя полностью содержания определения, сообщить им лишь результат рассмотрения дела и вручить прилагаемую справку, а дату исполнения сообщить в Военную Коллегию и Главную военную прокуратуру. Одновременно разъясните, в соответствии с указанием КГБ при СМ СССР №108 от 24 августа 1955 г., порядок получения свидетельства о смерти реабилитированного.

Адрес: родственница Крушельницкого А. В. – Крушельницкая Л. И., г. Львов ул. К. Маркса, дом 49, кв. 2; местожительства родственников Бачинского Ю. А. Военной коллегии не известно

Начальника Учетно-архивного отдела КГБ при Совете Министров Украинской ССР прошу об исполнении определения в части возвращения конфискованного имущества или возмещения его стоимости родственника Крушельницкого и Бачинского сообщить Военную коллегию.

(...)

Председательствующий Судебного состава Военной коллегии
полковник юстиции (*нерозбірливо*)

ГА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 217

№60

Повідомлення про неможливість встановити родичів Ю. О. Бачинського

13 грудня 1957 р.

В Военную коллегияу Верховного суда СССР
Полковнику юстиции тов. Цирлинскому
г. Москва
На №4п-011856/57/028880 от 5/XI-57 года
Копия: В Главную военную прокуратуру
г. Москва
На №9с-53303-55

Сообщаем, что указание Военной Коллегии в части объявления родственниками резолютивной части определения Военной Коллегии от 19/X-1957 года о реабилитации Бачинского Юлиана Александровича нами не исполнено, т. к. никто из его родственников не установлен.

Верно и копию получил: *(Романченко)*
Начальник Учетно-архивного отдела КГБ при СМ УССР
майор *(Гурьянов)*
Начальник 2 отделения майор *(Мельников)*

ГА СБУ, Київ, спр. 44987 ФП, арк. 219

Юліан Бачинський
УКРАЇНА IRREDENTA

Значіння «України irredent-и» в історії розвитку української національної свідомості

Політична самостійність України — це *conditio sine qua non* її економічного й культурного розвитку, умова взагалі — можливості її існування — ось теза, що її боронить брошура Ю. Бачинського. І отця сама теза й робить цю брошуру для нас такою близькою й цікавою ще й тепер, не вважаючи на те, що від часу, як вона появилася, минуло сливе 30 літ.

30 літ — поважний шмат часу не тільки в життю одиниці, а й цілого народу. А для нас, Українців, останні 30 літ мають особливо велику вагу. Адже саме протягом їх зросло й виступило на арену життя модерне українство і в Галичині й на Великій Україні.

Замість туманного народовства в одній й подібного до нього українофільства в другій з щораз більшою силою проявляється активний політичний рух, що не засклеплюється вже в своїх льокальних межах, а навпаки, хоче їх розсунути, вийти поза них, ставляючи своєю метою державну самостійність цілої української території.

Ідея «всеукраїнства» — це продукт саме згаданого часу, твір нової української інтелігенції, яка в щораз більшому числі почала з'являти ся по обох боках історичної прірви.

Тепер ця ідея для нас ясна й очевидна. Проллята за неї кров міцно вбила її в нашу тямку. Нам уже не треба доводити потреби й «права» на власну державу — це все зробило ся справою самозрозумілою. Алеж колись було не так. Адже 25–30 літ тому справа української державности щойно ставила ся на порядок денний, дебатовала ся. Хто з нас не памятає, як доводило ся боронити навіть право на існування самої української мови, літератури, тощо, послуговуючи ся не політичними (де вже там!), а педагогічними доводами від Ушинського, барона Корфа, тощо. Поза автономію й федерацію українська політична думка ще не виходила ні в 80 рр. ні в початку 90 рр. Згадаймо хочаб областничеську програму Драгоманова, яка була регресом навіть у порівнянні з програмою Кирило-Методіївського брацтва, або автономічну програму петербурзького гуртка «українських соціалістів-федералістів» (1883–88 р., опублікована в 108 томі «Записок Наук. Тов-а ім. Шевченка» у Львові); навіть «Тарасівці» з покійним Іваном Липою на чолі не виходили в своїм «*Profession de foi*» поза автономію й федерацію (див. львівську «Правду» за квітень 1893 р.).

¹ Публікується за виданням: Бачинський Юліан. Україна irredenta. — Третє видане з передмовою В. Дорошенка і додатком «Листуване Ю. Бачинського з М. Драгомановом з приводу «України irredent-и» — Берлін: Видавництво Української Молоді, 1924. Збережено всі мовні, стилістичні, орфографічні та пунктуаційні особливості оригіналу (за винятком системи нумерації зносок).

Федералістами були тоді й такі видатні представники молодого покоління, як Трохим Зіньківський або Борис Грінченко. Ось що читаємо в рефераті Зіньківського «Молода Україна, її становище і шлях», писаним в 1890 році: «Звичайно думають, що націоналізм усякий у Росії мусить вести державу російську до розкладу, до руїни. Мусимо виразно і рішуче засвідчити, що ми не вороги російської держави, — себто: ми не думаємо, що на те, щоб наша народність вільно жила й розвивалась, нам треба було відірватись від Росії і заснувати окрему державу. Правда, самостійність державна найкраща і найпевніша запорука національного життя, але така задача виходила б із порядку річей реальних і була б ніщо, як тільки дитяча мрія. Національне ж життя народу можна погодити з чужою державою, і російська держава у Києві може стояти поруч з українським національним життям» (Див. «Писання», кн. II, стор. 108—109).

Вкінці Зіньківський ще раз зазначає, що «Українці своїми громадськими змаганнями — федералісти й автономісти чистої води і радо підпіратимуть федералістичну партію (російську В. Д.), а також нарізні народи в їх демократично-федеративних змаганнях» (ibid. ст. 118). Тих самих поглядів тримав ся тоді й приятель та однодумець Зіньківського Б. Грінченко.

«Українські націонали-народолюбці, — писав він у одному з своїх «Листів з Наддніпрянської України» — задалегідь зрікають ся усяких заходів коло політичної самостійности української». При сьогочасному становищі — пояснює він — це просто дитячі іграшки, які можуть тільки пошкодити українській справі («Буковина» 1893 р. ч. 12). В іншому листі Грінченко писав: «Протестуючи проти однімання в принципі у нас права на політичну самостійність, ми дуже добре знаємо і розуміємо, що і мусимо бути частиною російської держави і що тільки поклавши в основу своєї діяльності цю думку, можемо сподівати ся яких реальних наслідків тієї діяльності. Через те ми, повстаючи проти тих утисків, які терпить у Росії українська народність, позістаємо яко члени російської держави» («Буковина», 1892 р. ч. 43; пор. моє «Життя і Слово», Львів, 1918, ст. 133—134).

Навіть у пізніших дезидератах російських Українців знайдемо все можливе, включно до того, «щоб слуг не брати инакше як з народу рідного українського», тільки не домагання самостійности (Див. напр. брошуру: «Гадки про потреби Українців», Чернівці, 1898 р. До речі, ця брошура не в одному повторяє чи розвиває думки Грінченка або Profession de foi).

Так було на Великій Україні аж до 1900 р., коли справу самостійної України вперше виразно поставила Р.У.П.

Той факт, що дехто з київських громадян 80 рр. від часу до часу висловлював принагідно сепаратистичні думки, бажаючи в сподіванню російсько-німецької війни, щоб Україну забрав австрійський цісарь (В. Антонович, О. Кониський), справи не міняє. Від цих зітхань до боротьби за власну державність було ще дуже далеко, особливо людям, які бажали, «примирити з собою уряд» (М. Костомарів) або в найкращім разі «переспати лихо» (П. Житецький).

Так само було і в Австрії, де лише про свято існував ідеал національної (не державної!) єдности всіх українських земель, а в практичному життю кожна українська

провінція – Галичина й Буковина, не згадуючи вже про Закарпаття, не бачила світа поза своєю парафією. «Народня програма» народовців (т. зв. «Народної Ради») з р. 1892-го обмежує ся на початку лише загальниковою декларацією: «Ми, Русини галицькі, часть народу русько-українського... що... ніколи не зрік ся; і де зрікаєть ся прав самостійного народу»... etc. І нічого понад це!

Аж радикальна партія на своїм 4-м з'їзді у Львові 29 грудня 1895 р. заявила у своїй програмі, що «здійснення усіх її ідеалів можливе тільки при повній політичній самостійности русько-українського народу і повнім необмеженім праві його рішати самому в усіх справах, що його дотикають».

Як бачимо, сливе буквальне повторення наведеної вгорі тези Ю. Бачинсько-го. І це не випадково, бо на становище радикальної партії у цій справі вплинула саме «Україна irredenta», яка появилася перед зїздом і гаряче доводила конечність та історичну неминучість самостійности України. (Ю. Бачинський належав тоді до радикалів, українська соціал-демократія повстала пізніше.)

Отверте й виразне піднесення постуляту самостійности України й спроба – перша взагалі – уаргументування цього постуляту становить безперечну заслугу Ю. Бачинського й робить його брошуру історичною в українській політичній літературі. Варто навести тут оцінку покій. Ів. Франка, котрий з приводу брошури Ю. Бачинського написав у своїм «Життю і Слові» довгу статтю. Відмітивши «безсумнівний талант» автора, «бистроту його обсервації», Франко писав про «Україну irredent-u» таке: «Для мене вона важна як факт нашого політичного життя, як прояв національного почуття і національної свідомости... Будь що будь є це перша на галицько-руським ґрунті спроба синтези певних поглядів і наукового обставлений того, що автор відчув як потребу свого розуму і своєї душі. Може прогрішу ся против матеріялістичного світогляду, коли скажу, що такі потреби так само, як і потреби життя матеріяльного, родять великі історичні події. А раз відчута буде – у кого з національних, у кого з економічних причин – потреба політичної самостійности України, то справа ця вийде на порядок денний політичного життя Європи і не зійде з нього, поки не осушить ся» (Ж. і Сл., т. V. ст. 482).

«В історії еволюції української національної свідомости – кінчить Франко – брошура Ю. Бачинського певно займе видне місце» (ibid ст. 483).

І дійсно, від р. 1895-го постулат самостійности здобуває в Галичині що раз більше признання.

Його приймає за свій молода галицько-українська соціалдемократія й Микола Ганкевич складає в її імені відповідну заяву на зїзді австрійської соц.-демократії в Берні в р. 1899, що ухвалив відому національну програму.

В кінці цієї заяви говорить ся: «Українські соціал-демократи змагають до національної волі своєї нації, щоби з'єднаний і освободжений український нарід станув у ряді народів, як рівноправний член».

Розшифровувала цю заяву вступна стаття першого числа «Волі» – органу ново-заложенної української соціал-демократичної партії в Австрії.

«На те – читаємо в ній – щоби міжнародня єдність пролетаріяту розвивалася вповні, треба, щоби кождий народ був паном у своїй хаті. Згідно з заявою україн-

ського делегата на зїзд у Берні у 1899 р., ми змагаємо до того, щоби цілий український народ виборов собі національну волю та політичну самостійність; наша ціль: вільна держава українського люду, українська республіка» (Диви: М. Ганкевич, 3 перед двадцяти літ. Календар «Впереду» на рік 1920, ст. 82. Тут же й текст заяви на Берненськїм зїзді).

За державне обєднання всіх українських земель висловила ся у своїй першій програмі з р. 1899 й друга партія, що теж вийшла з лона радикальної, — національно-демократична, але ще досить туманно: «Остаточною метою наших народніх змагань є дійти до того, щоб цілий українсько-руський народ... зєднав ся з часом в одноцільний національний організм». (Диви «Діло» 1899 р. ч. 281; пор. брошуру З. Скварка: «Програми народно-демократичної і радикальної партії». Коломия, 1913 р., де передруковані обидві програми).

Молодіж, очевидно, вся була перенята самостійницькими думками і в невдовзі голосно про це заявила. 14 липня 1900 р. відбуло ся друге віче української академічної молодіжі, присвячене виключно справі самостійности України. Резолюція про самостійність запропонована одним із референтів, Л. Цегельським (другим був покійний Е. Косевич), принята одногласно серед загального етузіязму.

Вона звучала:

«Українська молодіж усіх австрійських вищих шкіл, зібрана на вічу у Львові дня 14-го липня 1900 р., зваживши, що тільки самостійна національна держава є одинокою формою, в якій можливий правильний розвій народу в сучасности і на будуче, зваживши, що брак державної самостійности в українського народу відбиваєть ся тяжко на його економічнім і культурнім стані та спинює всякий його розвій, а вкінці, зваживши, що тільки в самостійній, власній державі знайде українська нація повну свободу розвою, признає і заявляє:

1. Що здвигнення самостійної української держави в етнографічних границях є неперемінним і доконечним,
2. Що — затим — всі змагання і всі сили української нації належить справити в напрямі здвигнення «власного українського державного організму». (Справоздання з віча уміщено в ч. 8-м «Молодої України», органу академічної молодіжі, випущене воно й окремою відбиткою. В нїм подано докладний опис віча й обидва реферати. Резолюції див. тамже на стор. 308, або стор. 18 відбитки).

Це віче значно розворушило молодіж і в великій мірі причинило ся до поширення самостійницьких настроїв.

Безпосередньою причиною віча була постава «Буковини», котра з нечуванім цинїзмом викпила ідею самостійної української держави, обявивши її фантазмагорією.

До речі, гарячими відповідями-протестами на нікчемні виступи чорножовтої «Буковини» відгукнули ся й «Молода Україна» й офіціоз національно-демократичної партії «Діло». В першій помістив довшу статтю Евген Косевич, в другім — Роман Стефанович, стаття которого вийшла й окремою брошурою під заголовком: «Самостійна Україна».

Очевидно не міг не відгукнути ся на злободневне питання, розворушене полемікою, й такий живий та чушливий публіцист, як Іван Франко. В 10-й книзі

«Літературно-Наукового Вістника» тогож таки 1900 р. помістив він як звичайно блискучу статтю, присвячену справі самостійности України під заголовком: «Поза межами можливого». Франко каже тут, що «все, що йде поза рами нації, це або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до пановання одної нації над другою, або хоробливий сантименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації. Може бути — каже він далі — що колись надійде пора консолідування якихсь вольних міжнародніх союзів для осягнення вищих міжнародніх цілей. Але це може стати ся аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені і коли національні кривди та поневолення відійдуть у сферу історичних споминів» (стор. 8—9).

Франко теж стоїть на тому, що ідеал національної самостійности не тільки вміщує в собі ідеали соціальної рівности й політичної волі, але один тільки може дати їм поле до повного розвитку (стор. 7), отже повторяє іншими словами тезу, піднесену Ю. Бачинським ще 1895 р.

Не хоче тільки Франко згодити ся, що розвиток продукційних відносин висує справу самостійности України на порядок денний. І тут, не називаючи по імені, покійний полемізував властиво з Ю. Бачинським, що це саме підносив у своїй «Україні irredent-i».

Та кличучи «серцем почувати свій ідеал, розумом уяснювати собі його, вживати всіх сил і засобів, щоби наближувати ся до нього», покійний був тої думки, що «ідеал національної самостійности в усякім погляді, культурнім і політичним, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого» (стор. 9).

Коли отже для Франка, що сам співав колись про майбутню волю й незалежність рідного краю, самостійна Україна була поки що мрією, то очевидно про «реальних», тверезих «політиків» і того сказати не можна: навіть ідеали їх не виходили поза австрійські кордони. Соборницькі гасла, які вони часом підносили, самі вони не брали поважно. Та все-ж таки протягом дев'ятисотих років самостійницька ідея пустила глибоке коріння серед широких кругів галицько-українського громадянства, а надто серед молодіжи, особливо соціалістичної і, коли вибила слухна година, ця молодіж, не задумуючи ся, кинула ся у кривавий бій за здобуття укоханої мрії.

Так само й на російській Україні ідея самостійности здобувала собі в цім часі поволі ширше коло adeptів, виходячи з підземелля, з тісних конспіративних гуртків на світ божий.

Та назверх виглядало наче-б то навідворот: торували ідеї автономії й федералізму. Тимчасом воно так і мало бути. Поки не пережили ся ілюзії що до можливости уладнати національне життя у вільній, демократичній Росії, самостійницькі гасла не могли набути ширшої популярности. Але життя раніше чи пізніше, хоч би навіть не було війни й розпаду російської імперії, мусіло-б поставити на порядок денний справу самостійности. Очевидно — автономія з федерацією була б тільки етапом до цієї самостійности.

Поки що, в розпалі революції — ідеали самостійности наче б то меркли. Велику вагу мали саме згадані вище ілюзії, підсичувані давніми федералістичними традиціями та впливами російськими («єдиний революційний фронт» то що).

Маючи це на увазі, приглянемо ся тепер еволюції ідеї самостійної України від виступу РУП. Ми вже згадували, що цю ідею виставила РУП. у своїй першій брошурі «Самостійна Україна» (1-ше видання у Львові 1900 р., 2-ге у Вещлярі 1917 р. накладом «Союзу визволення України». Автором її був Микола Міхновський, колишній Тарасівець). Брошура ця закликала до рішучої боротьби за привернення української держави на підставі Переяславської умови з 1654 р, з розширенням гарантій цієї умови на цілу теперішню територію українського народу в Росії. Ця боротьба виставляла ся як найближча мета партії, а ідеалом партії мала бути «одна єдина, нероздільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ». Україна має бути республікою вільною від чужинецького панування. Клич брошури: «Україна для Українців».

Пізніше партія рішучо відмовила ся від своєї першої брошури, ставши на виразно соціалістичний ґрунт, але ідеалу самостійности не зрєкла ся, лише убрала його в соціалістичну одєжу.

В першій органі Р.У.П. читаємо, що ідеалом її «є вільна самостійна Україна з широко розвиненим соціалістичним державним устроєм» (див. «Гасло» 1902 р., ч. 2, вступна), «самостійна непідлегла українська республіка робучих мас» (ibid., ч. 12, вступна). Пізніше читаємо, що Р. У.П. постановила «своїм завданням прямувати до відбудування соціально-демократичної України шляхом соціально-політичної революції» (ibid. 1903 р. ч. 1 «Від партії»). Але незабаром «Гасло» містить «Нарис програми», опрацьований київською організацією партії, де вже нема жадної згадки про самостійність, а говорить ся про заміну царату федеративною республікою, де кожній нації, отже й Україні, булаб забезпечена повна автономія з окремим соймом (ibid. 1903, ч. 4). Згодом цей проект став з деякими змінами офіційною програмою Р. У. П. та її наслідниці У.С.Д.Р.П.

Взагалі тепер справа самостійности України викликає вже в партії великі спори й непорозуміння. Р.У.П. поділяєть ся на прихильників і ворогів самостійництва. «Самостійники» виступили під прапором автономії, а їх противники відкидали навіть автономію й задовольняли ся просто краєвим самоврядуванням (знамените «областничество») на взір Драгоманівської програми. В обороні областництва виступав у 1905 р, в партійнім органі «Праця» Дм. Антонович, поборював його М. Порш, котрий дуже багато заслужив ся угрунтованням автономії України й самостійної організації українського парламенту.

Сторонники єдиного революційного фронту й злиття з Р.С.-Д.-Р.П. незабаром вийшли з партії і утворили знану «Спілку».

Для спільчан самостійність України була вже справою — «буржуазно-радикальною», яка, мовляв, причиняєть ся лише до «затемріння клясової свідомости українського пролетаріяту».

Крім Р. У. П. за самостійністю України була ще й «Українська Соціалістична Партія», яку заснував у 1900 р. покійний Богдан Ярошевський і яка трохи згодом

злила ся з РУП. В своїм нарисі програми У.С.П. стояла за «демократичну українську республіку».

Натомісь старий український соціал-демократичний гурток Стешенка увесь час стояв на ґрунті федерації. (Докладніше про все це див. у моїй брошурі «Революційна Українська Партія», Львів, 1921, стор. 19–24, 29, 36–39.)

Федералістами були й буржуазні демократи («Українська Демократична Партія» та «Українська Радикальна Партія» з Б. Грінченком на чолі, що опісля злилися в одну «Радикально-Демократичну Партію»; під час революції 1917 р. партія ця прибрала собі навіть назву «Соціалістів-Федералістів»).

Лише одна партія не звинула самостійницького прапору, це так звана Н. У. П. — «Українська Народня Партія», що, як і «Спілка», вийшла теж з лона Р.У. П.

Цю партію заложили елементи, що виступили з Р. У. П., невдоволені з еволюції її в соціал-демократичному напрямі. Вони стояли на ґрунті брошури Міхновського («Україна для Українців»). В політичному життю до революції 1917 р. енупісти не грали помітної ролі. Програма їх уперше опублікована в першій і одинокім числі їх газети «Самостійна Україна» (Львів, 1905 р.), а угрунтована в окремії брошурі «Програма Української Народньої Партії» (Чернівці, 1906 р.). В ній енупісти убирають ся вже в соціалістичну одіжу й голосять своїм ідеалом «вільну непідлеглу самостійну республіку — Україну робочих людей», що мала складати ся з союзу окремих українських земель. Більшого розголосу набрала Н. У. П. аж під час останньої революції, перехрестивши ся на партію «Самостійників-Соціалістів».

Я вмисне довше спинив ся на еволюції української самостійницької думки в публицистиці й життю, щоб читачеві ясніше було й значіння брошури Ю. Бачинського й місце, яке їй по праву належить ся в цій еволюції. Тепер можемо перейти до самої брошури та докладніше до неї приглянути ся.

Сильна сторона в «Україні irredent-i», як уже згадувало ся, лежить в самім факті ясного й рішучого поставлення постуляту самостійности України та в спробі позитивного й оптимістичного угрунтування цього постуляту і то аргументами натурі економічної, доказами, опертими на законах розвитку життя економічного.

Це як на той час була думка сміла й оригінальна — ужити марксівської методи до вивчення української національної проблеми. Досі ми брали свої аргументи з історії, покликували ся на право, на педагогію, апелювали до чуття, проливали без кінця сліз і всеж таки самі лишали ся в непевности, як то воно буде, чи вийде який толк із усіх наших зусиль. Ю. Бачинський дав цим зусиллям належне опертя, довів, що вони не марні, що за них стоїть само життя. Це не значило, що нам слід сидіти, згорнувши руки, що все зробить ся само собою, але навпаки, спонукувало нас до активнішої праці, до завзятішої боротьби, зміцнюючи певність серед нас нашої остаточної перемоги.

«Певна науково-викрита тенденція дальшого розвитку України причинила ся б до яснішого зрозуміння життєвих завдань ріжних політичних сил суспільства, усунула б марну їх трату і тим самим прислужила ся б до швидкого культурного, в широкім значінню слова, її зросту — каже один із пізніших дослідників О. Скоропис-Іолтуховський. «Самостійна Україна» — говорить він далі — в наші часи перетворюєть ся з питання «чи-

сто наукового» на політичне, життєве; однак брак наукового його розв'язання дає себе відчувати дуже боляче». (Див. О. Вишневський, «На переломі», Львів, 1905 р., стор. 76). Власне те, на брак чого нарікав Скоропис, вже перед десятима літами давала «Україна ігредента» Ю. Бачинського. Адже вона власне перша бачила ще в 1895 р. обґрунтування самостійності там, де рекомендував шукати Скоропис в 1905 р., коли писав: «В шаленім зрості продукційних сил України слід шукати обґрунтування передчасно ославленого питання «Самостійної України» («На переломі», стор. 74).

От у цім то я й бачу велику вагу книжки Ю. Бачинського, її позитивну сторону для того часу. Тепер, для нашого часу «Україна ігредента» має саме тільки історичне значіння. Причина цього лежить головню в бідності її фактичного й цифрового матеріялу, в тім «догматизмі», на який нарікала критика вже при її появі (Франко у згаданій рецензії в «Житті і Слові», М. Кордуба в «Зорі» 1896. р.).

І справді Ю. Бачинський не дав докладної студії економічного життя України та взаємин її з сусідами – Росією й Польщею, студії, опертої на самостійнім опрацюванні статистичного матеріялу. Навіть сторінки присвячені Галичині надто бідні під цим оглядом. Читач хотів би більше цифр, як тверджень, індукції – не дедукції. Далі, з всеукраїнського погляду привід до написання – еміграція українського селянства з Галичини за море надто підрядний. Розуміть ся, ця еміграція повинна мати своє місце в книзі, але не центральне. Далі, деякі розділи, як от розділ X та XI, не вяжуть ся органічно з темою і займають непропорціонально багато місця, становлячи цілком окремі самостійні трактати.

Тут знаходимо виклад марксівського розуміння розвитку суспільности, який сміло можна було б усунути. Авторіві він був потрібний очевидно на те, щоб довести, що причини всіх суспільних і політичних перемін лежать в економіці. Але на сконстатування цього доволі було б пари рядків з відкликом на спеціальні праці на цю тему.

Ось хиби брошури. Хиби очевидні, але легко зрозумілі. Еміграція селянства з Галичини в тих часах мала епідемічний характер і дійсно не на жарт перелякала українську суспільність. Відбила ся вона, як знаємо, навіть у поезії (згадаймо Франкові поеми на цю тему). Під впливом викликаного цією еміграцією настрою і взяв ся автор до своєї роботи. Перші розділи, присвячені саме справі еміграції, появили ся рівно 30 літ тому в «Народі» (Коломия, 1893). Але викликана еміграцією, праця трактувала її надто побіжно, скуплюючи цілу увагу на справі ширшій. Тому випускаючи свою книжку в 1900 р. другим виданням Ю. Бачинський усунув з неї й ті короткі уваги що до еміграційної політики (унормування еміграції), які були в першім. Годі однак дуже винуватити автора, що цю ширшу тему ширше й не опрацював: у тім часі не було того багатства статистичного матеріялу, який появил ся і в Австрії і в Росії значно пізніше. (Знаменитий вселюдний перепис у Росії був у 1897 р., а його дані були опрацьовані геть пізніше, так само матеріяли промислової статистики та всяких комісій, нарад, комітетів Вітте в справі потреб сільсько-господарської промисловости то що, появили ся здебільшого вже 900-х роках. Розвиток земельної статистики теж пізніше явище). Ствержує це й Скоропис у цитованій вище праці, кажучи, що до останніх часів для розвивання питання самостійної України бракувало передовсім матеріялів.

Розвитком продукційних сил України, ніхто особливо не цікавився і науковим обробленням цього питання не займався (стор. 75). Так було в 900-х роках. В 90-х рр. справа з матеріалом та обрібкою його стояла очевидно ще гірше.

Екскурси в ділянку марксістської соціології теж цілком зрозумілі й пояснюють ся страшним браком у нас відповідної літератури, а ще й у тім далекому часі. Тимчасом у нас тоді марксизм шойно підносив голову, готуючи ся до побідної боротьби з народництвом. Зрозуміло отже, що молодий марксист присвятив стільки уваги саме марксовій соціології взагалі, а виясненню національної проблеми з окрема. Сторінки присвячені останній, хоч тепер нас і незадовольняють, теж добре свідчать про ініціативу молодого автора. Аджеж вияснення національного питання з марксистського погляду зачало ся пізніше. (Праці Каутського, Бауера, Реннера й інших.) Але поза тим усім Ю. Бачинський висловив чимало цікавих і свіжих думок, виявивши відмічену Франком бистроту спостереження. Цінні й досі наприклад деякі його уваги про розвиток галицько-українського громадянства, особливо при повнім браку у нас історії цього розвитку. А вже його замітка, що по здобуттю конституції в Росії на порядок денний прийде силою фактів і українське право-державне питання, що «економічні інтереси російської України самі вже висунуть на денний порядок національне й державне українське питання, будуть навіть рішачим в нім чинником, а національне почуття радше їх впливом, силою додатковою» була без сумніву дуже бистою. Тут Бачинський дійсно багато передбачив. Годі було тоді, як вже згадувано вище, намалювати докладнішу картину відносин України до Росії й Польщі. Промисловий, господарський розвиток України в тім часі шойно зачинався і тільки геть пізніше виявили ся його напрямні лінії та вплив на світогляд ріжних верств її населення. Аж на переломі XIX і XX вв. можна було вже виразно побачити те, на що в середині 90-х р. XIX в. вказувала «Україна ingredienta»: економічне суперництво України, як певної територіяльної цілоти, з її сусідами, визиск України з боку Росії, упослідження українського промислу на користь центрально-російського і т. д.

Спочатку ця кривда України з боку російської влади не відбивається в свідомості її населення, але згодом в очах заінтересованих верств зачинає вже відчувати ся, поки що тільки як кривда краєва. Вкінці, з розвитком продукційних сил ця свідомість краєвих інтересів мусіла б відливати ся в національно-українські форми.

І от початки першої стадії цього процесу – «украєвлення» промисловости на Україні – уважний спостерігач міг помітити вже задовго перед світовою війною.

Так буржуазія на Україні поволі стала б українською й кинула б ся у бій з російською й польською. А знову й інтереси пролетаріату українського вимагали б самостійности України.

«Боротьба за політичну самостійність України не відносить ся виключно до Українців як народу, а взагалі до всіх, що замешкують Україну, без огляду на те, чи це автохтон-Українець, чи кольоніст: Великорос, Поляк, Жид чи Німець. Спільний інтерес з'українчить їх, змусить їх усіх стати українськими «патріотами». — Ця золота думка, висловлена в 1895 р., свідчить про незвичайну просто прозірливість молодого автора. Вже значно пізніше, по яких, як згадано, десяти літах починає надніпрянська марксістська публіцистика приходити до тих самих думок, а науко-

ві студії на теми економічного положення України й відносин її до Росії та Польщі появляється й ще пізніше². Певна річ, що не всі прогнози й пророкування Ю. Бачинського сповнилися так, як він гадав: і розвиток мужицтва не пішов зовсім так, як він передбачав, і справа національна представляється не так — це що до загальних міркувань. А знову, що до міркувань про майбутнє України зокрема, то підкресливши її економічний антагонізм до сусідів і «українізацію» її в результаті розвитку продукційних сил, автор поминув при цьому ролю російського та польського Ульстеру на Україні, їх боротьбу проти націоналізації краю, але говорити про це в 1895 р. з повною докладністю було передчасно.

Тільки в Галичині національні противенства вже зазначилися і в ділянці економічної політики — й де підніс автор у своїй брошурі.

Очевидно не одно ще знайдецься спірне в його праці, хоч з другого боку дещо справдилося просто з вдаряючою докладністю: велика європейська війна, розвал Австрії, страшна смерть царського деспотизму...

Європейська війна вибухла швидче, ніж устигли розвинутися всі консеквенції економічного розвитку України, тому картина боротьби України за свою самостійність вийшла в дійсности інакша, ніж передбачав автор, але годі заперечити, що колиб світова війна вибухла пізніше, ця боротьба виявила б у формах намічених «Україною irredent-ою». Але круг розвитку ще не замкнувся і з зростом капіталізму на Україні — велика революція тільки розчистила під нього ґрунт — боротьба України за самостійність закипить іще з більшою силою, а рівночасно й з кращими наслідками.

Та це вже має бути предметом нових студій. Закінчуючи ж свою передмову до третього видання книжки Ю. Бачинського, мусимо призназнати, що була вона для свого часу твором визначним: молодий автор поставив в «Україні irredent-і» вірний прогноз розвитку української проблеми та вказав належний шлях для її вивчення.

Брошура Ю. Бачинського є видатним фактом української національної свідомости, який значно посунув цю свідомість наперед. Це забезпечує їй почесне місце в історії розвитку української національної свідомости, та в історії студій цього розвитку.

Львів, в лютім, 1924 р.

Володимир Дорошенко

² Спочатку статті М. Порша в «Праці» 1905 р., «Вільній Україні» 1906 р. й «Слові» 1907–9 рр. Статті зі «Слова» дали дуже гарну й повчаючу брошуру «Про автономію України». Відмітимо ще дві статті того самого автора в додатку до брошури Д. Сіромахи покійного Д. Лаврентієва «Про фінансову науку»: «Місцеве фінансове хазяйство» й Україна в державному бюджеті Росії». (Обидві брошури видані в Києві 1909 р.). Крім того М. Поршеві належить солідна наукова праця — «Робітництво на Україні» в «Записках Українського Наукового Товариства в Києві» тт. X–XII (1912–1913 рр.) й дві теж статистичні розвідки в «Україні» 1907 р. Годить ся згадати тут ще популярну брошуру М. Стасюка «Автономія і розвиток продукційних сил на Україні» (СПБ. 1906) та його ж розвідку в згаданих вище «Записках»: «Економічні відносини України до Великої Росії і Польщі» (тт. VIII–IX, 1911 р.). На теми українського економічного життя писав багато перед війною й М. Гехтер у «Літер. Науков. Вістн.», львівських «Студіях з поля суспільних наук та статистики» й ин. Пор. згадану вище працю О. Скорописа-Іолтуховського (Вишневецького), особливо стор. 74–77.

«Вечная смена форм, вечное отвержение формы, порожденной известным содержанием, вследствие усиления того же стремления, высшего развития того же содержания, — кто понял этот великий, вечный, повсеместный закон, кто приучился применять его ко всякому явлению, — о, как спокойно призывает он шансы, которыми смущаются другие! ... Он не жалеет ни о чем, отживающем свое время, и говорит пусть будет, что будет, а будет в конце концов все таки на нашей улице праздник!»

Н. Г. Чернышевский

Хоч як сумне та прикре явище в суспільнім житю «Русинів» — еміграція «руських» селян за границі краю; хоч як страшливий єї наглий та повний розпуки вибух і ті широкі небували ще доси у нас єї розміри, — то все таки, не брак їй і деяких добрих сторін. Як та буря, що нараз зірветь ся, нищить поля і бурить ліси і потоками дощу заливає долини і луги, — та, пройшовши, оживлює цілу природу, відсвіжує землю, прочищує воздух, роз'яснює горизонт і дає далеко і широко сягнути по чистім просторі свобідним очам, — так само і еміграція: вона стрясла собою всю галицьку суспільність, очистила і освіжила єї душну, сонну атмосферу і розрухала єї та примусила приглянути ся собі хоч на хвилину, хоч з далека, та доторкнути ся до тих болючих ран, що так довго мучили єї! І от тепер вперве, завдяки їй, прийшли під широку та публичну дискусію ті славні, знані пісні про чудову «суспільну гармонію», так щиро переспівувані галицькими «світочами», бо тепер вперве виявили ся острі й виразні симптоми тої, скорим кроком наступаючої пролетаризації селянських мас, котру так часто заперечують «самостійні» галицькі — «руські» і польські — «економісти».

Головну заслугу в тім належить безперечно признати галицькій пресі, що взяла ся пояснювати ті непояснені ще доси або й навіть просто, заперечувані суспільно-економічні явища. Вона то розглянула економічний стан теперішньої Галичини, економічні обставини «руського» мужика, як також і економічні обставини інших суспільних клас в Галичині. І справді сконстатувала матеріальну руїну «руського» селянства і його безвихідне становище.

А однак, коли розглядала той нинішній економічний стан «руського» селянства і стверджувала його розпучливу безвихідність, не звернула вона чомусь-то уваги на те, як те все відібеть ся тепер на національнім житю української суспільности в Галичині — «Русинів», які-то наслідки потягне се за собою в їх культурно-національнім розвитку, взагалі — яка жеде їх тепер будучність? А се важна річ.

«Руський» мужик, сеж прецінь ґрунт, на котрім вирости і з котрого тягнули поживні соки всі «інтелігентні» «руські» кляси, основа, на котру спирала ся ціла до-теперішна політична діяльність «Русинів», основа остаточно, в котрій, як загално признаете ся, і лежить уся будучність «Русинів». А таж-то основа встрясла ся тепер, розпала ся. Мужик упав, спролетаризував ся і, не маючи у себе вдома, в краю захисту, втікає далеко в чужі світи... Шож станеть ся з «народом руським»? Усі «руські» партії, що спирали ся до-тепер на мужиках, повисли немов у воздуху. Шож з ними станеть ся? Я ставлю себе на їх місце — мені лячно... В наших то, мовляв, руках зложена керма «руських» справ, ми репрезентанти «руського» народу, двигачі націо-

нальної «руської» ідеї (менше вже з тим чи велико- чи мало руської, — в відношенню до інших австрійських народностей, «ми» все таки оден табір — «руський»), щож станеть ся, з тою ідеєю, хто буде держати дальше той «сино-жовтий» національний прапор, скоро за мужиками прийдець ся й нам загинути?... Таке питане насуваєть ся мені, як тільки поставлю себе на місце котрої небудь «руської» партії, і застановляючи ся над матеріальною руїною «руського» мужика і над його еміграцією, стараю ся звязати єї з долею всіх тих партій...

Та — поставивши собі таке питане, що-до будучности «Русинів», я його зараз таки і розширив. Я хочу вже раз поставити на денний порядок справу будучности української нації — взагалі, не лише виключно в Австрії, але і в Росії. Стільки вже наговорило ся «патріотичних» річей про український народ, стільки любовних поезій присвячено Україні, вся публична робота, мовляв, уся повинна бути звернена на добро України, українського народу, робота... оживлювана надіями на кращу будучність... Якаж-то се та «краща будучність?» Чого сподівати ся нам від неї? — Час би от здати собі вже раз ясно справу з того, чого нам остаточно дождити! Час би вже означити яснійше і конкретнійше ту «кращу будучність!» При такій пустій фразі, як «краща будучність», і так само пустих єї парафраз, годі вже довше оставати. Час уже поставити собі раз ясно ціль наших змагань, і туди звернути ся з усею енергією.

Але, щоби ціла праця не пішла на марно, треба конечно розслідити насамперед фактичний стан відносин теперішньої України; (австрійської і російської), а розслідивши його і віднайшовши дорогу, по котрій піде дальший розвиток тих відносин (після загально-пануючих нині законів економічних, що позначають культурний розвиток кожного народу — адже Україна не лежить на Марсі!), тоді доперва покласти собі ясне мету нашим загальним прямованям і відповідаючу їй програму найближшої практичної роботи. Инакше, вся праця піде на марно. Бож так, як брак такої ясної мети для публичної діяльности в українській суспільности в Галичині, брак, в наслідок незрозуміння теперішних суспільно-економічних відносин серед неї і незрозуміння законів, після яких піде дальший розвиток тих відносин, потягнув за собою політичну безпрограмовість, політичний «хаос», а через се і вічні неудачі, а що за тим іде — безрадность і апатію, — так само і брак такої ясної мети у всеукраїнській роботі, — брак, також в наслідок незрозуміння дійсного стану суспільно-економічних відносин на цілій Україні і законів, після яких піде дальший їх розвиток, — мусить повести за собою розбите робучих сил, безпрограмовість, неудачі, а в кінці і апатію... Се вже по-части і наступило. Тож справа стає ще більше пекучою... І от, се-то власне той головний товчок, що спонукує мене вхопити за перо і написати сей суспільно-політичний скіп. Є се думки, що вже не раз налітали мені до голови і перли ся на верх, та лише тепер, коли прийшло ся мені застановляти ся над нинішнім матеріальним станом галицького мужика, над його еміграцією і над причинами сеї еміграції, з еще більшою силою пруть ся в світ. Думки ті — то думки про будучність української нації.

Матеріальна нужда «руських» селян — явище цілком природне і конечне. Лежить се вже в природі нинішньої хлопської господарки — примітивної, старосвітської, при рівночасній господарці «двірській» — капіталістичній.

Ще поки Галичина не була сполучена ніякими новітніми комунікаційними засобами з західною Європою, поки не давив ще єї рільної господарки незвичайний приплив американського збіжа, поти Галичина була безпечна зі своєю рільною господаркою натуральною, веденою на давний спосіб, на ужиток майже виключно власний, при всіх своїх патріархальних прикметах, повних відрубности від решти світа, повних своєї «самостійности». «Пан» і хлоп, рукодільник і простий ремісник були собі кожний для себе паном, вели собі спокійно своє жите, безпечне, вільне від страху і виразних антагонізмів. Були се «давні добрі часи».

Та настали нові часи. Заведено желізниці, сполучено ними Галичину з рештою Європи, з рештою світа, що находив ся в висшій фазі економічного і культурного жита, в фазі капіталістичної господарки. Галичина опинила ся нараз серед цілком нових обставин, так, що під загрозою неминучої погібелі під могучими ударами конкуренції нового світа, не лишало ся їй нічого иншого, як лише покинути свою давну старосвітську господарку та завести нову, ведену рівнож на спосіб чисто капіталістичний, на велику скалю, при помочи машин.

Тільки-ж така господарка вимагав великого капіталу, — великого фабричного варстату по містах і великого обшару управної землі по селах. Лише при тих умовинах має машина поле до попису і ту вона дійсно показує чудеса.

Що до рільництва, то такі капітали могли знайти ся лише у властителів великих посіlostий. Тільки вони мали спроможність завести у себе капіталістичний спосіб господарки, і таким способом не тільки оперти ся заграничній конкуренції, але ше й переняти від неї на себе місію сего нового способу продукції — знищити всіх тих, що зістали при давній, примітивній господарці. А ті «morituri», що мали прийняти тріумфуючого Цезара нових часів, що своєю кровю мали звеличати його побіду — то наші мужики, їм брак всего того, що дає можність вести господарку відповідно до тих нових вимог, на спосіб рівно капіталістичний, і в наслідок того вони і мусять гинути...

Єще, коли би мужик обробляв своє поле виключно на свій лише ужиток; тоді його продукт споживав би ся дома, не йшов би на ринок і не підпадав би там загальним правилам конкурентийної боротьби. Але обовязки для держави, як прим. податки, які сплачувати треба не в натураліях, а в грошах, змушують і його шукати того ринку. А чим більше тих звязків, що лучать його з нинішнім державним ладом, як і взагалі з сучасними потребами культурними, тим більше звязаний він із тим ринком, тож тим більше і його господарка мусить перетворювати ся в господарку товарову, звернену не на власний ужиток а на торг, а через те, тим скорше мусить і підупадати на світовім ринку в конкурентийній боротьбі з великою господаркою, веденою при помочи машин. І мужик гине. З кожним днем бачить він, як земля що-раз більше усуваєть ся йому з під ніг, — він кличе ратунку, та ратунку ні-звідки

нема. Навіть та держава, задля котрої саме кинув ся він в конкуренційну боротьбу з великим капіталом, щоби в ній упасти, навіть вона не в силі йому допомогти. І не диво. Адже сучасна держава не є державою хлопською, а не будучи нею, не почуває обов'язку його боронити.

Держава була все і вводи інституцією витвореною з огляду лише на певну суспільну клясу, інституцією, що дбає про інтереси тої кляси. Єї справедливість — то справедливість, що відповідає інтересам лише певних кляс, а не якась «абсолютна» справедливість, що уносить ся немов десь у воздуху по-над суперечними інтересами поодиноких суспільних кляс, і дбає про добро цілого загалу, про добро всіх єї членів-горожан. То чи-ж і дивувати ся, що мужик, той тип минулої культурної доби — доби дерев'яного плуга і шнурком звязаного ціпа, не знаходить помочи в державі нинішньої культурної доби — доби великого капіталу і машин? Всі сучасні державні інституції, почавши від народної школи, все те пристосоване до потреб суспільности нинішньої, суспільности XIX віку.

Сучасна держава, держава великого промислу і торгівлі, вишукуючи чим-раз ліпші умовини для свого існування і свого дальшого розвитку, вимагає конечно великих жертв від своїх горожан. Що жертви ті конечно, то кождий признає. Одно тільки лихо: вони так штудерно розложені, що власне ті, для котрих утворена та держава, звільняють ся від них оскільки можуть (а можуть! от, хочби завдяки виборчій ординації) і спихають їх на тих, для котрих вона тяжким каменем в ногах, котрі як-раз через неї і гинуть. Немов якимсь чудом — яким? сего наш мужик не знав — дістав ся і він під «покров» такої держави, а ставши опісля єї «горожанином», підляг усім тим обов'язкам, які за собою потягає таке горожанство. Що ті обов'язки не аби які, се надто звісно кождому. Надто звісно, до якої надмірної висоти зросли ті горожанські жертви, і як солоно мусить мужик оплачувати ся за саму, і то виключно лише за саму честь — звати себе горожанином капіталістичної держави. Безсильний уже і підтятий великою панською господаркою, він ще більше упадає під тягаром тих жертв і обов'язків, поки не дістанеть ся в острі шпони сільських лихварів. І його дни пораховані.

Але заки спічне він в гробі, котрий сам собі копає, сповняючи ті горожанські обов'язки, прийдець ся йому принести ще одну та вже й останню жертву. Ся жертва, то жертва тим «надприродним» силам, що так часто навіщають його, а перед котрим він все стоїть безсильний.

Годі заперечити, що умовини сільського житя впливають дуже некорисно на зрозумінє всіх явищ природи і на пізнанє тих законів, котрим вони підлягають. Той вічний страх, непевність і незабезпечене перед елементарними силами, що кождої хвилі можуть строщити господарську екзистенцію мужика, безрадність і безсильність оперти ся їм — все те, побіч інших причин, так тяжко придавлює його ум, так його вяже і осліплює, що цілком не диво, що він, оточений з усіх боків тими «таємними силами», котрих не може ані зрозуміти ані обминути, тратить віру в свої власні сили і шукає єї в надземних силах. Страх, се перший і найголовніший чинник, що не дає розвинути ся свобідно думці, затемнює ум і робить його приступним для всяких пересудів і забобонів. Хтож не бачив який переполох справляє в селі

буря і як тремтить все на вид тих страшних «божих стріл», що в одній хвилі можуть знищити господарські здобутки мужика! Яка німа та повна покори розпука огортає всіх на вид горючого обійстя, котрого не важить ся ніхто ратувати, бо сей огонь — то огонь з неба, зісланий може за яку «кару» тою невидимою, незрозумілою, надземною силою, що в одній хвилі, не то його обійсте, а й його самого може змести з лица землі?!..

Як же корисніше з того погляду становище мешканців міських! Все склало ся ту на те, щоби запанувати над силами природи, щоби запрягти їх собі на послуги і проголосити себе паном світа. Чи дощ чи буря, град чи злива, все однаково віддані своїй праці і певні єї результатів, безпечні перед тими таємними силами, як легко можуть вони орієнтувати ся і їх зрозуміти, як легко їх обсервувати, аналізувати, узагальнювати і пізнати їх незмінні закони! Не диво проте, що міста були все огнищами вільної думки. Коли в місті, не лише що ніхто не боїть ся грому, а противно ще засідаєть ся на него; коли кождий спокійно сидить собі дома і веде свою звичайну роботу, то мужика огортає на вид тої надземної сили панічний страх, — безсильний зносить до неба руки і молить покірною помилуваня. Що більше. Не лише сам молить ся, а удержує окремого функціонера, котрому каже засилати за себе ще спеціальні молитви за «всякі прошенія», та зносить дари, чей може хоч так зладить гнів небесних сил. Найдеть ся такий, що ще в яркіших словах малює йому грізні надземні сили, та не занедбує рівночасно представити самого мужика як щось найнужденніше, наймарніше, як щось — рівне звичайному, мізерному червакови... І чиж дивувати ся відтак, коли мужик, така мізерна істота, оточена з усіх боків такими грізними силами, стараєть ся хочби і як солоно, хочби після яких високих такс, уложених його «духовником», окупити ся їм? Хочби прийшло ся позичити, а він все таки дасть «на боже», чей може буде йому колись ліпше.

А тимчасом, замість щоби мало йому бути ліпше, йому все чим-раз гірше... Ті часті позички добивають його до решти. Попавши раз у руки «кулака»-лихвара — гине в них, не діждавши ся оглядати здійсненя тих солодких мрій, що як-так держали його ще на сім божім світі...

«Кулак» і мужик, то дві взаємно умовляючі себе і підпираючі, при товаровимінній формі господарства, суспільні появи, Оден без другого існувати не може. Що до лихвара, то байдуже се, чи є він «чужий» чи «свій». У нас різні причини, а головно історичні, вплинули на те, що сим ремеслом заняли ся переважно Жиди, коли де инде опинило ся воно в руках таки «своїх» людей. Тількож ті «свої» ні в чім не уступають нашим Жидам. Хоч оден обрізаний а другий ні — а проте, вони так добре вміють коло него заходити ся, що не справедливо і не оправдано підносити задля сеї одинокої ріжниць «здібність» у одного, а вменшати єї у другого. Оба вони однакові, оба — як два рідні брати...

Наш «Жид» — се конечний додаток до мужика, а zarazом і конечний додаток до вище згаданої «тріїці». Коли що ріжнить його від неї, то хиба те, що все таки дає дещо перед тим мужикови, коли тамті нічого йому не дають. Він, беручи останний, є також і тим останним обухом під котрим мужик паде мертвим...

І шож тепер?

Ціла юрба свіжоупечених пролетарів жене до двора та просить ся на роботу. Але ту вже тільки їх не треба. Давну скількість рук, потрібних до управи широких панських ланів, заступили вже машини. Машина зробить скорше, в десятеро більше. Малу лише частину «ізбраних» приймуть до роботи при машині, а решта?.. О, та решта! Хоч не потрібна безпосередно до панських послуг, то варта вона панови не менше від тамтих. Без праці, без зарібку, без кусника хліба, голодна, боса, обдерта, приймаєть ся хоч за яку-небудь ціну, і то на власну згубу і на згубу своїх товаришів... Маючи таку «резервову армію» коло себе, може пан знижувати платню своїм робітникам аж до крайної можливости. Бо і чого йому бояти ся? Стратить робітника? Нехай іде собі! На його місце сто вже таких жде! О, та решта! Хоч не потрібна вона безпосередно до його послуг, а проте вона варта йому не менше від тамтих...

Та годі. Вкінці вже і їй терпцю не стане. Годі довше ждати. Чогож бо ждучи діждала ся? Не досить, що сама утонула у безодні нужди та ще і других за собою потягла... Досить вже того раю!...Оглянувши ся, що нічого в селі їй ждати, покидає село та іде шукати де инде красшої долі. Може в місті... Та ба! І ту нема нічого! Куди не глянеш, всюди та сама нужда, всюди таке саме жебрацтво, як в селі...

Щож се значить? Щож стало ся з містом? Деж те міське багатство і ті великі фабрики, що де инде тисячами приймають до себе голодну масу бездомних пролетарів? Деж ті міста, де фабрики ті?

Не в нас, не в нас...

II

Сказано висше, сучасна держава, то держава великого промислу і торгівлі. В ній зросли вони до тих великих розмірів, про які, не то що, сто літ тому при їх зароді, ніхто не міг і снити, але і нині ще у кожного, хто вже й звик до них, мимоволі мусить викликати правдивий подив.

Давна мануфактура, що при що-раз більшім зрості нових ринків, не могла вже як слід відповісти своєму завданю — заспокоїти що-раз більше зростаючий попит, мусіла уступити місце новим чинникам, котрі ліпше від неї могли би виконати се завдане. Тими чинниками були — пара і машина. Вони зреволюціонізували мануфактурну продукцію і дали початок великому промислови. Давна основа середно-вічної феодальної держави — село, упало, а на його місце, в основу нової держави, держави буржуазної, вступило — місто. Місто стало від тепер надавати, зі своєю міліоновою людністю, головний тон сучасній державній політиці, воно то і стало тим центром, в котрім збігли ся і сплели ся всі нерви сучасної держави. Представник його — буржуазія, оголосивши себе представником цілої нації, вхопила у свої руки керму державних справ, а тим самим держава і правительтво стали інституцією до веденя її суспільно-класових інтересів. Завдяки сему викликала буржуазія в протягу свого столітнього панованя такі кольосальні продукційні сили, виказала таку великанську творчу силу людської суспільности, що з ними ніякий із попередних віків не може рівнати ся. Опановане силами природи, машини, пристосоване хемії до промислу і рільництва, пароходство, желізниця, телеграфи, телефони, уможли-

лене рільної експлоатації цілих країв, регуляція рік, незвичайний розвиток наук, штуки, літератури, і маси людности виростаючі немов з під землі, отсе той результат одновікового панованя буржуазії, отсе ті здобутки, котрим не дорівняють хочби і всі попередні віки разом взяті.

Та, хоч як, дивлячись із сего боку, світлим і імпонуючим представляеть ся результат той буржуазийної господарки, то з другої сторони, що за страшливий образ нужди бачимо у переважної більшости цивілізованої суспільности. Ті всі світлі здобутки машинової продукції дістали ся в участі одній лишень, малій меншости щасливців, — решті лишили ся нужда, неволя, здичілість і моральна деградація... Економічний розвиток буржуазийної суспільности, при загально пануючій тепер вільній конкуренції, довів до упадку цілу дрібну господарку — малій ремісничий варстат і дрібну рільну господарку. Їх представників — дрібного ремісника і власителя дрібної рільної посілости, зіпхнув в ряди непосідаючої кляси — пролетарів, а їх продукційні знарядя, роздроблені і розкинені по всіх усюдах, сконцентрував по певних центрах і віддав їх у руки чим-раз меншого числа капіталістів і властителів великих рільних обшарів. І на місци дрібного ремісничого варстату повстала фабрика, а на місци давного дрібного властителя — капіталіст.

Сей цілий економічний процес відбув ся з такою жезлізною конечністю і беззглядністю, що всяка боротьба, якої не піднято би проти него, кінчить ся все повним розбитом збунтованої кляси дрібних властителів. За кожним разом, по кожній боротьбі, окриваєть ся новою славою великої побіди все-тріюмфуючий капітал, за кожним разом у тріюмфальнім поході веде перед собою нову, свіжу масу поневолених бунтарів — свіжих пролетарів.

Та, чим більше розвиваєть ся та капіталістична продукція і чим острійше проявляють ся ті всі противенства і суперечности, які вона потягає за собою, тим більше даєть ся відчувати потреба «державного» авторитету, що дбав би про те, щоби кождий виповнював як слід всі ті свої обовязки, які йому призначило його суспільне становище. Самопоміч ту не вистарчає, ту таки потреба вже опіки цілої «держави». Буржуазія не може відректи ся єї, — потрібна вона їй і на внутрі і на вні. З одної сторони антагонізм між клясами посідаючою і не посідаючою вимагає безнастанної чуйносте єї органів — поліції і «справедливости», з другої — масова продукція, перевищаюча попит внутрішнього ринку — великої сили мілітарної, на нові заграничні ринки. Там, на світовім ринку, сходять ся капіталісти двох ріжних держав, — починаєть ся боротьба ... Хто кого випре? «Вітчизна» загрожена!.. хто має більшу силу, той побідить. І державні війни, що були ще до недавна війнами династичними, перетворили ся на війни торговельні. Але до сего остаточного кроку не все треба тепер удавати ся. Вистарчить мати за собою сильну армію, готову виступити кождої хвилини до бою, і тоді — цілий спір залагодить ся вже «мирною дорогою». І замість війни дістанемо — торговельні договори.

Завдяки скорому поступови в удосконаленю продукційних знарядів і незвичайно полегченим комунікаційним засобам, випихає буржуазія на дорогу новою часної цивілізації всі, навіть і варварські краї. Дешевість товару — то гарматна куля, що пробиває навіть китайські мури і змушує до капітуляції хочби і найзавзятійшу

ненависть до чужоземщини. Та дешевість, се той острый меч, під котрим кожда на-родність, що не хоче загинути, мусить завести у себе такий самий буржуазийний систем продукції і уцивілізувати себе на образ і подобіє його... Упреть ся — загине!

Справа введеня великого промислу — се справа життя кожного народу.

III

Зазначивши кількома словами оден бік нинішньої суспільної господарки — господарки капіталістичної, вертаю назад до Галичини, щоби приглянути ся їй господарці. Се навіть конечно, бож Галичина, що належить, як частина, до одного політичного організму — Австрії, де великий промисл, в її західній части, а головно в її центрі, у Відни, дійшов уже до широких розмірів — мусить, конечно, підлягати загальним законам капіталізму і переодягати ся на його образ і подобіє. І цікаво знати би, як вона — виставлена в першій лінії на ті острі стріли капіталізму — як вона видержує його сильні атаки, яким змінам підпадає задля них і якої тактики мусить ужити, щоби вийшла остаточно — побідною?

Галицька господарка, а головно міська, носить на собі знамя господарки середновічної, ручної. Міський промисл, беручи пересічно, представляеть ся нам як оден малий ремісничий варстат, під доглядом одного майстра, з обслугою одного-двох челядників, та кількох «хлопців». Його продуктивність обмежена до minimum. Що се значить? Се значить, що дрібний варстат, до котрого не можна застосувати новіших технічних уліпшень, котрі змогли би піднести продуктивність праці, не в силі оперти ся конкуренції заграничній, заграничним фабрикатам і здержати рівною дешевістю свого продукту сильний приплив у Галичину продуктів заграничних, дешевих заграничних фабрикатів. Щож виходить із сего? Очевидно: упадок краєвого промислу... І дійсно! куди не глянеш, куди не ступиш, всюди наткнеш ся на якийсь фабричний продукт — заграничний, що своєю дешевістю випихає нам з рук продукт краєвий і робить його дальше існуване у нас неможливим. З кожним днем виявляеть ся чим-раз нагляднійше руїна краєвого промислу, з кожним днем дають ся чути чим-раз голоснійше крики і ляменти упадаючої кляси галицьких промисловців. Ту стають проти себе дві нерівні сили: фабрика з її всіма найновішими технічними уліпшеннями і великим капіталом і — дрібний варстат, а що найбільше рукодільня (більший варстат, з більшим числом робітників, з застосованем поділу праці та без застосованя машин), з технікою не виробленою, не викінченою, примітивною, з капіталом мало-що не рівним — зеру. Результат боротьби — конечний упадок дрібного промислу а запановане промислу фабричного. Той процес відбува-еть ся скорим темпом перед нашими очима.

Що тут однак характеристичне? От що: капіталізм, хоч вступив вже сильною ногою в Галичину і руйнує її середновічну господарку, то з другої сторони, не дав їй того великанського товчка, що попихає все вперед, не дав розвинути ся в краю фабричному промислови, не зродив сильної кляси середної — буржуазії, а через те і підтяв всі зародки висшої культури Галичини. Замість власної краєвої фабричної продукції, дав нам продукти чужі, заграничні. Се зродило висші культурні потреби

у загалу галицької інтелігенції та не дало їй заразом спроможности їх заспокоїти, — а в дальшій консеквенції: зродило в єї одній частини німу розпуку, у другої ненависть до «чужоземщини», а у решти апатію і неохоту до свого краю...

В наслідок нинішнього політичного устрою Австрії, в наслідок пануючого нині політичного централізму, не в силі Галичина покласти таку сильну таму, що змогла би здержати могучу хвилю надмірної продукції віденських фабрик. Не забезпечена перед єї сильними ударами, не годна розвинути у себе свого власного великого промислу, який зріши в силу, зміг би виступити до боротьби на отвертій полі. Галичина шойно почала класти підвалини під свою новітню твердиню ... аж ту нараз, в тім розпалі вступних праць — розліг ся гук гарматних вистрілів, жалібний свист віденських куль. В одній хвилі змели вони почату роботу «патріотичних» міст і від разу знищили той житєвий нерв суспільного житя — міський промисл.

Рівномірно з упадком міського промислу, упадають і міста, і їх людність, замість щоби давати провід у культурнім розвитку цілій краєвій суспільности і повести за собою «провінцію», села — знизила ся сама до неї, перейняла ся єї потребами і думками, не сягаючи поза єї вузькоглядний і обмежений горизонт. Рівень інтелігенції міщан низив ся до рівня інтелігенції звичайного мешканця села — мужика: та сама безпорадність і повільність, та сама заскорузлість і пересуди.

Відповідно до сего економічного і культурного стану галицької міщанської класи ведеть ся і єї політика: така сама нужденна, не смілива, без крихти енергії. Єї клясичний вислів — польська «лівиця». Тому, що галицькі міста завдяки нинішньому політичному устроєви Австрії зрівнані економічно і культурно майже з селами, а галицьке село ще типовий останок середно-вічної суспільности, то і вся галицька політика і вся репрезентація галицької суспільности сконцентрували ся в руках представників середно-вічної суспільности — шляхти. Шляхта заняла всі важніші місця краєвої адміністрації, заняла переважну частину крісел у соймі, галицькі місця в парламенті. Вона стала одиноким фактичним паном Галичини.

IV

Велика рільна господарка, як я згадав уже висше, завдяки заграничній конкуренції, особливо ж Америки, що від р. 1879 раз-у-раз заливає Европу своїм збіжем, увійшла вже, завдяки капіталам що находили ся в руках великих рільних властителів — шляхти, в висшу фазу свого розвитку, в фазу капіталістичної господарки, а тим і змогла ставити чоло заграничній конкуренції. Се, розумієть ся, всюди від-разу не наступило, та де се не наступило там і мусіло скінчити ся на банкруцтві. Се банкруцтво проявило ся в двох формах: в продажі більших шляхоцьких посіlostей людям «чужим», із позашляхоцького стану, і парцеляції шляхоцьких «дібр» на дрібні посіlosti. Банкруцтво те, се конечний наслідок незрозуміння жужитою і здегенерованою галицькою шляхтою, пересяклою невідповідною нинішнім обставинам «бувальщиною» — нових, теперішних обставин, і єї безсильности і невмілости застосувати ся до них. І тому та лише частина шляхти змогла удержати ся на своїх добрах, котра зуміла отрясти ся від всіх тих пережитих

історичних нісенітниць, що не давали їй застосувати ся до нових потреб, і позбути ся тих шляхоцько-феодалних претенсій, що вже ніяк не відповідають теперішнім відносинам, — і лише та шляхта має ще перед собою будучність. Алеж та будучність не лежить у єї шляхоцтві, а лише — в єї клясовім становищи, становищи властителів великих обшарів землі — рільних капіталістів.

Що-до переходу шляхоцьких посілостей у руки не шляхоцькі, то сему з причин вже хоч-би політичних, годі противити ся. Сей перехід — економічне банкруцтво шляхти, потягає за собою єї політичне банкруцтво, а се кожний, хто лише зважить ті всі шкоди, які вона нанесла. Галичині своїм політичним панованем, своєю ретроградною і консервативною політикою, мусить уважати за прояв дуже корисний, навіть і тоді, коли бачить, як ті маєтки переходять в руки Жидів. Жид, не звязаний ніякими історичними традиціями³, гляючи оком не в зад — в минувшість, а звернений вперед — в будучність, зуміє ліпше застосувати ся до теперішніх економічно-політичних потреб Галичини і поперти в тім напрямі єї політику, потрафить також ліпше і як господар визискати продуктивну силу землі, ліпше витягне з неї можливу скількість рільних плодів, та не занедбає при тім віддати їй в штучних навозах все те, що перше від неї забрав. Потрібно до того енергії і рішучости йому не забракне. Адже Жиди вславили ся нею, і їй лише завдячують вони те, що змогли при загальній апатії галицької суспільности так високо знести ся по над неї. Інтерес привяже їх до галицького краю і зробить їх більше позиточними членами галицької суспільности, як збанкрутована шляхта.

Щож до парцеляції, то ту справа маєть ся цілком противно. З якої точки погляду ми і не дивили би ся на неї, чи з погляду економічної еволюції, тенденції теперішнього економічного розвитку, чи з погляду гуманности, вважаючи єї за зарадчий спосіб на матеріяльну нужду мужиків, — в обох разах покажеть ся вона нам шкідливою. В першім разі буде се прояв реакційний, в другім — засіб цілком хиблений.

Парцеляція великих рільних обшарів спинює той процес, який відбуваєть ся в нинішній рільній господарці — концентрацію управної землі в великі обшари, і не дозволяє вести рільну продукцію на широку скалю, на лад капіталістичний, із застосованем машин і всіх найновіших здобутків агрономічної науки. Замість того, щоби єї приспішити, і прискорити той тяжкий, болючий порід нової висшої фази рільної господарки, спихаєть ся єї назад до єї примітивного стану, і замість господарки цвітучої, дістаємо господарське хирляцтво... Парцеляція не дає також і тої сподіваної многими галицькими «опікунами» мужицтва поліпшення економічного стану мужиків. Бож одна лише і то дуже мала частина мужиків може як-так вийти на парцеляції — мужики багатші. Вони тому і беруть майже виключно в ній участь. Але про їх ратунок ту не розходить ся, а про біднійших. Біднійші же ніколи не можуть добре вийти на парцеляції. На вид святої землі, будить ся вправді і в них жадоба посісти єї... і — як трафить ся — вони єї купують... Та, задовжені по уха, при

³ Закиди, ніби то Жид, не привязаний ніякими «історичними традиціями» до галицької землі, не буде старати ся «розумно» з неї користати і єї шанувати, не мають рації вже хочби для того, що власне ті «історичні традиції» знищили шляхтича, котрий пересякши ними, не зумів пізнати нових обставин і відповідно до них застосувати ся.

тяжкій конкуренції і збільшених горожанських тягарах, гинуть так само, а може й ще скорше і в ще більших муках розпуки, якби були зістали при давнім куснику землі, при давних довгах. І економічний процес спинений надармо починаєт ся на-ново — земля концентруєт ся в руках сільських капіталістів, а дрібний господар перетворюєт ся в безземельного— пролетара. Клясичний приклад сего маємо в Росії. Там парцеляція великих рільних обшарів між мужиків не спинила пролетаризації селянських мас, а вся допомога, яку давав мужикам в тій цілі російський уряд, в формі «крестянских банків», на те, щоби підтримати та дальше мужицький стан, сю підпору деспотизму, і здержати на якийсь час еміграцію селян в міста, де як фабричний пролетарят могли би стати ся небезпечним елементом його високому царському престолови, або, як в західній Росії, щоби позбути ся також і великих рільних властителів — Поляків, — скінчила ся повним фіяском...⁴

Мужицька господарка, з конечности примітивна на малім куснику землі, не маючи сили витримати конкуренцію з капіталістичною господаркою великих обшарів, упадає, і потягає за собою упадок численної кляси до недавна самостійних еще дрібних господарів — мужиків. Мужик, не в силі втримати ся довше на своїй землі, змушений рад-не-рад покинути єї — шукає місця на панських ланах або у місті, в міських фабриках. А його земля дістаєт ся у руки великого властителя, котрого господарка, для дальшого єї розвитку, потребує чим-раз більшого обшару рільного⁵.

⁴ Коли виступаю ту проти парцеляції, то мушу рівночасно застерегти ся, що тим самим не виступаю ще проти закупу громадами «двірських» обшарів. Протівно, я рад би, щоби всі двірські обшари дістали ся в руки громад, — тількиж нехайби ті громади не розпарцельовували їх, а задержували їх при їх давній одноцілості, т. е. щоби вели дальше на них одноцілу господарку, на широку скалю, так, якби се було власністю одного. Се представляєт ся мені, як щось в роді акційного підприємства, прим. оден морг ґрунту — одна акція. При такім веденю справи, при господарці машинів, з застосованим усіх новітших здобутків агрономічної науки і техніки, при господарці веденій виключно на торг, з увагою — на який рід збіжа найбільший попит на світовім ринку, можна би приспорити що року о много-много більше прибутку такому властителеви акції-морга і о много лекше можна би тоді і з-амортизувати довг, який звичайно затягаєт ся при закупі двірського обшару! При такім веденю справи могли би лекше приступити до такого підприємства і біднійші мужики, чим збільшувано би такі «мужицькі фільварки» ще і здолу. І скілько то заощаджено би тоді часу і сил і як сильно зросла би тоді продуктивність мужицької землі!

⁵ А як подіلالо би се і на культурне становище мужика, вільного вже, не прикованого безустанно до свого мізерного кусника ґрунту, що замість щоби дати йому спроможність зайняти ся чимсь висшим, лише його поневолює, приковує желізним ланцюхом до себе, і абсорбуючи йому весь час, не дає йому зайняти ся чимсь взнеслійшим, про щось висше подумати і вибити ся вже раз з тої тісної сфери думок — заспокоїна потреб жолудка. Такі мужицькі фільварки змогли би скорше, як парцеляція, вибити мужиків з їх теперішньої економічної неволі, в якій держать їх — дрібні мужицькі ґрунти; могли би скорше вирвати їх і з тої темряви культурної, котра так утруднює доступ до мужиків усяким поступовим думкам, а котра є таким догідним ґрунтом для всяких реакційних змагань. — Такі мужицькі фільварки були би також і з погляду господарського поступовим ділом, бо відповідали би власне нинішним способам і вимогам продукції. Парцеляція не може тим по-

Той перехід малих ґрунтів до великих, не відбуваєть ся однак просто, безпосередно. Рівночасно з упадком дрібної рільної господарки витворюєть ся саме середна власність, яка, збираючи розкинені дрібні кусні земель погиб-ших мужиків, є відповіднішим куском для широкої пащєки сільського шупака. Тільки ж проворнійша, не так легко дає вхопити себе жадним зубам пажерливої риби, скорше їй вимкнеть ся, скорше упреть ся, — не так скоро дасть себе проковтнути. Більший обшар землі дає їй спроможність ввести в господарство деякі новіші господарські улїпшення, ужити менші машини, завести годівлю худоби і справити ліпше рілю, а се впливає сильно на більшу продуктивність середної господарки і дає їй можливість довше витримати в конкуренційній боротьбі з великою господаркою. Те корисніше економічне становище дає ще і інші користи. Властитель такої середної посїлости, будучи ліпше забезпеченим матеріяльно, може вже заспокоїти і потреби культурні, що рівночасно в нїм родять ся, а збогачуючи свою інтелігенцію ширшими відомостями, лекше зможе зрозуміти своє суспільне становище і свій клясовий інтерес — у відношеню до других суспільних кляс. Матеріяльна незалежність дозволяє йому відважнійше і енергійнійше стати в обороні свого інтересу та успішнійше уживати всі ті засоби, які уважає в сій обороні за потрібні і конечні.

У нас, до тої середної кляси рільних властителів, вступає, крім невеликої частини мужиків — «хлопської аристократії», що зуміла якось щасливо вибити ся з загальної руїни решти мужиків, чи то проворністю своєю, чи своїх батьків, чи в кінці «кулацтвом», чим вже сама спричиняла ся до руїни решти своїх товаришів-мужиків, — вступає ще й досить велика частина міщанської бюрократії; жида-сільські арендарі і двірські офіціялісти. Вони троє, кождий в своїм «фаху», мають добру нагоду, при знаній їх «ощадности», збити собі «капіталік», та купивши на селі «хатину», зажити на старість спокійно та безжурно в «теплі родинного шастя».

Ся середна кляса рільних властителів, не витворила ся ще вповні у нас, в Галичині, і не набрала ще настільки сили, щоби могла вже тепер відогравати якусь визначнійшу ролю в політичнім житю Галичини. Єї політичні організації находять ся доперва в початкових стадіях розвитку. Суть то т. зв. «людові» партії (хлопські). Однак цілком що иншого бачимо прим. в Чехах і в Угорщині: там вона стала вже важним чинником в суспільнім житю тих країв і сильно впливає на їх народну (національну) політику.

V

Галицький промисл, як сказано, не зміг в наслідок нинішнього, централістичного устрою політичного Австрії, розвинути ся до висоти но-вочасної продукції — капіталістичної, не витворив великих фабричних міст, не дав сильної опори міській клясі — буржуазії, і не видвигнув галицькі міста на центри культурні

хвалити ся, бо замість щоби підносити продукцію, повертає лише єї назад. Замість, щоби піднести господарку, піднести єї видатність, вводить назад господарське хирляцтво. Бо чиж зміняє вона істоту мужицької господарки? Чи підносить продуктивність праці мужика? Ні. А про те передовсім повинно розходити ся. — Будьмож лікарями, а не знахорами! ...

цілого суспільного життя Галичини. Яке-ж тепер, в виду сего, можуть вони дати захист зростаючій з кожним днем масі спролетаризованих селян, вивласнених, викинутих брутальною силою з їх прадідної землі і змушених шукати хліба по-за її межами? Чи ж може тих кілька міст — що завдяки своєму територіальному положенню, ставши центрами торговельними для поодиноких округів галицького краю, галицькими магазинами для заграничних фабричних виробів, чим змогли якось висше трохи знести ся понад загальний культурний рівень решти галицьких міст, — чи ж може вони то? І вони ні. Хоч знесли ся вони трохи висше понад ті, все ще таки «місточка», то завдячують вони се не своєму більше розвиненому промислови фабричному, а лише своїй торгівлі. А торгівля се ж не місце для прогнаних голодом із села мужиків, здатних на разі лише до: праці фізичної.

А коли так, то що-ж зістаєть ся тій масі сільських пролетарів, без хати, без хліба, та без зарібку? Село їх прогнало, а місто не приймає!... Не маючи ніде захисту у себе — в краю, не лишаєть ся їй нічого иншого, як кинути той «рідний» край і пігнати в світ і там шукати ліпшої долі. «Чей може там буде ліпше, бо гірше як ту, вже не може бути!»...

І дійсно — так стало ся. Нині є ми свідками того сумного, хоч конечного факту — громадної еміграції «руських» селян — «основи» «руської нації», за границі краю, факту тим більше сумного, що не обмежив ся він на одним разі а повторюєть ся раз-в-раз і повторяти ся буде доти, доки ті всі виїмкові економічні відносини Галичини будуть дальше тривати...

Але ті виїмкові відносини не характеризують ся знова матеріальною нуждою наших мужиків. Та нужда, не є якоюсь спеціальною прикметою одної лише Галичини, противно — загальною прикметою всіх новочасних капіталістичних держав; не є якимсь галицьким виїмком, якоюсь галицькою спеціальністю. Ті виїмкові економічні відносини характеризують ся матеріальною нуждою галицьких міщан, упадком галицьких міст, браком розвиненого у них власного фабричного промислу, при рівночаснім запанованю в Галичині фабричного промислу, та не свого, а чужого — заграничного. Се виїмкові економічні відносини Галичини, се галицька спеціальність! Галицькою спеціальністю є за тим і те виїмкове суспільне явище — загальне спролетаризоване галицької суспільносте і масова та нагла еміграція за границі краю єї одної частини — сільських пролетарів. Коли де инде, в краях культурних, еміграція селян відбуваєть ся повільним, помірним кроком у фабричні міста, то в нас, задля браку тих фабричних міст, здержують ся наші селяне насильно до якогось часу по селах, щоби зате опісля, переступивши міру можливости, вилетіти з тим більшою силою, не то вже за границі села, а за границі краю, і пірвати за собою і ту недобиту масу мужиків, що ще сяк-так держала ся на своїх землях.

Так отже еміграція «руських» селян поза границі краю викликана зістала тими виїмковими економічними відносинами Галичини, що такою чорною плямою відбили ся і на житю культурнім усеї галицької, «руської» як і польської суспільности. Тож, щоби усунути ті аномальні економічні відносини Галичини, щоби спинити і ту еміграцію, треба усунути ту причину, що їх зродила. А та причина — чей очевидна. Є се не що инше, як лише нинішний політичний устрій Австрії — ниніш-

ний політичний централізм Австрії. При нім виставлена Галичина на жертву всім економічно сильнішим коронним краям Австрії, а головню австрійській столиці, через него спараліжована вся продуктивна сила Галичини, а з тим затрачена і та ріжнородна можливість зарібку, якого потребує наш мужик, а якого він не має. Ту лежить причина такої сильної еміграції галицьких селян; ту також лежить причина і — некультурности Галичини взагалі, з єї передпого-повими ідеями, з єї шляхоцьким панованем і з єї нікчемним політичним опортунізмом. Австрійський централізм — от-се ті тяжкі кайдани нашої економічної неволі, се та тяжка запора на дорозі нашого культурного розвитку!

VI

Політичні боротьби в австрійськїм парляменті, се — в їх основній причині — ніщо инше, як вияв боротьби економічної, що відбуваєть ся в лоні сучасної австрійської суспільности, — одна з многих форм, але найзагальніша і найнаглядніша, в якій проявляють ся всі ті економічні антагонізми поодиноких коронних країв Австрії, які зродили ся, відколи капіталізм став пануючою формою суспільно-економічних відносин австрійської держави. Ся боротьба, то боротьба конкуренційна «славянського» капіталу з капіталом німецьким, «славянської» буржуазії з німецькою буржуазією, еманципацийна боротьба австрійських коронних країв з під утиску і визиску австрійського-німецького центру.

Сей антагонізм, поява досить нова. Хоч його зародки можна подибати вже в революційних часах Австрії, в 1848 рр., то його повний вибух, його яскравість, виступила доперва, як настала ера конституційна в Австрії. Ціла історія австрійського конституціоналізму, то одно довге пасмо сеї, в ріжних формах виявляючої себе боротьби ворожих капіталів, боротьби за існуване придавлюваного німецьким капіталом капіталу «славянського», боротьби за існуване «славянської» буржуазії з буржуазією німецькою. 1848 р., то рік спільної еманципацийної боротьби всеї австрійської буржуазії — угорської, німецької, чеської, польської з під давлячих єї і невідповідаючих єї клясовим інтересам рештків давного феодального устрою Австрії і австрійського абсолютизму. Уся австрійська буржуазія була тоді під гнетом абсолютизму; тож спільна недоля еднала ще єї всю разом в одні боеві ряди та лагодила ті антагонізми, що вже тоді почали між нею прокидати ся. Революція 1848 р. — то спільне діло всеї австрійської буржуазії.

Ся революція була висловом нових правно-політичних потреб, яких домагали ся нові економічні відносини — капіталістичні, що почали тоді витворювати ся серед австрійської суспільности, а котрих розвиток спинювали давні феодальні і цехові порядки абсолютистичної Австрії, застосовані до давних економічних відносин, що опирали ся на натуральній, примітивній рільній господарці і на мізернім цеховім ремеслі. Розходило ся отже о те, щоби знести вже раз той перестарілий, феодально- цеховий устрій Австрії, з його усіма льокальними і становими привілеями, а на його місце ввести новий — буржуазийний, застосований до нових економічних потреб.

Розходило ся о се, щоби прим. такі ріжнородні права цехових привілеїв, що обмежували застосоване видайніших продукційних засобів і метод — заступити одним загальним правом, котре дозволювало би безглядне і свобідне застосоване їх в практиці, а не менше, котре дозволювало би і свобідне застосоване праці, не обмеженої ніякими середновічними путами. Розходило ся також і о те, щоби і землю визволити від всяких феодальних повинностей а, працюючі маси з під підданчої залежності. А в кінци: щоби і совість і думки увільнити вже раз від надмірної попівської і державної опіки, а горожанам надати право — самим рішати в загальнодержавних справах. Такі-от жаданя ставила гноблена тоді, а тим самим і революційна австрійська буржуазія, се ті ідеали, за здійснене котрих вона тоді боролася.

Здійснене тих ідеалів не могло однак скорше наступити, поки вся державна власть, державна управа, була в руках тодішних оборонців абсолютизму — шляхти і духовенства. Отже і перше діло, яке прийшло ся виконати австрійській буржуазії, було — видерти ту власть з їх рук і з її допомогою ввести нові правно-політичні порядки, що відповідали би її суспільно-клясовим інтересам.

Але, буржуазія, коли захоплює в свої руки державну управу, щоби ужити її як засіб до своїх цілей, мусить рівночасно змінити і саму форму сеї управи, — мусить так її змінити, щоби вже по самій своїй формі могла вона гварантувати їй її безнастанний а при тім рішаючий вплив на неї.

Державна управа проявляє ся в законодавстві і в переводженю державних законів в житю, в практиці, то є — в правительстві і в державній адміністрації. Отже зміна форм законодавства, правительства і державної адміністрації значить не-що инше, як зміна цілого державного устрою! От і друге діло, яке прийшло ся сповнити австрійській буржуазії. Було се ніщо инше, як знищити цілий тодішний державний устрій Австрії.

Найвідповіднішою формою державного устрою, що забезпечувала би вповні інтереси буржуазії і її рішаючий вплив на державні справи, є конституційна держава з виборним парламентом на верху. Парламент, то найпевніший засіб, що може забезпечити буржуазії пановане в державі і дати їй спромогу, зробити всі інші суспільні кляси політично а тим самим і економічно від неї залежними. Матеріальні і духові засоби дають їй перевагу і при виборах до парламенту і в боротьбі в самім парламенті. З одної сторони сила грошева, а де се можливо і виборчий цензус (ся тама, що не впускає в парламент визискуваних нею, ворожих їй пролетарів), а з другої сторони, цілий ряд учених, людей зі світовим знанем, славні бесідники, і то вже з заводу, як адвокати, професори, — се сила, що дає їй спромогу від самого разу. знести ся по-над інші кляси і опанувати цілим парламентом — цілою державою. І коли в абсолютистичній державі, де все залежить від волі найвисшої державної особи (короля, цисаря чи князя), лише та кляса може користати і числити на державну силу і підмогу, котра має найлекший приступ і вплив на ту особу, як — шляхта і духовенство (від котрих впрочім навідворот, і сама та найвисша особа є знова залежна), отже і ті кляси суть через те *de facto* пануючими в державі, — то в державі конституційній, де значіне і сила певної кляси залежить уже від її сили і впливу в парламенті, пануючою клясою є вже — буржуазія. Буржуазія стає паном держави, політики державної, управи державної; правительство — її слугою

Чи удала ся революція 1848 р.? – Лише в часті. Австрійська буржуазія була ще тоді за слаба – революцію приборкано. Але цілком єї не здушено. Головні вимоги екзистенції буржуазії – реформа давного річевого права в душі нових буржуазийних потреб, знесенє панщини а через те і свобода праці, добули вже тоді для себе правну санкцію. В чім однак упала буржуазія, то в змаганнях о політичні права і політичне панованє в державі... Через те і ціла дальша австрійська історія, від 1848 до 1867 р., той цілий перший період історії перерволюційної Австрії, то лише дальший тяг сеї, вправді вже тихої і не так яркої революції, дальша безупинна боротьба австрійської буржуазії за політичні права і за єї політичне панованє в державі. Остаточо закінчила ся вона повною перемогою буржуазії. Конституція 1867 р., то вислів сеї побіди а разом і правне довершенє, правна санкція тих нових суспільно-економічних відносин в Австрії, які витворив собою австрійський капіталізм.

Буржуазія тріюмфувала – держава стояла вже їй до послуг.

Та хоч як все те гарно склало ся, а незабаром розгоріла ся нова боротьба. І то – між самою буржуазією. Вона, почала ся вправді ще давнійше, зараз після перших, кардинальних здобутків революції 1848 р., однак тепер розгоріла ся вона вже на добре і висунула ся на перший плян. Сильнійший економічний розвиток німецьких територій, сильнійший розвиток німецького промислу (завдяки історичним і територіальним умовинам, як також новим умовам правно-річевим, вибореним революцією 1848 р.), віддав німецькій буржуазії перевагу над слабше розвиненими економічно територіями замешкалими славянськими народностями, над слабшою славянською буржуазією; повів за собою визиск слабшого сильнійшим. Німецькі продукти почали чим-раз більше заливати славянські коронні краї Австрії і нищити краєву продукцію – і коронні краї Австрії почали поволи перемінювати ся в ринки для німецької продукції і сходити до простих «кольній» німецько-австрійського центру. Рівночасно з тим, розумієть ся, не малів і національний гнет славянських народностей, в школах, урядах і в товариськім житю... Німецький елемент запанував на всіх полях суспільного житя австрійської держави. Се мусіло конечно викликати відпорну боротьбу з боку визискуваної економічно і гнобленої національно славянської буржуазії.

З разу, та боротьба виявляла ся в формі вузьконаціональній – язиковій, в т. зв. боротьбі проти «германізму». Але поволи почала вона приймати вже свій істотний характер – економічний, затемнюваний з першу наслідковим явищем економічного гнету німецького елементу – вузьконаціональним, язиковим, в котрім немов би втілював ся визиск економічний; сягає вже своїх матеріальних основ, переходить просто в боротьбу економічну, боротьбу двох капіталів. І національна боротьба з фази язикової, переходить в висшу фазу, прибирає вже ширше значіне – політичне.

Ся національна боротьба, в тім ширшім значіню, оперта вже явно на інтересах економічних, з відповідаючими їм політичними змаганнями, припадає як-раз на конституційний період історії пореволюційної Австрії, і у внутрішній політиці Австрії висуваєть ся поволи на перше місце. Стало ся се з хвилею, коли німецька, буржуазія, здобувши конституцію в Австрії, дістала перевагу в парламенті і почала вести державну політику виключно в своїм інтересі. По своїй істоті є то отже бо-

ротьба економічна, конкурентна боротьба капіталів славянських з сильнішим капіталом німецьким, — політично, виявила ся вона в жаданю перестрою нинішнього централістичного устрою Австрії в устрій — федералістичний.

Що се значить? Що зискала би через те славянська буржуазія? — Передовсім, вибила би ся з під політичної переваги німецької буржуазії. Дістала би в свої руки політичну власть над своїми краями — панувала би політично в своїх краях. А се дало би їй спромогу відмежити ся від німецького капіталу, виперти німецькі продукти з своїх ринків — запанувати економічно в своїх краях. І чиж може на те згодити ся німецька буржуазія? — Ніколи! Таж се значило би — зректи ся найблизмих і найпевніших ринків, то є — одної з перших умов єї екзистенції... І от чому-то так завзято поборює вона ідею федералізму і чому так ненависні їй ті, народжуючі ся нараз, немов гриби по дощі, «національні питання» в Австрії. Побіда федералізму, то смерть для неї...

Але до федералізму пре сам економічний розвиток Австрії. І через те ідея федералізму здобуває собі що-раз більше прихильників. І де в котрім краю економічний розвиток поступив більше наперед і буржуазія в нім сильніша і більше свідомо своїх інтересів, там федералізм став уже головною точкою єї політичної програми. Найясніше поставлено сю ідею в найбільше розвинених Чехах⁶, найслабше — в найслабше розвиненій Галичині. Тож коли в Чехах, боротьба за неї ведеть ся так остро і завзято, що доходить вже своєї кульмінаційної точки, то в Галичині ледви що зачала ся. Але і ту, коли вже раз зачала ся, то не може уставати, а буде розвивати ся чим-раз сильніше і яркїше, і що-раз ширше буде приймати ся між галицькою суспільністю. І ту витворила ся вже по містах сильна торговельна кляса і нагромадили ся капітали, що пруть ся до життя, та лише завдяки більшим капіталам віденським і політиці центральних державних інституцій, не можуть оживити ся і виконувати свобідно свою природну функцію — витворювати ще більші капітали. В тих містах нагромадила ся також і переважна частина галицької інтелігенції, що не менше відчуває на собі гніт централізму і вже й від себе підносить, хоч еще слабо, а все таки чим-раз сильніше і більше свідомо, протест проти теперішних політичних відносин в Австрії. Сей протест розійдеться ся незабаром по всій Галичині, а тоді — вибухне сильним масовим протестом цілої вже Галичини, цілої тої визискуваної віденської «колонії»... А тоді — побіда федералізму буде вже лише простим питанням часу...

Галичина — то власне остання підпора, на котрій держить ся ще якось нинішний австрійський централізм. Причина сему: страх польської буржуазії добивати ся в злуці з «Русинами» переваги над польською шляхтою в соїмі і в парламентах і тим стати разом з ними співрїшаючим політичним і економічним чинником в суспільнім житю Галичини. Сей страх є знова наслідком національної тривоги, що огортає польську буржуазію, коли бачить національні змаганя української суспільности в Галичині, — тривоги, що огортає зарівно всі кляси польської суспільности в Галичині. Ся то тривога за «інтереси народів» і не дозволяє їй виступити рішучо проти польської шляхти і відібрати від неї, хоч і як се їй бажане, єї місця в віденським парламентах і в галицьким соїмі і заняти всі рішаючі з огляду на Галичину місця в

⁶ Угри добили ся політичної автономії вже 1867 р.

інституціях державних і краєвих. Той страх, щоби в тій боротьбі з шляхтою, в боротьбі за місця в соймі і в парламенті не скористав як-раз той «третій» — «Русини», — паралізує всі єї змагання вибити з рук шляхти керму краєвих справ, переняти єї в свої руки і самому стати паном в краю — розумієть ся, не лише проти шляхти, але й проти — «Русинів»... І се власне на руку польській шляхті. Вона і використовує се. Заслонюючи ся «інтересами народовими» накликає до «солідарности народовой» і — панує дальше в краю... І так вся сила і значіне краю — лишають ся на дальше при шляхті... Якаж єї політика? — Сеж звісно: хоч і ославлена нею як «автономічна», та в ґрунті річи — як-раз централістична!

Се може трохи й дивно. Та шляхта, що воювала колись з австрійською буржуазією а тим самим і з буржуазією німецькою, та шляхта мала би тепер підпирати ту буржуазію? Що се значить? Що могло привести єї до того? — Нічо иншого, як лише страх перед тими самими новими суспільно-економічними проявами, що так само мусіли затривожити єї, як і буржуазію німецьку. Бож так, як колись зріст капіталізму в Австрії привів до упадку австрійський абсолютизм і феодальну шляхту, як зріст капіталізму в Чехах привів до упадку пановане в Чехах шляхти чеської, так само і зріст капіталізму в Галичині мусить повести за собою упадок панованя в Галичині — шляхти польської. Шляхта бачить се. Тож і апробує теперішній централізм а з ним і пановане німецького капіталу і провідне становище німецької буржуазії — в державі, та за те жадає, щоби та піддержала єї, хоч би на якийсь ще час, на єї дотеперішнім пануючим становищи — в краю.

Отсе причина тої, може дивної на перший погляд, політики польської шляхти. Ту також лежить причина і тої нетерпимости єї до всякого живішого буржуазійно-ліберального руху в Галичині, ту треба також шукати причини, чому та шляхта з таким безприкладним цинізмом відкидує а ліміне раз-в-раз поновлювані внесеня на зміну дотеперішньої виборчої ординації до сойму в напрямі безпосередних виборів, чому з таким цинізмом противить ся, з огляду на Галичину, всяким поступовішим проектам реформи виборчої ординації до віденського парламенту. І не диво. Таж-бо така зміна виборчих ординацій змінила би цілком нинішній уклад суспільно-політичних відносин в краю, висунула би на перше місце елемент буржуазійний а шляхту — усунула би на бік!

Та, се ще не все. Зміна виборчої ординації в Галичині до сойму і до парламенту, яка дала би в обох тих репрезентативних тілах перевагу нешляхоцьким елементам над шляхтою, не обмежила би ся в своїх наслідках на саму лише Галичину, — ся зміна мусіла би сильно відбити ся і на цілім нинішнім державнім устрою Австрії... З хвилию, коли буржуазійні галицькі елементи возьмуть верх над галицькою шляхтою, з тою хвилию — вибе остання година і австрійському централізмови...

VII

З упадком централізму — наступає федерація. Країв чи народів? — Отсе питанє, що займає тепер усі антицентралістичні табори знемочілої Австрії, предмет дискусії і боротьби в нутрі самих антицентралістичних кругів австрійської

суспільности. «Автономія країв» - се клич, під котрим борють ся всі пануючі нині, в поодиноких коронних краях Австрії, нації, — «автономія народів» — се клич, під котрим борють ся усі гноблені в поодиноких коронних краях Австрії нації, а також і австрійська соціальна демократія. Федерація країв — се основна думка форми перестрою нинішньої централістичної Австрії не-німецьких народностей пануючих в поодиноких краях, — федерація народів — основна думка форми перестрою нинішньої централістичної Австрії народів гноблених і австрійської соціальної демократії. Федерація країв і федерація народів — се два головні напрями політичних течій, які пробивають ся найякійше в нинішніх реформаторсько-політичних змаганнях австрійської суспільности, — ключі, під котрими і вдаряють один на одного оба головні табори антицентралістичних рядів нинішньої австрійської держави.

Коли в тім розгарі політично-національних аспірацій поодиноких народностей шукати за справдішнім зарадчим способом на усунене сеї убійчої для економічного, політичного і культурного розвитку австрійської суспільности — національної боротьби, то одиноким таким зарадчим способом може бути лише одно: перестрій нинішньої перестарілої вже Австрії — Австрії сцентралізованих країв, на Австрію нову — сфедералізованих народ і в. Федерація країв, автономія країв до ціли не доведе. Суть річи тоді в нічім не змінила би ся. Національні боротьби, котрі так уже придусили ціле політичне жите в Австрії, що всі важнійші державні справи мусіли піти задля них на бік, — при автономії країв перенесли би ся лише з парламенту до краєвих соймів, і там розгоріли би ся наново, а навіть розвинули би ся до ще більшої завзятости як тепер. І знова усі важнійші справи пішли би на бік, а се — знова відбило би ся так некорисно, в так великій мірі на суспільнім і політичнім житю в поодиноких краях, як се відбиваєть ся тепер в державі. І тому одинокою запорукою національного мира і одинокою умовою для забезпечена свобідного розвитку політичнім і економічнім реформам в Австрії взагалі, а поодиноких австрійських народностей спеціально, є — автономія народів.

Оскільки Галичина змогла також зайати якась яснійше становище до тих переломових течій в нинішній Австрії, то і вона поділила ся на ті два табори: пануючої нації — польської, з кличем «автономія країв» з одної сторони, — і гнобленої нею нації української — «Русинів», з кличем «автономія народів» з другої сторони. І коли буржуазія польська жадає перенесеня всіх справ дотикаючих краю з віденського центрального парламенту до соймів краєвих, полишаючи центральному парламентови лише загально-державні справи, як: заграничну політику, армію, і спільні загальнодержавні видатки, — то «Русини» жадають перенесеня всіх тих справ, що не входили би під компетенцію центрального парламенту, до соймів національних, опертих на відрубній політичній організації територій—уже не краєвих, а національних.

Як бачимо, то національно-політичні змагання української суспільности в Галичині хоч як ще, беручи загалом, невиразні а через те і хиткі, то все таки змогли вже супроти нинішніх політичних відносин в Австрії скристалізувати ся в певнім політичнім постуляті, а тим самим, і перейти з донедавна ще етнографічно-язикової стадії, в стадію висшу — політичну.

Але, — хоч се і великий крок наперед, то все таки сей постулят лишить ся на якийсь ще час — лише постулятом. А то в наслідок сего, що серед «руської» суспільности не витворила ся ще кляса, котра з природи річи, безпосередно була би в ній заінтересованою, котрої інтереси безпосередно вимагали би здійснення того постуляту, котра отже, ставши силою свого клясово-політичного становища «на чолі» української суспільности в Галичині, викликала би серед неї, під напором тих своїх житевих клясових інтересів, таке почуте свідомости «національних» інтересів, що сей постулят став би постулятом не лиш одної, єї кляси, а всенародним постулятом — постулятом усіх кляс австрійської частини українського народу. Немає ще кляси міської - буржуазийної — промислово-торговельної, а суть доперва єї зародки.

Який-же той теперішній стан суспільно-клясових відносин серед «Русинів»?

Пригляньмо ся поки-що дотеперішньому розвитку тих суспільних, а також і політичних відносин серед них; тим способом зможемо лекше зобразити собі теперішній стан тих відносин, а — що більше — і дальший хід розвитку тих відносин.

Пічним від 1848 р. Австрійська революція 48 р. була вихідною точкою теперішних суспільно-політичних відносин серед австрійської суспільности, дала початок новому життю австрійських народів — випхнула їх на нові дороги їх національного життя... Отже цікаво знати, як відбила ся вона на «Русинах»? Як поставили ся «Русини» до неї? Яку участь взяли вони в ній? По чийй стороні стали? Чи стали по стороні єї, чи... може виступили — проти неї?

Хто були тоді ті «Русини»? Відповідь на се питане улегчить нам відповідь на питане головне. — Тодішні «Русини» се — «хлопи і попи». Хлоп і піп — се тодішній нарід «руський», се ті кляси, що склали тоді «націю руську» в Австрії. Якоїж культурної формації обі ті кляси? — Середньовічної. Мужик і невідлучний від него піп, то основа цілої середньовічної культурної темряви — підпора середньовічного абсолютизму. Якеж отже могло бути відношене сего «народу руського», чи радше його одної «кляси» — попів (мужик не брав еще тоді ніякої активної і свідомої участі в політичній чи народній життю), яке отже могло бути відношене попів до революції буржуазийної, до революції представників новочасної культури, революції зверненої проти середньовічного абсолютизму? — Звичайно — вороже... І дійсно, так було... Тоді, коли все що найблагодійніше і найкрасше в Австрії, оживляло ся новими ідеями, ідеями поступу і волі і кидало ся в завзятий бій із середньовічним абсолютизмом, ломало кайдани духа і тіла, коли на улицах Пешту, Відня, Праги і Львова лила ся кров, погибших за ті ідеї борців, тоді... тоді «патріотична» з наказу австрійського правительства «Русь» відогравала ролю... гончих псів з чорножовтими гальштуками...

48 р., що такими світлими красками зазначив ся в історії австрійської суспільности нашого віку, та вихідна точка нової ери суспільно-політичного життя австрійської держави, рік, в котрім вперше проголошено в Австрії «права чоловіка», рік той був для «Русинів» — роком, ганьби і дониження...

Сей рух «руський» 48 р. називаєть ся офіційно: «національне відроджене Русинів». — 48 р. уважаєть ся початковим роком, вихідною точкою національного «руського» життя в Австрії, а ідеї виголошені тоді — ідеями заповітними для будучих

покоління... Та, такий погляд на сей рух свідчить лише про повне незрозумінне «руською» суспільністю самої істоти сего руху.

Бо і чим же було властиво се «національне відроджене Русинів»? Що викликало його? Чи був сей рух природним впливом житя «Русинів» до 48 р.? Чи був він рухом самостійним, підняли його самі «Русини»? Ні! Національний рух «Русинів» в 48 р. се діло виключно австрійського абсолютистичного правительства, захитаного тоді в своїх основах тодішною австрійською буржуазією, — се штучний маневр, тактичний маневр австрійського правительства в його боротьбі з польською революційною буржуазією східної Галичини.

Бо і справді дивно. Як могло в природнім ході річий, при крайнім упадку національного почутя у «Русинів» до самого 48 р., при крайнім духовім запустінню «руської» інтелігенції, що складала ся тоді майже з самих попів, при невміню навіть «руської» мови, так, що мовою «Русинів» була мова польська (навіть проповіді в «руських» богослуженнях говорили ся по польськи, і се цілком нікого з «Русинів» не разило, видавало ся їм цілком природним), зараз після душення самими «Русинами» перших проблесків національного почування серед тодішньої «руської» молодіжи (Шашкевич і тов.), — як могло в природнім ході річий серед тих самих «Русинів», зродити ся нараз, як самостійний продукт самого житя до 48 р., таке незвичайне національне почуте, зняти ся такий незвичайний національний крик? Дивно, тай неможливо.

О щож однак могло розходити ся австрійському правительству? Що могло спонукати його до того дивного трохи кроку — викликувати національний рух у «Русинів», того правительства, що рівночасно так завзято притовкувало такий самий національний рух серед інших австрійських народів? Річ проста, нічо иншого, як — конечність. Брак відповідного числа війська в Галичині, сконсигнованого тоді головно в Відни, Пешті і Празі, а не менше занятого і війною в Льомбардії, змусив австрійський уряд шукати в самих суспільних відносинах Галичини чогось, що могло би заступити йому брак відповідної оружної сили і ним здусити революцію польської буржуазії («демократії польської») в Галичині. Шукало — знайшло. Як в 1846 р., в західній Галичині, проти революційних елементів польської буржуазії, вхопило ся за поміч мазурських мужиків, так тепер у східній Галичині, висунуло — «руське» національне питане... І зашуміла нараз «патріотичним духом» австрійська «Русь». Мов гриби по дощі з'являють ся «Народні руські гвардії», яко сторожа проти... революційних змагань польської а навіть і угорської буржуазії. Перемиська «патріотична» консисторія висилає в тій цілі відозви зі знаменем... цісарського орла, а архикнягиня Зофія, що стояла тоді на чолі віденської камарілі, висилає патріотичним «руським» гвардіям... пишну хоругов. Засновуєт ся «Народна руська Рада», що захоплює в свої руки цілу «руську» політику і зараз обмінюєт ся льяольними письмами... з віденським правительством, а граф Стадіон, той правдивий австрійський Колюмб, що «винайшов» «Русинів», засідає між... «руськими» послами ... в Кромержижи, вибраний «Русинами», як посол... «руський» з жовківського повіту.

Такий наглий «національний» порив «Русинів» в 48 р., толкують собі звичайно — зміною давних, невідрадних політичних відносин із перед 48. р. Отже і вина за те,

що так глухо і мертво було на «Руси» до 48 р., лежить не по стороні «Русинів», а радше австрійського абсолютизму. Коли би не гнет абсолютизму, то «Русини» цілком инакше презентували би ся тоді. Отже і цілий національний рух в 48 р., був цілком природним об'явом власного життя «Русинів». Вправді не проявляло ся воно голосно перед 48 р., але се лише тому, що було сковане абсолютизмом, — спали ті окуви, то і проголосили «Русини» те, що давно вже, мовляв, думали і бажали.

Коли би се дійсно так мало бути, то цікаво: чому «Русини» тоді, коли все, що було тоді гноблене, розривало кайдани фізичної і духової неволі, кидало ся з героїським посвяченням на репрезентантів давнього режиму, коли революція 48 р. к була власне висловом еманципаторної боротьби з під утиску тих невідрадних політичних відносин давньої Австрії, чому, ті «гноблені Русини» не стали тоді по стороні гноблених, а як-раз противно, по стороні гнобителів? А в кінці, чому, помимо дальшого протегованя австрійським правительством сего національного руху у «Русинів», помимо дальшої його підмоги, чому той національний запал так скоро серед них притих, так скандально закінчив ся? Думав би хто: от тепер-то попливе широкою струєю «руське» жите в Галичині, зацвите «руська» література, штука, наука... Та шож бачимо? Мабуть занадто острий був сей рух для «Русинів», занадто незорілі були вони ще тоді і слабі, шоби змогли були витримати довше такий експеримент на своїм немічнім тілі. По короткім шалі — наступило отупіне... «руський дух» — завмер. І щезли десь «учені руські», що зладили були собі 3'їзд в 48 р., щезли десь і «Народні руські Ради», згасла «Галицькая Зоря», все те немов під землю запало ся... І одно лише зістало ся, шоби голосити світови славу імени «руського»: урядовий «руський» орган «Вестникъ». Він оден ще не дав прогомоніти нікчемній славі «Тирольців Сходу»...

Ціле слідує десятиліте, рр. 50 — роки повного застою політичного і народного життя «Русинів» ...

З вибореням конституції в Австрії, рушили ся знова «Русини». Але і ту, конституція змусила їх рушити ся. Та ту і змінили ся вже давні відносини правительства до «Русинів». Останний еше раз поглянуло воно на них ласкавим оком в 63 р., в часі другого повстаня польської буржуазії. Тоді знова стали «Русини» «високо». Але се вже був останний раз. З настанем конституції, правительство не пожичало вже нікому сили, а само шукало за силою. На кім же оперти ся тепер «Русинам»? — Конституція вказала їм на кім. Факт, що з настанем конституційної ери, сила кожної кляси тісно звязана з еї силою в парламентах, а еї сила в парламентах залежна від числа і зрілости еї виборців, факт сей примусив тодішних «Русинів», то є попів, звернути ся до мужиків і ту шукати помочи.

Почала ся праця «над народом». Кінець 60 рр. і цілий слідуєчий десяток рр. 70, то період попівської діяльності «над народом», час найбільшої їх рухливости та за разом їх верховодства) між «Русинами». Тоді виступає на публичну арену їх представник Наумович, а між мужиками ширить ся його «Наука».

В чім же виявляла ся та діяльність попів «над народом»? Чого учили попи мужиків? Чи може пояснювали йому його становище в державі як горожанина, його політичні права, способи оборони його класових інтересів? Ні. Впрочім, се не було в

їх інтересі, а в кінці — попи самі того не розуміли. Чогож учили його? — Пригляньмося лише «Науці», тому «політичному» євангелію мужиків, а дістанемо на се найліпшу відповідь. Щож бачимо там? — Передовсім — популярний виклад церковного євангелія, з чималою дозою менторського моралізаторства, даліше, короткі поучення про мужицьке господарство, проповіді на тему тверезости, а в кінці — накликування мужиків до сліпого послуху і вірности попівству (тому другому батькови їх, що, мовляв, душу готов за них віддати). От і та праця над народом. — Щож на те мужик? Підпер їх? — Як де. В селі, стовчи під безпосереднім впливом попів, слухав їх; його слабій, знемочілий мозок, не міг доглянути нічого иншого поза тою наукою, — він і піддавав ся попам. Чи в дома чи в церкві, все стояв вірно при них, не забував добряга на попівську «бїду». Але, прийшли вибори до сойму чи до парламенту, то ту вже його не стало. Ту стояв він уже під впливом висшої сили, — сили «готівки»... Не було кому вияснити мужикови значїня парламенту і навчити його цїнити ту найбільшу, найважнїшу конституційну інституцію. Тож і уважав він те все за якусь непотрїбну «кумедію», а казали і йому єї відогравати, то не диво, що йшов там, де йому за те платили. Ту вже не помагали накликування до послуху та пустї слова про «добро Руси». Все він ту чув, про все ту балакали, та про те, що його могло би обходити і чого йому бажало би ся почути, про се мовчали. Тож спокійно ховав до кишені «п'ятку» і бючи ся рукою об кишеню, смїяв ся: «от, де добро Руси»... Пропадала «руська справа»...

Тим часом, коли попи так ревно заходили ся коло «морального і матеріального» піддвиження «руського» селянства, — по містах, виховувала ся нова «руська» кляса, світська інтелїгенція — кляса міська. Хто се? Се «руська» бюрократія. Однак ся бюрократія, через те, що жила по містах серед польської буржуазії, почала поволи переймати ся ідеями і думками буржуазійними, — аж в кінці — і сама збуржуазніла. Зродила ся отже «руська» буржуазія? Так. Але яка буржуазія! Бюрократія збуржуазніла, буржуазія без гроший — карикатура буржуазії! Та карикатурнїсть відбила ся опісля тяжко на нїй... Та хоч і так, то сам факт народин навіть і такої кляси серед «руської» суспільности в Галичині, се на всякий випадок оден крок наперед в суспільнім розвитку «Русинів», се вже, хоч єще і невикінчений, а все таки, хоч в загальних рисах, тип новочасної суспільности, суспільности буржуазійної — передвісник правдивої буржуазії. І їй — тїй міській «клясі» довело ся незабаром також відограти єї історичну ролю, — виступаючи на публичну арену, надати новий напрям дальшому культурному розвитку «Русинів».

Появили ся отже дві вже інтелїгентні «кляси» «руські» — світська і попівська. Їм обом і прийшло ся незабаром зміряти ся зі собою, стати проти себе чолом до чола.

Жиючи по містах, серед відмінних як в селі обставин, обертаючи ся поміж иншими людьми, з иншими потребами, серед вільнїшого і живїйшого, більше розвиненого житя міського, почала та світська інтелїгенція поволи вирїжнювати ся від попів. А знова пересякаючи чим раз більше думками буржуазійними, почала від них що-раз більше і ідейно віддаляти ся, аж в кінці демократизм, так тісно звязаний з новоповстаючою буржуазією, і міська вільнодумнїсть, цілком їх порїжнили, і — довели до отвертої між ними боротьби. І почала ся боротьба, боротьба т. зв. «партїй руських».

Перше, чим поріжнили ся ті обі «кляси», а разом перше, в чім проявив ся той «руський» буржуазний демократизм, було – піднесене простонародної мови, мужицької, до мови літературної. Ся мова, ужита в літературі, сильно ріжнила ся від уживаного до-тепер попами церковного макаронізму, та й сильно вражала їх попівський аристократизм, котрий як-раз (попри инше) виявляв ся в уживаню того церковного макаронізму, в противенстві до погорджуваної ними мови простонародної.

За тую-то літературну мову і пішла тепер боротьба. Проти мови народної, котра дала тим, що піднесли єї до мови літературної, назву – народовців, виставлено з боку попів – котрі пристосували в письмі язык церковний, спільний «Русинам» і «Великоросам» (хоч лише в письмі, а не в вимові) і через те ідентифікували його з мовою «великоруською» – мову «великоруську»⁷. І коли народна мова, принята народовцями, злучила народовців з народом українським, то язык «великоруський» (церковний) прийнятий попами, злучив їх з народом, – «великоруським», «московським»... Рівночасно появили ся ріжниці і в поглядах політичних: культурно-суспільне становище попів, відповідаюче середновічності, звернуло їх симпатії до середновічної форми державної управи – абсолютизму, що, з упадком абсолютизму в Австрії а при мнимій языковій спільности «Русинів» з «Великоросами», виявило ся в симпатіях до російського абсолютизму, – культурно-суспільне становище народовців, відповідаюче новочасности – до новочасної форми державної управи, до держави конституційної, до австрійського конституціоналізму. Стали отже ту проти себе дві «кляси» – партії «руські»: попи, москальофіли – «староруська партія»; світські, українофіли-народовці – «молодоруська партія». І почала ся боротьба – боротьба двох культур: новочасної з середновічною, «буржуазії» з духовенством, світського елементу з елементом духовним, – перша стадія боротьби: боротьба літературна; а зглядно – языкова.

Такий початок сеї боротьби, не є чимсь неприродним, незвичайним. Се не якась спеціальність одних лише «Русинів». В такій формі розпочинала ся еманципацийна боротьба буржуазії у всіх народів. Як тепер, проти «кухонної» церковщини, літературної «паламарщини», виставлено мову народну, так і в віках середних, в віках народин буржуазії західної Європи, проти кухонної латинщини виставлено також мови народні. Тоді-то і дало ся початок народним (національним) літературам⁸.

⁷ Розуміть ся, лише в теорії, бо в практиці уживали дальше макаронізму. Впрочім, з разу, попи й не мали понятя про те, що існує инша мова літературна «великоруська» – народна «великоруська». Коли заявляли, що літературною мовою для «Русинів» має бути мова «великоруська», то думали, що тим лише санкціонують на дальше уживаний ними в письмі церковний макаронізм.

⁸ Та еманципацийна боротьба західно-європейської буржуазії не обмежила ся виключно на самій літературі. Вислів свій найшла вона і в філософії («відроджене» філософії), політиці, праві, штуці (ренесанс). Однак найяркіше, проявила ся вона в релігії. Се й не диво. Теологія покривала тоді собою всі форми ідеології: філософія, політика, право, все те було єї частиною. Захоплюючи одну з них, годі було не торкнутися і самої теології. З другої знова сторони – з самих уже практичних вимог, маючи на оці маси, на котрих змушена була оперти ся буржуазія в своїй боротьбі з феодализмом, котрих потребувала до скріплення своїх боєвих рядів – маси наскрізь релігійні, з тих-то

Отже перша явна різниця, перший вияв боротьби між народовцями і москальофілами, проявився в літературі, а радше в літературній мові. Ся боротьба, чим даліше, переходить і на поле політичне: проти попівського клерикалізму, починають народовці висувати буржуазийний лібералізм, який в часі найбільшого розпалу переходить навіть — особливо-ж у молодшого покоління, до певного радикалізму⁹, втягнуто до неї, у вир сеї політичної боротьби і мужиків.

Як закінчила ся та боротьба?

Вже висше зазначено, що карикатурність буржуазийна; народовців тяжко відбила ся на їх публичній діяльності. Уся боротьба, а особливо єї кінець, вийшли також карикатурними. Той брак грошей, брак капіталу, брак того, чим стає буржуазія сильною, що дає їй клясову силу, брак сеї матеріальної основи; а даліше, їх залежність як урядників від висших властей, котрим тон надавала польська шляхта; а в кінці їх родинні звязки з попівством (народовці по більшій частині сини попівські), все те параліжувало раз-враз їх політичну енергію і не дозволяло їм так рішучо і різко ставити свої жаданя і встоювати ся за ними, якби вимагав се їх політичний інтерес і якби се їм бажало ся. В кінці, перехід великої, а то і більшої частини народовської молодіжи, також попівських синів, до духовної семинарії, перехід хоч і поневільний, бо звичайно під напором родичів, остаточно й добив їх політично. Перебуваючи чотири роки в семинарії, а опісля в селі, поволи, під тягарем станових попівських інтересів, почали упадати, непомітно почали опинювати ся там, проти чого колись «в юних днях, днях весни» готовили ся до бою... А склерикалізувавши ся, потягли за собою і світську частину, потягли, бо відтяли від неї єї одинокую можливу політичну підпору — мужиків. Без неї, безсильна, а при тім несвідома ше вповні свого історичного післанництва, подала ся — більшости, і поневоли віддала ся у услуги — не давні «атеїсти!» в услуги — слугам божим...

Але одна ідея з давних літ зістала ся ще живою: ідея національної самостійності українського народу. Але і та ідея — як-же єї скарикатуризовано! То вже не та ідея, під котру горнула ся колись уся ліпша частина «руської» молодіжи, не українство колишне — поступове, демократичне, а українство — консервативне, попівське.

неменше і практичних вимог, ся боротьба мусіла прибрати характер боротьби релігійної. Кождий суспільний і політичний рух мусів проявляти ся в формі руху релігійного, прибрати ся в форми теологічні. — І так: проти феодального католицизму, з його гієрархією, що розвивала ся рівномірно з гієрархією феодальною, висунено по містах, в різних його формах — протестантизм. В Німеччині — лютеранізм і реформацію, в Женеві, Бельгії і Голяндії, Англії і Шкоції — кальвінізм. Під таким-то прапором і вела революційна буржуазія побідну боротьбу з феодалізмом. — Що до Франції, то ту, що правда, знищено протестантизм (1685). Але се не надовго помогло. Незабаром виступає вже Вольтер і, замість протестантів, засідають в «Національних зборах» — вільнодумці. Тероризм і насильство . правительства Людовика XVI лише більше ще зреволюціонізували французьку буржуазію — скріпили єї. І завдяки тому, французька революція могла відбутися вже в формі чисто політичної, без жадних релігійних прикрас.

⁹ До певного, до певної границі, можливої для буржуазії. Лише мала частина, дуже мала, змогла переступити ту границю, та через те і відпала від народовців. Та частина і zorganizувала ся опісля в нову політичну партію «русько-українську радикальну партію».

І коли ще різнило що староруську-москальофільську партію від народовської-українофільської, то лише одно – слово. І за те слово, мову, пішов тепер знова бій... Як бачимо, то боротьба звернула ся назад до точки, з котрої колись вийшла... Як же вона закінчила ся? – Москальофільська партія, партія старих, давних попів, оточена з двох сторін, з одної народовцями – попами, з другої народовцями – світськими, виставлена на два огні, не могла їм оперти ся, упала... Проголошене «нової програми» народовцями в соїм 25 листопада 1891 р., се вислів упадку москальофільської партії, тріумф – чи може українського лібералізму? – ні! тріумф українського – клерикалізму.

От такий кінець боротьби народовців з москальофілами... Побіда, як бачимо, по стороні народовців, ідеї української, але – не ідеї колишньої, поступової, а скарікатуризованої вже ідеї, зреакціонізованої клерикалізмом, побіда – галицько-«руського» клерикалізму, підшитого українством, над галицько-«руським» лібералізмом ...

Що довело до такого упадку ту своєрідну «буржуазію»? – Як сказано вже – бюрократизм, а друге і то головне – брак певної, сталої політичної опори.

Одинокою клясою, на котру можливо оперти ся якій небудь «руській» партії, отже і міським, буржуазним народовцям, се – мужики. «Руського» міщанства – так як-би і не було, усі міста східної Галичини все ще в руках польської буржуазії¹⁰. Тож і не диво, що народовці, не маючи опори в містах, там, де властиво, передовсім повинні би єї мати, мусіли шукати єї поза містами – в селі, серед мужиків. А хто се ті мужики? – Се котрій знесло ся панованє попівщини! То чи-ж можливо, щоби мужик, той забитий, тупий мужик, сліпо-вірний слуга попів, дав підмогу буржуазії, тому втіленому протестови попівщини? Ніколи. Отже і звісно: сеж як-раз основа тої середновічності, на упали народовці... Перше мусить розбити ся ціла мужицька

¹⁰ Була раз догідна хвиля, в котрій можна було, коли не цілком, то принаймій хоч в часті, задержати міста східної Галичини в руках українських. Був се рік 48. Та тоді тодішну «руську» буржуазію, а властиво світську «руську» революційну молодіж, відіпхнули від «руського» тіла «властиві Русини» своєю реакційною політикою. Тож і не диво, що спільність ідей, думок, злучила ту ідейну молодіж з Поляками, з котрими вона в кінці і засимілювала ся. Правда, не дуже то і численною була тоді та буржуазійна «русь-ка» молодіж – та тоді і те число було би вистарчило, щоби викликати національний рух серед міщанства східної Галичини (так як се стало ся прим. в Чехах). Треба було лише тим «властивим» Русинам підперти єї і влити в неї те національне почуте, котрого їй тоді, тай і тепер ще (як се було прим. при заснованю радикальної партії) відмовляють. Треба було отже єї підперти а не виступати проти неї. А сего вони не зробили. Замість того щоб єї підперти – кинули ся на неї. А через те стратили і єї, стратили і міста. Чи се також «національне відроджене»? ... Ту молодіж названо опісля ренегатами, зрадниками. Та, се ще велике питанє, до кого скорше належало би сі епітети приложити: чи до тих, що покинуті своїми, не маючи у своїх привіту, злучили ся силою спільности ідей із чужими, – чи до тих, що в своїм византийським сервілізмі віддали ся реакції, вирекли ся своєї найкрасшої частини – молодіжи ідейної, того живого, незужитого мозку тіла народного! – і тим впхнули єї в табор польський, віддали єї на услуги народности польської і дали їй в кінці спольщити ся? Се ще велике питанє, і варта би над тим ліпше застановити ся як дотепер. Тепер східні міста в руках Поляків, «руські» міста в руках польської буржуазії.

кляса, мусить зникнути єї примітивна, натуральна господарка, з єї середовічною патріархальністю, а сама мужицька кляса, розпасти ся на дві, і то ворожі кляси – рільних пролетарів і рільну буржуазію, і тоді доперва, розпавши ся на ті дві кляси, зможе вона вже стати сильною опорою політичним партіям, і то вже двом – коли вже сама не виступила би в виді двох самостійних політичних партій: партії ліберальній – буржуазійній, і соціально-демократичній – робітничій.

Але се тоді, коли витворювали ся народовці, тоді ще то не наступило. Отже – народовці упали. Народовці мусіли упасти, бо мусіли подати ся на сторону попів, котрі тримали в своїх руках мужиків... Цілий сей суспільно-економічний процес серед мужицтва почав ся доперва недавно, – ярким свідоцтвом сего – рік річна еміграція мужиків за границі краю.

Висловом сего суспільно-економічного процесу серед мужиків, який відбуваєть ся тепер перед нашими очима, висловом сего економічного стрясеня мужицької кляси, є нова політична партія – радикальна партія. Сей процес покликав єї до жита, при нїм доперва стала ся можливою єї екзистенція.

Та, чи се вже верх розвитку політичного жита української суспільности в Галичині, остаточний єї розцвіт? – Ні. Радикальна партія, се лиш оден із дальших шаблів єї суспільно-політичного розвитку. Як економічні відносини не зупиняють ся на однім місци а прибирають що-раз нові, висші форми, так і відносини політичні (сей вияв відносин економічних) не можуть оставати на однім місци, а мусять також прибирати що-раз нові форми. Отже, рівнобіжно з тим, як одна частина «руських» мужиків, упадаючи економічно, переходить з свого дотеперішного становища «самостійних» мужиків в ряди не-посідаючої кляси – пролетарів, а з їх другої частини витворюєть ся заможнійша кляса рільників – сільська середна кляса, рівнобіжно з тим витворюєть ся також і нова основа – новим політичним партіям. Сей економічний перелом серед кляси мужиків се як-раз та матеріальна основа, на котрій опреть ся – новий уклад політичних відносин серед «Русинів», нові політичні партії, а то: *par excellence* вже – соціально-демократична і *par excellence* – ліберально-буржуазійна.

Яким-же способом будуть витворювати ся ті партії?

Процес, який відбуваєть ся тепер між дрібною господаркою, такий самий процес буде відбувати ся і дальше, та вже не між дрібною господаркою, котра остаточо гине, а між тою новою середною клясою. Конкуренційна боротьба з великою рільною господаркою, на великих обшарах, не минає єї, викликає рівнож деякі зміни і серед неї. Але боротьба тих двох кляс, не відбуваєть ся вже з такою податливістю у слабшої сторони, як давнійше. Ту стають проти себе дві кляси свідомі вже своїх інтересів, і обі інтелігентні. Отже і боротьба ведеть ся з більшою завязістю і з більшою енергією, особливож у тих, котрі в ній більше загрожені.

Боротьба економічна переходить рівночасно в боротьбу національну. Адже ту стоять проти себе і дві народности: велика господарка – Поляки, середна – «Русини». До огню доливаєть ся оливи... Сила матеріальна по стороні Поляків, але сила чисельна – по стороні «Русинів»... А сила чисельна рішає у кляс свідомих своїх інтересів – в репрезентативних тілах, там зазначають ся і борють ся інтереси

поодиноких кляс а в данім випадку і – націй... Національна свідомість от і знайде тепер вперше серед «руських» мужиків – як взагалі можна буде ще називати їх «мужиками» – ґрунт для себе, вона станеть ся сильною зброєю в їх економічній боротьбі, отже і пічне сильно серед них розвивати ся.

Національна боротьба переходить до міст.

Вже висше згадано (IV розділ), що і ся середна кляса не в силі оперти ся напови великої рільної господарки, великого капіталу, – корисніше економічне положене дозволяє лише довше вдержати ся їй на своїм становищи, як клясі дрібній. І лише заможнійша частина буде могла вдержати ся якийсь ще довший час на своїй землі, а почасті, завдяки ріжним спекуляціям, прим. покидає господарку збіжеву а віддаєть ся рільному промислови, перейде в ряди великих капіталістів, зате слабша, ваблена зисками, яких достарчає міський промисл, торговля і грошева спекуляція, пічне позбувати ся своїх ґрунтів і кине ся з своїми капіталами до міста. А ту – і злучити ся вона з наростаючою рівночасно українською клясою – промисловою.

Щож дасть спроможність розвинути ся міському промислови в Галичині? – Упадок централізму в Австрії. Федералізм забезпечить галицький промисл від остаточної руїни, вілле в него нову житеву силу, оживить його, оживить і усю ту галицьку людність, ту оспалу українську і польську людність. І розпічнеть ся грошева спекуляція. А в вир сеї спекуляції попаде так українську як і польська буржуазія. Пічнуть витворювати ся капітали, капітали з природи космополітичні, але рівночасно – і національні¹¹. І слабший український капітал, бо ще й недавний, молодший від польського, висуне українську буржуазію до відпорної боротьби з сильнішим капіталом польським – до відпорної боротьби з польською буржуазією.

Висловом сеї економічної боротьби української буржуазії – буде єї політика. Желізний класовий інтерес, вимоги єї екзистенції, будуть перти єї з одної сторони до чим-раз більшого нагромадження капіталів і до здобування чимраз більшої суспільно-клясової сили і значіня, що передовсім репрезентуєть ся в силі капіталу, отже до чимраз сильнішого розвитку системи капіталістичної господарки, а з другої сторони, змусить єї кинути ся на всі ті ріжнородні перепони, які будуть стояти їй на дорозі тих єї житевих змагань. Отже – передовсім в політичну боротьбу з сильнішим конкурентом, що всадив ся під самий єї бік – з польською буржуазією.

І настане боротьба, боротьба о існоване двох капіталів – українського і польського, боротьба за екзистенцію двох однородних суспільних кляс – української буржуазії і буржуазії польської, завзята боротьба, повна посвяченя, боротьба двох «братних» народів на жите і смерть... І національний антагонізм дійде зеніту... відживе давна. історія, відгребеть ся з архивів давні, припавші порохом, спомини «би-лих времен», – відживе страшна традиція ... що сильно пічне приймати ся між українською суспільністю, бо знайде відповідний для себе ґрунт. А рівночасно зацвите багатством і українська література і українська штука, пічне цвисти між «Русинами»

¹¹ Промисловець-капіталіст стоїть тим сильніше, чим сильніша його нація: се запевнює йому сильнішу позицію перед чужими капіталістами на світовім ринку, а передовсім на своїм питомім ринку. – В тім і беруть свій початок буржуазійні національні держави. Космополітичний гріш робить капіталісту «інстинктовно» націоналом.

і наука... А тоді і розпочнеться поворот «заблудших», сполячених синів на лоно покинутої колись ними «дорогої матери Руси-України»... Одна ще зісталася польська твердиня — Львів! Хто знає... може на «вічну» пам'ятку перемоги, поставлять «Русини» на одному з львівських майданів бронзовий пам'ятник Хмельницькому... а його булава буде звернена — ід Зборови...

Між тим, на днешньому порядку буде вже стояти справа політичної самостійності українського народу, справа незалежності — національної української держави.

VIII

Класичною формою новочасної продукції є великий капіталістичний промисл; представником його буржуазія. Класичною-ж формою держави капіталістичної, буржуазійної, держава — національна.

Сучасна національна ідея, в суті речі — ідея буржуазійна. Буржуазія і народність, се плід, що виріс на одному і тим самим ґрунті, розвиток одної впливав на другу і на відворот, а роля, яку відіграла народна (національна) ідея, відповідає ролі, яку відіграла буржуазія. Буржуазія, національна ідея і національна держава — се вплив економічної еволюції, дитина капіталістичної продукції. Рівномірно, як капіталізм, розвиваючись, заточував що-раз-то ширші круги свого панування, як що-раз-то далі почав посувати ся на Схід, рівномірно з тим почали показувати ся на горизонті нашого віку і «нові» народності, почали повставати і нові народні держави. Повставане нових народностей і нових народних держав, а розклад старих різно-народних держав на кілька держав, та вже одно-народних, се-ж справа, що появилася в нашій столітній на днешньому порядку загально-світового життя і не сходиться з нею ще дотепер. Справа все залагоджується а все ще не залагоджена, хоч порішена на одному місці, з'являється на другім і там допоминається розв'язки.

Пригляньмо ся лише коротко сучасним державам.

Як звісно, відкрите морської дороги до Індії і південної Африки і відкрите Америки перенесло торгівлю з побережжя Середземного моря на береги Атлантичного океану. В наслідок сего, Італія, південна Франція і Німеччина, що стояли дотепер, до XVI в., на передньому економічному і культурному житті Європи, уступають місце Португалії, Іспанії, північній Франції і Англії. — В наслідок незвичайного розвитку торгівлі і промислу а з тим і сильного розвитку міст у поодиноких краях західної Європи, починає підносити ся на Заході що-раз більше значіння міської класи — буржуазії. Завдяки торгівлі і промислові займає буржуазія що-раз визначніше місце в економічному житті поодиноких країв, а в кінці, запанувавши економічно над усіма іншими класами, починає впливати вже і на країну політику. Остаточно, її інтереси стають головною осію цілої країнової політики. А її інтереси, інтереси світової торгівлі і внутрішнього промислу, вимагають передовсім нової політичної організації: їй треба держави сильної, могутньої, централізованої, з одноцільною адміністрацією, а до того ще — держави о далеко більшій територіяльній розтягнутості як дотепер. Отже і починають лучити ся розбиті і розпартикуляризовані дотепер на дрібні князівства, народності, під що-раз то сильнішим напором

нових потреб, в що-раз то більші економічні і політичні території — аж остаточно, з кінцем XVI і в XVII., і з'являють ся вже на публічній арені звісні три сильні нації, зрганізовані в три великі національні держави, нації — еспанська, французька і англійська. Рівночасно, під впливом тих економічних і політичних чинників, наступає незвичайний розвиток культури на Заході, починає розвивати ся і що-раз більше крішпати національне почуте, розвивати ся національна штука і національна література. Але в наслідок тих нових торговельних відносин в XVI в. наступає застій економічного життя в Німеччині і Італії. Значіне буржуазії що-раз більше упадає, ослабає взагалі культура обох тих країв, ослабає і сплоджене вже тоді — під впливом давних торговельних відносин, при котрих німецькі і італійські міста вели перед в економічним життю Європи — національне почуте німецької і італійської суспільности. А з упадком економічним і з ослабленем національного почуття, наступає політичне роздроблене — політичний партикуляризм. З кінцем XVIII в. бачимо Німеччину роздроблену на не менче як сто незалежних, наслідних монархій, стілько само незалежних духовних князівств, над 50 вільних міст і коло 150 малих пралатур і графств... Подібне дієть ся і в Італії.

Однак з кінцем XVIII в. наступає вже певний зворот в економічним і політичним життю Німеччини. Капіталізм, що розріс ся на Заході, починає поволи продирати ся і до Німеччини, — заграничні товари починають чим-раз частійше з'являти ся на німецьких ринках і конкурувати з продукцією краєвою. Рівночасно з тим, починає продирати ся і західна культура: нові ідеї, новий світогляд. — Витворило ся нове жите, а з ним і нові потреби. Але загранична продукція перемагала продукцію краєву, — ремесло почало упадати — розпочала ся пролетаризація... Виховані на тій висшій культурі Заходу, підтинані однак в своїх поривах середньовічною культурною темрявою рідного краю, виступають на арену суспільного життя Німеччини — Лессінг, Гердер, Гете і Шіллер... Починаєт ся нова доба в культурнім життю Німеччини. Відживає національне почуте, ідея національної єдности... а незадовго потім — і ідея політичної єдности німецької нації. Міста почали ворухити ся. От і ідеал молодої німецької буржуазії: одна, велика, сильна німецька держава, одна — на місци того множества незалежних, абсолютистичних князівств, з їх всіма бар'єрами, рогачками і ріжнородними граничними цлами, що так здержували торговельний рух в нутрі Німеччини, дальший розвиток продуктивних сил Німеччини, дальший розвиток культури Німеччини. В поодиноких князівствах приходить до гострих забурень... І от, в наслідок тих політичних рухів, починають уже незабаром лучити ся поодинокі князівства в що-раз більші економічні території, в т. зв. «Zollverein-и», а в 1834 р. і завязуєт ся вже звісний великий «Deutscher Zoll und Handelsverein». Економічна єдність стає фактом майже довершеним.

Але тої економічної єдности, як показало ся незабаром, не вистачило. Буржуазії потреба не лише одного більшого економічного терену, в котрім було би забезпечене єї економічне пановане, їй потреба ще і одноцільної організації політичної і одноцільного правительства. Висловом сеї потреби була революція 1848 р. — Але рівночасно з буржуазією витворюєт ся і пролетаріят. Вибухла революція... а в тій революції взяв також і він участь... І зі страху перед червоним привидом подала ся

буржуазія назад... І революцію стлумлено ... Наступає реакція. Буржуазія упала, але – лише політично, – економічно здобуває все таки дальше що-раз кращі результати. В кінці політична єдність Німеччини стала вже просто залізною конечністю. Наступає 1870 рік. І події того року прискіпили цілий сей процес і довершили його. Як звісно вже в 1871 р. проголошено політичну єдність німецької нації.

Засноване німецької держави се найбільше рентовне підприємство, на яке змогла ся в сім віці німецька буржуазія. З ним поплили до єї кишені не тільки величезні зиски, не тільки зросло незвичайно єї багатство, але з ним піднесла ся вона і на найвище становище в державі і зробила залежним від себе і правительство. Єї інтереси, се й основа нинішньої німецької державної політики.

То само, в головних рисах, відносить ся і до держави італійської. Ті самі причини викликали в своїм часі і в Італії економічний застій, а рівночасно з ним і ослаблене національного почутя і політичний партикуляризм. Так само під впливом заграничного капіталізму і заграничної культури почали ворушити ся міста, в наслідок чого почали дрібні території лучити ся в що-раз ширші економічні і політичні території, аж в кінці, в 1861 а зглядно 1870 р. проклямовано політичну єдність і італійської нації, і – цілу Італію зеднано в одну національну державу.

Греція а радше грецькі міста, увільнені, завдаки турецькому панованю, від конкуренції Венеціан і Генуенців, почали скоро розвиватися, і під тою ослоною так значно розцвила ся їх торговля, що в кінці вже і саме турецьке пановане стало запорою в їх дальшій розвитку. Ту бракувало передовсім першої і найголовнійшої вимоги буржасийної експлоатації – безпеченства особи і власности. Турецькі паші, не уміли чомусь-то пошанувати тих «відвічних» прав чоловіка... Тому вже 1774 р. вхопили Греки за зброю. А за третим разом, 1822 (1827) р., як відомо, оголошено вже Грецію незалежною державою. – Незадовго опісля рушили ся – Румуни, Серби і Болгари...

Довгі віки була Ірляндія англійською кольо-нією і то, в найгіршій того слова значіно: єї рукодільні нищено, нищено ремесла, рільництво, одним словом – параліжовано усіма способами єї економічний розвиток. Була се та сама політика, яку вела колись Англія в своїх кольоніях в Америці. Але однаковий засів видав однаковий овоч. По довгій і завзятій боротьбі, по тяжкій ночі визиску і неволі, почав нарешті свитати день свободи і для ірляндського народу.. І ту не помогло вже й те, що англійська мова є мовою не лише Англії, але, як і північної Америки, так і Ірляндії, що література, наука і штука, спільні всім тим трем народностям¹².

¹² Ірляндія і північна Америка, то клясичний примір, як, з одной сторони, економічний добробут певної території тісно звязаний, з єї повною політичною автономією, а з другої, як спільність язика-мови, хоч і є важним, та не є рішаючим чинником в витворюваню народностей. Що спільність мови не є рішаючим чинником в витворюваню націй і національних держав, можуть послужити як примір також і національні боротьби між Хорватами і Сербами. Щож з того, що хорватська мова, одна і та сама, що і мова сербська. А таки Хорвати не думають уважати себе за одно із Сербами і не думають добивати ся одноцілої сербської держави, а – «триединого королівства хорватського». Якзнова економічні інтереси вьжуть в одну політичну цілість людність з ріжними мовами, се бачимо наглядно на Швайцарця. Як звісно, Швайцарці се людність, що говорить трема мовами. А як солідарно звязана

Як тісно зв'язаний економічний добробут, і взагалі – інтереси даного краю з його довною політичною автономією, не меншим доказом на те є також і найновіший «сепаратистичний» рух в Норвегії. Помимо того, що Норвегія залежить від Швеції лише в однім – в справах, що дотикають заграничної політики, а мимо того, як остро виступають там сепаратистичні тенденції! – Розходить ся ту о те, щоб і заграничну політику мати в своїх руках, то є, щоби, і в заграничній торгівлі мати цілком вільні руки.

А як стоїть справа з Австрією?

Австрія завдячує своє повстанє частим наїздам турецьким, які загрожували в XV–XVIII вв. цілій полудневій частині середньої Європи, – була тим муром, що мав боронити сей довгий пас землі перед грізною турецькою силою. Турецькі наїзди злучили полудневих Славян, Угрів, Чехів і полуднево-східних Німців під оден Габсбургський скиптр, і одиноке завданє, яке вони, як і не менче самі німецькі князі визначали Габсбургам, було держати османську силу в певнім від них віддаленю. Однак з упадком сеї турецької грози в минулім століттю, відпало те одиноке завданє, яке тяжіло на римсько-німецькім цісари, і через те – розв'язав ся і той одинокий узол, що лучив поодинокі австрійські краї під одним габсбургським скиптром... Тож з тою хвилею і починаєть ся розкладовий процес Австрії. Запанованє капіталізму в Австрії ще приспішило сей процес. З хвилею, як капіталізм став пануючим в Австрії, а економічний добробут єї поодиноких коронних країв почав тісно вязати ся з їх політичною автономією (як звісно, в наслідок нерівномірного розвитку капіталізму у поодиноких краях, через що інтереси одних країв, стали суперечними з інтересами країв других) – з тою хвилею Австрія, а ще до того централістична Австрія, почала що-раз менче відповідати інтересам єї поодиноких провінцій і що-раз більше ставати запорою в їх дальшій економічній і культурній розвитку.. Австрія почала тратити що-раз більше рацію свого існування. Розкладові тенденції що-раз яркїше почали проявляти ся, і всі стараня австрійських державних мужів стримати той розкладовий процес віджилого вже політичного організму, оставали як і остають усе – марними.

Вилученє Угорщини зі зв'язку одноцілого політичного організму Австрії, то перший обяв того розкладового процесу Австрії; дальшим його обявом – «державні права» поодиноких австрійських народностей, – в Галичині – часті відзиви галицької буржуазії про автономію Галичини...

І лише інтересам загально-європейської політики – з огляду на політичні асо-

вона між собою! Ту економічні інтереси – викликані географічним положенєм, так тісно їх з'єднали, що ніщо не потрафить так легко їх розбити, Алеж та національна і політична єдність швайцарської людности з ріжними мовами, має спільну підставу – економічну, реальну, чи скажїм навіть – утилітарну. Але ся утилітарність доконує чогось-то не мало ідеального : витворює симпатію між членами швайцарського союзу, ріжного походження, затирає расові антипатії. Та, се звісна річ, що то, чого не можуть доконати ніякі теорії, ніякі мрії, то доконує – вага житя, спільність звичайних економічних інтересів, або-ж їх розбіжність. Економічні інтереси суть підставою волі людей. І з того погляду, можна би згодити ся з дефініцією Ренана, котрий на питанє: *Que est ce qu'une nation?* – відповідає: нарід (нація), є то велике зборище людей, що хотять бути разом.

пірації абсолютистичної Росії в справі східній-константинопольській, завдячує Австрія піддержку своєї теперішньої екзистенції у других держав. І лиш абсолютистичному режимови Росії завдячує вона ще і то, що і деякі австрійські народности, як українська і польська, уважають за конечне «держати ся» ще єї... Але з виборенем конституції в Росії, річи цілком уже змінять ся. Тоді не будуть уже більше заінтересовані в екзистенції Австрії ні європейські держави, ні австрійські народности. Тоді вже і полишать вони єї — єї власній судьбі... Тоді і рішить ся єї судьба...

Виборене конституції в Росії, буде першим актом розбору Австрії.

IX

Важну історичну хвилю переживає тепер російська суспільність. Капіталізм, так запопадливо годований і плеканий російським правительством, підірвав патріархальну мужицьку господарку — основу «самодержавія», і вивів на публичну арену нові суспільні кляси — буржуазію і пролетаріят. Патріархальне і консервативне мужицтво доживає вже свої останні дні, а з рим — і той політичний лад що на нім виріс. Самодержавіє слабне: в міру того, як розпадаєть ся та історична основа, на котрій воно виросло — мужики, в міру того ростуть і нові сили, котрим суджено відправити над ним панахиду, а рівночасно і нова основа для нового політичного ладу. Минув той час, коли можна було протиставити спокійну «блаженну» Росію «гнилому» Заходови, — Росія наближаєть ся щораз більше своїми економічними і суспільними відносинами до відносин, якими характеризуєть ся ціла західна Європа, що-раз більше єї культура, щодо змісту і форми, наближуєть ся до культури Заходу. — І ті глибокі зміни, які довершують ся в єї суспільно-економічнім житю, зміни, які надають, уже їй вигляд суспільности західної Європи, мусять повести за собою і корінну зміну — в єї політичнім житю. Економічна європеїзація Росії мусять повести за собою і єї політичну європеїзацію.

Не багато потреба було на се часу, щоби змогли були доконати ся такі корінні зміни в суспільно-економічнім житю Росії. Всего — 30 літ. А тою епоховою подією, що попхала цілу Росію на сю нову дорогу, було не що инше, як та «нешаслива» кримська війна. Вона-то виказала, як далеко відстала була тоді культурно Росія від решти Європи, вона відкрила очи цілій російській суспільности, а не менче і російському правительству, на ту бездну культурної нужди, над якою стояла тоді Росія, протверезила всю російську суспільність і самий російський уряд. Правительство побачило нараз, що Росії брак головного *pervus regum*, тої головної основи, на котрій опирають ся новочасні держави — великого промислу, і то вже не для загально культурних цілій усеї російської суспільности, але, хочби лише для його спеціальних, найбільше його інтересуючих — воєнних (от, хочби желізниць). Абсолютизм здискредитований в очах цілого світу, не менче в очах самої російської суспільности.

Не лишало ся нічого иншого, як завернути чим скорше на дорогу ліберальних реформ і взяти ся до витворювання великого промислу, але... тим самим і нової суспільної кляси — буржуазії. Знесено кріпацтво, чим створено першу вимогу екзис-

тенції капіталізму — «вільний» пролетаріат, обдаровувано буржуазію всілякими улешнями, як залізничними привілеями, охоронними цлами, преміями. Почала ся правдива годівля буржуазії, а з тим — і нова ера в історичнім житю Росії. Російська суспільність опинила ся нараз серед цілком нових умовин життя. Центр ваги економічної сили перенесено з села до міста, а ту, з дрібного ремесла на великий промисл, а рівночасно з тим, пересунула ся і сила політична з дотеперішних економічно верховодячих сфер — дворянських, на економічно щораз сильнішій сфері — буржуазійній. Як відблиск тих важких суспільно-економічних змін почали проявляти ся і нові течії в сфері продукції умової, нові ідеї, нові погляди і нові переконання, а в кінці і — нові політичні думки...

Росія почала з кожним днем що-раз більше зближати ся до типу держав західно-європейських. Великий промисл, залізниця, заміна всіляких данин складаних в натурі, на грошеві, отже і заміна давньої натуральної господарки на господарку товарову-грошеву, а через те і розклад старих суспільних основ, все то почало розвивати ся з що-раз більшою скорістю, але рівномірно з тим — почав виступати і що-раз острійше виявляти ся розлад між царським абсолютизмом а новою суспільністю. Внутрішній розвиток Росії зробив своє. Повстала опозиційна партія конституційно-ліберальна — буржуазійна, почала витворювати ся і революційна партія — робітнича. А з хвилею, як повстають ті класи, котрих воля — не воля уряду, котрих обовязок — не обовязок достарчувати лише жовніра і платити податки, котрим не байдуже, на що уживаєть ся того жовніра і на що ідуть ті податки, з тою хвилею тратить абсолютизм усю можливість дальшого існування, — з тою хвилею — конституційна форма державної управи стаєть ся вже простим питанем часу.

Політичний устрій кожного краю виростає в природний спосіб з його економічно-суспільних відносин. Зі зміною тих відносин, змінюєть ся і форма політичного устрою. Правда, східність політичних форм з суспільно-економічними відносинами не установляєть ся від разу, але-ж і ті відносини не приймають від разу свій викінчений вигляд. В протягу якогось часу може наступити певна, а давть і досить велика, суперечність між політичними формами а суспільно-економічними відносинами даного краю. Та, тоді і настає хвиля загального невдоволення; починають проявляти ся опозиційні і революційні течії, а з ними — боротьба нових сил з старими. Ся боротьба, боротьба між пережитим політичним порядком а новими потребами життя, ведеь ся зі змінним щастем. Аж в кінці, нові потреби назрівають уже на стільки, що таки в силі розсадити старі пережиті форми політичних порядків. І тоді настає — політична революція: стара форма політичного устрою паде, а на єї місце виступає нова, котра й відповідає новим суспільно-економічним потребам.

В тій останній стадії суспільно-політичних відносин перебуває як-раз нинішня Росія. Капіталізм зробив своє. В протягу 30 літ змінила ся Росія до непізнання. Се вже не та давня Росія з єю патріархальною мужицькою господаркою, се вже не якийсь Китай в Європі, — в протягу 30 літ, капіталізм зродив там такі форми суспільних відносин, якими характеризуєть ся ціла західна Європа... І з страхом вижидає абсолютистичне правительство тої хвилі, коли російська суспільність скаже

своє останнє слово. Хронічний голод розбив ту самотню і так уже підгнилу підпору його — мужицтво, а на його місце висунув нові, та не так уже пасивні і політично індиферентні класи: сільську буржуазію і пролетаріат... І лише здвоєна енергія бруталної сили може ще вдержати на якийсь час захитаний в самих своїх основах царський деспотизм. Але здвоєна енергія бруталної сили здвоєє і нехтї і опозицію в що-раз ширших кругах російської суспільності... Царський деспотизм сам ладить собі смерть — о багато страшнійшу, о багато безгладнійшу...

Виборене конституції в Росії буде епохальним фактом в культурнім розвитку усеї Європи. З упадком російського абсолютизму упаде його заборча політика — його жажда панованя над цілим Орієнтом, упаде через те і те «східне питанє» (Константинополь), що замінило цілу Європу на два величезні воєнні табори; упаде в кінці і остання твердиня європейської політичної і суспільної реакції... Скоро російська суспільність займеться улаженєм своїх внутрішніх відносин, скоро справи внутрішнього житя, не дозволять їй займатися пустими мріями про панованє над цілим Орієнтом, з тою хвилею зійде і «східне питанє» з дневного порядку, — Європа буде могла тоді розброїти ся і занятися своїми висшими справами, своїм історичним завданєм — розвязкою боротьби пролетаріату з буржуазією...

Але з тою хвилею стратить і Австрія останню рацію свого існованя. Скоро Босфор перестанє бути одною з перших точок політичних прямовань Росії, а Австрія перестанє через те грати самотню ролю, яка зістала ся ще їй в загальноєвропейській політиці, ролю бар'єри проти Росії в єї поході на Константинополь, з тою хвилею Європа стратить всякий інтерес підтримувати довше ту драгину латанину з тільки ріжних і притім ворожих собі народностей. Європа буде могла тоді занятися своїм історичним завданєм — розвязкою боротьби пролетаріату з буржуазією, а рішенє всяких спірних справ між балканськими народностями і австрійськими зіставить уже самим спорючим сторонам. І тоді будуть уже могли всі ті народности самі, без чужого втручваня, установити свої національно-державні границі, самі рішати в своїх внутрішніх справах, відповідно до їх власних інтересів.

Виборене конституції в Росії примусить знова російську суспільність занятися своїми внутрішніми справами, занедбаними таким спрашливим способом теперішнім абсолютизмом і то занедбаним власне через сей абсолютизм. — А між справами, які тоді появлять ся на дневнім порядку, прийде також і правно-державне питанє українське, питанє висунене на дневний порядок силою фактів, не так формально-національної натури, як приміром почуте національної самостійности і відрубности мови, так слабо ще розвинені між українською суспільністю в Росії, а радше силою фактів натури економічної і адміністраційної. Адміністраційні вимоги російської держави і економічні інтереси російської України самі вже висунуть на дневний порядок національне і державне українське питанє, будуть навіть у нїм рішачим чинником, — національне почуте радше їх впливом — силою додатковою.

Вже з вимог чисто адміністраційних буде мусіла бути поділеною така величезна територія, яку займає тепер Росія (європейська), що найменше на три часті, відповідно до трьох найбільших замешкалик на ній народностей і єї трьох відрубних

економічних територій: східної – «великоруської», південно-західної – української і північно-західної – польської. Той адміністративний поділ на ті три національно-економічні території буде також і тою основою, на котрій опреться з конченістю, в конституційній Росії, і вся внутрішня політика Росії.

Економічна відрубність тих трьох головних територій опирається з одної сторони на неоднаковим, нерівним ступеню економічного розвитку поодиноких територій, а з другої сторони на рівності і тожсамості їх що до плекання поодиноких галузей продукції; ті самі галузі продукції плекають ся так в одній, як в другій і третій території, але розвиток, продуктивна сила тих трьох територій ціком ріжні – не рівні, Найсильніше економічно розвинена – польська (варшавсько-лодзьська) територія, слабше від неї – великоруська (московсько-ярославська), найслабше – українська (харківська). Отже ся економічна нерівність тих трьох територій викличе з сторони слабших оборонну боротьбу проти сильніших, а то боротьбу «Великоруси» проти найсильніше розвиненої економічно Польщі, і боротьбу України проти сильніше розвинених від неї економічно «Великоруси» і Польщі. Та економічна боротьба, виявить ся в жаданю поділу Росії на відрубні політичні організми.

Судячи з теперішнього стану річій, беручи на увагу теперішний стан економічного розвитку поодиноких територій, приймаючи з другої сторони і те, що конституція в Росії буде ділом власних змагань, самої російської суспільности, а не ділом зовнішніх обставин, поза-російських, отже не прим. наслідком можливої в найближшій часі загально-європейської війни, при котрій, на випадок погрому Росії, Росія і перед виборенем конституції роскавалкована була би самою Європою – в інтересі Європи, на кілька частий, – приймаючи отже ті дві преміси, найбільше заінтересована в тій боротьбі за політичний поділ Росії, буде територія українська – Україна. Звідси і вийде перший поклик до неї. По ній – «Великорусь», чого доказом, хоч би ті часті скарги «великоруської» буржуазії на конкуренцію сильнішого капіталу польського, з котрим так тяжко приходиться їй бороти ся і від котрого вже й тепер, при помочи прим. залізничних тарифів старається відграничити ся. За Україною і «Великорусію» підуть, коли не зараз то пізніше, і інші народности. Одна Польща виступить проти такого політично-державного поділу Росії. Лише в її одній інтересі буде лежати – задержати теперішню політичну одноцілість Росії, бо лише при ній, при теперішній політичній одноцілості Росії, можливий її дальший економічний розвиток. З поділом Росії на відрубні політичні організми втратила би Польща усі дотеперішні свої ринки, від котрих залежить цілий дальший є культурний розвиток. Продукція Польщі перевищує вже о много запотребоване її внутрішнього ринку, дальший її розвиток залежить уже від ринків заграничних – східних (азійських) і полудневих. А від них, з поділом Росії на три відрубні політичні організми, відтятою була би «Великорусію» і Україною.

Се, щойно сказане, видасть ся може дивним. Часто, а властиво все, чуємо цілком противні сему думки, особливо ту, у нас, між галицькою польською суспільністю. Майже на кождім кроці стрічаємо ся як-раз з противними окликами, бо окликами за відбудованем Польщі, то є, вилученем Польщі від «Великоруси», а навіть – а се у толерантніших Поляків – і від України. Та, се можливе лише в наслідок повно-

го нерозуміння самими Поляками їх дійсних житєвих інтересів, інтересів загальнопольських, то є, не лише виключно польських в Австрії, але і в Росії. Можливе даліше в наслідок оголомшуючих історичних традицій, підсичуваних еше боротьбою польського капіталу з капіталом австрійсько-німецьким і споминами рр. 1831, 1848 і 1863, — традицій, що не дають їм хоч трохи критично застановити ся над їх дійсними теперішніми загально-польськими інтересами, інтересами вже зовсім відмінними від інтересів давних. Можливо в кінци, в наслідок слушної ненависти до російського абсолютизму, але не слушної до «великоруської» суспільности, ненависти перелятої з російського «великоруського» абсолютизму, на — «великоруську» суспільність. А прецінь, не лиш одна польська суспільність терпить від російського абсолютизму, але і — «великоруська»... Отже, якаж рація виступати проти «великоруської» суспільности, коли ту діло з «великоруським» правительством?

Се все дуже добре бачить польська буржуазія в Росії, і вона, оцінюючи теперішні господарські відносини в Польщі, цілком інакше дивить ся на «справу польську» в Росії, — і хоч не думає залишати боротьби з «великоруським» правительством, то знова з другої сторони, і не думає вилучувати ся від Росії, а тим самим і від «великоруської» суспільности.

Російська Польща (Конгресівка) перейшла якось щасливо ту фазу економічного розвитку, котра для забезпеченя свого дальшого поступу, вимагає національно-державних рамок. Стоючи на тій фазі, вона що правда добивала ся політичної самостійности, та, як звісно, не здобула єї. Але щасливим збігом обставин дістала ся вона не під Австрію, а під Росію — державу, що з погляду економічного і культурного не могла й рівняти ся з нею. І то власне виратовало Конгресівку. Бо коли австрійська Польща, помимо того, що найшла ся незадовго в конституційній державі, а помимо того таки що-раз більше почала упадати — в наслідок висшої економічної сили німецьких територій, то російська, противно — запанувала економічно над цілою Росією. І ніякий край і нація в Росії не можуть рівняти ся з сего погляду з Польщею; що більше, немов на глум, сама «пануюча» «великоруська» нація заслонюєт ся ше перед єї перевагою, чей, стоючи за тою заслоною, скорше зможе сама розвивати ся, унеможливаючи конкуренцію Польщи на «великоруських» ринках¹³.

¹³ Навіть в літературі відбила ся та економічна а з нею і культурна висшість Польщи над «Великорусією». Помимо безнастанних переслідувань, помимо того, що саме число Поляків в порівнанню до числа «Великоросів» таке мале, а помимо того, які могуті літературські сили змогла видати з себе польська суспільність! Правда, не можна сказати, щоби Польща абсолютно перевисшала з сего погляду «Великорусь», але коли возьмемо на увагу таке мале число Поляків а таке велике «Великоросів» — ? ... Не менче ярко відбила ся в літературі економічна і культурна висшість російської Польщі і над Польщею австрійською. Шож з того, що ту Поляки живють в конституційній державі, що не тисне їх так пресова цензура? А помимо того, вони не змогли виплекати у себе хоч в половину такої літератури, як російські Поляки. Літературну поживу беруть вони все таки з Конгресівки. А чому? — Бо дістали ся не так як Конгресівчани до держави, що з економічного і культурного погляду стояла низше від них, а противно, о много висше. Через те і зруйновано їх, — зруйновано і економічно і культурно... Галичина не спромогла ся навіть хочби на кілька мужів з світовою славою. Славу польського народу розносять по світі все таки Конгресівчани, — звідти

Польська буржуазія в Росії добре се розуміє, і вона, розважуючи теперішні господарські відносини в Конгресівці (а вона є властиво репрезентанткою польської буржуазії взагалі, і її інтереси суть міродайними в оцінюваню можливих політичних змагань загалу Поляків, так тепер як і в недалекій будучности!), — і вона не думає вилучувати ся від Росії. Одного їй не достає: забезпечена горожанських прав, прав формально-національних (в публичнім житю, в школі, уряді і т. д.) і права участи в рішаню в справах краєвих як і в справах загально-державних, одним словом конституції. Тому — за конституцію, а не за політичну відрубність іде там боротьба, боротьба найзавзятійша в цілій Росії, що й не диво, сеж бо найкультурнійший край і нація в Росії, — брак тих прав, брак конституції і даєть ся тому там найсильнійше відчувати.

То само, а навіть в еше більшій мірі, відносить ся і до думок про відбудоване етнографічної Польщі. Польща історична (значить, лише без «Великоруси»), се ше можна би скорше припустити. Можливо, що «великоруський» промисл, завдяки протекційній політиці російського правительства, будь-що-будь більше заінтересованого в «великоруськім» промислі, зможе в недалекім часі дорівняти польському промислови, а тоді зможе вже навіть сам стати досить небезпечним конкурентом і для него. Можливо отже, що тоді польська буржуазія остаточно понехала би «Великорусь»¹⁴. Вправді стратила би тоді одну з важних доріг на далекі східні ринки, та все таки, зістав би ся їй еше ринок український і друга важна дорога — до Чорного моря. Та з відбудованем етнографічної Польщі відпав би, і той єї найблизший і найважнійший ринок український, відпало би і Чорне море... Стоючи на становщи буржуа-Поляка, Польща етнографічна — се державний абсурд.

Але ту-то власне біда: інтереси буржуа-Українця, якраз противні і то діаметрально, інтересам буржуа-Поляка. Україна з Польщею — то смерть України! Вже нині, через польські, як також і «великоруські» капітали, економічний і культурний розвиток України спараліжований. «Великоруський» промисл відграничений бодай від польського залізничними тарифами, — український ні... Тепер, Україна мовчить: єї сковано, звязано...найменчі ознаки протесту, найменчі прояви сепаратизму, нищить ся беззглядно вже в самім зародку—і виставлена на жир обом сусіднім націям, здавлена, поки-що мовчить. Але з виборенем конституції в Росії, річи будуть уже цілком інакше стояти. Тоді рушить ся і вона, — розкута, проголосить і вона своє слово і вона опімнеть ся тоді різко о своє право до житя... І настане тоді страшний час... Мов грім залунає над Україною проймаючий оклик пімсти і страшної відплати... Тоді і кинеть ся вона на своїх «братів» — сусідів... тоді і виложить вона на стіл і своє право до житя: право на політичну самостійність, право бути своїм паном в своїй власній хаті! — Тоді Польща хоч як, а буде мусіла обмежити ся до самої лише своєї території. Буде се тяжкий для неї час. Та, чи може вбійчий? — Се дуже зглядна

вийшли найбільші польські мужі. А Галичина, помимо конституції, зістала ся все ще Halbasien... Чи про Конгресівку важить ся хто таке сказати?...

¹⁴ Та се ще дуже велике питане! Не так скоро злякаєть ся вона «великоруської» конкуренції. Помимо того все таки буде старати ся дальше посилати на східні, азійські ринки свої товари, рівночасно з «великоруськими», — не так скоро зважить ся капітулювати в боротьбі!

річ. Тяжка економічна криза, в яку вона тоді попаде, кине її як-раз між перші ряди тих передових культурних націй, що стоячи на склоні нинішньої капіталістичної господарки, займуться введенням нових політично-правних уладжень, уладжень, які їм диктує — нинішня боротьба пролетаріату з буржуазією.

Політична самостійність України, т. є політична відрубність України не лише від Польщі, але і від «Великоруси», узаданена тим, що не лише одній Польщі, але і «Великоруси» виставлена вона на жир, обі вони тягнуть з неї поживні для себе соки... Отже таке становище, яке займе Україна супроти Польщі, таке саме становище буде вона мусіла зайняти і супроти «Великоруси». Як проти Польщі, так і проти «Великоруси» буде мусіла виступити до бою; від обох тих націй буде мусіла добивати ся політичної відрубності, політичної самостійності. Політична самостійність України, то *condito sine qua non* її економічного і культурного розвитку, умова взагалі — можливості її існування...¹⁵

Еще, колиби-то Україна творила разом з Польщею і з «Великорусією» одну економічну територію, колиби галузі її продукції доповнювали ся галузями продукції польської і «великоруської», значить — колиби то, чого не може продукувати Україна, продукувала Польща або «Великорусь», і на відворот, отже, колиби поодинокі галузі української продукції не були наражені на сталу і переважаючу конкуренцію тих самих галузей продукції Польщі і «Великоруси», то тоді — ціла Росія, представляючи собою одну економічну територію, довго могла би зіставати ся при своїх теперішніх політичних границях і творити одну органічну політичну цілість. Отже і ні одна з тих трьох головних, замешкуючих її народностей (значить — і українська), не мали би інтересу відділяти ся одна від другої. Але так не є. Ті три економічні території (а заразом і національні) плачуть як-раз одні і ті самі галузі продукції, а до того їх продукція не стоїть на однаковій ступені розвитку. Найсильніше розвинений промисл польський, підтинає слабше розвинені — «великоруський» і український, а сильніше розвинені польський і «великоруський» — найслабше розвинений промисл український. Отже і через те власне при браку згідності інтересів поодиноких економічних територій Росії при браку економічної одноцілості Росії годі думати щоби змогла удержати ся і єї політична одноцілість... А вже годі думати щоби найслабше розвинена економічно Україна могла зіставати ся при Польщі і «Великоруси» могла творити з ними дальше оден політичний організм і терпеливо дождити своєї остаточної руйни. Україна мусить від них відорвати ся!

Та чи так легко пристане на се Польща? Чи так легко пристане на се «Великорусь?» — Що до Польщі то про те вже сказано. А що до «Великоруси» — то з вилученням України стратила би «великоруська» буржуазія не то оден найблизший великий

¹⁵ Терміну «Україна» уживаю ту не так в значіно національним, як радше на означене південно-західної російської території, в котрій склад входять: Волинь, Поділе, т. зв. «Малоросія» (губ. київська, чернігівська, полтавська і харківська) і т. зв. «Новоросія» (шмат землі по Чорне море). Боротьба за політичну самостійність України не відносить ся також виключно лише до Українців-народу, а взагалі, до всіх, що замешкують Україну, без огляду на те, чи се автохтон-Українець, чи колоніст: Великорос, Поляк, Жид чи Німець. Спільний інтерес з'українщити їх, змусить їх усіх стати українськими «патріотами».

ринок – український але ще і одну з найважливіших торговельних доріг (Одеса) що лучить її з цілим культурним світом – Заходом...

І тепер можна собі уявити яка тяжка відчайна боротьба жде Україну; кілька посвячених кілька енергії фізичної і духової прийдеться їй видобути з себе кілька матеріяльних жертв і крові зложити на жертвеннику вітчизни! Буде се страшний час – час страшної муки і терпіння, але і яайкрасший час життя української буржуазії. Україна – для себе! – От і єї клич. Вільна, велика, незалежна, політично самостійна Україна – одна, нероздільна від Сяну по Кавказ! –от єї стяг! Та, скоро дібеться політичної самостійности – спіддільть ся вона, як взагалі кожда буржуазія, коли діпне своєї ціли. Але тоді і візьметься вже за своє діло – українська соціяльна демократія.

Х

Історія всіх дотеперішних суспільностей є історією – клясових борб. Вільний і невільник, патриції і плебей, пан і підданий, усі ті кляси стояли раз-в-раз у взаїмнім антагонізмі, вели безнастанно між собою війну, скрито чи явно, поти – поки вона остаточно не скінчила ся чи-то революційним перестроєм усеї суспільности, чи її спільною загладою обох воюючих сторін.

Сучасна суспільність – буржуазийна, що виросла на руїнах феодального (середновічного) ладу, не знесла того антагонізму – помимо шумних окликів: вільність, рівність і братерство! – вона висунула лише нові способи гноблення, нові форми суспільної боротьби. Як ріжнить її що від попередних суспільностей, то одно –шо сильно упростила сей антагонізм. Коли в попередних суспільностях, поділених на ріжні стани, подибуємо цілу драбину ріжних суспільних становищ, як прим. в стариннім Римі: патриціїв, рицарів (equites), плебеїв, невільників, – в середовічних часах: феодальних панів, васалів, цехових майстрів, челяників, підданих, – то в нинішню: часах ціла суспільність ломить ся що-раз острійше на два великі і ворожі між собою табори, на дві великі, безпосередно виступаючі проти себе до боротьби, кляси: буржуазію і пролетаріят. І боротьба між буржуазією і пролетаріятотом се характеристична риса новочасної буржуазийної історії, історії доби пановання капіталізму¹⁶.

Щоби зрозуміти як-слід істоту нинішнього робітничого руху, його характер, не менче і його історично-культурне значіне, треба конечно розсліджувати його на тлі нинішньої господарки – капіталістичної, і рівночасно з нею. Цілий робітничий рух є як найтісніше звязаний з нею, він бо є як-раз продуктом капіталістичної продукції, в ній бере свій початок, в ній набирає що-раз більші сили – в ній бо і знаходить він своє умотивоване і своє оправдане. Науковий соціалізм, сей теоретичний вислів робітничого руху, є тому також пере довсім критичною аналізою новочасної господарки капіталістичної. Його всі заключения, се лише желізна консеквенція нині існуючих відносин. Пізнане тих відносин і тих чинних, наперед посуваючих факторів, що знаходять ся в лоні нинішних відносин, відкрите розвоевого економічного закону новочасної суспільности, се і суть наукового соціалізму. –Завданем

¹⁶ К. Маркс – Ф. Енгельс: Комуністичний Маніфест.

соціальної демократії – надати цілому робітничому рухови одноцільний напрям, котрий відповідав би тому розвоєвому економічному законуви.

Історичною ролею капіталізму, і, значить, його представника буржуазії, було сконцентрувати і розширити давні, середновічні, роздроблені, розкинені по усім-усюдам, примітивні продукційні знарядя в великих фабричних варстатах і перетворити їх в ті могутчі підйоми новочасної продукції, на котрій змогла оперти ся і розвинути ся до таких величезних розмірів новочасна культура. Ся концентрація, як звісно, повела за собою основну зміну в укладі давних суспільних відносин. Привела до упадку дрібний промисл – ремесло, дрібне рільництво; і дрібну торговлю, а з тим і ту цілу клясу, що опирала дотепер на них свою екзистенцію, і всю ту верхню будову суспільних і політичних відносин, що опирала ся на тій старій організації продукції, – розбила цілу давну, середновічну суспільність.

Вивласненним представникам давного середновічного способу продукції – майстрам, протиставлено тепер особливий механізм, котрого органами як-раз ті давні їх продукційні знарядя – машину. І цілий систем середновічної продукції змінив ся: на місци давного дрібного варстату патріархального майстра станула фабрика промислового капіталісти, на місци-ж самого майстра – тисячі робітників, заняті в фабриці, але вже і опановані машиною, об-служуючі машину. І та машина, той деструктивний елемент старої, ремісничої господарки, стає організатором господарки нової – капіталістичної.

Характеристичною прикметою капіталістичної господарки є те, що в міру того, як вона розвиваєте ся, в міру того попадає вона безустанно в що-раз-то більшу суперечність – сама з собою. Є се наслідком суперечности, яка заходить між стоваришеною, суспільною формою продукції а індивідуалістичним, капіталістичним присвоюванем продукту.

При давнім, середновічним, ремісницьким способі продукції, не приходило на дневний порядок питане, кому належить ся продукт праці. Поодинокий продуцент продуковав сам, власними знарядями, і продукт його праці зіставав ся його власністю. Навіть там, де уживано праці чужої, як прим.челядників, то така праця була більше працею помічною, і челядник працював не так для зарібку, як радше в цілях науки, щоб опісля самому закласти варстат. Отже, се була праця помічна, переходова, а самі цехові постанови старали ся вже про те, щоби, нинішний робітник-челядник став завтра робітником-майстром. Але з концентрацією продукційних знарядів в фабричних варстатах, колишні індивідуальні продукційні знарядя, уживані одним індивідумом, переминюють ся в суспільне продукційне знаряде, уживане не одним а многими індивідуами спільно. Продукція з ряду первісно одиничних, індивідуальних актів, переминюєте ся в цілий ряд актів суспільних, і товар, давнійше витвір праці одного, стає тепер витвором праці спільної, многих нараз. Коли тримати ся засади, що продукт є власністю тих, котрих працею зістав витворений, повинен би належати тепер спільно до всіх продуцентів. Але так не є. Давних робітників відірвано від їх про дукційних знарядів, і їх маси скуплено коло чужого уже їм знарядя, а право власности на продукті вже суспільним оперто не, як до-тепер, на власній праці, а на власности на знарядях продукції. Продукт, не є вже власніс-

тю тих, котрих спільною працею зістав витворений, котрі дійсно вправляють в рух продукційне знарядє і зживають при них свою робочу силу, а тих, що суть лише власителями продукційного знарядя – капіталістів. Помимо того, що те продукційне знарядє приняло вже цілком відмінний характер, як давнійше, помимо того форма присвоювана остала давною, такою, яка відповідала давším формам продукції. Продукційні знарядя і самі продукти de facto вже суспільні, уважають ся де jure все ше, як би були знарядєм і витвором праці одиниці.

В тій-то суперечности між фактичним а правним станом річий лежить істотна причина суперечности, а за тим і колізії, в яку попадає раз-в-раз капіталістична господарка, – колізії, що чим дальше, виступає що-раз острійше, аж в кінци, стає вже просто невиносимою. – Та суперечність між суспільною, стоваришеною формою продукції а індивідуалістичним, капіталістичним присвоюванем суспільних уже й de facto продуктів, виступає на світ, в конкретнім вигляді, як суперечність – між пролетаріатом а буржуазією.

Дрібна господарка, з розвитком нинішньої господарки великої, капіталістичної, з розвитком великого промислу, при загально пануючій нині вільній конкуренції – сеї першої вимоги для розвитку капіталізму – упадає, а дрібний продуцент, побитий в конкуренційній боротьбі з великою продукцією, переходить в ряди непосідаючої кляси – пролетарів. Ті-ж, не маючи нічого більше, як лише робочу силу, «вільні руки», віддають ся знова, щоби могли жити, у найми капіталістови. Але ту, їхня робоча сила стоїть уже в цілком іншій відношеню до продукційного знарядя, як давнійше, коли ще робітник був заразом і власителем продукційного знарядя. Давний робітник-ремісник панував над своїм знарядєм, сам ним орудував і пристосовував його до своїх органів, – нині, як робітник-пролетар, став уже їх слугою: мусить порушити ся в перед, на зад, схилати ся, підносити ноги і руки, так, як се наказує йому – машина. Пролетар став простим кільцем в машині, автоматом, живим додатком, невільником машини. Рівночасно – і давна технічна зручність, котрою так відзначали ся колись ремісники, переходить в спадщині на машину. А з тим і вся праця, при невпиннім розвитку і викінчуваню машинового механізму, сходить остаточно до простих і легко даючих ся вивчити рухів.

Що з сего виходить? – На ринок виступає жінка. Праця мушини, зведена до самих простих рухів при машині, може бути легко заступлена слабшою працею – жінки, що більше! праця жінки – працею дитини. Вартість робочої сили мушини, що означувала ся до тепер робочим часом, потрібним на прожиток не лише йому самому, але й його родині, розкладаєть ся тепер на цілу родину. Отже, щоби удержати ся тій при житю, не вистарчає вже праці одного єї члена – мушини, а потреба вже праці цілої родини – усіх членів єї. Шож з сего виходить? – Припустім, що родина складаєть ся з 4 членів. Розложім то на дні. Отже, удержане родини, що вимагало до-тепер праці одного дня (робітника), від тепер, із втягненем до фабрики жінки і дітий, вимагає уже чотирох днів. Які наслідки з сего для капіталісти? – Замість одного робочого дня, має він тепер чотири дні, і замість «надвартости» (неоплаченої частини праці робітника, тої надпраці, котру робітник виконує вже не для себе, на своїй прожиток, котрої витвір в формі еквівалента-гроша, припадає вже не йому а капіталісті), – замість отже

надвартости одного дня — надвартість ч отирых днів! Якіж наслідки з сего для робітників? — Видосконалене машини, перенесене тяжкої праці чоловіка на величезні парові мотори, той могутний засіб зменшення людського труду, перемінило ся в засіб до побільшення числа робітників і до наложеня ярма капіталу на всіх членів родини, без ріжніці віку і пола. Примусова праця на капіталістів цілої робітничої родини вирвала дитину з круга єї дитячих забав, жінку з круга єї домових занять — розірвала усі нитки родинного житя, розбила цілу родину! Що більше: втягнене нараз такої маси нових робітників викликало остаточно надмір робочих рук — цілу масу незанятих робітників, що ждуть надармо праці, ту «резервову армію», що з кожним днем росте, збільшувану з одной сторони безперестанними удосконаленими машин, що переймають що-раз більше на себе працю робочих рук, з другой сторони — дальшими, свіжими жертвами капіталізму з кляс середних.

Той надмір робочих сил викликує тепер тяжку боротьбу за хліб між клясою робітників. Оден наперед другого висуває свій товар — робочу руку, щоби захопити що небудь і чим небудь напхати свій жолудок. Але се знова дає можливість капіталістам еше більше визискувати силу рук, звести єї ціну до крайної можливости, понисше єї вартости... Безпосередний наслідок сего: павперизм найширших мас народу — при рівночасно величезних доходах його малої частини... при визиску праці беззахистних жінок і дітей — брак роботи для здібних до праці мушин... при незвичайнім зрості матеріяльних дібр і блискучих здобутках цивілізації — соціальний стан робітників зведений по низше ровени людської екзистенції...

Але конкуренційна боротьба не обмежує ся на самій лише клясі робітників; така сама боротьба, яка відбуваєть ся між робітниками, така сама боротьба відбуваєть ся і між клясою капіталістів. Є се желізний закон капіталістичного способу продукції, що кождий капіталіст-фабрикант змушений під загрозою смерти продукувати що-раз-то дешевше, то є — витворювати при ужитю тої самої, а навіть і меншої скількості праці, що-раз більше товарів. Се значить: змушений застосовувати у себе що-раз-то нові технічні удосконалення, щоби дешевістю продукції товарів, а через те і дешевістю самих товарів, змогти виперти з ринку такий самий товар свого конкурента.

Однак таке безнастанне удосконалюване техніки, приводить до банкруцтва цілий ряд слабших капіталістів. Є се наслідком того, що кожде технічне удосконалене, уможливаючи дешевшу продукцію товарів, обезвартнює товари, витворені давними продукційними засобами. Ціна товарів, витворених дешевне, спадає понизше коштів продукції товарів, витворених дорожше — при помочи давних засобів продукції. І слабші капітали, що не в силі завести і у себе такі самі технічні уліпшення, а остають при давних засобах продукції, починають упадати, банкрутовати. І лишають ся капітали більші, сильніші. Та ту знова та сама історія: знова слабші упадають, а лишають ся сильніші. — До веденя продукції потреба тепер величезних капіталів, капіталів, яких звичайно тяжко найти в одних руках. І повстає нова форма підприємств: поодинокі капітали починають лучити ся в одні тіла — повстають т.зв. акційні, спілкові підприємства. Ся нова, спілкова форма, чим дальше, стає конечною, сталою формою капіталістичного підприємства.

Як бачимо, то конкуренційна боротьба, попихаючи капіталізм до що-раз нових технічних улiпшень, нищить капітали слабші, хоч з другого боку, викликає що-раз більшу концентрацію капіталів. Що виходить з сего? Ся незвичайна велич капіталу, веде за собою — незвичайний розвиток продукції, а се — і ту власне лежить «камiнь преткновенiя» цілої капіталістичної господарки — надмір продукції, надмір товарів. Та шалена, горячкова продукція приголомшує капіталісту, продукція висуває ся йому з під рук, він тратить над нею перегляд, контролю... Є то повна анархія продукції. Кождий продукує на сліпо, — не знає як високо дійшов попит ринку і до якої висоти дійшла продукція його конкурента, непевний чи звернуть ся йому хоч самі кошта продукції, а в кінці чи й зможе що продати. Наступає криза. І ціле господарське жите суспільности встрясаєть ся в своїх основах... Ринки переповнені, товари лежать цілими масами неужиті — бо брак купців; фабрики замкнені, гріш зникає, кредит спинаєть ся, стає комунікація, а працюючі маси стоять голодні, бо — за багато витворили всего!, банкруцтво йде за банкруцтвом, ліцитація за ліцитацією... Цілий механізм капіталістичного' способу продукції розбиваєть ся під напором... витворених ним самим продуктивних сил. Цілі маси продукційних засобів лежать неужиті і стають просто неможливими вже до дальшого перетвору їх в капітали. Знарядя продукції, засоби до житя, маси робітників, всі елементи продукції і загального багатства, переходять в надмір. Їх просто «за багато» ... Суспільність попадає немов у стан варварства: промисл, торговля завмирає... Що се значить? — «Суспільність буржуазийна за багато має засобів до житя, за надто розвинений промисл і торговлю — за много цивілізації. Продуктивні сили, якими володіє буржуазія, не надають ся вже до єї (буржуазийних) форм посідання, противно, ті сили суть вже надто для них великі; ті форми стають вже запорою в їх розвитку. Удасть ся їм перемогти їх, то приводять цілу буржуазийну суспільність у розстрій, і існоване буржуазийної власности стає загрожене. Буржуазийні відносини суть уже надто тісні, щоби могли помістити в собі витворені ними багатства»¹⁷. Суперечність між суспільною формою продукції а індивідуалістичним, капіталістичним присвоюванем продукту, виступає ту в цілій повноті, Є то протест вирослих до велетенської висоти продуктивних сил проти їх капіталістичних властивостей, проти капіталістичної форми веденя ними і невизнання їх фактичного характеру, як суспільних продуктивних сил.

Щоби усунути конкуренцію і урегульовати продукцію, зливають ся цілі галузи продукції в одно підприємство, в картелі, трости (trust), синдикати і т. п. Та що ту бачимо? — Індивідуальність капіталісти вже ту никне: на; його місце виступає ширше тіло з характером вже суспільним, окреме незалежне вже від поодинокого капіталісти — директоріум. — Що більше: на певнім степені розвитку продуктивні сили доходяють до таких кольосальних розмірів і вимагають такої маси капіталів, щоби могли бути ужиті, що і ті нові форми веденя ними, не в силі вже їм відповісти... І на їх місце виступає тепер офіційльний репрезентант буржуазийної суспільности — держава.

Що се все значить? Се значить, що продуктивні сили дійшли вже до таких розмірів, що при них цілий систем капіталістичної продукції стає просто нездiбним

¹⁷ К. Маркс — Ф. Енгельс: Комуністичний Маніфест.

уже до дальшого веденя ними. Під їх безнастанним напором, в цілі признаня їм їх суспільної природи, буржуазийна суспільність остаточно змушена що-раз більше і більше — оскільки се взагалі можливе при капіталістичних відносинах — обходити ся з ними як в суспільними силами продуктивними. Однак ті новочасні форми веденя продукції, не усувають з продуктивних сил тої капіталістичної ціхи. Навіть і держава, коли переймає під свою управу що-раз більше їх число, не зносить єї. Противно, вона, як спеціальна організація буржуазийної суспільности, держава капіталістів, призначена до вдержуваня зовнішних вимог капіталістичної форми продукції, переймаючи що-раз більше під свою управу продуктивні сили, стає сама немов ідеальним, всеобіймаючим капіталістом і розвиває ще більше капіталістичні відносини. Визискуваною клясою суть ту вже — самі горожани, — робітники; остаять, як і давніше — наймитами, пролетарями. — Отже, удержавлюване продуктивних сил не є розвязкою тої колізії і конфлікту, в які попадає раз-в-раз капіталістична господарка. Держава, коли переймає під свою управу продуктивні сили, не зносить ще тої капіталістичної ціхи з продуктивних сил, не зносить взагалі і капіталістичних відносин. Вона радше доводить їх до кульмінаційної точки. Але ту власне, на тій кульмінаційній точці — наступає зворот. — В удержавленю продуктивних сил лежить доперва можливість розвязки сего конфлікту, засіб до його розвязки.

Розвязка сего конфлікту можлива лише в той спосіб, що суспільність остаточно признаєть продуктивним силам їх суспільний характер і погодить форму присвоюваня з формою самої продукції, то значить, перейме просто на себе, під свій заряд усі продуктивні сили — усупільнить їх. На якійже дорозі можливо се? Та і де та сила, що мала би се перевести? — На те вказує вже сама капіталістична продукція. Коли вона, з одного боку, напиреає з що-раз більшою силою до переходу все більшого та більшого числа продуктивних сил під заряд держави, то тим і вказує вона дорогу, на якій можливо доконати той переворот, — а коли з другого боку, зпихає безпереривно що-раз більші маси суспільности в ряди непосідаючої кляси пролетарів, то тим і творить ту силу, що під загрозою смерти мусить доконати той переворот. Зорганізований в політичну партію, соціально-демократичну, свідомий сеї культурно-історичної конечности — пролетаріят, переймає в свої руки державну власть і переносить усі продукційні засоби на власність держави.

Є то річ конечна і цілком слушна. Історична роля буржуазії вже скінчена. Те, що до неї належало, те вже зробила — сконцентрувала і удосконала засоби продукції. Правда, се було жерелом тяжких терпінь для працюючої кляси, але з другого боку, було се також, і жерелом незвичайного поступу людськості — взагалі. Історія людського поступу, впрочім, не є жадною ідилею. Буржуазія і властива їй господарка, т. зв. капіталістична, помимо тих тяжких терпінь, які завдала працюючим клясам, займає все таки дуже визначне місце в історії людської культури. Та те все лише до певного часу. На певнім степені розвитку продуктивних сил існуване буржуазії і існуване капіталістичної господарки спинає вже, є дристо шкідливим для дальшого розвитку продуктивних сил і дальшого розвитку культури. Отже, і через те-то вони мусять бути знесені, чи радше — вони самі зносять ся, вони самі, в міру, як розвивають ся, заперечують себе. Продукція вириваєть ся з рамок власности чисто

індивідуальної, переходить від самотнього до-недавня підприємця в руки спілки акціонерів, чи в кінці держави, де власність індивідуальна вже цілком не існує. І буржуазія тратить ґрунт, на котрім можливою була єї екзистенція. Впрочім, буржуазія тратить уже і всю свою яку небудь суспільну вартість. Вже в крізах яроко виявляєть ся єї нездібність управляти дальше продуктивними силами; при підприємствах акційних, картелях, синдикатах, інституціях з характером вже суспільним, а дальше, при перенесеню продукційних засобів на власність держави, показуєть ся навіть і єї злишність. Такий продукующий акційний організм усуваєть ся вже цілком з під впливу особистих здібностей властителя-акціонера, розвиваєть ся, підпадає змінам незалежно від акціонерів, котрі навіть не знають своєї власности. Давні суспільні функції буржуазії залагоджують ся вже ріжного рода платними урядниками, а ціла діяльність капіталісти зводить ся до простого відтинання купонів і гри на біржі, де ріжні капіталісти лише видирають собі взаємно капітали.

Вкінці існуване буржуазії є вже навіть шкідливим для цілости суспільної продукції. Через свою безнастанну погоню за зисками доводить буржуазія раз-у-раз цілу суспільну господарку до нещасних забурень, кріз, себе саму до банкруцтва, а працюючу клясу до остаточної нужди... І лише усупільнене продукційних засобів зможе усунути ті всі суперечности, в які попадає буржуазійна суспільність, — се одинока а впрочім і конечна дорога, на котрій можливе взагалі — визволене всеї суспільности з безнастанної непевности і забурень, на які вона наражена при нинішній капіталістичній господарці, одинока можлива дорога до визволення спеціально працюючої кляси від безнастанної, хронічної нужди...

Усупільнене продукційних засобів є в кінці і одинокою можливою дорогою, на котрій і самі могутчі продукційні засоби і продукти, що звертають ся тепер проти продуцентів, зможуть — опановані суспільністю, віддані під єї контролю і єї свідоме і обдумане ведене — перемінити ся з чинника руйнуючого, в найсильніший чинник розвитку самої продукції. «Суспільні продуктивні сили ділають цілком так, як сили природи: сліпо, насильно, руйнуючо, але — лише поти, поки їх не пізнаємо і не пічнемо з ними числити ся. Скоро їх пізнаємо, їх рух, напрям, діланє, то тоді залежить уже від нас самих піддавати їх все більше і більше під нашу волю і осягати за їх допомогою наші цілі. Так само маєть ся річ і з нинішними велетенськими продуктивними силами. Як довго вперго не хочемо пізнати їх природи і їх характеру — а такому пізнаню опирають ся капіталістичний спосіб продукції і його оборонці — так довго ті сили ділають без нас і дроти нас, так довго опановують вони нами. Але скоро раз їх зрозуміємо, їх природу, то тоді можна вже перемінити їх, в руках з'асоціяційованих продуцентів, з демонічних володарів в покірних слуг. Заходить ту та сама ріжниця, яку бачимо між руйнуючою силою електрики в часі блискавичної бурі а електрикою, скованою в телеграфах і в електричних лямпах; ріжниця, яка заходять між пожежою а корисною працею огня в руках чоловіка. Отже, з хвилею, як суспільність пічне обходити ся з продуктивними силами відповідно до їх, пізнаної вже раз природи, з тою хвилею, місце суспільної анархії в продукції, займе суспільне регульоване продукції, після наперед уложеного пляну — відповідно до потреб так загалу, як і кожної одиниці. А з тим — упаде і капіталістична форма присвоюва-

ня при котрій продукт опановує насамперед продуцента а опісля присвоювача, а на єї місце виступить форма присвоювання продуктів, основана вже на самій природі новочас-них продукційних засобів: з одного боку суспільне присвоєне, як засіб до удержання і розвитку продукції, з другого боку — індивідуальне присвоєне, як засіб до життя і уживання»¹⁸.

Той переворот економічних відносин, а з тим і суспільних — переміна відносин капіталістичних на соціалістичні, можливим є однак — помімо того, що при нинішній капіталістичній господарці терпить не лише одна кляса робітників, а і другі кляси, ціла суспільність — можливим є однак лише, як діло пролетаріату, свідомого сеї історичної і культурної кінечности і зорганізованого в тій цілі в політичну партію — соціально-демократичну. Бо всі інші кляси, помімо сусперечности їх інтересів, стоять все таки на ґрунті теперішньої приватної, індивідуальної власности на засобах продукції, а через те і удержане тих основ нинішньої суспільности уважають все таки за свою спільну ціль. Противнож, приватна власність на засобах продукції є жерелом визиску працюючої, непосідаючої кляси — пролетарів. Тому, поки не усунеть ся єї, поти і не зможе пролетаріат увільнити ся від визиску.

Так отже, коли з одного боку, брак приватної власности на засобах продукції усуває з перед пролетаріату ту перепону, яка стоїть перед клясою посідаючою — свідомо ділати в напрямі нинішньої еволюції (хоч, як ми бачили, і буржуазія сама, несвідомо, опираючи ся навіть тому, ділає в тім напрямі), то з другого боку — визиск пролетаріату буржуазією завдяки приватній власности на засобах продукції, змушує його ділати в тім напрямі, в напрямі сеї еволюції, зміряти до знесеня приватної власности на засобах продукції і ставити за спільну ціль усему пролетаріатови — перемену капіталістичної господарки на суспільну, соціалістичну, то значить: на місци анархії в продукції, з єї кризами, банкруцтвами і нуждою що-раз більших суспільних мас, на місце товарової продукції, продукції для ринку — завести продукцію для загалу, урегульовану відповідно до потреб загалу як і кожної одиниці і під контролею загалу. Се-то й те культурно-історичне завдане пролетаріату. Завданем соціальної демократії — освідомити пролетаріат про те його історично-культурне завдане і зорганізувати його до одноцільної боротьби в тім напрямі.

А коли так, то чей не дивним видасть ся тепер, яким то чином зміг сей ще так недавно, початий робітничий соціально-демократичний рух, помімо таких невідрадних обставин, серед яких доводить ся жити пролетареві розвинути ся до таких величезних розмірів, і до такої політичної сили, яку бачимо у него нині. Цілком не диво. Адже сей рух є продуктом самої капіталістичної господарки, тісно звязаний з нею, кріпшає сам із єї розвитком, бож і в єї розвитку знаходить він і своє оправдане і свою ціль і остаточно побіду..

¹⁸ F. Engels Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft. III. Aufl. Hottingen-Zurich 1883, стор. 41. — Як бачимо, то розходить ся ту не о знесенє приватної власности взагалі, а лише приватної власности на засобах продукції, власности, котра уможливує визиск наємної праці, котра дає т. зв. «чисті доходи». Отже, не приватної власности на продуктах праці кінечних до життя одиниці, не приватної власности на засобах призначених до особистого ужитку одиниці, а лише власности, що уможливує визиск одиниці.

Впрочім, уже сам механізм праці витворює корисні умови для боротьби пролетаріату з існуючим порядком. Спільна праця і однакові умовини праці соток і тисяч робітників, скуплених в величезних зборищах продукційних знарядів, в великих фабриках і заводах, спільна недоля і болі, починають самі вже будити серед робітників, і то силою природної конечности, опір тим дегенеруючим обставинам, серед яких приходиться їм жити і працювати. Серед кляси робітників починає виробляти ся почуте солідарности і почуте клясове. І пролетаріят починає організувати ся. А те почуте солідарности, піддержуване сталим і однаковим для цілої робітничої кляси гнетом капіталізму, і ті робітничі організації, починають знова розвивати серед робітників нові соціальні інстинкти, а що більше — вдержують їх перед дальшою фізичною і моральною деградацією, стають ся цілющою водою, в котрій обновляється, відживає, регенерується фізично і інтелектуально ціла робітнича кляса... І серед робітників починає розвивати ся почуте людської гідности, почуте сили, а рівночасно підносити; ся і їх моральний рівень. Пролетаріят починає ставити що-раз більші вимоги що до себе, що до свого матеріального становища, як і свого інтелектуального розвитку — адже звисна та незвичайна, в порівнянню до кляс посідаючих, жадоба знання у робітників — пролетаріят починає бажати, що-раз більшої участі в здобутках новочасної культури... Але се робить його що-раз вражливійшим на всякі угнети і понижувания, а се знова, що-раз більше зміцняє в нім невдоволене з його теперішнього, конечного при капіталістичній господарці, стану, отже і невдоволене з цілого укладу нинішних суспільних капіталістичних відносин... І цілим серцем, цілою душею, віддається він сему новому своєму євангелію, ту черпає він нове жите, нову силу, одушевлене, веселу надію... І так із тих недавно погорджуваних, поштуванні, гноблених пролетарів, твориться нова, старшна революційна сила, перед котрою починають дрожати всі сили старі... Всякий новий гнет лише підносить завзятість робітників, замість щоб ослабляти, ще більше їх зміцнює, ще тісніше їх еднає, ще більшого огню додає їм в боротьбі...

Так отже сама та підстава, на котрій буржуазія оперла свою продукцію і при- своюване продуктів, в міру сего як розвивається великий промисл, усувається їй з під ніг. Вона витворює передовсім своїх власних грабарів. Єї упадок а триумф пролетаріату — то річи одноково конечні як і неминучі.

Зберім усе ту сказане ще раз в кількох словах. Се придається до яснійшого і загальнійшого погляду на цілий сей суспільно-економічний процес. Але даймо вже ту слово Марксови. «Приватна власність робітника на знарядях продукції є основою дрібної господарки; а знова дрібна господарка є конечною умовою для розвитку суспільної продукції і самостійної індивідуальности самого робітника. Розуміється, ту форму продукції подибуємо і серед невільництва, підданства та інших форм залежности. Однак вона розцвітає, розвиває свою цілу енергію і прибирає свою клясичну форму лише там, де робітник — є незалежним властителем засобів праці, як: рільник — управлюваної ним землі, ремісник — уживаного ним знарядя, котрим дійсно орудує по майстерськи. — Та форма продукції каже догадувати ся розкавалкованя землі та інших знарядів продукції. Через те, що унеможливує їх концентрацію, виключає тим самим кооперацію, поділ праці в сфері продукції того самого предмету, суспільне пановане чоловіка над природою, свобідний розвиток суспільних сил продукції. —

Погоджується вона лише з дуже вузьким і природним способом вирослим станом продукції і суспільності. Увічнювати її, значило би тільки, що бажати завести у всім мірноту. — Але скоро лише дійшла вона до певної ступені розвитку, то сама вже родить матеріальні умови свого власного упадку. З тою хвилиною починають ворухитися сили і пристрасти в лоні самої господарки, котрі чують ся бути нею звязані. Тому вона мусить упасти, і — упадає. Єї упадок і заміна індивідуальних і розкинутих знарядів продукції в суспільно сконцентровані, через те і переміна мізерної власности багатьох у величезні майна кількох, вивласнене широких мас народу з ґрунтів, засобів до життя і знарядів продукції, то страшне, болюче і тяжке вивласнене мас народу — се і є тим жерелом капіталу а разом і змістом першої доби його історії. Вона обіймає собою цілий ряд страшних насильств. Вивласнене безпосередних продуцентів переводить ся просто з безоглядним вандалізмом, під впливом найнужденніших, найбрудніших, найбільше низьких пристрастей, гідних просто погорди. І так приватну власність, здобуту власним напруженем, оперту, так сказати би, на зросненню поодинокого незалежного, самостійного робітника з зовнішними умовами праці, випирає приватна власність капіталістична, котра спирається вже на експлоатації чужої, хоч правно, вільної праці. — Скоро лише той переворотовий процес уже достаточо розложив, що до глибини і широти, стару суспільність, скоро і робітників перемінив в пролетарів, а їх знарядя праці — в капітал, скоро лише капіталістична форма продукції стає на власні ноги, дальше усупільнюване праці, як і дальше перемінюване землі і інших знарядів продукції в знарядя визискувані суспільно, себ-то спільно, словом, дальше вивласнюване приватних властителів прибирає нову форму. Починається вже вивласнюване не самостійно господаруючого робітника, але вивласнюване самого, експлоатууючого многих робітників — капіталісти. Відбувається се під напором законів, невідлучних від капіталістичної форми продукції — при помочи концентрації капіталів. Кождий капіталіст убиває кількох інших. Рівномірно з тою централізацією або експропріацією многих капіталістів через немногих, розвивається на що-раз більшу скалю зісупільнена форма праці, свідоме застосоване науки до техніки, плянова експлоатація землі, перемінюване знарядів праці в знаряде, яке можна уживати лише спільно, многими нараз, економічне (ощадне) уживане всіх засобів продукції, завдяки скомбінованій, суспільній, збірній праці, втягнене в сіти всесвітнього вимінного ринку всіх народностей, а через те і зріст інтернаціонального характеру, властивого капіталістичному режимови. — В міру того, як зменшується число володарів капіталу, що присвоюють собі і монополізують усі користи того переворотового процесу, росте маса нужди, утиску, упідлення, дегенерації, визиску, але разом і опір кляси робітників, котра все зростає числом а котру сам механізм капіталістичної продукції вишколює, єдне а організує. Монополь капіталу стає заперорою для систему продукції, що разом з ним і за його панованя розцвітає. Усупільнене праці і централізація засобів продукції добігають точки, при котрій стає їм уже за тісно в їх капіталістичній поволоці. Тож вона мусить бути розсаджена. Година приватної власности капіталістичної вибиває. Наступає експропріація експропріаторів.

Капіталістична форма присвоювання, що впливає з капіталістичного способу продукції, то є, капіталістична приватна власність, є першою негацією індивідуаль-

ної приватної власности, опертої на власній праці. Але капіталістична продукція витворює з конечністю процесу природи, свою власну негацію. Є то негація негації. Відтворює вона вже не власність приватну, але індивідуальну, на ґрунті здобутків капіталістичної ери: суспільної, збірної праці, спільного посідання землі і витворених працею засобів продукції.

Переміна дрібної і на власній праці опертої приватної власности на капіталістичну, вимагала, цілком природно, багато більше часу, змагань і трудів, як се буде потреба до переміни капіталістичної, фактично опертої вже на суспільнім способі продукції — в суспільну. Тоді йшло о вивласнене народної маси через кількох експропріаторів, тепер йде вже о вивласнене кількох експропріаторів через народну масу»¹⁹.

Отсе загальний образ нинішньої капіталістичної господарки і zarazом загальна характеристика нинішнього соціально-демократичного робітничого руху і його істотне історично-культурне значінє. Як бачимо, сей рух тісно звязаний з господаркою капіталістичною, в ній бере свій початок, з нею розвиваєть ся і в ній зростає в що-раз більшу силу. В єї власнім розвитку бачить він і запоруку своєї побіди. Капіталістична господарка, пре сама, в міру свого розвитку, з непереможною силою суспільність на дальший, висший шебель укладу суспільних відносин і сама рівночасно виховує ту революційну силу, що має доконати сей переворот, відповідно єї революційній тенденції — пролетаріят. Пролетаріят, свідомий сего свого історично-культурного завдання, переймає в свої руки державну власть, переносить усі засоби продукції на власність держави — усупільнює їх.

Але тоді і зносить він сам себе — як клясу, а через те і поділ суспільности на кляси, а через те знова — і саму державу як державу..

Застановім ся над тим ближше.

XI

Зорганізоване суспільности в державу, як одну політичну цілість, однак рівночасно в державу, як суспільну інституцію, протиставлену суспільности, є вищем приналежним не кождочасній степені культурного розвитку суспільности, не є сталою інституцією кождочасної суспільности, а явищем, приналежним суспільности, що стоїть уже на певній висшій фазі культурного розвитку, а до того ще явищем, що відповідає лише певним, спеціальним суспільно-економічним відносинам. Є то витвір суспільности, що розпала ся вже на кляси, і то витвір — кождочасної пануючої кляси, що представляє собою суспільність. Факт, що дана суспільність зорганізувала ся в державу, є ознакою, що в єї лоні наступив певний розділ, що дотеперішна суспільність, що представляла собою одну органічну цілість, розпала ся на кляси з суперечними економічними інтересами, і що в єї лоні настала боротьба кляс. Той поділ суспільности на кляси і антагонізм між тими клясами покликує до жита — державу.

¹⁹ К. Марх: Das Kapital. Kritik der politischen Okonomie. I Bd., Hamburg, 1867, стор. 742 – 745 (перше виданє).

При первіснім комунізмі, при економічній рівності, держава не протиставить ся суспільности, а, так сказати би, спливаєть ся з нею. Всі суспільні власти знаходять ся в руках загалу, і рівности економічній відповідає рівність політична. Доперва з упадком економічної рівности, а то, з хвилиною, коли починає витворювати ся власність приватна, упадає і рівність політична. Відносини власності починають підпадати ріжним змінам, і поволи, переломлюючи суспільність в дві протилежні класи — посідаючих і непосідаючих, працюючих і побираючих доходи, починають перемінювати і давну правну і політичну засаду — економічної і політичної рівности. Суспільні власти починають звільна виділювати ся в спеціальні інституції, відірвані від загалу, а політична власть монополізувати ся в руках класи властителів, що все разом, протиставить ся загалови в виді — держави. Піддержати ту економічно пануючу класу на раз добутім нею становищи, а класи працюючі, гноблені, вдержати в границях «порядку» і послуху супроти їх гнобителів, усанкціонувати визиск непосідаючої класи класою посідаючою — от се і завданє держави. Свій вислів находити вона в праві, усанкціонованім кожочасною пануючою державною класою.

Поділ суспільности на класи є знова конечним наслідком слабо розвинених сил продуктивних, впливом малої видатности праці. Як довго вся суспільна праця є ще так слаба, що мало-що більше видає понад конечно потрібне до екзистенції загалу, як довго знярядя продукції ще так слабо розвинені, що до екзистенції загалу потреба праці майже всего загалу, — суспільність остаточно мусить розпасти ся на класи. — Свій початок беруть вони в поділі праці, коли одна частина змушена віддавати ся безпосередно продуктивній праці, а друга звільнена від неї, займаєть ся загальними справами, що дотикають загалу, як — веденєм робіт, судівництвом, наукою і т. д. Однак з того поділу праці, зразу конечного, корисного для загалу — при слабо розвинених продукційних засобах, починають поволи витворювати ся окремі, економічно ворожі собі класи — пануюча і визискувана. Частина звільнена від тяжкої, звичайної, безпосередно - продуктивної праці, стараєть ся поволи при помочи рабунку, насильства чи підступу вдержати ся на тім вигіднім становищи, і давне ведене загальними справами, що відносили ся до загалу і для загалу, перемінити в що-раз більший визиск загалу. — Рівномірно з тим витворюєть ся держава.

Щоби з такого поділу праці могли витворити ся класи а з них держава, до того треба ще двох чинників: боротьби з природою і боротьби з сусідними племенами, і то боротьби вже осілих, рільничих племен із племенами кочовими. Боротьба з природою була головною причиною, задля котрої витворили ся класи у старинних суспільностях, осілих при великих ріках. Ті ріки були їх житедателькою, але рівночасно і грізною силою, яка кождої хвилини могла привести до повної руїни всю суспільність осілу над рікою. Тому, щоби могли користати з ріки, треба було вести боротьбу з рікою. Се вимагало далеко ідучого поділу праці — в інтересі всего загалу. З того поділу праці витворили ся помало класи, а з них — держава. До зміцнення класового поділу і державної організації причинили ся опісля напади кочових племен. Те друге було причиною поділу суспільности на класи і організованя єї в державу, особливо у суспільностях осілих, рільних — в середновічній Європі, — боротьба з природою відогравала ту вже меншу ролю.

Щоби зрозуміти як слід кожодчасні відносини суспільні, політичні, правні, устроєві відносини держави, мусимо звертати ся передовсім до відносин економічних, які відповідають займаючій нас історичній добі. «Кождчасна економічна структура суспільности є якраз тою реальною підвалиною на котрій зноситься і контролюється вся верхня будова правних і політичних установ, як не менше релігійний, філософський і всякий інший світогляд кожної історичної доби»²⁰. Економічні відносини характеризують ся знова певним способом продукції і виміною продуктів. Відповідно до того, що і в який спосіб продукується і в який спосіб вимінюють ся продукти, укладається і поділ продуктів і поділ суспільности на класи чи стани – цілий стрій суспільних відносин. Їм відповідають усе правнополітичні відносини. Але економічні відносини підлягають безустанним змінам. Отже зі зміною їх, переворотом у долі – відбувається і зміна, переворот в горі. Тут має ся річ подібно, як прим. з винайденням нових воєнних знарядів. Як винайдене пальної зброї змінило цілу організацію армії в її внутрішнім складі і в відносинах поодиноких осіб, що входили в склад сеї армії, завдяки котрим армія і представляє собою певну зорганізовану цілість, як далі з тою зміною змінили ся і відносини різних армій між собою, так само і суспільні відносини, в лоні котрих відбувається продукція, змінюють ся, переіначують ся відповідно до змін і розвитку матеріальних засобів, знарядів продукції, продуктивних сил. Зі зміною суспільних відносин змінюють ся і відносини правні, перетворюють ся і форма укладу відносин політичних – державний устрій. Отже, в економічних відносинах лежить остаточна причина всіх суспільних і політичних перемін. Отже – не в філософії а в економії даної історичної доби²¹.

²⁰ F. Engels: Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft.

²¹ Варт се собі зятати. Ідея не є першорядним чинником в суспільнім розвитку, хоч і є дуже сильним, але не є першорядним, що валить старі а укладає нові порядки в життю. Щоби ідея могла бути сплуженою, потреба передовсім, щоби в самій суспільности находили ся вже такі елементи, що змогли би дати їй відповідний зміст. Інакше не зможе вона дійти до суспільности і прийняти ся серед неї. Вона мусить висловлювати собою сформульоване певних бажань, які несвідомо або ще не ясно зарисовують ся в умах загалу. Тоді, вона зможе і дійти і прийняти ся серед загалу, або принаймій, серед якоїсь одної його частини. Але до сего треба передовсім . матеріальної основи, яка витворює певну атмосферу відповідаючих їй бажань, і ідея, висловлюючи собою ті бажання, саме завдяки сему і може трафити до переконання загалу. – Коротко – ідея є лише висловом того, що вже природним способом витворило ся серед загалу. Однак трапляється часто, що якась нова ідея дійде до суспільности, серед котрої матеріальна основа (економічні відносини), не розвинула ся ще на стільки, щоби вповні відповідала тій новій ідеї, отже, щоби і та ідея могла вповні трафити до переконання загалу. Але з другого боку, находять ся вже все таки серед тої суспільности певні елементи, котрі тій ідеї відповідають, і, завдяки сему, ідея знаходить серед суспільности якийсь відгомін. Який-же се відгомін? – Починається пристосовування ідеї до «реального» ґрунту. Робить ся се під шумним окликом «культурна самобутність» народу. Та, таке пристосовування ідеї до «реального» ґрунту, не відбувається звичайно в простій лінії, себто, не пристосовується ся єї рівномірно до розвитку матеріальних відносин – не анатемізуючи єї притім, а все держучи ся єї як провідної ідеї в діяльности. Таке пристосовування ідеї до «реального» ґрунту, доводить не-раз до того, що з

Ті правні і політичні переміни, розуміється, не відбуваються відразу, а поволи, як і продуктивні сили, що лежать в їх основі, підпадають не раптовим а повільним перемінам. Нові продуктивні сили впливають зразу лише на малий круг суспільних відносин, однак поволи, в міру як розвиваються, починають впливати на що-раз дальший і дальший круг відносин, пристосовують їх раз-в-раз до себе, аж поки і не дійдуть до тої точки, при котрій усі дотеперішні правні і політичні установи стають ся довше неможливими. Починається ся боротьба нових суспільно-економічних сил з старими, боротьба, нових порядків з старими порядками. Кляса, що репрезентує нові методи продукції і нову суспільність, виступає як речник нових потреб і в імя їх добивається ся відповідних їм правних і політичних порядків. Є то доба революційних течій і змагань. При відповіднім зрості сил нових потреб настає – соціальна революція а з нею політичний переворот²².

Рівномірно з тим переворотом в сфері матеріяльній відбуваються і перевороти в сфері духовій – боротьба нових ідей з старими, нового світогляду з старим. Все те ярко відбивається ся в науці, штуці і релігії. З'являються нові суспільні, політичні і філософічні системи. Але, все треба на те вважати, що таке переконане, що існуючі суспільні і політичні відносини суть не розумні і несправедливі, що колишнє розумне стало тепер дурним, а добре – злим, є лише доказом, що серед даних метод продукції і форм виміни зайшли такі переміни, що з ними не можуть уже погодити ся суспільні і політичні відносини, що відповідали давним економічним відносинам. Нові суспільні, політичні і філософічні системи суть лише теоретичним висловом нових фактичних відносин і нових суспільних потреб, а зглядно – потреб кляси, що виступає до боротьби і репрезентує собою нову суспільність, нову історичну добу. З хвилию, як суспільність переступила границі первісного комунізму, дальший розвиток її суспільно-політичного житя переходив три головні фази. Ті три фази характеризують ся певними властивими їм методами продукції, і всім тим трем методам продукції відповідають три головні форми політичного устрою: старинна держава, що опирала ся на невільництві, середновічна (феодальна), що опирала ся на підданстві і новожитна (буржуазійна), що опирається на наємній

колишньої, первісної ідеї виходить щось нове, щось цілком карикатурне (але, розуміється, «самобутне»!), щось, що нагадує первісну ідею, і щось, що перечить тій ідеї. Ї то мішанина різних, суперечних собі ідей, «погоджене» двох різних, суперечних станів економічних відносин – старих з новими. Ї то «культурна самобутність». І та «культурна самобутність» так нераз ошоломлює правовірних синів народу, що вони остаточно стають найбільшими ворогами тої ідеї, котра-то колись мала їм служити за провідну зізду в їх діяльності. Той «самобутний» стан ідеї триває доти, доки матеріяльні відносини не розвинуть ся на стілько, що при них ціла «самобутність» покажеть ся простою наївністю, а «самобутність культури» радше – самобутною некультурною, чи, говорячи виразнійше, доки ціла колишня «самобутність культури», не виявить ся як знак, що колишні економічні і культурні відносини не дійшли були ще до тої степені культури, котра сплodiла нову ідею, а котру-то так «самобутно» скарікатуризовано.

²² Часто протиставить ся революції – еволюції. Се не в слушно. Еволюція цілком не перечить революції і на відворот. Противно, революція доповнює лише еволюцію, се лише закінчене еволюції, остаточної її санкція – характеристична криза, що закінчує собою певну еволюційну добу.

праці. Кождочасна держава є, як уже сказано було висше, організацією кляс економічно пануючих, витвореною в цілі держаня в залежности від них кляс визискуваних, — отже і в усіх тих трьох формах державних устроїв, керма державними справами, вплив на державні справи як і користуване державними правами, було і є залежним від степені заможности одиниці, члена держави. Бачимо се в старинних державах — не виймаючи Атени і Рим — де суспільне становище і політична сила одиниці опирали ся на стані єї маєтку; те саме бачимо і в середновічній державі, де суспільне становище і політична сила опирали ся на скількості посіданя землі; те саме в кінці бачимо під видом виборчого цензусу (при відповіднім ще до того розділі виборчих округів і самій формі виборів) і в новочасних державах репрезентативних.

Другим завданем держави, як організації економічно пануючої кляси, є вдержувати працюючі, визискувані кляси в формі визиску, відповідаючій вимогам витвореним даним способом продукції, — отже: старинні держави були передовсім державами властителів невільників в цілі держаня невільників в неволи (форма визиску, відповідаюча тодішнім продуктивним силам); держава феодальна — державою шляхти, в цілі держаня в підданстві панщизняних хлопів; новочасна — репрезентативна, державою капіталістів, в цілі держаня в наймитівській формі визиску (формі відповідаючій новочасній капіталістичній продукції) — пролетарів.

Новочасна держава буржуазийна була впливом нових економічних відносин, що звільна почали витворювати ся в лоні економічних відносин старих, на котрих оперло ся пановане шляхти і відповідаючий їм правно-політичний державний устрій, в формі т. зв. держави феодальної. Ті нові відносини, викликані новими методами продукції, т. зв. капіталістичною продукцією, не могли вже ніяк погодити ся з тодішнім порядком феодальним, з його льокальними і становими привілеями, цеховими в'язами і взаїмними в'язами осіб. Тодішня форма правно-політичного укладу була вже для них за тісна, вони єї переросли, вона вже їх стісняла. Тож і під їх безнастанним і що-раз зростаючим напором мусіла остаточно — тріснути. Є то час звисних політичних переворотів. Рівномірно, як капіталізм, розвиваючи ся заточував усе ширші і ширші круги свого панованя, посуваючи ся з Заходу на Схід, рівномірно з тим і наступали в поодиноких державах політичні революції. Уже в XVII в. відбула ся така революція в Англії (1649 р.), в XVIII в. у Франції (1789 р.), в нинішнім XIX в., маємо революції в Німеччині, Австрії, Італії а починаючи від 70 рр. і в Росії. Отже, буржуазія, як представник нових метод продукції, розбила давні феодальні порядки і побудувала на їх руїнах нові — державу буржуазийну, репрезентативно-конституційну, що саме відповідала ловим суспільно-економічним інтересам. Дперва в такій політичній формі могла вповні розвинути ся капіталістична господарка: І під проводом буржуазії розвинула ся вона дійсно до нечуваних розмірів, доказала правдивих чудес.

Але подібно, як колись ті нові продуктивні сили попали в конфлікт з феодальними порядками, так само ті сили, скоро дійшли до певної степені розвитку, починають попадати в конфлікт і з буржуазийними порядками, вже не в силі вмістити ся і в таких правно-політичних рамках, в які вклала їх колись буржуазія. Продук-

тивні сили переросли вже ті рамки — ті рамки починають їх уже стісняти. Найяскравішим свідомством сего, безнастанні торговельно-промислові кризи. В кожній кризі суспільність розпадається під тягаром її власних продуктивних сил і продуктів і «стоїть безсилною перед тою абсурдною суперечністю, що продуценти не мають що конзумувати, бо бракує консументів» (Енгельс). І от, чому і з'являється знова конечність усунути і ті буржуазійні форми уживання і користування продуктивними силами і заступити їх новими. Якіж вони? — На місці приватної власности на засобах продукції — суспільна власність, на місці анархії в продукції — свідомо, плянова організація продукції. Є то перша, основна вимога, щоби запобігти безнастанному нищенню і марнотравленню продуктивних сил і продуктів, що в кризах доходять своєї кульмінаційної точки, не менше, перша вимога для дальшого непереривного а все зростаючого розвитку продуктивних сил, а тим самим і безмежного розвитку самої продукції. Що більше: перша основна вимога для забезпечення цілій суспільности, кожній одиниці можности не лише екзистенції матеріально вповні вистарчаючої і то з кожним днем зростаючої, але і основна вимога для забезпечення кожній одиниці — повного розвитку всіх її фізичних і духових сил.

Однак з усупільненем продукційних засобів упадає і поділ суспільности на класи. Поділ суспільности на класи був, як уже сказано, конечним впливом слабо розвинених продукційних знарядів і витвореної в наслідок сего приватної власности на продукційних знарядях. Має отже для себе певне історичне оправдане. Але то оправдане можливе лише на певний протяг часу — доти, доки продуктивні сили суть еще дійсно так слабкі, що присвоюване продукційних знарядів і продуктів, як і політична власть пануючої економічно класи, є не лише конечним але і позиточним — розуміть ся, настільки, наскільки се впливає на економічний і інтелектуальний розвиток даної суспільности. Поки видатність праці є ще настільки слаба, що мало-що лишає вільного часу понад час конечно потрібний до випродукована засобів до життя, поки той вільний час є ще настільки малий, що, віддаючи ся фізичній праці, годі вже віддавати ся іншим заняттям, поти тяжка праця і визиск одних є конечною умовою для досконалення других. Без того не могли би розвивати ся ані наука, ані штука, взагалі жадні відомости, з котрих менше-більше всі користають²³. Але коли продуктивні сили доходять до такої висоти, що не лише, що суть в стані забезпечити цілій суспільності достаточний добробут; коли приватна власність на засобах продукції є вже запоорою для дальшого економічного і культурного розвитку суспільности, — а що більше: коли продуктивні сили переростають уже на стільки сили одиниці, що дальше кермоване ними мусить підлягати що-раз більше наглядови цілої суспільности і що-раз більше мусять бути віддавані під власть цілої суспільности, — коли остаточно приватна власність на засобах продукції доходить

²³ Через те і не повинно би нікого дивувати, що прим такий велетень духа як Аристотель оправдує невільництво і уважає його за річ цілком слушну і природну. Але з другого боку, се в доказом, як тісно звязаний спосіб мислення і думки з економічними відносинами даної суспільности. Кожній історичній добі відповідає певний спосіб мислення. Той спосіб мислення може бути суперечний, може видати ся і дивним способом мислення, розуміно річній другої добі, але все опираєть ся він і відповідає економічним відносинам своєї добі і ними оправдуєть ся.

уже до своєї власної негачії, — тоді існуване кляс і політичне пановане одної кляси над другою, стає вже не тільки не потрібним, але і шкідливим і неможливим, стає — анахронізмом. — На тій стадії розвитку стоять власне нинішні продуктивні сили. Отже існуване кляс і пановане одної кляси над другою переходить також в анахронізм. Той самий., машиновий промисл, що зіпхнув колишнього робітника до становища простого слуги машини, той самий промисл зіпхнув і капіталісту до ролі п'ятого колеса у возі. На се ясно вказують акційні товариства і такі економічні інституції як картелі²⁴, трости і т. п. Акції і облігації то є титули власности, переходять з рук до рук без яких небудь наслідків для підприємства і змінюють не раз на біржі в протягу одного дня кількох властителів. Капіталісти стають уже цілком звичайними паразитами суспільности. Їх ціла діяльність зводиться вже лише до чим раз більшого загарбування капіталів...

Колись, як феодалні рицарі мешкали ще серед своїх підданих і васалів і займали ся в часі спокою судівництвом, а в часі нападів чужих ішли боронити границі краю, колись ті рицарі були клясою позиточною і потрібною. Але з часом, як в краю настав деякий спокій, а міста підсилили ся вже настільки, що самі-могли

²⁴ Ті новочасні економічні інституції були впливом, з одного боку, що-раз більшої концентрації капіталів, конечної при нинішній вільній конкуренції — сій першій вимозі розвитку капіталістичної господарки, а з другого — наслідком що-раз сильнішої потреби регуляції продукції. Та, якіж наслідки вийшли з сего для поодиноких капіталістів? «Метаморфоза картелів вменшила значіне поодинокого капіталісти. Повний надії вступив він на много обіцяючу дорогу коаліції; як-же багато змінило ся від того часу? Пропала його самостійність і незалежність! Його підприємство, се тільки філія картельової спілки, котра що-раз тісніше і тісніше привязує його до себе, зливає його інтереси з інтересами решти спілників, а від журби про них його звільняє. Ціле військо урядників під команду директоріяту веде тепер процес продукції і заряджує капіталом підприємства, в котрім потонуло, по утраті всякої індивідуальної ціхи, і його підприємство. Оден живчик бе в тисячних сполученях обеднаної господарки; одна сила уділяєть ся цілій машинерії, оден приказ порушає величезну масу капіталів, які витворила невпинна праця. І поодинокий підприємець є вже тепер урядником або пенсіонарем картелю. Він не є вже протагоністом на економічній сцені: він мусить скинути котурні і маску і вдоволити ся тим, що може вступити до хору, котрого руки супроводять акцію, але єї не рішають.» (Schoenlank: Die Kartelle. Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik, herausgegeben von Dr. H. Braun 3 Bd., 1890, стор. 513.) А які наслідки з картелів для суспільної господарки взагалі? «Не дасть ся заперечити, що картельовий рух в многих точках стикаєть ся з соціалізмом, а властиво, підготовляє терен для соціалізму. Просвічені підприємці вповні свідомі того, що ідемо на зустріч соціалізові а властиво, що вже майже належимо до него, бо нинішня суспільність не є вже атомістичною, вона спочиває радше на основі спільного заряду і то вже не в розуміню капіталістичнім. Се вже не є капіталізм, коли промислові установи, для одноцільної господарки стоять під спільною управою і коли ціла галузь промислу являєть ся вже як одна зложена цілість; хиба тоді було би се капіталістичним підприємством, колиби якийсь капітал, в цілях визиску і без огляду на дотеперішний стан поодиноких підприємств і на добро занятих при них висших і низших праць людських, закупив цілу галузь промислу на приватну власність і обняв в одинокє посідане». (A. Steinmann-Bucher: Wesen und Bedeutung der gewerblichen Kartelle.. — Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. 1891, XV Jahrg. II Heft, ст. 183).

себе боронити, тоді рицарство втратило вже свій колишній пожиточний характер. Воно і покинуло своїх підданих і почало громадити ся на королівських і князівських дворах, почало віддаляти ся від суспільности, аж в кінці відчужило ся від неї і стало остаточно єї паразитом. Отже — зникло. Так само маєть ся річ і з нинішною клясою буржуазийною. В своїм часі відіграла і вона важну ролю в культурнім розвитку суспільности. Сконцентрувала давні, слабі продуктивні сили і розвинула їх до такої незвичайної висоти, яку нині й бачимо. Але, скоро довела їх до такої незвичайної висоти — стала вже непотрібною, а що більше, як се вже ми і бачили — і шкідливою. Опираючи свою екзистенцію на приватній власности, стала ся запорою в дальшій культурнім розвитку суспільности. Тож так, як колись феодальна шляхта, скоро перестала бути пожиточною для суспільности і само і буржуазія, скоро стала безужиточною, чужою і відчужила ся від неї — зійшла з лица сего світа, так шкідливою для нинішної суспільности, так само і вона остаточно мусить зійти з лица сего світа... Є се лише питанням часу, так само, як питанням часу було се в минулім століттю і для феодальної шляхти. Але з поділу суспільности на кляси, витворила ся, як звісно, держава. Отже, з упадком кляс — упадає і держава. З хвилею, як устав поділ суспільности на кляси, як устав можливість існування такої кляси, котра свою екзистенцію опирала би на визиску другої кляси, з тою хвилею, держава як держава — як організація економічно пануючої кляси, витворена в цілях запевнення тій клясі єї становища і спокійного визиску працюючих кляс — стає анахронізмом. Скоро зі знесенем клясових антагонізмів, клясового пановання і безоглядної, при нинішній анархії продукції, боротьби одиниць за існуване, зникнуть і ті впливаючі з них усякі злочинства і колізії, — тоді і інституція, призначена держати певний «лад» в тій боротьбі всіх проти всіх — держава, тратить цілком рацію свого існування. Єї перший виступ, в котрім вона дійсно представить ся як правдивий репрезентант усеї суспільности, коли перейме, в імени суспільности, на державну власність, усі продукційні засоби, буде разом і єї останнім виступом. Що раз менше і менше буде тоді потреба втручувати ся державній власті в суспільні відносини, і держава, не маючи вже сего, що покликало єї до житя, що могло давати їй рацію існування, поволи замре, загине... Зате на єї місце виступить нова суспільна інституція, з цілком відмінним характером, з далеко більшою територіяльною розтяглістю, що сягати буде далеко поза границі нинішних національних держав, отже інституція не національна, а інтернаціональна — міжнародна, — інституція, котрої завданем буде не пановане над людьми, а міжнародне ведене продукції — пановане над річами. Застановім ся над тим ближше.

Інтернаціональна інституція! — Чому се так, чому як-раз інтернаціональна? Се одно. А друге: як може відбити ся се на нинішних націях, як економічних і політичних одиницях, а також, який вплив може зробити се на саму національну ідею, котра ворухить ще так нинішну суспільність і так розпалює уми? Адже не можливо, щоби при витворюваню такої інтернаціональної інституції, що обіймала би собою всі нації, збивала би немов їх усі разом до купи, а при завмираню нинішних національних держав, котрі так сприяють виріжнюваню одної нації від другої і підтримують національні відрубности — неможливо, щоби і нації і само по-няте націо-

нальносте лишили ся такими, якими вони нині представляють ся, непорушеними, щоб і вони не підпали якимсь змінам. Які ж ті можливі зміни?

Пічним від сего другого питання. Що дало початок національній ідеї? Хто був її двигачем? Як, взагалі, витворювали ся нинішні нації?

Як вже сказано перше, національна ідея, в сути річи, ідея буржуазийна. Буржуазія і народність, то плід, що виріс на однім! і тим самім ґрунті, розвиток одної впливав на другу і на відворот, а роля, яку відогравала національна ідея, відповідає ролі, яку відогравала буржуазія. Тому вже при самім перетворювані) давних феодальних держав в держави буржуазийні заходила зміна не лише що до правно-політичного устрою держав, але і що до їх територіальної розтяг-лости. Національна держава, се характеристичне знамя новочасних, буржуазийних держав.

Характеристичним знаменем феодалізму – противно тому як тепер – було розбите нинішних націй на кілька політичних, майже в нічім незалежних від себе, політичних організмів – політичний партикуляризм. Вправді від часу до часу еднають ся такі поодинокі політичні організми з собою і творять нераз досить великі держави, прим, держави: велико-франконська, «німецька», австрійська, «польська», російська. Але ті держави цілком не носять на собі характеру національного, а й самий звязок тих поодиноких політичних дрібнот є дуже слабкий. Ті держави були викликані не внутрішніми потребами, вони не були безпосереднім впливом самого внутрішнього житя поодиноких провінцій, що складали ся на таку державу, а лише впливом – зовнішних причин, наслідком потреби спільної оборони перед нападами чужих кочових племен. Коли поконали їх, чи відперли, розривав ся той узол, що еднав поодинокі території в одну відпорну силу, і партикуляризм виступав знова на верх. Так прим. велико-франконська держава витворила ся наслідком безнастанної погрози еспанських Арабів з одного боку, а з другого – наслідком безнастанних нападів Норман, Гунів і безнастанного напору Славян. З їх поконанем – франконська держава розпадаєть ся. Під напором Угрів сполучуєть опісля східна часть давньої франконської держави в державу німецьку. З поконанем Угрів розпадаєть ся і німецька держава. Пізнійші напади турецької сили витворили на Заході – австрійську державу, на Півночі – польську, а з відірванем від Польщі, найбільше виставленої на ті напади, України – державу російську. З упадком турецької сили розриваєть ся той звязок, що лучив поодинокі провінції в два великі політичні організми – австрійський і російський і ті обі держави вступають також в розкладову фазу. Тільки ж – на Заході між тим розвинув ся капіталізм, що посуваючи ся на Схід, заціпив ся і в тих двох державах. Отже і заходить уже ту певна ріжниця що до характеру сего розкладового процесу Австрії і Росії. Коли на Заході давні держави розпадали ся на провінції, то ту під впливом капіталізму і народин, завдяки власне сему капіталізмови – націй, розкладовий процес прибирає вже характер не вузко-провінціональний а – національний.

Ті всі політичні конґломерати ріжних племен, звязані лише одним інтересом, викликаним із вні, в своїм нутрі, помимо того, розпарцельовані були дальше на дрібні частини, політично відрубні, і жили собі своїм відрубним житем, майже нічим не звязані з собою. Одну політичну цілість представляли вони лише на вні.

Внутрі, кожда осада чи місто чи остаточно провінція, продукуючи сама все, чого вимагали потреби мешканців, цілком собі вистарчаючи, становили кожде для себе економічну одиницю, незалежну від решти світа. І тій-то відрубности економічній, відповідала відрубність політична, політичний партикуляризм.

Розуміть ся, при таких стані річий, не могло бути бесіди про якусь національну єдність і національну мову Противно, таке розкавалковане племен на різні відрубні економічні і політичні одиниці, було як-раз відповідним ґрунтом, на котрім могли витворювати ся різні діалекти, які чим-раз більше віддаляли ся від себе, так, що колись, зразу цілком майже і подібні до себе, змогли пізшійше дати ґрунт новим, вже цілком відрубним, самостійним мовам національним. Національна ідея, національна єдність і національна мова почали витворювати ся доперва пізшійше. Стало ся се тоді, коли міста взяли верх над селом, а більша продуктивність праці, з розвитком техніки, розширила круг інтересів міщанської класи далеко поза родинні міста і найблизшу околицю.

Зразу і самі міста становили ще окрему, відмежовану від решти світа роґачками і шлами, замкнену в собі економічну одиницю. Як в селах так і в початковій добі розвитку міст, круг економічних інтересів обмежував ся лише на територію обняту самою міською громадою. Ту, по містах, на таке тісне відмежовуване впливало ще і обмежуване самої продукції ріжними цеховими приписами. Але се довго не тривало. Збільшена продуктивність праці викликана новими технічними улішпеннями і новими видайнішійми продукційними методами, як мануфактура, а дальше, відкриті величезних золотодайних заморських ринків, почали поволи розсаджувати ті цехові обмежена, а круг інтересів міщан почали розширяти на що-раз дальші і дальші території. Обіг товарів і виміна прибирають чим-раз ширші розміри — на світову арену виступає нова класа великих купців, що своїм оком обіймає вже далекі-далекі виднокруги. — Давне заскаралупльоване міщан в тіснім кружку комуни починає зникати. З'являєть ся потреба якоїсь ширшої економічної території, з відповідною одноцільною організацією політичною, опертою вже на ґрунті сих нових економічних інтересів... І от на таким доперва ґрунті і починає прозябати національна ідея, думки про національну єдність. Поняте вітчизни розширяєть ся. Та вітчизна, що колись-то, при давній, примітивній, натуральній господарці, при котрій кожде газдівство вповні собі вистарчало, було рівночасно і продуцентом і консументом — огранічала ся на вітцівську хату, вітцівське обійсте; вітчизна, що з розширенем поділу праці в самій громад, а ще дальше, на село і місто — розширила ся вже на цілу громаду чи сільську чи міську, — та вітчизна, тепер, коли місто взяло верх над селом, а круг інтересів міщанства, з розвитком техніки, почав що-раз більше розширювати ся і простягати ся на чимраз дальші території, та колишня вузька вітчизна розширяєть ся тепер далеко поза міста і поодинокі провінції і обіймає вже широку і велику територію, замешкалу людністю, зближеною до себе спільними звичаями, одежею, говором і т. п.

Рівночасно починає витворювати ся спільна національна мова. Бесіда міщан стає бесідою купців і учених, випихає з письма інтернаціональний церковний язык і сама починає виступати яко спільна цілій нації мова — мова національна. Ріжничі діалектичні затирають ся. — Рівночасно починає витворювати ся і національна література, національна штука...

Нові економічні потреби домагають ся тепер відповідної організації політичної, о новій територіяльній розтягlosti. І цікаве бачимо явище. Ціла вязанка до-недавна цілком чужих собі міст, а дальше і провінції, до-тепер незалежні, з ріжними законами і формами правління, з найріжнороднішими словими системами — зливають ся в оден нарід, в одну національну державу, з одним урядом на горі, одним для цілої нації законодавством, обваровані одним національним словом кордоном, оперті на одній оружній силі, і то силі; до котрої втягаєть ся вже не оден стан, не одна кляса а — ціла нація... Повстає новий тип держав, новочасна держава, буржуазийна, держава — національна.

Національна держава, зорганізоване нації в одну політичну єдність, чим дальше, з розвитком капіталістичної продукції, стає вже желізною конечністю. Давнійше, кожде село, а опісля місто і провінція, коли продукували все у себе, в дома, становили відрубну, замкнену в собі і вистарчаючу собі економічну одиницю, отже і уможливляли політичний партикуляризм. Але тепер, коли з розвитком господарки капіталістичної продукція починає що-раз більше спеціалізувати ся, а поодинокі галузи продукції централізувати ся лише в певних місцевостях, як прим, продукція вугля в одній місцевости, желіза в другій, вовни — знова в іншій, в іншій знова збіжа, цукру і т. д., тепер, при такій спеціалізації продукції, а рівночасно залежності одної провінції від другої, давна економічна і політична незалежність міст, чи провінцій, є вже неможливою річею. Ніякий із тих промислових центрів не міг би існувати, хочби й як короткий час, коли зірвав би той взаїмний звязок з другими центрами. Отже і тій-то взаїмній залежності, єдності економічній, мусить відповідати єдність політична.

Як звісно, ще не всі європейські нації зорганізували ся в національні держави. Маємо ще такі прим. держави як Австрія і Росія, — держави не національні, зложені з ріжних націй, Але і знаємо, чога вони були наслідком. Та й знаємо, що і вони находять ся вже в розкладовій фазі. В Австрії, ся справа стала вже основною всеї внутрішньої австрійської політики, в Росії — лише завдяки абсолютистичній формі правління, а почасти не так ще розвиненому, як прим, в Австрії, капіталізму, еманципацийна боротьба націй, що входять до неї, не могла проявити ся в яркішій формі. Але ту, як і там, основою тої політичної еманципації є і буде — капіталізм, а єї висловником — буржуазія. В Австрії — є се еманципацийна боротьба «славянської» буржуазії з під визиску капіталу німецького, в Росії — боротьба «великоруської» буржуазії з під переваги капіталу польського, а дальше, що мусить наступити і то вже незадовго — еманципацийна боротьба української буржуазії з під визиску і переваги капіталу польського і «великоруського»²⁵.

²⁵ Що до еманципацийної боротьби «великоруської» буржуазії з під економічної переваги буржуазії польської — спеціально, то ту ся справа на разі сильно затемнюєть ся «великоруським» урядом, котрий ідентифікують звичайно з «великоруською» нацією. Через те може видати ся неможливим а навіть і абсурдним таке тверджене, що сю еманципацийну боротьбу прийдесть ся перевести не гнобленій нації польській, а «пануючій» нації «великоруській», не польській буржуазії від «великоруської», а на відворот — «великоруській» від польської. Дальше, сю еманципацийну боротьбу затемнює також і боротьба польської буржуазії найзавятіша в цілій Росії, проти ро-

Так отже капіталістична господарка знищила давний середовічний політичний партикуляризм і створила тай й тепер ще творить нові політичні організми — національні держави. Але ті держави, хоч з разу були сильним товчком в економічнім і культурнім розвитку європейської суспільности, то на певнім степені розвитку продуктивних сил, стають уже запорою в її дальшій культурнім розвитку. Капіталістична продукція пре остаточно з що-раз більшою силою вже до иншої єдности, не національної, котру колись сама покликала до житя, а єдности висшого ряду — інтернаціональної, міжнародної.

При незвичайнім розвитку нинішних продуктивних сил консумція внутрішнього ринку є вже надто слаба і внутрішній ринок уже не вистарчав. Держави мусять оглядати ся за що-раз-то новими ринками — заграничними. Супроти сеї конечности внутрішній ринок починає тратити свою дотеперішну вагу. Але здобуване нових ринків не відбуваєть ся в так скорім темпі, як іде розвиток продуктивних сил. Що більше, користуване ними можливе лише до певного часу. Колись цілий Схід був для Заходу великим ринком. Та був ним не довго. Схід уцивілізував ся під впливом Заходу на образ і подобіє Заходу і завів у себе свій власний великий промисл, який в міру розвитку, сам почав шукати за новими ринками і сам почав конкурува-

сійського абсолютизму, сконцентрованого в нинішній пануючій династії походження «великоруського». В кінци, затемнює сю справу, і то може найсильніше, нинішня русифікаційна політика російського правительства і бруталне гноблене католицизму в «Королівстві польськім». Се викликає, цілком слушно, серед польської суспільности велике огірчене і сильні протести. І се огірчене проявляєть ся нераз в такій острій формі, що дійсно може видавати ся, особливо за границею Росії, немов би справді польська суспільність бажала відірвати ся від Росії. Але се може так видавати ся лише тому, що про той революційний рух судить ся не після його внутрішних мотивів, а після зовнішних, хвилевих його проявів. Однак се огірчене і протести і взагалі цілий революційний рух польської суспільности в Росії має свій головний корінь не в якихсь політичних замірах сепаратистичних, і звернений він, в ґрунті річи, не проти нинішної політичної єдности Росії, а — проти нинішного російського абсолютизму і його русифікаційної політики. Ту, в тім російськім абсолютизмі і в його русифікаційній політиці лежить головний корінь нинішного революційного руху польської суспільности в Росії. — Тож і в міру сего, як російське правительство пересвідчить ся остаточно, що його русифікаційна політика не то що не доводить до ціли, але противно, віддаляє лише від него польську суспільність, і в наслідок сего пічне що-раз слабше застосовувати її до неї, — в міру сего, буде прояснювати ся також що-раз більше і характер революційного руху польської суспільности. А з вибором конституції в Росії, коли вже цілком упаде ся русифікаційна політика і гноблене католицизму, а з тим і те сильне роздратоване польської суспільности, котре ще так затемнює нині фактичний стан річий в Росії; коли польська суспільність добуде ще, на рівні з другими народностями, що замешкують Росію, і політичну свободу, — тоді виявить ся вже цілком ясно характер того руху. Тоді і наступить політика — не така, о якій снить ся нині галицьким «москальодам», і звернесть ся вона в напрямі не таким, в яким вони бажали би її вхнути, а в напрямі, який відповідати буде фактичному становию річий в Росії, в напрямі — який вкажуть польській суспільности в Росії економічні інтереси і культурні потреби Польщі. А ті потреби і інтереси російської Польщі домагати ся будуть не відірваня Польщі від Росії, а противно — задержаня Польщі при Росії, — задержаня взагалі нинішної політичної одноцілости Росії.

ти з Заходом. А ще перед тим, поки західний промисл пробрав ся на Схід – кинув ся він був на далекі заморські краї. Але і ту не чого иншого діждав ся. По певнім часі ті заморські кольонії, подібно як Схід – відірвали ся від метрополії. Вже з кінцем минулого віку відірвала ся від Англії північна Америка (З'єдинені Держави). В нинішнім віці стало ся те саме в середній і полудневій Америці – з еспанськими кольоніями, що zorganizували ся аж в 17 відрубні, незалежні держави. За ними пішла Бразилія. В Африці, помимо сильного опору Англії, повстали і тепер ще повстають нові незалежні республіки. Таку саму тенденцію бачимо і у решти англійських кольоній – в Канаді і в Австралії, а в кінці і в Індіях... Європейські держави старають ся тепер хоч в части покрити ті страти і кидають ся на решту ще не здобутих територій в Африці і в Азії. Але, чи ж ті евентуальні кольонії мали би бути якимось виїмком від того загально обовязуючого нині всі краї закону, що наказує кождому краєви, в котрім капіталізм дійшов уже до певної степені розвитку, покласти dokonечно для забезпеченя його дальшого розвитку державно-політичні границі? Чи ж з поступом цивілізації і імміграції, не зродять ся там також такі самі сепаратистичні тенденції, які бачимо у решти кольоній? Щож виходить із сего? – Конечність нових ринків, викликана незвичайним розвитком продуктивних сил, з одного боку, а з другого – рівночасне утрачуване ринків старих, при надто повільнім здобуваню на їх місце нових ринків, – викликає хронічний інтернаціональний надмір продукції, а з тим інтернаціональне банкруцтво – банкруцтво на цілій лінії... Вся цивілізована суспільність починає дусити ся в своїм власнім надмірі, продукційні засоби і самі продукти що-раз більше марнують ся – неужиті, а маси робітників, також не ужиті – нидіють марно. Гіперпродукція на цілій лінії – багатства, котре лежить мертве, і – нужди, на котру нема при нинішних відносінах ніякої зарادي... І от, в чім і лежить та нагляча конечність введена в жите нової інтернаціональної інституції, котрої завданем було би інтернаціональне ведене і регульоване продукції.

До сего пре ще одно: взаємна економічна залежість усіх новочасних держав, помимо їх політичних відрубностей. Ніяка держава не є вже нині вповні відрубною незалежною економічною територією. В наших очах відбуваєть ся транслюкація міжнародного промислу: фабрики скуплюють ся поволи в краях, де добувають ся сирі матеріали, як прим. бавовна, котра що-раз більше починав перероблювати ся в Індіях і в північній Америці. Звідси розходить ся, вона по цілім: світі і що-раз більше починає підривати бавовняний промисл Англії, котра до-недавна держала в своїх руках монополь сеї галузи продукції. Відзивають ся голоси, щоби англійські бавовняні фабриканти перенесли свої машини до Америки і там перероблювали бавовну. Через те відпали би їм кошти транспорту і зміцніла би їх конкуренційна сила. – В часі горожанської війни З'єдиненних Держав північної Америки (1861–65 рр.), прийшов, в наслідок перерви продукції бавовни в полудневих (невільничих) державах, звісний великий бавовняний крах у Франції і в Англії. Цілі маси французьких і англійських ткачів опинили ся тоді нараз на бруку. Але рівночасно се причинило ся до управи бавовни в Єгипті, а то знова – зруйнувало феллагів, і фінанси Єгипти дістали ся в жертву Ротшильдам і комп. – А вже найяркійше, найнагляднійше виступає та взаємна економічна зависимість усеї цивілізованої

суспільності — в продукції збіжа, в сім першій основнім товарі людської екзистенції взагалі. Продукція збіжа Америки, Індії і Австралії просто знищила європейську продукцію збіжа. Європа стоїть перед такою альтернативою, що або закинути їй у себе продукцію збіжа, або замкнути ся шловим кордоном перед заморським збіжем. Ся друга евентуальність є однак неможливою. Се викликало би такий, голод серед найширших кругів суспільности, такий крах і банкруцтво європейського промислу, що перед ними всі дотеперішні голоди і крахи показали би ся дитячою забавкою.

Так отже до хронічного інтернаціонального надміру продукції долучає ся ще що-раз більша і більша взаїмна економічна залежність нинішних держав. І ті оба чинники домагають ся що-раз острійше інтернаціональної, міжнародної організації і регуляції продукції, на місце нинішньої анархії продукції і нинішних національних держав.

Але при тій що-раз-то зростаючій залежності а в кінци економічній єдності всеї людської суспільності мусить остаточно витворити ся також і нова, висша єдність роду людського — інтернаціональна, котра запанує над нинішньою єдністю національною.

Се все не є жадною утопією. Вже нині бачимо симптоми, що вказують на ту будучу висшу організацію людської суспільности. Держави починають що-раз більше лучити ся з собою, на разі в формі торговельних трактатів, в що-раз більші економічні одиниці, що стало ся такою житевою konieczністю, що нарушене тих звязків загрожує безнастанно міжнародною війною... З другого боку, інституції економічні приватні, до-тепер національні, починають лучити ся в інституції інтернаціональні, — національні дотепер картелі, зливають ся в інтернаціональні картелі. — Рівнобіжно з тим інтернаціональним полагоджуванем справ економічних відбуваєть також і інтернаціональне полагоджуване справ, що входять в сферу духову — в дорозі інтернаціональних з'їздів, конгресів і т. д. — Нинішня цивілізована суспільність стоїть на переломі двох культур — капіталістичної і соціалістичної. Вислів сего перелому — класова борба пролетаріату з буржуазією. До тої денационалізації економічної і культурної долучаєть ся ще і скріпляє її — інтернаціональна боротьба пролетаріату з інтернаціональним гнетом капіталізму і його представником буржуазією.

В кінци і самі нації денационалізують ся. Національні признаки, що характеризували дотепер націю- і відрізняли одну націю від другої, що-раз більше починають затирати ся і ціла цивілізована суспільність що-раз більше починає асимілювати ся, зливати ся в оден антропольотічно-культурний тип. Головна підстава національної відрубности — спільне походжене, нині, після тих всяких вандрівок племен, після тої безнастанної кровосумішки одних племен з другими, а при так улежшеній нині комунікації, при котрій так улешчене переселюване з місця на місце, з одного краю до другого цілих мас цивілізованої людности, — та головна підстава національної відрубности нині вже не існує. Покликувати ся на її, як на характеристику нації, не має вже нині найменшого сенсу. Хтож може сказати напевно про себе, яка в нім кров пливе? Що за ріжнородність в зрості і будові організму поодиноких членів нації! Яка ріжнobarвність тіла, очий, волося! — ріжници, яких не подибуємо ніде у тих суспільностях, котрі, як прим. «варварські» і «півдикі», не підпали ще кровосуміш-

ці з іншими племенами, котрих дійсно лучить спільне походжене і на котрім-то спільнім походженю оперла ся їх ціла економічна і суспільна організація, в формі т. зв. родового устрою.

Подібно маєть ся річ і з іншими характеристичними національними ознаками. Національні звичаї що-раз більше, з культурним розвитком нації, уступають місце звичаям інтернаціональним — цивілізованого світа. Так само і національний стрій... Одна ще кляса задержала якось в більшій мірі ті національні признаки — мужики. Мужики, як кляса осіла, нерухлива, далека від культурних центрів, змогли якось довше задержати у себе ті національні «святощі», хоч і тут, помимо того, ті «святощі» починають вже що-раз більше затрачувати ся. Всі ж інші кляси потратили вже їх цілком, прийняли нові, відповідніші новим потребам — інтернаціональні. Та, знова, мужики доживають уже свої останні дні... отже з ними і ті національні святощі.

Лишаєть ся ще національна мова. Справді, національна мова то ще майже одинока характеристична признака національної відрубности. Але, чиж і ту не подибуємо вже певних симптомів, що вказують на те, що остаточно і вона буде мусіла уступити місце якійсь одній інтернаціональній мові? Нині, при боротьбі поодиноких націй за політичну незалежність від других націй і при напружених політичних відносинах між самими державними націями, витворюване якоїсь інтернаціональної мови є ще сильно утруднене. Той політичний антагонізм, що піддержує антагонізм національний, піддержує також і існоване національних мов. Через те і користуване інтернаціональними здобутками новочасної культури, о скілько се залежить від мови як засобу, можливе лише через виучуване мов чужих. Знане кількох чужих мов уважаєть ся тому також за першу вимогу до титулу «інтелігентного» чоловіка. Але, чи така конечність вибивати ся з тісних рамок національної мови і що-раз більше набирає ваги мов чужих не ослабляє ваги мови національної? Та чи з другого боку, таке виучуване чужих мов не утруднює будь-що-будь кожному користати вповні зі здобутків нинішньої світової культури? — Перед кількома роками оголошено т. зв. volaruk. Ся мова, як витвір штучний, цілком природно, не прийняла ся. Але чиж сам факт, сама поява такої інтернаціональної мови — чиж се вже не знак часу?

Політичні боротьби, що підтримують національні мови, а що більше, підтримують і національний фанатизм, не дозволяють на те, щоби поодинокі нації згодили ся вже нині на якусь із нинішних живих мов, як на спільну мову усім націям. Але з хвилею, як устануть ті політичні боротьби, як упадуть політичні границі поодиноких націй, як взагалі устане національний антагонізм — при чим раз більшій економічній залежності і культурних взаєминах цивілізованої суспільності, а дальше, як зникне і та осіла, нерухлива кляса мужиків, котра все ще є немов живим свідомством існовання націй взагалі а національної мови — спеціально, — при тих так улекшених нині, а все що-раз більше улекшуваних засобах комунікаційних, при безперестаннім переселюваню цілих мас людности з місця на місце, при безнастаннім змішуваню націй і стирані) національних мов, — чи можливо, щоби змогли на все вдержати ся нинішні національні мови? Чиж не є се цілком природним і конечним, що з того перемішуваня націй і національних мов мусить остаточно витворити ся,

коли не якась уже нова інтернаціональна мова, то принаймій, одна з теперішніх мов, по певнім змодифіковано і всякнено в себе форм чи зворотів та слів мов інших — видвигнеть ся сама на інтернаціональну мову?

Були колись часи релігійного фанатизму — пройшли, по нім наступили часи фанатизму національного. Але як релігія, стративши під впливом науки свою вну-трішну вартість, уступила місце новій «релігії» — науці, і придер-жуєть ся нині лише в своїй зверхній формі — лише завдяки своїй історичній традиції, перейшла в про-стий формальний звичай — що і так чим-раз більше починає залишати ся, задержала ся як яка історична памятка — котру і так що-раз більше починаєть ся забувати, — так і національні мови, колись, уступаючи місце мові інтернаціональній, пово-ли звужувати ся будуть до мови домашньої, яка в відношеню до інтернаціональної мови стояти буде як прим. діалекти до мови національної, аж в кінци, зійшовши до милих хоч і без жадної практичної вартости памяток минувшини, залишать ся, а остаточно — просто таки і забудуть ся...

XII

Кінчу. Матеріяльна руїна, економічний упадок, розпад «основи руської на-ції» в Галичині — мужиків, їх еміграція, причини сеї еміграції — от і тло, на котрім прийшло ся мені зобразити стан суспільно-економічних і політичних від-носин серед української суспільности — в теперішній порі, ґрунт, на котрий при-йшло ся мені оперти ся в визначені) головної витичної лінії розвитку тих відносин — на будуче. Відслоняючи будучність, яка же українську націю, бажав я вирвати українську суспільність з тої безрадности і апатії, в яку вона тепер попала, — а роз-сліджуючи теперішній стан суспільних, економічних і політичних відносин, серед яких приходить ся їй жити, і вказуючи на дорогу, по котрій піде дальший розвиток тих відносин, вказати їй і ясну мету єї загальній всеукраїнській робота і покласти нову основу, новим, відповідаючим тій меті, програмам єї найближшої практичної роботи.

Коли я застановляв ся над матеріальною руїною мужицької кляси в Галичині і над таким сумним проявом єї житя, як еміграція, квестія будучности української нації насувала ся мені вприсім сама під руку. Матеріяльна руїна мужицької кля-си, є, як се я старав ся виказати, явищем цілком природним і конечним. Мужик, ставши членом новочасної капіталістичної держави, звязаний тисячними вузлами з круговоротом товарової, грошевої, капіталістичної продукції, змушений рад-не-рад перемінити свою давну господарку натуральну, господарку на власні потреби, на господарку товарову, господарку для ринку, підпадаючи безнастанно на тім сві-товім ринку конкуренційній боротьбі з великою господаркою — мусить упасти; мусить і кинути ту землю, що його до-тепер живила і остаточно — оглянути ся за новими засобами до житя... Розумієть ся — не в селі. Ту вже їх не знайде. Давне число рук, потрібне до управи «панських» ланів, на котрих перше міг був собі дещо заробити на прожиток, тепер заступили вже машини. І лише мала, дуже мала час-тина тої голодної маси спролетаризованих мужиків зможе ще знайти ту для себе

заробіток... Але і в місті ні. Хоч центром усього новочасного життя є місто, з його великим фабричним промислом, то є ним – не в нас, в Галичині. Правда, капіталізм станув уже досить сильною ногою в Галичині, зруйнував давню середньовічну господарку, так сільську як і міську, але не витворив в краю фабричного промислу – того великанського товчка, що подихає все вперед, а тим самим і не зродив тих великих фабричних міст, що змогли би прийняти до себе сю бездомну масу сільських пролетарів, Замість власної, краєвої фабричної продукції, дав нам чужі, заграничні продукти. Галичина – то не якийсь самостійний політичний організм з власною політичною адміністрацією, котрою можна би підперти краєвий промисл і охоронити його перед чужою заграничною конкуренцією. Галичина, се лише «коронний край» Австрії. Зв'язана в оден політичний організм з Австрією, де промисл в її західній частині а особливо в Відні, дійшов уже до великих розмірів, не в силі вона, в наслідок пануючого нині в Австрії політичного централізму, покласти такої там, щоби змогла здержати нею могучу хвилю надмірної продукції віденських фабрик, а через те, не забезпечена перед її сильними ударами, не в силі розвинути і у себе свого власного промислу і видвинути галицькі міста на великі промислові, фабричні центри; отже і не в силі дати захист і тим вивласненим, викиненим брутальною силою капіталізму, з прадідної землі – мужикам, змушеним шукати хліба поза межами села. Тож де їм діти ся? – Село їх прогнало а місто не приймає... Мужик втікає з краю. Коли однак приглядав ся я внутрішнім політичним відносинам Австрії, через котрі і спаралізована вся продуктивна сила, і взагалі ціле економічне і культурне життя Галичини, прийшло ся мені ствердити, що остаточно і сама Австрія знаходить ся в не дуже-то завидній стані. Нерівномірний економічний розвиток поодиноких австрійських провінцій викликав серед австрійської суспільности сильні розбіжні тенденції, пхнув австрійську державу на похилу дорогу неминучого упадку... З хвилею, як капіталізм став пануючим в Австрії, а економічний добробут, як і взагалі культурний розвиток її поодиноких провінцій, почав тісно вязати ся з політичною автономією тих провінцій – Австрія стратила рацію свого існування. З настанем конституції в Росії прийде і її остаточно упадок, «розбір»... Так виступають ту вже дві держави: австрійська і російська, – держави, між котрими і поділений – український народ. Такі важні політичні події не можуть не вплинути; і на його судьбу.. Якаж та судьба? От, се власне і старав ся я ту представити. О скільки се мені вдало ся, нехай уже судить хто хоче. Ту ще зазначу лише одно, що в цілій тій справі старав ся я – і се міг кожний доглянути – стояти на становищі можливо найоб'єктивнішим, на становищі безсторонного обсерватора. Маючи перед собою прості факти старав ся я лише злучити їх в певний причинно-льогічний зв'язок і вивести з них остаточно (о скільки се нині можливо) консеквенції.

Лишаєть ся мені тепер, на кінець, подати ще в кількох словах, як на мою думку, коли маєть ся перед очима все ту сказане, повинна би поставити ся українська суспільність в теперішній хвилі до української справи, якої політики і політичної тактики повинна би ужити тепер з огляду на будучність, що жде українську націю – українська суспільність, а принаймій та її частина, для котрої справа будучности української нації не є байдужною і котра на ту справу так дивить ся, як я се ту виложив.

Ту нема над чим довго розводити ся. Що до російської України, то ту перше діло — виборене конституції в Росії. На се повинна бути звернена передовсім уся сила і енергія. Однак в цілій тій роботі не повинна українська суспільність в Росії відлучувати ся від решти революційної Росії, — разом з усею революційною суспільністю російською повинна вона лучити ся в спільнім все-російськім ділі, вся російська суспільність повинна собі в тім допомагати — Але попри боротьбу з російським абсолютизмом, потреба вже тепер почати тій малій горстці свідомих уже Українців будити серед української суспільности в Росії, оскільки се лише можливо, і думки про політичну самостійність України. Та справа і так, скорше чи пізніше, мусить вийти на дневний порядок, але чим скорше та думка прийметь ся серед української суспільности, тим лекшою буде і боротьба за неї. Се дуже багато буде залежати від того, як поставить себе Україна в даній хвилі, при вибореню конституції в Росії, в справі, яка зараз стане надневнім порядку — в справі реорганізації внутрішнього устрою Росії. Від становища, яке займуть тоді Українці і від результатів, які вони зможуть тоді добути, будуть саме і залежати лекші чи тяжші умовини дальшої боротьби за політичну самостійність України. Але ту зате, то нове завдане, вимагає вже і нового способу діланя. Уся робота в тім напрямі не повинна ограничати ся до самого лише простого вказуваня на національну відрубність українського народу, — національна відрубність, сама про себе, ту ще не рішає, — але опирати ся повинна передовсім на виводженю на світ і вказуваню на ті суперечности економічні, які заходять між поодинокими територіями в Росії, що витворили ся в наслідок запанованя в Росії капіталізму, а головно, на вказуваню на ті економічні суперечности, які заходять між Україною та рештою Росії і на наслідки, які виходять із сего для культурного розвитку України. В такій формі повинна вести ся пропаганда думки про політичну самостійність України між українською суспільністю. Тоді і сама національна українська ідея представить ся в иншім світлі в очах кожного Українця і инакше зачне на неї дивити ся і єї розуміти українська суспільність. Українська ідея набере вже тоді якийсь реальний зміст. А тоді і буде вже могла перейти зі сфери сальонових розмов в сферу поважних і серійозних дискусій... Тож не на національну, а на економічну відрубність треба ту головно вказувати.

Щож до Галичини, то і ту не багато лишаєть ся вже сказати. Вистарчить лише пригадати собі все сказане про неї при кінци розд. V і розд. VI. Все зводить ся там до двох річий: до боротьби з нинішнім австрійським централізмом і до зміни виборчої ординації до сойму і до парламенту. Отже передовсім треба розпочати анти-централістичну політику і задля того підпирати всі ті австрійські народности, що вже розпочали таку антицентралістичну політику, а друге: треба взяти ся з цілою енергією за справу реформи нинішних виборчих ординацій до сойму і до парламенту в напрямі загальних і безпосередних виборів.

От се ті дві справи, котрі повинні стояти, на тепер, між першими точками практичної політичної програми української суспільности в Галичині — «Русинів»; се також і ті точки, на котрі повинна спирати ся і спільна політична акція галицьких Українців з Поляками, — з тими, для котрих нинішній австрійський централізм і нинішні виборчі ординації стали також справами, котрі вони мусять поборювати,

— ті Поляки се: дрібна сільська і міська польська буржуазія і польські робітники, — і тих Українців, для котрих справа будучности української нації взагалі, а галицької а зглядно австрійської України спеціально, не є байдужною. Розуміть ся, сеї спільної політичної акції «Русинів» із польською буржуазією і польськими робітниками не треба уважати зараз, як якийсь завдаток на згоду, що, мовляв, колись обняти має оба «братні» народи, цілі нації українську і польську, в їх взаїмних відносинах. Не треба забувати, що економічний розвиток Галичини веде не до згоди між Українцями і Поляками, а як-раз противно, до великої і то що-раз більше зростаючої незгоди (див. кінець VII. розд.), до боротьби, що під оглядом політичним уже і репер висловила ся попри инше, в жаданю, — поділу Галичини під оглядом політично-адміністративним, на дві національні частини — українську і польську. Та, ся боротьба, в будучности — правда, не так то й дуже далекій між Українцями; і Поляками, не повинна тепер здержувати польську буржуазію, т. є польських міщан і хлопів, та польських робітників, лучити ся з «Русинами» в боротьбі з австрійським централізмом і з нинішними виборчими ординаціями до парламенту і до сойму. Адже від упадку централізму і від зміни нинішних виборчих ординацій залежить і їх сила, їх побіда над польською шляхтою і їх більше знос-на екзистенція.

Але, хтож се ті «Русини», що підіймуть ся тої боротьби з нинішним централізмом і з теперішними виборчими ординаціями? Чи москальофіли чи народовці? — Ні одні, ні другі. Ні в одних, ні в других нема сил на те, брак і відповідної відваги, брак і відповідної політичної освіти, Вправді, щодо зміни виборчих ординацій, то з обох сторін поставлено в соймі відповідні внесення, алеж, се не вийшло з їх ініціативи, а впрочім — на самім внесеню майже і іскінчило ся. А се цілком за мало. За тим треба кинути ся з сильною і горячою агітацією на села, — а то вже ні одна ні друга партія не зважила ся зробити. Все скінчило ся на формальнім і льояльнім внесеню в соймі і на кількох надто вже млавих вічах. На більше не стало їм ні відваги, ні сил. — Сю акцію взяла на себе радикальна партія, вся агітація по селах розпочала ся за єї ініціативою і під єї проводом. Вона то зворушила села, вона і почала щораз більше загортати до себе мужиків. І партії москальофільська і народовська почали тратити серед них чим-раз більше на значіню і повазі; а за тим — і на значіню і повазі в краю. І ніяка політична партія в краю і ніяке правительство не бачить уже більше потреби числити ся довше з ними.

Москальофільська партія доживає впрочім і так свої останні дні, — безсильна і немічна вже настілько, що яка небудь самостійна політична акція з єї сторони стає вже неможливою. Діле gros партії — сеж старі, безсильні, здеморалізовані і апатичні попи, — се партія вимираюча... А як від часу до часу і дасть ся ще почути з посеред неї який голос і завважити який рух, то все те таке вже слабе, нужденне і штучне, що навіть не звертає на себе загальнішої уваги. Се останні слабі подриги — умираючого тіла...²⁶ І народовцям не довге пановане. Вже висше було сказано, що народовці,

²⁶ Ознакою тої смертельної агонії в якій находить ся москальофільська патрія, є також і та загальна безнадійність москальофілів щодо «будучности Руси». «Пропала Русь»... подібні вислови, то характеристичне у кожоді умираючої а пануючої колись партії чи кляси, що в своїм вузькім партийнім мозгу, не може уявити собі «світ» в иншім виді, як лише в таким, в котрім вона була пануючою,

як партія буржуазійна, упали, упали тому, бо не мали відповідної їх буржуазійним змаганням політичної опори. Від часу, як подали ся на сторону знародовщеного попівства, виступають вони вже, не як представники своїх буржуазні них інтересів, а як представники інтересів попівських... Але інтереси попівські, спільні обом частинам попівства — народовській і москальофільській. Отже, боротьба між одною та другою «партією», коли перестала бути боротьбою клясовою, перстала бути і боротьбою політичною. З хвилею, як народовці перейшли на сторону знародовщеного попівства, як інтерес клясовий згл. становий тої частини попів, оден і той самий з інтересами другої їх частини — москальофільської, з тою хвилею, боротьба між народовцями та москальофілами перстала бути боротьбою політичною і обі партії стратили свій давний політичний характер. Ріжниці, які зістали ще між ними, обмежили ся вже виключно до ріжниць в політичні партії, перемінили ся в партії національні (в вузшій значіню) і боротьба між ними прибрала знова академічний характер: чи український нарід самостійний чи ні? Але — і та боротьба сходить уже з дневного порядку, — москальофільська партія догаряє, ослабла вже на стілько, що не в силі вести дальше боротьбу. Отже і боротьба про національне питане в нутрі самої української суспільности, тратить уже своє актуальне значіне, стає безпредметовою. А коли так, то і партія народовська, як партія не то вже політична, але хоч би і вузько-національна стає також безпредметовою... Останне, що могло ще єднати єї в оден окремиий табір, що могло їй служити предметом, докола котрого могла погляди що-до питання національного, — обі давніше вести ся єї партийна боротьба: квестія національної самостійности українського народу, то останне вже відпадає, сходить з дневного порядку. Отже і народовська партія рівнож мусить зійти з дневного порядку. З кимже бо і бороти ся їй? З москальофілами? — Москальофіли не мають вже сили до боротьби, се партія збанкрутована фізично і морально. З радикалами? І з ними не можлива боротьба, вони-ж в поглядах національних — також Українці. Народовська партія стає анахронізмом.

Алеж і радикальна партія доживає вже свої дні... Вже висше було сказано (кінець VII розд.), що радикальна партія, то вислів того суспільно-економічного процесу, який відбуваєть ся тепер серед мужицької кляси, — процесу, що і розломив до-недавна одноцілу мужицьку клясу на дві кляси — посідаючих, «грунтових» господарів і непосідаючих — робітників. Поки той розлам серед мужицької кляси не виявляв ся ще надто ярко на вні, і мужицька кляса представляла на зверх одну менше-більше клясу з одними, менше-більше спільними інтересами, поти радикальна партія представляла також одну політичну партийну організацію і репрезентувала собою інтереси менше-більше «всеї» мужицької, «хлопської» кляси. Але, коли сей процес розвинув ся до тої степені, що розділ серед мужицької кляси почав що-раз маркантнійше виявляти ся на зверх і що-раз сильнійше почав домагати ся відрубних партийних заступництв інтересів розріженої кляси, то і що-раз сильнійше почав той розділ відбивати ся і на радикальній партії, — ріжниці поглядів, що виявляли ріжниці інтересів розбитої мужицької кляси, почали, в партії що-раз

в котрім вона уважала ся загално за «представника» нації, чи взагалі суспільности. З єї смертю, здаєть ся їй, що приходить вже кінець і цілому світови.

сильніше з собою стирати ся, аж в кінця і довели партію до розбитя. І партія розпала ся. Повстали нові партийні політичні організації: національно-демократична і соціально-демократична.

Так якже тепер з огляду на се, з огляду на сю політично-партийну трансформацію української суспільности в Галичині, стоїть справа з ідеєю політичної незалежности українського народу, справа – боротьби за сю ідею?

Перша партія, що ідеал політичної самостійности українського народу поклала за одну з головних цілей своїх змагань, була партія радикальна. Се і не диво, коли зважить ся людей, що належали до тої партії і ті економічні принципи і культурні змаганя які вони поклали в основу програми тої партії. Адже здійснене тих економічних постулатів і культурних ідеалів, неможливе без політичної самостійности України. Алеж та партія упала. Чиж з нею мала би упасти і ідея політичної незалежности України? – Ні. Власне ті нові партийні організації, що повстали на місци розбитої радикальної партії, витворили ся за ініціативою людей, що вийшли з радикальної партії, – вони то і перенесли з собою до тих нових організацій ідею політичної незалежности України і сю ідею поклали між головні, начільні постуляти їх політичних змагань. Ідея політичної самостійности українського народу придбала нові круги приклонників: українську-галицьку «інтелігенцію» і український-галицький пролетаріят.

Листуванє Юліана Бачинського з Михайлом Драгомановом з приводу «України irredent-и»

Вступна увага до першого виданя

Листуваня 1900 р.

К оли я приступав до другого виданя «України irredent-и», хотів був відповісти в «Переднім слові» на уваги і закиди, які були поміщені в часописах і журналах з нагоди її першого виданя. Приглянувшись однак їм я від сего відступив. Показало ся, що ті замітки, здебільшого, так загально висловлені, що я просто не знав, від чого мені властиво починати би і на чім кінчити, та — се заняло би стільки місця, що сама відповідь дорівнала би на певно розмірови самої «України irredent-и». Тож з поміж усіх тих рецензій вибрав я лише одну: М. Драгоманова, котру він мені прислав приватно в листі, а котру я в 1897 р. віддав був М. Павликови до оголошеня в «Житю і Слові»²⁷. Ту рецензію вибрав я тому, що в ній вказав Драгоманів докладно в чім зі мною не годить ся, чим поставив мене в далеко вигідніше становище, як інші рецензенти, — а друге, що писав її — власне Драгоманів, для великої частини мислячої української громади авторитет в українських справах. Тож його уваги і закиди мають ту для мене більшу вагу і значіне.

Моє листуванє з Драгомановом, що почало ся між нами а приводу «України irredent-и», не обмежило ся однак на самій лише «України irredent-и». В однім із своїх листів доторкнув ся Драгоманів також і радикальної партії, що у той час (1894 р.) переходила малу кризу, тож мені прийшло ся також і про неї писати. Правда, сю частину листуваня я міг би ту опустити, як се й зробив М. Павлик, публікуючи моє листуванє з Драгомановом в «Житю і Слові», — але я сего не роблю, а то з огляду на стан, в яким знаходить ся тепер радикальна партія. Радикальна партія знаходить ся в стані упадку, і не далекий уже час, коли про неї згадувати ся буде як про — вправді світлий момент в політичнім житю галицької України, але, про момент, котрий був, та — котрий вже не є. Тож се, що оголошую тепер про радикальну партію, оголошую як історичний документ, як причинок до історії політичного руху галицької України з 90-тих рр. сего столітя, а спеціально як причинок — до історії радикального руху.

Моє листуванє з Драгомановом почало ся тим, що я післав йому рукопис «України irredent-и» і просив його, щоби він подав про неї свою Думку. Драгоманів се зробив, і то в дуже вигідній для мене формі, бо вказав просто на місця, з котрими не годить ся і подав зараз до того свої уваги. Се дуже улегчило мені відповідь я знав принаймій, на що маю відповідати.

Для ліпшої орієнтації в листах Драгоманова додам ту ще одно: свій II-ий лист написав він у відповідь на мою картку, яку я йому вислав, одержавши від него ма-

²⁷ Из переписки М. П. Драгоманова. Подає М. Павлик. «Житє і Слово» – Вістник літератури, політики і науки. Львів 1897, книжка III і IV.

манускрипт «України ігредент-и», однак без жадної від нього дописки. Я не знав, як собі це толкувати: чи Драгоманів взагалі нічого не хотів відписати мені на «Україну ігредент-у», чи може його лист затратився десь в дорозі. Та, поки прийшла від Драгоманова відповідь на сю мою другу картку, я дістав вже його I-ий лист, котрий він вислав окремо від манускрипту — з огляду на поштові приписи. В тім другім листі він і розпитуєть ся про радикальну партію: про непорозуміння між «молодшими» і «старшими», про з'їзд партії, що мав тоді відбутися у Львові та про інші подібні партійні справи.

Свої листи писав Драгоманів своїм правописом, т. зв. «драгоманівкою». Я передаю їх ту в загально тепер у нас прийнятій правописі. Оригінал правопису листів Драгоманова поданий М. Павликом в «Житю і Слові» в книжці IV — 1897 р.

Що-до мого листу, який я відписав Драгоманову на його уваги на «Україну ігредент-у», то мушу ту відразу зазначити, що пишучи його, цілком не сподівався я, що колись прийдець ся мені оголосити його друком. Тому і не зладжений він так, у формі і укладі, як се я був би зробив, коли був би призначив його до друку. Друге: писав я його серед дуже не вигідних для мене обставин. Я відбував тоді однорічну військову службу в Ігльві на Мораві, а ще до того в тракті писання перенесено мене до Пешту, де і прийшло ся мені його кінчити. Невигоди і брак свобідного часу вплинули також на те, що моя відповідь випала не цілком так, як то я був би собі бажав. Ту також, серед тої метушні, в якій прийшло ся мені тоді жити, затратив ся ще десь і III-ий лист Драгоманова і остання картка з його I-го листу. Однак III-тий лист не відносив ся до предмету задля котрого завело ся між мною а Драгомановом листуване, а з затраченої картки I-го листу, котра впрочім була записана лише на одній стороні, усе, що відносило ся до «України ігредент-и», наведене дослівно в моїй відповіді.

Мій лист до Драгоманова передаю дослівно (в «Житю і Слові» поданий лише витяг, і то лише з того, що відносило ся до «України ігредент-и»), опускаю лише ті місця, що дотикають моїх чисто особистих справ.

Ю. Бачинський

Шановний земляче.

Получив оце Ваш лист і манускрипт, та не в вигідний час, бо мушу збиратись у дорогу, в Париж і перед виїздом порядковати всякі речі і кінчати офіційальні записки і т. д. Через те можу навіть перечитати Ваш манускрипт лишень у Франції, на спокої. Тепер лишень з нетерпеливості характеру прочитав початок манускрипту і пригадав, що було в «Народі» і скажу Вам мою думку на скоро. Ваша праця інтересна, бо зачина з нових боків важні kwestії, але хибує доктринерством певної школи. Ви знаєте, я не згоджуюсь з філософією історії і політики виключно економічною, бо вважаю її за свого роду метафізику, а жите люцьке за занадто складне, щоб його пояснити лишень одним елементом. Але я нічого не маю проти і однобічної доктрини, коли вона веде до досліду нових фактів. На лихо марксісти, або ліпше енгельсісти рідко коли досліджують що, а просто а priori чертають історичні і політичні фігури, часто зовсім фантастичні. Так робите і Ви. Я не буду споритись з Вами о виводи, а покажу Вам факти Ваші, по мосму зовсім не вірні.

Так германізація в Австрії проводилась дуще при абсолютизмі, ніж при конституції буржуазній. Найзавязтіш германізатори і централісти при конституції — се німці богемські. Угри мають автономію, але промишленність у них зовсім не вища богемської. Основа автономії Угрів — аристократія, а не буржуазія. Ви невірно звете феодалізм і абсолютизм середовічними. Абсолютизм річ нова, — XVI — XVIII ст. і вже до революції підрізував феодалізм. А з другого боку і лібералізм по частині син феодалізму, і річ середовічна. Англія, Нідерлянди, Швайцарія вдержали середовічний лібералізм, — не піддались новому абсолютизму, — і попхнули зріст новішого лібералізму.

Еманципація хлопів — лежала в основі всіх руських рухів з XVI ст. В 1848 р. найбільший гнобитель русинів були — польські пани. — Народовці тепер не могли упасти політично, бо перше ніколи не стояли високо, — противно, лишень тепер піднимають ся, хоч і паскудними способами. Ніде не видно середньої господарки у гал. русинів, а лишень дрібну та пролетаріят. Тож мало шансів має вирости капіталізм русинський. — Ніякої різниці економічної між Гал. польською і руською не видно. — Націоналісти старіше всяких буржуазій. В новій Європі вони себе вже почували в XI ст. — В XVI ст. централізованою почина ставати Франція, а Нідерлянди не знають ніякої централізації, Англія ж зостає ся адміністративно централізованою, — коли політично централізувала ся вона вже в X ст.

— Перечислюючи держави промислово буржуазні на стор. 7^Р²⁸. Ви забули мабуть чи не головніші — Нідерлянди і Венецію, котрі під Вашу теорію не підходять. Культура німецька зовсім не упала в XVII ст. проти середних віків, як і в середні віки зовсім не стояла вище французької, або нідерландської.

Національність італіянська, і в XVII ст. зовсім не упала, як і німецька, — а лишень проти більш централізованої Франції і Іспанії на час Італія і Германія стали мілітарно слабшими.

²⁸ Ся цифра, як і дальші, вказують сторони третого видання «України irredent-и». В оригіналі подані сторони манускрипту. Ю. Б.

— В середні віки політична роздрібність Італії і Германії були ще більші, ніж в XVII ст. Розвал Туреччини нічого не має спільного з капіталізмом. Не піддалися Туркам зразу чорногорці й майноти, котрі про буржуазію і капітали не чули. Гайдуки + Австрія почали увільнення Сербії, а клефти + Росія — греків. Руминські бояри завше мали чимало автономії од Турції, а війська російське єї вбільшувало до незалежності. Хорватів од Сербів ділить не економія, а релігія. — Австрія в XIX ст. не розкладаєть ся, а більше централізуєть ся. Угорщина завше була осібна од інших держав габсбурських і підпала під спільну ферулу лишень 1849—1867 р. Та й то забезпечивши собі стару автономію в 1867 р., Угорщина мусіла прийняти делегації, котрих перше не знала.

Поправте сі явні фактичні помилки, — і тоді погляньте, що стане з Вашою докторією. А далі я Вам напишу про дальші чертежі Ваші.

Простіть уривочність листу. — Мій адрес в Парижі... В Відні буду 2 дні...

Ваш М. Драгоманов.

Продовжаю свої замітки.

стор. 82. При еманципації крестян в Росії зовсім не хотіли виробити пролетаріят, — противно! Він став вироблять ся по б. ч.²⁹ дякуючи лихій системі фінансовій абсолютної держави. Ліберальна партія завше змагалась його спинити. Та партія в Р. зовсім не буржуазно-капіталістична. Єї основа — середнє сільське панство (земці) і університетські «ріжничинці». Правдиві капіталісти в місцях³⁰ і «глитай» (велр.³¹) кулаки) в селах — за царя і поліцію (84). — Альзас більше, ніж Константинополь корінь тепер, мілітаризму в Европі (85). Германія (капіталістична) не може не вважати Австрію своїм авангардом на Бал.³² Півострові (85).

В Ваших поділах Росії на 3 части зовсім щезли Литва, Біло-Русь, Остзейські країни. Сама Великоросія економічно ділить ся по кр. мірі на 4 части: фабрична (центр), лісова (північ), мінеральна (Урал) і хліборобська (південь), з котрих остатньої інтереси сходять ся з восточно українськими (87).

Теза про тожсамість продукції всіх Ваших 3 частин Росії мусить бути перевірена статистикою, а надто взглядно України (87).

Чому Ви звете українську частину Харківською? Національні традиції польські (сепаратистичні) не згоджують ся з фабричними інтересами. Не можна сказати, щоб тепер буржуазія польська не хотіла одриватись од Росії (88—93).

(95) Ви забули Черниг. губ. «Малоросію» з Київськ., Полт. і Харк. губ. видумали німецькі атляси. Не Одеса порт Великоросії, а Петербург і Рига; — а Лібава спільний порт части Велик. і Укр.

Довгий уступ од 97 до 158 стор. — Іосі торісі енгельсзму, котрі будучи спорні по суті, безмірно вдовжують статю. — Посередині фактичні невірности: напр. яка се революція в Англії в 1694 р.? До того революції Англ. XVII ст. були ділом не стілько буржуазії, скілько джентрі, і були, як сказав Маколей, консервативні (за середневічні

²⁹ по більшій части. Ю. Б.

³⁰ містах (городах). Ю. Б.

³¹ великоруське. Ю. Б.

³² Балканським. Ю. Б.

парлям. порядки против нового абсолютизму). Рух до всебританської федерації тепер переважає сепаратизм англ. кольоній.

Остатні Ваші уваги після широко-абстрактних зарисів соціально-демократичних, уривчаті і часто неясні. Напр. думки про регуляцію гал. еміграції³³ не в'яжуться з соц. демокр. програмою і перспективою. Не сказано, що буде робити політично самостояча Україна? Боронити себе од Польщі і Великорусі ціом? Як се зв'яжесть ся з процесом інтернаціоналізації? Куди дінеться сподівана гал. р. буржуазія, коли політ, ролю в Галічині спосібні відіграти лишень гал. радикали, — то б то інтелігентний пролетаріят і, по Вашому, одстале, середнєвічне мужицтво?

Кінця листу нема. В моїй відповіді Драгоманову находять ся ще слідуючі дослівно наведені цитати з затраченої картки листу Драгоманова:

Маніфест Комуністичний обертаєть ся в застарілу схолястику, подібно своему оригіналу — брошурі абб. Сея про Третій Стан; в практиці, самі німецькі і французькі комуністи ідуть проти неї.

Дальше:

Мені просто здаєть ся, що славянські соціялісти носять стару моду лишень тому, що вона коштує всего 50 сант. і увільняє від праці — думати своєю головою.

Накінець у відповіді находжу ще таке:

Ви раді би бачити спільне і згідне діланє цілої суспільности без «всяких диктатур партійних і клясових»

— виходить отже з того, що Драгоманів мусів згадувати ще щось і про диктатури партійні і клясові.

Поza се нічого більше не пригадую собі з пропавшого кінця листу Драгоманова, і мені здаєть ся, що й нічого більше важного там не було. Картка записана була — на скільки собі пригадую — на одній лише стороні (малого листового формату) та й то не цілком. Лист кінчив ся звичайними формулками і поданєм адреси.

Ю. Б.

³³ Ту частину кінцеву про еміграцію галицьких селян я в другім і третім виданю «Укр. ірг.» опустив. Ю. Б.

2-ий лист М. Драгоманова

28 Юля, 1894, Schottenring, H. de France. Wien.

Високоповажаний Добродію.

Карточку Вашу получив серед зборів у дорогу, то й одповідаю Вам лишень з першого етапу. Тим часом Ви, певно, успокоїлись — бо получили мій лист. Я не вложив його вкупі з Вашим манускриптом, — бо послав останній не посылкою, а під бандеродем (чиж в Австрії цього нема?). Посилки — річ морочна, а надто в наших диких сторонах, та й дорожша, — тож Weltpostverein і завів бандерольні пакети для манускриптів, як і для печатного.

А не вклав я листу свого, бо се заборонено правилами поштовими. — Таким способом всі Ваші конектури і образіння падають — Лихо моє буде лишень, коли, мій лист згубив ся, — бо прийдесть ся усе почати знову. А я Вам написав свої уваги по пунктам, або ліпше по сторонам.

Не маю майже ніяких звісток про Ваш з'їзд. Лишень П-к³⁴ писав, що ред. Нар.³⁵ з торішними сецесійоністами не виробилась. Я і торік не міг зрозуміти принципіальної основи незгоди, а тепер ще менше. Як би там не було, — а на 1895 р. Народ мусить упасти. Я втомлений, П-к теж. А замінити П-ка я не бачу, хто б міг.

П-к має свої хоби і як редактор (дуже послабля неплатникам), дуже часто пише примітки редакції за надто формальні, — або ліпше писав і т. д., але йому треба подякувати за те, що «Народ» не заліз ні в одно з болот, котрі траплялись по дорозі за останні 4 роки, в котрі вказали найбільше віденці: ні в соц. дем., на польській запарі, котра повела б наших людей лишень на службу Полякам, а зовсім не соціалізму і нашому народу, — ні в дружбу з Добрянським, ні в депеші до народоцівів з поводу рескрипта нам.³⁶ проти попів, ні в романчуківську угоду. До того П-ка на Україні знають і довіряють єму...

З рештою я думаю, що упадок Нар. і Хлібор³⁷ може вийти навіть на користь справі, — пробудивши «сором» — в «нашій партії», — в котрій, по правді сказавши, дуже мало праці, почуття обовязків, самими на себе принятих, а дуже багато дрібної гризотні і особистих претенсій. — Якось то буде. Я сьогодні ввечері, або завтра виїжджаю з відсі — в Париж... То коли ласка Ваша, пишіть туди.

*Ваш прихильник
М. Драгоманов.*

³⁴ Павлик. Ю. Б.

³⁵ редакція «Народа». Ю. Б.

³⁶ намісника (гр. Баденього). Ю. Б.

³⁷ «Хлібороба». Ю. Б.

Моя відповідь на 1-ий і 2-ий лист М. Драгоманова

Ігльва (Морава), 22/XI 1894

Високоповажаний Добродію!

Ваші уваги на мою працю, не можу назвати слухними, і тому, поки що, обстаю таки при своїм. Се хочу Вам коротко умотивувати.

І так: не можу згодити ся з Вашим твердженням, ніби то основою нинішньої автономії Угорщини була аристократія а не буржуазія. Признаю ся, що я не є спеціалістом в історії Угорщини, але оскільки вона мені відома, то все уважаю нинішню автономію Угорщини — ділом угорської буржуазії. Та автономія є наслідком революції 1848 р., котрої втілення — буржуа Кошут і його товариші. Репрезентантами нинішньої Угорщини — ліберали (з їх ріжчими відтінками) — спадкоємці Кошута. Головний центр економічного і політичного життя Угорщини — палата послів, а не магнатів, правительство — члени партії ліберальної, висаджене з поміж палати послів. Не перечу, що в революції 1848 р. брала участь також і якась частина магнатів. Алеж із сего не виходить, щоби задля них революція мала прибирати зараз характер магнацький — аристократичний. В французькій революції брала також живу участь якась частина французької шляхти, та ніхто не важить ся назвати її через те — шляхоцькою. Адже се річ знана і всюди вона появляється: в хвилі суспільного перевороту переходить якась частина пануючої кляси, що здужала збагнути духа часу, в ряди нової кляси, котра добивається в силу свого економічного і суспільного значіння першорядного становища і в політичнім життю суспільности. Ті однак з поміж шляхти, хоч з походження належать ще до старої кляси, призначеної історичним житем на вимерте, то своїми думками належать вже до кляси нової, і як такі, належать уже і до нової історичної доби. Коли схочемо оцінювати їх діяльність, то мусимо уважати їх за людей уже нової доби, ту їх місце. Буває й так, що та частина шляхти стає мостом, через котрий переходить керма політичного життя з кляси дотепер пануючої, до кляси відтепер призначеної історичним житем до пановання. Се прим, було і в Угорщині. Але се не повинно нікого заводити в оцінці істоти річи.

Та переходова фаза політичного життя, то немов приготовляючий курс, в котрій нова кляса приучується, чи радше доучується того, чого їй бракувало, — в ній вона скріплюється, щоби остаточно виступити самій, без опіки «старших», і зайняти приналежне їй першорядне місце, яке їй судило ся історичним розвитком.

Пишете, що «Угорщина завше була осібна від інших держав габсбурських і підпадала під спільну ферулу лишень в 1849—1867 рр. Та й то, забезпечивши собі стару автономію в 1867 р., Угорщина мусіла прийняти делегації, котрих перше не знала». Значить: Ви вважаєте, що нинішня автономія Угорщини гірша від автономії передреволюційної. Мені здається протилежно, — не так-то дуже світлою була та автономія Угорщини перед революцією. Адже, оскільки мені відомо, Угорщина дістала своє окреме міністерство (з виїмком, здається, фінансів і війни) в 1847 р., значить в часі, коли Угорщина почала рухатися, чого наслідком було власне утворене окремого угорського міністерства. По революції наступила реакція (що є річею цілком звичайною), — наслідки революції показали ся доперва в 1867 р. Угорщина зістала окремою державою,

дістала окремий парламент, окреме правительство, власне законодавство, власну державну адміністрацію, власну краєву оборону. З Австрією злучена вона політикою заграничною і силою воєнною, котру разом з своєю власною може в данім разі ужити також для оборони своїх інтересів і задля котрої займав вона разом з Австрією перворядне становище між європейськими державами. Чи ся автономія Угорщини буржуазийної, дореволюційної менча від автономії шляхоцько-передре-волюційної? Я рад би поставити таке питання якому небудь Угрови (з виїмком може якого магната), а ручу, що він ніколи не поміняв би нинішньої автономії за давнішу. Впрочім, не кажу, щоби і нинішня автономія вдовольяла вже цілком Угрів. Чим-раз більше росте між ними невдоволене з Дуалізму. Можливе, що Угри зміцнять ся незадовго настільки, що і без Австрії будуть могли устояти ся і самі своєю власною воєнною силою будуть могли боронити свої інтереси. Всеж однак, нинішня автономія, хоч і не повна, є таки більша від давнішої, — єї основа не аристократія а буржуазія, і є ділом не аристократії а буржуазії. Се впрочім видно при всяких спірних справах, що входять в питане автономії — як поводить ся при них аристократія а буржуазія. (Розуміть ся, не говорю ту про автономію Угорщини середовічної, феодальної, Угорщини прим. св. Стефана, — та автономія має цілком инший характер).

Що до Австрії, то і ту не можу згодити ся з Вашою думкою, що, мовляв, «Австрія тепер не розкладаєть ся, а більше централізуєть ся». Вже таке нинішне вилучене Угорщини з під державної одноцілості Австрії є ознакою децентралізації Австрії. А нинішний рух в Чехах і у полудневих Славян є-ж ніщо инше, як лише дальший тяг одного і того самого процесу. Нинішні рухи в Австрії суть одного і того самого характеру, що давніший рух в Угорщині, котрий виборив нинішню автономію Угорщини і zdeцентралізував цілу давну державну управу Австрії. Нині не стоїть уже Відень сам оден, як давніше, як центр державний, але у всім мусів поділити ся з Пештом. Що проти такої децентралізаційної тенденції усі централістичні елементи, головні Німці, скуплюють свої сили і з побільшеною енергією беруть ся дусити ті децентралістичні рухи — се цілком природно. А що вони в тій цілі лучать ся з так противною їм шляхтою, се знова не дивно. Одні і другі бачать в них погрозу їхнім інтересам. Та що ту важне? — отсе, що власне така злука Німців-лібералів з так ворожою їм дотепер шляхтою, є найліпшим доказом, як сильно захитаний нинішний централізм, ся основа інтересів і життя Німців-лібералів, і яких моральних жертв вимагало се від представників централізму — Німців-лібералів, щоби вдержати ще на якийсь час той централізм. Та, коли при допомозі шляхти ліберали дістали ся на верховодяче становище в державі, то се цілком не вказує на те, ніби-то з тим скріпила ся ідея централізму в Австрії і Австрія входила в фазу ще більшої централізації. Противно, коли зважити, якими способами Німці-ліберали заняли нинішнє становище в Австрії, чого се було наслідком і як поводять ся вони на тім становищі, то покажеть ся, що се лише останні зусилля централізму (через те може нераз досить ярко і остро маніфестують ся — се однак не повинно затемнювати дійсний стан річи), та що незадовго прийдесть ся йому силою самого внутрішнього розвитку Австрії остаточно таки лопнути. Се бачать навіть і самі Німці і їх прихвостень шляхта, тож і їх головне завдане — визискати поки час все, що дасть ся лишень визискати.

Ваша увага, що «германізація в Австрії проводила ся дужче при абсолютизмі, ніж при конституції буржуазній» — цілком слушна, і я в своїй праці нічо противного тому не сказав. Але признаю, перечитавши тепер відповідний уступ в манускрипті, бачу, що сказане там мною є досить неясне. Хоч кажу, що «національна боротьба, в сім ширшій значіню, т. є одерта вже явно на інтересах економічних, з відповідаючими їм політичними змаганнями, припадає доперва на конституційний період історії Австрії», коли перед тим «разу виявляла ся вона лише в формі вузько-національній — язиковій, в т. зв. боротьбі проти германізму», — то признаю, що дотичний уступ зле уложений і може справді насунути Вашу увагу. З того, що я там написав, може виходити, що «гнет національній народностей славянських в школах, урядах і в товариськїм житю...», розпочав ся доперва з добою конституційною, — а се є неправда. Я ї справлю се місце.

Закидуєте мені, що мішаю абсолютизм з феодалізмом. Сего я не роблю. Добре розумію різниці між абсолютизмом а феодалізмом. Коли-ж говорю про феодалізм в абсолютистичній Австрії, то говорю про відносини феодальні, які ще панували в абсолютистичній Австрії, пр. панщина, сей послідний вияв феодальних відносин.

Що «Угри мають автономію, але промишленість у них не висша богемської», — се нічо дивного, коли зважить ся, що колискою австрійського промислу є (попри низшу Австрію) Чехія, край, висунений найбільше на Захід, отже край, що скорше мусів підпасти європейському капіталізмови і скорше мусів розвинути у себе новочасний промисл, як Угорщина — край висунений найдалше на Схід. Отже промисл Чехії давнійший від промислу Угорщини, тож і дужчий. Угорщина почала розвивати ся поважно доперва недавно, добившись автономії. — Щодо промислу Чехії, спеціяльно, то ту промисл був зразу в руках німецьких, німецької буржуазії. Але розвиваючи ся (більше в західній частині) захоплював з конечністю і східну часть і безнастанно впливав і на людність чеську, викликував посеред неї відповідні суспільні перевороти, а втягнувши в себе чеську людність витворив серед неї і чеську буржуазію, котра остаточно і схезізувала німецьку буржуазію в східній Чехії (чи радше навернула назад на чеське лоно понімечену чеську буржуазію) — замешкалій масово чеською людністю, зчехізувала німецький промисл в східній Чехії, позискавши його представників — Німців, назад до себе. Тому-то, думаю, так високо і скоро розвинув ся між чеською суспільністю новочасний промисл. (Є се той економічно-національний процес, якого я сподію ся і у нас, в Галичині. Та про се вже дальше).

Кажете, що «націоналісти старійше всяких буржуазій. В новій Європі вони себе вже почувають в XI ст.» Я про се нічо де знаю. Знаю тільки, що тоді було лише сильне почуте одноплемінности, і що тоді про ніяку націю не було бесіди. Нація почала витворювати ся доперва пізнійше і то на основі не племінній, на основі приналежности до одного і того самого племені, а на основі радше територіяльній, і то вже після змішаня кількох племен в одно суспільне тіло, — тай то доперва в часах розвитку міст. Національна єдність є, так сказати би, ширишою від давної племінної, бо містить в собі вже кілька племен. Давні ворожі і чужі собі племена чи частини племен зливають ся з часом в одно суспільне тіло і при даних умовах творять націю і національну мову — мішанину давних мов (чи діалектів) племінних, — як також з другої сторони, і самі племена ділять ся і з часом з одного такого племені витворюють ся кілька ворожих одна одній

націй. Тому вважаю, не можна говорити про національності французьку, англійську, німецьку, еспанську і т. д. в X чи XI чи й XII вв., коли знаємо, що в тих часах були лише племена: романське, кельтицьке, славянське, германське (з його ріжними поділами на норман, готів, фризів, англо-сасів), з котрих доперва пізніше, після певної, в ріжнім процентовім відношеню, мішанини одних з другими, витворили ся нації — французька, англійська, еспанська, німецька і т. д. (При сій нагоді позволю собі зробити малу замітку що-до Ваших «Хартій вільности». Мене сильно здивувало, коли я, читаючи Ваші «Хартії вільности» в «Житю і Слові», натрафив при описі політичного устрою давньої Англії на якісь національні ради. *Vitenagemont* — то на мою думку жадна рада національна, — се рада, до котрої належала мала групка висших достойників духовних і світських, королівських прибічників, а не вся людність, або принаймії депутати людности; була се рада зложена з «мудрих» людей з окруження короля, котрі однак з народом (*populus*, а не *patio!*) нічого такого спільного не мали. Була се радше королівська рада а не національна. Ніде нема там навіть згадки про якусь *patio*, навіть там, де можна би вже від біди ужити того слова, а то — коли *Vitenagemont* відбував ся «в присутности народу», коли треба було «обявити народови постанову, прийому королем з його радцями». Навіть і ту не означаєть ся формула «в присутности народу» або «в загальнім зборі народу»: *cum praesentia nationis*, або *nationis generalitate*, а лише с. *pr. populationis populi generalitate!* Про жадну націю не говорить ся, а лише про населене, про націю нема й згадки). — Колиж однак дійсно, як кажете, націоналісти почувають себе вже в XI ст. — то се лише може свідчити про геніяльність тих окремих одиниць, що змогли на кілька віків наперед збагнути витворене з посеред людности між котрою жили — нації; не можна однак ту національну свідомість кількох одиниць розтягати на загал людности і твердити, що мовляв, «націоналізм старший всяких буржуазій». Задля тих кількох осіб не можна перечити тому, що націоналізм в ґрунті річи таки ідея пізніша, новочасна, і що свою роль вона почала відогравати доперва в новітших часах. Не можна з огляду на них перечити тому, що ґрунтом, на котрім та ідея прийняла ся і розвивала ся, суть міста, і що з них доперва, рівночасно як міщанство що-раз більше почало зростати в силу і ставати основою суспільно-політичного життя, розійшла ся на висші класи — шляхту і династії, а з другого боку — на хлопів і пролетарів.

Питаєте мене дальше, чому я, подаючи начерк витворювання сучасних держав до-рогого централізації, котрих основою міста, поминув Нідерлянди і Венецію — котрі, да кажете, «під мою теорію не підходять», а з котрих Нідерлянди, як додаєте, «не знають жадної централізації». Що до сего останнього, то відповім, що Нідерляндії годі було централізувати ся, в той час, коли вона доперва добивала ся незалежности, і опісля, коли Франція, сама вже сцентралізувавши ся, дбала про те, щоби Нідерлянди не «централізували ся», і коли апробовано вестфальським миром роздроблене Німеччини і запоручено Францією і Швецією німецьким князям їх посідане. Кудиж було тоді розширювати ся германським Нідерляндцям, і що було їм централізувати? Вони самі для себе були центром, і як звісно, завдяки своєму географічному положеню — сильним центром. — Що я Венецію пропустив, то зробив се не для того, будьто би вона не підходила під мою теорію, а просто тому, що вона не входить в обсяг того питання, котре я розглядаю, т. є витворюване новочасних національних держав. Єї місце, не в добі ви-

творюваня новочасних держав національних, а в добі попередній, добі партикуляризму міст. Нема нині жадної національної держави венецької, а лише національна держава італійська, до котрої і належить Венеція. Отже, про ту італійську державу випадало мені говорити і про ту державу я ї говорю. Впрочім, хоч би се ї не було так, то оден факт, не заперечує ще «моєї теорії», се може бути виїмком від загального твердження, про котре ту мені головно і ходить, — виїмком, в наслідок певних виїмкових відносин.

Я не кажу, що культура німецька і італійська упала в XVII в. супроти середних віків, а кажу лише, що «в наслідок торговельних відносин в XVI в. наступає застій в економічному життю Німеччини і Італії, значіне буржуазії що-раз більше починає упадати, — наступає політичний партикуляризм. З кінцем XVIII в. бачимо Німеччину роздроблену на не менше як сто незалежних наслідних монархій...» і т. д. Отже, я ту підчеркую XVIII в., коли саме упадок німецької культури в порівнянню до французької був дійсно досить значний. На XVII однак вік зазначую не упадок а лише застій. Ніде також не кажу, будьто в середні віки німецька культура стояла више від французької. Виразно пишу, що «Італія, полуднева Франція і Німеччина, що стояли до тепер, до XVI в. на чолі економічного і культурного життя Європи, уступають місце, з винайденем морської дороги до Індії і полудневої Африки, і з відкритєм Америки — Португалії, Еспанії, Франції північній і Англії».

Кажете, що політична еманципація балканських народностей не була ділом балканської буржуазії а сторонних держав — Росії і Австрії з одної сторони, а гайдуків, клептів і т. п., котрі про буржуазію і капітали нічого не чули — з другої. Не перечу, що Росія і Австрія відіграли ту велику роль, але коли вони приложили ту свою руку, то приложили до чогось, до руху, котрий уже там сам, без них був зродив ся; вони лише могли той рух підпомагати, бо був в їх інтересі, А який характер мав той рух, се видно з того, яка кляса з хвилею політичної еманципації виступила там як *Staatsregierende* і який характер прибрала там внутрішня політика. До того цілого руху могли багато причинити ся також спомини давнини, котрі могли влхнути до него ширші маси, прим. хлопів, — буржуазія все знає добре використати такі річи. Між иншим прим. висуває колишню автономію, — хоча вона з новою не має нічого спільного, хіба що-до зверхної форми, та ї та також досить уже змінена, — самий однак зміст, цілком уже инший — инша кляса стає основою держави, инші інтереси руководять політикою, инші ідеали присвічують суспільности, коротко, суть то автономії двох ріжних епох: новочасної і феодальної, отже і ріжні щодо свого змісту, характеру а дуже часто і щодо територіальної розтяглости. Звичайно це розтягають ся вони на цілі нації, як тепер (говорю се загально), а радше суть подроблені на кілька політичних одиниць, відповідно давньому феодальному економічному партикуляризмови. До тих-то давних автономій стараеть ся нині буржуазія навязати свою боротьбу за політичну самостійність, — є се не злий спосіб; алеж та нова автономія а стара, то не одно і то саме, ту виступають уже инші люди, инші інтереси і инші завдання як давнійше. — Се все що я ту говорю, не відносить ся спеціально до одних лише народностей балканських, але і до угорської, чеської, польської і т. д., в загалі до всіх європейських націй, — і є се загальна риса. Можуть бути подекуди певні вихилєня, збочєня, не всюди вони мусять іти такою простою дорогою, всеж однак напрям, тенденція суспільно-політичного розвитку, та сама. — Що до

балканських народностей спеціально, то ту можу ще додати, що хоч там нема ще так сильної і до послідної стадії розвинутої кляси середної — буржуазії, ані таких великих капіталів як в західній Європі а хоч би і в середній, то не виходить ще з того, щоби на Балкані не було жадної буржуазії і жадних капіталів. Було одно і друге, тільки не так розвинене як на Заході — звідки береть ся звичайно мірка на буржуазію. — А що та ще слаба буржуазія змогла здобути скорше політичну самостійність, як не одна сильніша буржуазія інших націй, то се завдячує вона корисним обставинам, котрі їм в їх боротьбі помогли. Сама Австрія чи Росія з клефтами і гайдуками того не зробила, як і не витворила нараз відповідних людей і партії (з цілком новочасним характером), котрим довело ся управляти новими державами на лад — буржуазійний. Правда, та молода буржуазія не змогла проявити всіх своїх характеристичних буржуазійних прикмет в часі соєї боротьби за політичну самостійність, так, як се бачимо у буржуазії інших націй, що добивають ся політичної самостійности, — алеж вона сама, які і та боротьба тривала відносно короткий час. Та за те тепер, віддає вже з процентом то, чого перед тим не могла була дати.

Щодо Вашої уваги, що «Хорватів від Сербів ділить не економія, а релігія», — за те сперечати ся не буду. Я тамошних відносин не знаю; і коли я згадав про Хорватів і Сербів, то більше тому, що хотів подати їх як примір, що спільність мови у двох народів не означає ще і їх національної єдности. Через те й згадуючи про них не подав я се в однім ряді з іншими націями, що здобули або добивають ся політичної самостійности а лише на долині, під текстом (в увазі), як добавка до того, що сказав про Ірландію і про З'єдинені Держави Америки, котрі помимо того, що уживають англійської мови, то однак не суть під оглядом національним Англіїцями і не хочять належати разом з Англією до одного політичного організму. — В тій увазі сказав я, що в відносинах Хорватів до Сербів грають більшу роль «відносини історичні і інтереси економічні», як спільна обом тим націям мова. Може бути що се не правда, а що пробивно — релігія грає ту найбільшу роль, — кажу, що відносин тамошних не знаю. Я готов тому ту увагу пропустити чи змінити. Алеж все таки видаєть ся мені се дивним, щоби нині в краях, будь-що-будь-таки вже не варварських, в краях, котрі зачисляють ся до групи країв цивілізованих, щоби в тих краях могла відогравати таку велику роль релігія. Був би се дивний унікат в цивілізованім світі. Чи не буде ту таки релігія чинником другорядним, наслідковим, а перворядним, основним — відмінні обставини історичні, серед яких доводило ся жити Сербам і Хорватам, обставини, котрі могли викликати відмінні інтереси економічні і ріжници релігійні. Чи не є ту релігія радше наслідком чогось иншого, а не причиною, і коли ту релігія відограває якусь більшу як де инде роль, то чи не завдячує вона се тій причині, котра ще тепер існує і через те і піддержує ті ріжници і значіне релігії? Чи не відограває ту релігія ролі «видимого знаку, невидимої», не так ще всім свідомої иншої ріжници — може економічної? На разі не беру ся ще сего рішати. На моє тверджене, що «Русини» в 1848 р. тому не могли взяти участи в революції буржуазній, бо складали ся ще тоді лише з самих попів і хлопів, а не було ще «руської» буржуазії (через те також і пізніше, коли почали витворювати ся буржуазійні народовці а з ними і троха живійший, ліберальніший рух, — той рух мусів упасти, бо самі народовці були ще надто слабі, щоби могли були самі його піддержати і добити ся ним того чого хотіли, і мусіли опирати ся на хлопак), Ви відпо-

відаєте коротко: «еманципація хлопів, лежала в основі всіх руських рухів з XVI в.» Така увага, уважаю, цілком не намісці. Щож з того, що хлопів бороли ся за свою еманципацію в XVI в.? Було колись, та минуло. Впрочім не тільки одні «руські» хлопів були такі «ліберальні», були ними також і інші, прим. німецькі. Та щож з того? Лиш тому, що колись хлопів були такими, чиж тому й тепер вони такими мусять бути? Ниж мусять вони і тепер бути основою всяких ліберальніших рухів, не говорячи вже, поступових революцій? Колись і вони були «лібералами» а навіть і революціонерами. Чиж виходить з того, що вони і тепер такими мусять бути? Ми бачимо цілком що инше. В сім віці хлопів репрезентували як-раз елемент контрреволюційний, і то помимо того, що ті революційні рухи, проти котрих вони виступали в найліпшім разі держали ся на боці, як-раз заявляли ся за еманципацією хлопів! Впрочім і тепер ще російський абсолютизм держить ся так довго і благоденствує завдяки — хлопам. Що щось було колись — революційне, не виходить ще з того, щоби воно і тепер мало таким бути. Колись довговікова свобода могла, цілком природно, витворити з хлопів елемент революційний, — але й цілком природно, що довговікова неволя могла витворити з них і елемент підданчий, контрреволюційний.

В оборону «руської» політики 1848 р., котру я називаю реакційною і негідною, Ви кажете, що «в 1848 р. найбільший гнобитель русинів, були польські пани». Я се признаю. Але і Ви признаєте мені, що ті польські пани зорганізували ся були тоді в «Stowarzyszenie Ziemiańskie», котрого члени разом з представниками «Русинів», членами «Народної руської Ради», засідали в Weirath-і Стадіона і творили контрреволюційний комітет проти революції польської буржуазії, котра зажадала знесеня того, що найбільше гнобило «Русинів» — панщини; признаєте, що ті пани (я відріжняю від них дрібних дідичів, що лучили ся тоді з міською буржуазією і разом з нею творили одну революційну силу — подібно, як се діяло ся і тепер еще дієть ся в Росії, де та кляса є головною підпорою лібералізму), признаєте, що ті пани як-раз не хотіли згодити ся на жадане революційної польської буржуазії — знести панщину, через що дали ся випередити австрійському правительству, котре побачивши, що остаточно панщина таки буде мусіла бути знесеною, поспішило ся і само знесло єї (як се деморалізуючо вплинуло на політичне виховане цілої галицької суспільности, а в першій лінії на маси хлопів, се ясно; ся деморалізація ще тепер даєть ся на кождім кроці відчувати). Отже й признаєте в кінці, що коли, помимо того, що буржуазія зажадала знесеня панщини, через що вона є сим головним мотором, що остаточно єї знесено, значить того, що найбільше гнобило «Русинів», а коли помимо того ті «Русини», котрих найбільшими гнобителями були польські пани, разом з тими панами виступали проти тої буржуазії, то боронити тих «Русинів» є цілком не слухним і не потрібним. Польська буржуазія перша опімнула ся за хлопів, отже й за широку масу «Русинів», і єї то в першій лінії заслуга, що панщину знесено, що знесено ті найтяжші кайдани хлопів.

Кажете, що «народовці тепер не могли упасти політично, бо перше ніколи не стояли високо, — противно, лишень тепер піднімають ся, хоч і паскудними способами». Я також те саме кажу. Виразно говорю, що народовці стали тепер «пануючою партією між Русинами». Коли однак згадую про їх політичний упадок, то не в тім значіно, будь-то би вони стратили вже всяке значіне і силу між «Русинами». Противно, ясно зазначаю, що як-раз тепер висунули ся вони на верховодяче становище між «Русина-

ми», — тільки завдячують вони се не своїм колишнім ідеалам буржуазійним, своему демократизмови і лібералізови, що так відразу виріжнив їх колись-то від консервативних москальофілів, а лише як-раз тому, що жертвували ті свої колишні ідеали і пішли на службу консервативному клерикалізови. От в тім то значіно написав я (і як мені здаєть ся, цілком ясно), що народовці упали, упали — як колишні представники буржуазійних (ліберальних, демократичних, поступових) ідеалів, ідеалів, котрі їм до їх суспільного становища найбільше відповідали: Сей їх лібералізм, розумієть ся, був еще досєть неясний, невироблений, як і в загалі їх клясові свідомість була ще дуже слаба. Але все таки, їх уся діяльність мала на собі сильний знак буржуазійний; вони хоч і не свідомо, не розуміючи і не пізнаючи ще себе, все в тім дусі ділали. Се кождий, хто лише схоче ближше приглянути ся їх першій публичній діяльності, може легко доглянути.

Ваше твердженє, що «ніде не видно середної господарки у галицьких русинів а лишень дрібну та пролетаріат», опираєть ся на цілком мильній інформації. Ті інформації здаєть ся подали Вам Франко і Павлик, — та на мою думку — їх інформації щодо сего (як впрочім і в інших справах) не конче вже мусять бути вірні. Їм, що поза кілька сіл, а в найліпшій разі поза одно вузьке господарське пасмо східної Галичини (пасмо до того цілком не міродайне) ніде більше не показували ся, і коли приглядали ся мужикам, приглядали ся їм не так з інтересу економічного, а більше етнографічного чи радше фольклорного, цілком легко, такі річи, як витворюване на руїнах одної частини мужиків, нової суспільної кляси — середної, при рівночасно великій пролетаризації решти мужиків, могли не попасти під око. Мужики убожіють так скоро і їх нужеда заняла такі широкі простори, що сей бік економічного життя мужицької кляси дуже легко міг Франкови і Павликови, при їх великім співчутю і заінтересованю хлопською нужедою, заслонити його другий бік — витворюване з тої нужди одної частини, і то більшої, мужиків, добробуту їх другої частини. Вони так заняли ся хлопською нужедою, що стратили з очий другу частину мужиків (тим більше, що вона ще відносно надто мала і знаходить ся доперва в процесі повставаня) і прийняли більшість за загал, частину (хоч і переважаючу) за цілість. Та коли би вони були приглядали ся ріжним сторонам східної Галичини, та до того приступали до мужиків з інтересом більше економічним, а приступаючи до них в тій цілі, не звертали своєї уваги лише на одну сторону економічного життя мужиків — на їх пролетаризацію, на нужеду мужиків, то їх погляди що-до мужицької кляси були би троха інші. Я находжу ся власне в таких обставинах, що, маючи стале мешканє у Львові, все коли приходить ся мені виїзжати на ферії чи на свята, змушений виїзжати на село, в ріжні сторони, чи до родини чи до знайомих людей, — так, що майже цілу східну Галичину я й пізнав. А не займаючи ся спеціально фольклором, я звертав більшу увагу, коли перебував в селі, на економічну сторону сільських відносин, і хоч бачив нужеду селян, то дивив ся на неї не відірвано від інших економічно-суспільних явищ. І приглядаючи ся їм прийшов я якраз до висновку, що у нас по селах панує не виключно лише дрібна господарка, але витворюєть ся і господарка — середна, як також з другої сторони — безземельний пролетаріат. Той економічний процес відбув ся найпомітнійше на Поділю. Там нема майже ні одного села, в котрім не було би не то кількох, але кільканайцять господарів, котрих газдівства опирають ся на 50 і понад 100 моргів поля. Суть господарі, котрі і купують більші фільварки (з таким

одним я сам знакомий). Той процес, що правда, відбувається ще звільна, — причиною сему — брак міського промислу. Бідніші мужики не мають близько коло себе якихось інших засобів до життя, тож сильно ще держать ся свого кусника землі. Але і ту лише до певної міри. Мужик остаточно таки мусить кинути землю, — хотя би в примусовий спосіб. Та чи ту з'являється конечно зараз Жид? На Поділю Жид починає що-раз менше відогравати свою давню роль, — його місце займають сільські богачі, котрі остаточно, як се вже в богатих селах стало ся, відбирають йому всі його засоби до життя і в кінці викидають його з села. З відки-ж беруть ся ті 50 моргові богачі? — В однім селі, де моя по батьковині родина (також з тої середної кляси) в Скалацькім повіті, наділ землі по знесеню панщини виносив 12 моргів, 24 і 36. З відки-ж могли взяти ся там нині господарі 40, 70, 80 моргові а оден між ними 120 морговий? З домінікальної землі не відпало до них ні одного малого морга. Подібно прим. в однім селі коло Рави Руської (в Сокальщині, вже не на Поділю) — наділ землі виносив 6, 12 і 24 моргів. З відкиж взяли ся там 40-моргові господарі? З домінікальної землі також нічого до них не прибуло. На ті питання дуже легко відповісти, коли придивимо ся, де подівають ся землі вивласнених дрібних господарів. Можливі ту дві евентуальности: або забирають їх пани-дідичі, або хтось инший в селі. Отже, щодо першого, то до нині не знаю такого випадку, щоби пани скуповували хлопські ґрунта. Се не є навіть в їх інтересі, та в певній мірі се навіть і заборонено. Заборонено прилучати рустикальні землі до домінікальних. Коли отже хотів би пан купити собі якусь малу парцельку, то став би властителем все таки землі — рустикальної. Чи се корисно для него?

Як властители землі домінікальної прислужують йому всі ті громадські права, які прислужують кождому другому громадянину та як властители землі рустикальної припадають йому ще й усі обовязки, які тяжать на кождім властителю землі рустикальної, обовязки, від котрих земля домінікальна, отже і єї, властитель, в значній мірі звільнені. Які отже міг би мати пан користи зі скупованя землі рустикальної? З виймком того, що дасть йому сама та мізерна своїм обсягом земля, користий більше не має, а противно лише нові обовязки. Зате прав ніяких нових не набуває, бо всі громадські права прислужують йому і без рустикальної землі. Тому-то і некорисно скуповувати панам рустикальні землі від хлопів. Коли-ж вони набувають які землі, то землі домінікальні, від банкрутуючих панів, що і з господарських обчислень, маючи на увазі широкі обшири ґрунтів, для них далеко кориснішіє. Земель-же вивласних дрібних господарів не скуповують вони, і ті зостають ся — між властителами земель рустикальних, і то, як вказують подані мною висше приміри обширів мужицьких господарств, дістають ся до властителів середної рільної (мужицької) кляси. — Той економічний процес між мужицькою клясою, о скільки зміг я зауважати, посунув ся найдалше на Поділю. Хто знає, чи тим і не дасть ся пояснити ту появу, що на Поділю, де находимо найбільше число (в східній Галичині) мужиків-богачів, є і найбільше мужиків-бідаків і пролетарів, що там і появиля ся перед двома роками така сильна еміґрація. — Се, що я ту сказав, відноситься до середної господарки в Галичині, так як вона тепер представляється ся. Питанє лише, чи вона й на будуче має умовини розвитку. Отже щодо сего, то буде мати більше як тепер. Я вже згадав про те, що дрібний господар, тому, що не має коло себе, поза рілею, майже ніяких інших засобів до життя, мусить о скільки можна довго держати ся свого кусника землі

і дуже нерадо його позбуваєть ся. Все те змінить ся коли в Галичині пічне розвивати ся великий промисл. Що се наступить, то видно з голосів, які там в Галичині тепер в наслідок сегорічної вистави³⁸ у кожного на устах: про потребу великого промислу, його конечність в Галичині, і з ентузіязму до него між галицькою суспільністю. Ще поки я виїхав з Галичини чув я про засноване кількох нових акційних підприємств, — пропонували ще нові, ентузіязм для великого промислу з кожним днем ріс. З другої сторони, що-раз голоснійше дають ся чути голоси про потребу витвореня середньої кляси мужицької — як конечна вимога розвитку рільної господарки і сільського промислу, як і самого промислу міського. В який спосіб мало би се наступити, се ріжно толкують. Проф. Пілят (директор Статистичного Бюра при Краєвім Виділі, посол і оден з авторитетів соймової більшости в економічних справах Галичини) на своїх викладах на універзитеті «Про економічні відносини в Галичині» пропонував оперти сю справу на неподільности газдівств 12—80 моргових. Скоро яке газдівство розширить ся до 12 моргів, втягаєть ся його до кляси середньої посілости — і не позволяєть ся його ділити.

Так отже, витворюване середньої сільської кляси в Галичині на будуче, можна сподівати ся, буде мати більше сприятливих умовин як дотепер. — Але які се буде мати наслідки для «Русинів»? Розвиток середньої сільської господарки між «руськими» мужиками з одної сторони, і розвиток міського промислу а з ним грошева спекуляція, з другої, — мусить остаточно витворити «руську» буржуазію (вже тепер що-раз більше накликають «руські» газети «Русинів», щоби більше віддавали ся інтересам «промисловим і торговельним, а не як до тепер виключно фахови урядничому; щоби замість посилати своїх дітей до гімназій посилали їх до шкіл промислових і до шкіл реальних і т. д.). Що з сего вийде? От власне те, що я в своїй праці говорю, а що Ви — не признаючи того факту, що між «руськими» мужиками витворюєть ся середна кляса — заперечуєте. — До тих національно-політичних змагань «руської» буржуазії — котра в наслідок витворюваня середньої кляси між «руськими» мужиками, і в наслідок розвитку великого міського промислу в Галичині мусить витворити ся, отже до тих національно-політичних змагань «руської» буржуазії, про котрі я дальше в своїй праці пишу, прилучить ся ще і економічна суперечність між польською а «руською» буржуазією. Ви пишете: «ніякої різниці економічної між Галичиною польською а руською не видно». Я не кажу ніде, що видно. Виразно пишу, що доперва будуть витворювати ся. Щож до теперішности, то лише зазначую суперечність між Галичиною цілою та розвиненими висше з огляду економічного західними коронними краями Австрії. Але що незадовго виявить ся суперечність між польською і «руською» Галичиною, на се вказує хоч би нинішня економічна політика соймової більшости — Поляків, котрі на кождім кроці протегують Західну Галичину (що впрочім і не диво, бо все ту іде в певні польські руки, коли тимчасом в Східній Галичині на двоє баба ворожила), на се вказує також хоч би й сегорічна львівська вистава, де ярко відзначаєть ся Західна Галичина від Східної, де майже все чим може похвалити ся Галичина і що має якусь реальну вартість, походить — з Західної Галичини.

Ваші уваги що-до мого погляду на політичні партії в Росії, про їх значіне і силу, я готов признати слухними. Я, що живу поза Росією, і ніколи там не був, признаю, можу мати дуже легко фалшиві в тій справі погляди. Але не про політичні партії мені розходить ся.

³⁸ Згадка про галицьку рільничо-промислову виставу у Львові в 1894 р. (Нова дописка. Ю. Б.)

Розходить ся мені про те, чи конституція в Росії буде чи ні? Даліше, не розходить ся мені й про те, котра з існуючих політичних партій виборє конституцію в Росії, але, чи котра з тих партій виборє конституцію. В кінци, розходить ся мені не так про те, як презентуєт ся тепер Росія, як Росія абсолютистична, а про те, як запрентуєт ся вона в будучности, як Росія конституційна. Все, що я говорив про політичні партії, говорив для умотивованя конечности конституційного режіму в Росії в недалекій будучности. Чи мотивованє те випало вірно з дійсним станом річи — можливо що ні. Але хоч би й так, то все таки думаю, що то, що я хотів доказати — конечність конституційного режіму в Росії — помимо того, що доказ я зле перевів, само в собі є правдиве і конечне. Не можливо, щоби нинішний абсолютизм в Росії міг довго удержати ся; він остаточно мусить, в наслідок тих чи інших причин, упасти. Здаєт ся мені, що Ви на се годите ся. Отже, зістаєт ся питанє головне: що станєт ся з конституційною Росією? — Що до політичного поділу Росії на три що найменше части, відповідно трем відрубним економічним (і національним) територіям, то сей поділ утворив ся в моїй голові на підставі часописий і журналів російських (польських і «великоруських»), які я мав у Львові і з котрих користав. Не багато їх мав. З польських: варшавські — «Przegląd tygodniowy», «Głos», і «Prawda», з «великоруських» — «Русская Мысль» і «Съверный Вѣстникъ». Особливо користав я з польських, в котрих суть дуже цікаві кореспонденції з ріжних сторін Росії і з них досить добре можна інформувати ся про господарський і культурний стан поодиноких місцевостей. Більше, признаю ся, не мав я нічо під рукою, і з більше жерел я не користав. Думаю, що Ви за те не поласте мене дуже, коли зважите, як тяжко ту в Галичині дістати що небудь з чого можна би близше довідати ся про економію Росії, галузи науки, котра для моєї праці була найбільше потрібна.

Так отже, мав я досить скупий матеріал щодо Росії. Чи висновки, які я з того матеріалу, що мав під рукою, зробив — правдиві, не знаю. Однак думаю, що ті висновки, хоч би були і фальшиві, мають також добру і важну сторону, бо можуть звернути увагу на річи, котрі ще, як мені здаєт ся, ніде не були порушувані, та й ще порушувані з тої сторони, як я се зробив. Назви територій — варшавська для Польщи, московська для «Великоруси», а харківська для України, взяв я зі статі Марусина: «Фабрично-заводській трудъ въ Россіи» («Съверный Вѣстникъ», 1891, Октябрь і Ноябрь). Питаєт «що буде робити політично-самостійна Україна? Чи буде боронити себе від Польщі і Великорусі цлом, і як вьжєт ся се з принципом інтернаціоналізації?» Отже, що до першого, то буде робити то, що робить кожда самостійна держава. Як для єї економічних і культурних вимог потрібно буде їй відграничити ся від Польщі і «Великорусі» цлом, то відграничить ся (що до мене, то думаю, що так зробить), а не буде се потрібне і вона зможе в який инший спосіб оборонювати свої інтереси, то не буде відграничувати ся цлом. Головне що тоді зискає Україна, то се, що економічна політика буде стосувати ся виключно до єї інтересів, котрих буде могла поперти своєю армією, а не як тепер, коли економічна політика Росії має на оці ріжні краї з ріжними інтересами, мусить вона іти часто в жертву, як слабіша, тим другим краям. Також і з погляду чисто культурного буде могла тоді Україна о много скорше і сильніше розвивати ся як тепер, без тих ріжних перепон, які їй раз-враз ставить чуже правительство, котре все підозріває Україну, недовіряє їй і дуже обережно єї підпомагає (в випадках де вже мусить з загально-державних інтересів

підпомогти). Коротко: буде мати око звернене все на себе і єї ціль буде лежати у неї, а єї ціла діяльність не буде параліжована сусідами, котрим вона тепер піддана. Україна буде мати тоді свої фінанси, свою армію, свою торгівлю; і свій промисл, усе в своїх руках, і політику заграничну і політику внутрішню, — буде панею в своїм домі, буде розпоряджати ся в нім так, як буде уважати за найліпше, не оглядаючи ся на інших і не спинована в тій роботі чужими. — Щож до сего, як породити відграничуване цюм від Польци і «Великорусі» з принципом інтернаціоналізації, то я ту не виджу нічого суперечного з тим, як я представив сей процес інтернаціоналізації. По перше, виразно кажу, що сей процес доперва відбуваєть ся і відбуваєть ся в найбільше економічно розвинених націях, друге, що є рівномірний зеконімічним вирівнюванем поодиноких націй, націй, котрі через те переходять уже фазу політичного відграничуваня, по третє, коли захоплює він і менче розвинені економічно краї, то захоплює лише з тих сторін, з котрих се вже можливо, а не відносить ся до інтересів чисто економічних, отже і політичних, бо з сего погляду ті інтереси вимагають ще «самостійности». І коли ті краї добивають ся економічної і політичної самостійности, то не тому, щоби відірвати ся від решти культурного світа, а лише — коли дивити ся на сей цілий процес зі становища так сказати би філософічного — добивають ся самостійности на те, щоби власне ліпше розвинути ся, набрати більше сили і відповідно приготувити ся до того культурного стану, до якого змагаєть ся нині людськість, і щоби також заняти в свій час приналежне і гідне їм місце в тій будучій всесвітній людській родині. Впрочім, відграничуване цюм не тріває віки, і Україна, навіть уже інтернаціоналізуючи ся, може безпечно на який оден десяток літ окрити цюм слабі, нерозвинені частини свого організму і охоронювати їх перед надто ще острою для них «атмосферою» зовнішною, котрої вони, до якогось часу не окриті, не витримали би, виставлені на єї впливи лише змарніли би. І тому цілком не перечу собі, коли скажу, що Україна з одної сторони буде інтернаціоналізувати ся, хоч з другої сторони буде окладати себе, де се буде потрібно, на якийсь час цлами. Цю, то лише хвилева зарада, засіб до ціли, а не ціль.

Щодо Вашої уваги на англійську революцію XVII в., про котру Ви кажете, що се була не стілько революція буржуазії скілько джентрі, то на те позволю собі поставити питане: що се була тоді та джентрі? В відповідь на се, наведу слова Е. Вouthmy. Зразу була се кляса сільська, але не шляхта; та вже «в XVI в. роїть ся вона від нових людей; всі свідоцтва се зазначають. Суть то купці, міські урядники, адвокати а навіть збогачені ремісники, свіжі властителі земельних дібр або донатарії дібр видертих переважно від церкви.. Враз з ними виходять на сцену «gentelman» і «фармер», промисловці і спекулянти. Той властитель, котрий справджує, чи його воли суть відповідні на заріз, та «lady», котра сама продає масло на сусіднім торзі або видержавлює польоване в маєтку — суть представниками нового віку. Стара суспільність зразу дивуєть ся і сердить ся на їх поведінку і звичаї, але трохи пізнійше сама починає їх наслідувати. Від тепер устальюєть ся засада, що заможність є найвисшим добром, і власть мірить ся, гідности укладають ся після доходу. Є то вже Англія новочасна»³⁹. Отже так говорить Вouthmy о джентрі з XVI вже віку. Думаю, що той єї характер — буржуазийний

³⁹ Е. Вouthmy: Rozwoj ustroju i stosunkow politycznych Anglii. Z francuzkiego przelozył J.L. Poplawski. Warszawa 1893. От. 88–89.

в XVII в. ще сильніше себе виявив і що вона ще більше стала новочасною — буржуазийною. — Щодо Вашого питання, яка се революція в Англії в 1694 р., то ту зайшла лише помилка в уставленю двох останних цифр; через помилку замість 4 і 9, написав я 9 і 4.

Пешт, 4/XII 1894

Кажете, що проект регуляції галицької еміграції не вяжеться з соціально-демократичною програмою і єї перспективою⁴⁰. Я думаю, що ту програма і перспектива соціально-демократична ні-причїм. Справа стоїть так, що еміграція раз-враз відбувається і, помимо перепон, які її ставили (два роки тому) і тепер ще подекуди ставлять, раз-враз збільшується і що-раз-то нові захоплює околиці. Всякі заходи єї здержати, показують ся донїчого, — раз, що стоять ту (по часті) в дорозі державні закони, котрі збороняють здержувати охочих до еміграції, а друге, що навіть там, де адміністраційні власти, ігноруючи ті закони, беруть ся ставити тїї еміграції деякі перепони, емігранти все таки уміють їх обїйти і остаточно все таки опинюють ся за границею держави. Отже є ту факт, котрий відбувається немов з стихійною силою і нічо його не здержує. З тим треба числити ся. Колиж я з огляду на те кажу, що треба взяти ся за єї регуляцію, то лише в тїї цілі, щоби вирвати емігрантів з рук агентів або несовісних людей, котрим вони попадають ся, полишені самим собі, в дорозі. Я знаю, що еміграція є явищем злим, — бо відбирав красви найенергїчнїїші одиниці, але що-ж на то робити? Поки не придбаєть ся емігрантам в краю якихось засобів до життя, поти треба згодити ся на еміграцію, як на *malum necessarium*, Впрочїм, знаю, чи еміграція так дуже їм противить ся. Еміграція все відогравала важну ролю в культурнїм розвитку людськості і много причинила ся до него. Поминаю вже ролю, яку відогравали в історїї людської культури старинні колонїї, а вкажу лише на еміграцію новїїших часів, на сколонїзоване європейськими емігрантами півнїчної Америки або Австралїї. Чи людська культура не зискала, і то багато, через колонїзацію тих країв? — і чи, навіть з погляду на інтереси соціальної демократїї, чи рух щодо соціально-демократичних перспектив, то не соціально-демократичний стратив що через еміграцію європейських робїтників до Америки або Австралїї? Я думаю, що противно. В старїм краю ті робїтницькі маси, щопереселили ся чи до Америки, чи до Австралїї, були би лише змарнували ся, зниділи (чи то в наслідок взаїмної конкуренції, чи в наслідок суспїльно-полїтичних відносин, які ще панують в Європі, а в котрих ще сильну ролю відограють чинники натури історичної, що лише здержують вільний розвиток суспїльних і полїтичних, відносин, — а також в наслідок слабї ще в своїм часі організації робїтницьких мас). В новїм зате краю ті емігранти посунули робїтницьку справу крок наперед і рознесли соціально-демократичні ідеали по цілїм свїті» Нинї європейські робїтники ставлять навіть Австралїю як доказ на оправдане своїх жєдань.

Уступ про соціальну демократію, єї постуляти і єї теорію, котрі, як кажете «спорні по сути річи, безмірно вдовжшують статю», написав я тому, що прийшло ся менї говорити про українську соціальну демократію і про єї історичну ролю, а по друге — з огляду на галицьких Українців, котрі при нагоді виборчої реформи що-раз більше по-

⁴⁰ Ту кінцеву часть — про еміграцію і регуляцію еміграції, я, в другім і третім виданю «України ігредент-и», як се вже будо згадане — опустив. Ю. Б.

чинають зацікавлювати ся соціально-демократичним рухом. «Руська» суспільність бажає виборчої реформи — найенергійніше однак домагаєть ся її соціальна демократія. Так ся «русська» суспільність починає, коли не симпатизувати з нею, то принаймій набирати до неї певної прихильности. Та з другої сторони, вона не має про соціально-демократичні ідеали найменшого поняття, а як стараєть ся виробити собі яке понятє про них, то доходить до просто диких понятя. Отже з огляду на те, як і через те, що прийшло ся писати мені в моїй праці про українську соціальну демократію, я уважав за конечне написати дещо українській суспільности про соціальну демократію, її постуляти, та в загальнім нарисі, про її основні теоретичні засади.

Щодо того, що та соціально-демократична теорія по сути річи спірна, — то про се хочби і рад, не можу вже ту розписувати ся — раз, що се заняло би вже надто много місця, а по друге, що і не знаю звідки починати би. Я мусів би перше знати, що на Вашу думку є в ній спірне. Та, в кінци, нехай буде, що та ціла теорія спірна. Але, чи-ж се значить, що вона вже фалшива? Думаю, що ні. Остаточно може показати ся, що вона таки слушна. Колиж так, то повна рація писати про неї, тим більше, що вона стала основою такого сильного політичного руху, що стрясає собою цілу «цивілізовану» суспільність і змушує її при кожній суспільно-політичній справі оглядати ся на него, і хоч не радо, стосувати ся до його жадань, і брати ся за реформу нинішних суспільно-економічних відносин. Се є бездеречне, і се одно вистачить, щоби писати про той рух, про його теоретичні засади, і се одно вказує, що ту мусить бути много правди, і що більше має за собою правди, як всі інші, банкрутуючі на річ соціальної демократії, соціалістичні гуртки.

Дивуєте ся що я «не вбачаю, що Комуністичний Маніфест обертаєть ся в застарілу схолястику, подібно свому оригіналу — брошурі абб. Сея про Третий Стан, і що в практиці самі німецькі і французькі комуністи ідуть проти неї». Що-до першого, то мушу сказати, що як в Комуністичнім Маніфесті сильне відграничуване робітницької кляси, такі і в брошурі Сея, сильне відграничуване кляси третої, має на свою добу незвичайно важне значіне. Без того справа еманципації кляс буржуазийної і робітницької не була би так різко стала не дневнім порядку і не могла би переводити ся в такім темпі, як се було. Все те завдячують ті обі кляси власне такому яркому відграничуваню своєї клясової відрубности, — і було би се просто великою політичною нетактичністю з їх сторони, коли би вони були інакше ставили сю справу. Сила нинішних робітників тільки через те так зросла, що так сильне у них почуте клясової відрубности, котре не дає їм піймати ся на гарні слова про «суспільну гармонію» і «згідність інтересів» усіх кляс. Коли чому завдячують робітники те, що пануючі кляси остаточно бачуть ся змушені взяти ся за реформу нинішних суспільних і економічних відносин, то завдячують се лише свому клясовому почуттю і своїй організації, опертій на тім клясовім почуттю. Як уважаю, Вам не подобаєть ся власне таке відграничуване кляс, — Ви раді би бачити спільне і згідне діланє цілої суспільности без «всяких диктатур партійних і клясових». Та сего бажає також соціальна демократія, та й я бажаяю. Але щож з того? Поки ще не знесені кляси, поки ще існують кляси і партії, поти мусить бути і панованє кляс і партій і диктатура кляс і партій. І з цим треба числити ся. Поки нинішня суспільність поділена на дві кляси головні — посідаючих і непосідаючих, і поки існує боротьба тих кляс,

поти треба признавати що вони суть і треба визнавати ті форми боротьби в яких вона відбувається ся і ті засоби, при помочи котрих та боротьба наразі мусить відбувати ся. А головним знарядєм в тій боротьбі для непосідаючої кляси — сильне клясове почутє, ярке відераничуване себе від кляси посідаючої і сильна партійна здисциплінованість. Тим знарядєм вона найбільше здобула. Всі нинішні реформи, які переводять ся на користь робітників, суть наслідком ужитя того знарядя. Колись, як кляс не буде, проголошувати клясову боротьбу і т. п. було би смішним і дурним, так, як було би смішним і дурним голосити нині фразу Сея. А одначе той боевий оклик Сея, в своїм часі, незвичайно поміг буржуазії в єї еманципаційній боротьбі, і хоч нині — де буржуазія стала пануючою, а шляхта de facto зляла ся з буржуазією і збуржуазніла — не має вже рації, і протиставлене його шляхті було би не розумним, — то в своїм часі було се і практичне і оправдане і політично мудрим. Щодо другого, що самі німецькі і французькі комуністи в практиці ідуть проти Маніфесту (я ту розумію проти його теоретичної частини), то про се я нічо не знаю. І коли се дійсно так є, та я рад би про се що не-будь почути.

Кінчите лист словами: «Мені просто здаєть ся, що славянські соціялісти носять стару моду лишень тому, що вона коштує всего 50 сант. і увільняє від праці — думати своєю головою». В тих словах я добачаю дві думки: одна, що Ви делікатно хочете заклинати мені сліпе придержуване теоріям Маркса, чи як Ви поправляєте ся «енгельсизмови» (сей цілий уступ про соціялізм стосуєть просто до мене), а друга, що Ви вірите чи визнаєте якийсь «славянський» соціялізм. Отже що до першого, то скажу Вам: я хоч і не перецінюю свого мозгу і ніколи його не перецінював, то з другої сторони, ніколи його і не ігнорував і ніколи не уважав себе так слабоумним, щоби не важив ся всякі теорії, котрі захоплювали мою думку — самому їх розбирати і о них свій суд видавати. Коли теорії Маркса і Енгельса більше припадають до мене як чий інші і я їх придержую ся, то не тому, що про ті теорії можна довідати ся з брошури «за 50 сант.», і не тому, щоби я лінував ся подумати про ріжні справи своєю головою. Придержую ся їх, бо суть вони для мене більше переконуючі як всякі інші, і при їх помочи, в їх освітленю далеко яркіше представляють ся мені всякі питання і далеко більше суть вони мені зрозумілі, як в освітленю інших. Впрочім, що до того, чи я так сліпо придержую ся чогось, то думаю, може послужити як примір моє відношене до Вас або Франка. Помимо того, що з самого разу, коли лише почав інтересувати ся світом, мав майже всі Ваші письма (як і Франка) під рукою і їх читав, і помимо, що таке велике набрав до Вас поважане (цілком щиро се говорю), а помимо того, ніколи не був я вповні прихильником Ваших думок; і коли почав приглядати ся теоріям Маркса, далеко скорше і сильнійше припав до них, як до Ваших. А прецінь, як би я мав так легко піддавати ся чужим впливам і спускати ся на чужу голову і їти лише за ціною брошури, то повинен би був скорше прилягти до Ваших думок — бож з ними я скорше стрінув ся, вони пояснювали мені від разу справи, котрі мене найбільше інтересували (справи «руські») і діставали ся мені далеко дешевше як за 50 сант, бо не раз і цілком дармо. А прецінь я таки при них не зістав. Видно, що ту мусіла грати певну ролю, і «своя голова». Колиж не створив я собі нової теорії, а приняв иншу — чужу, то в тім, нехай уже й буде слаба сторона моєї голови, коли не здужала стати ще більше «своєю».

З тих останних Ваших слів вношу також, що Ви визнаєте якийсь окремий «славян-

ський» соціалізм. На то позволю собі поставити такі питання: 1) чим-то так різняться від Заходу ті славянські краї, в котрих розвинувся вже сильніший капіталізм, пр. Чехія, Моравія, Шлеск, Конгресівка і др.? 2) Що має в собі такого характеристичного славянське плем'я, що мусить видати з себе аж якийсь инший соціалізм? 3) Чим характеризується той «славянський» соціалізм? На мою думку, капіталізм веде за собою в суспільних і політичних відносинах усюди однакові наслідки, а коли суть які різниці між капіталізмом в краях славянських а неславянських, то лише *quantitativ-ni*, а не *qualitativ-ni*, і коли можуть бути які різниці в соціалістичнім русі, то також лише *quantitativ-ni*, що-до розміру і темпа, а не *qualitativ-ni*, що-до самої його суті. Ті різниці викликані лише різницею в степені розвитку капіталізму в поодиноких славянських краях. — Впрочім, такий спеціальний «славянський» соціалізм дуже нагадує мені колишній «німецький» соціалізм з половини нинішнього віку. Треба признати, що «тодішні відносини в Німеччині дуже подобали на нинішні відносини в деяких краях славянських. Але й треба признати, що нині з того «німецького» соціалізму, як і з тих давніх німецьких відносин і сліду нема, а є собі лише звичайний інтернаціональний соціалізм, як і звичайні інтернаціональні капіталістичні відносини. Отсе була би моя відповідь на Ваші уваги, які Ви зволили зробити моїй праці. Поминаю вже менше важні закиди, котрі, думаю, Ви були би і не зробили, коли були би прочитали вперед цілу працю, а опісля взяли ся до уваг. Се думаю тому так, бо суть то закиди на ті уступи, котрі я опісля в дальшій тягу праці ближше обговорюю і пояснюю, а Ви при сім не подаєте вже від себе ніяких уваг (в деяких місцях говорю навіть цілком згідно з Вами). — І так я міг би на тім скінчити. Та, позволю собі на кінець подати Вам ще одно: хотів би Вам подати ціль, яку я мав перед собою, коли писав «Україну іггейні-у». Отже — розходило ся мені передовсім подати вже раз «Русинам» і взагалі — Українцям якийсь загальний огляд нинішних суспільно-політичних відносин України (австрійської і російської) і подати їм в головнім нарисі якийсь погляд на, єї будучність. Тепер, при таких політичних розстрою серед галицьких Українців, уважав я, що такий огляд конечний і потрібний. З кожним днем що-раз більше обіймає Галичан якась апатія і індуферентизм до всего що українське і — безвиглядність на будуче. Як се руйнує і деморалізує, се ясне. Як випало представлене сеї справи — се річ критики. Я друнаймії подав предмет до критики і то предмет дуже важний для Українців, бо питане — їх будучности. Припускаю, що моя праця може і не витримає критики, — я буду вдоволений, коли в наслідок дискусії, яка повинна з єї приводу розвестися, вона причинить ся до виясненя української справи і побудить вже раз Українців до серйознішого думаня про себе. — Попри ту головну справу, хотів я подати українській публиці ще дещо і зі справ натури трохи загальнішої, що показало ся конечним при обговорюваню головної річи, а що впрочім було, як уважаю і конечним, хочби вже задля важности тих справ. Так прим. про соціалізм. Чи той соціалізм, котрий я представив, соціалізм т. зв. науковий, марксівський, устоїть ся чи ні — се вже друга річ. Поки-що він тепер став найсильніший на днешнім порядку і найсильніший захоплює уми і найсильніший впливає на суспільно-політичні відносини. Нехай буде, що марксівська теорія фалшива, та нехай вже раз і довідають ся про неї Українці, нехай вже раз мають про неї яке понятє. Так само й що до методи, якої я ужив в своїй праці, т. зв. матеріалістичної історіозофії (марксівської). Нехай буде, що й вона фалшива,

та нехай же і про неї довідають ся вже раз Українці. До сего часу вони не знають еще жадної методи. Се також так довше не може бути. За рік я оголошу свою працю друком. Напишіть тоді, коли ласка, пару слів про неї. Обговорюючи її, представте свою методи. Нехай зітруть ся тоді вони обі з собою перед очима української публіки, нехай Українці довідають ся децо про них, — бо час вже таки децо їм про се довідати ся і супроти них вміти якось найти ся. Може тоді пішла би трохи інакше всяка робота.

Отсе, що до ціли, яку я мав перед собою коли писав мою працю. Як випала сама праця, се вже, як щойно я сказав, не моя річ, се — річ критики.

Що-до радикального «з'їзду» 15 липня у Львові, то уважаю, що тепер, по чотирох місяцях, розписувати ся про него докладно, вже не потреба. До нині мусіли Ви вже дістати докладне справоздане про него від Павлика. Я хіба можу сказати Вам децо загально дро него, — яке він зробив на мене вражінє. Отже представив ся він мені не як з'їзд радикальної партії, а, як з'їзд виділу «Народної Волі» — у Львові, — от так, замісь, щоби мав відбути своє засіданє в Коломиї він відбув собі його у Львові. Всі точки дискусії сам уложив, сам реферував, сам дискутував, сам і про все рішав. Для паради лише запросив собі кількох нових людей, укінчених гімназіястів, цілком не ознакомлених еще зі справами радикальної партії, хіба — щоби перед ними пописати ся. Як заявив Франко, то сей «з'їзд» мав бути скликаний спеціально для порозуміння «старших» з «молодшими», — та тяжко о тім що на серію говорити, коли з «молодих» ніхто не був про него, принаймії на кілька днів наперед, повідомлений. Я лише, дякуючи тому, що був тоді у Львові, довідав ся про него раптом на —оден день наперед! — 14 липня, і то случайно. Случайно приїхав був тоді до Львова Охримович по своїх братів (тоді власне скінчив ся курс в гімназіях), та при своїх справунках, які мав залагодити в місті, ледви зміг прийти, довідавши ся про з'їзд, на годину, — зараз і відійшов, щоби кінчити свої справунки, бо слідуючого дня мусів назад відїжджати на село.

Розуміть ся, про якесь «порозуміне» не могло бути й мови. Ми бажали з'їзду і хотіли ясно і докладно представити ріжници, які нас ділять від Павлика, Франка і Тов., — та треба було ліпше з'їзд зааранжувати. Візваний Франком, подав я лише коротко що нас ріжнить і на тім річ скінчено. А ріжници ті: ми бажаємо, щоби партія була антипанською, коли тимчасом «старші» зробили з неї партію анти-попівську; бажаємо, щоби мужикам вказувати на визиск їх праці на панських ланах і організувати їх до боротьби з панами, а вони вказують їм на визиск їх попами і організують їх до боротьби проти попів. О іроніє! —проти попів, що раптом обдеруть хлопа раз на яких 2—3 роки при похоронах або весілях, — коли пан здирає їх що дня, в літі на своїх ланах, платячи за цілоденну працю 25—30 кр. а в зимі в стодолах і т. п. 12 кр. Не перечимо, що і попи досить і за раз обдеруть хлопа, але-ж се просто дуже дурне і не совісне лише їх одних бачити. Цілком не хочемо, щоби перестати бороти ся з попами, алеж не хочемо, щоби лишати ділком на боці боротьбу з панами. — Се нас найбільше дразнить! Дальше: хочемо, щоби ціла боротьба з панами опирала ся на широкім клясовім підкладі, на вказуваню мужикам на суперечностє їх інтересів з інтересами панів (я уважаю, та се уважають і Павлик і Франко, всіх мужиків, котрі задля свого економічного стану можуть входити до радикальної партії, за пролетарів, — бож той кусник землі, який вони мають, не робить їх економічно нічим висшим від звичайного пролстара, — весь дохід з тої землі іде на по-

даток, що став для них властиво оплатою за титул «посідача землі»). Хочемо, щоби радикальна партія вийшла вже раз з того зачарованого кола «моченя конопель», «латаня дір в мості» і т. д. Та щож, Франко каже, що домагане латаня дір в мості, то вже і є клясова боротьба! — Певно, і ми не гадаємо обминати ті справи і їх ігнорувати, але-ж се одно, то вже надто скупо, на се одно і не треба було закладати радикальної партії. Адже всіма тими справами займали ся і народовці, і тепер, як і давнійше, підносять їх в соймі послі — нерадикальні. Хочемо щоби партія, оперши свою діяльність на ґрунті клясовім (та щож, коли Франко каже, що така політика, то — політика ненависти!!) і звернувши очі хлопів на їх найбільших політичних ворогів — панів, стала сама більше політичною і більше зростала в силу і значіне. Не знаю оскільки я маю в тім рації, але думаю, що коли би радикальна партія взяла ся представляти мужикам передовсім се, як визискують їх пани, і взяла ся за організоване між ними страйків і почала висувати перед мужиками на перший плян визиск їх панами, то і ціла політична акція радикалів між мужиками могла би бути далеко успішнійшою і сила партії зроста би і набрала би більшого значіня в краю, як до-тепер. Думаю се тому так, бо хлоп, зненавидівши панів і зрозумівши ясно своє відношене супроти них, цілком інакше відносив би ся тоді до них при виборах до повітових рад, до сойму і парламенту, і не дав би з так легким серцем свій голос на пана, як се робить тепер. До-тепер ніхто не важить ся йому й пискнути словом проти панів; на всіх кидають ся перед мужиками, тільки не на панів. А коли вже й важить ся хто що на них сказати, то так делікатно і обережно (щоби, мовляв, не розв'язав комісар зборів!... Соціялістам також зразу розв'язували збори — а одначе в кінці таки мусіли дати їм спокій!), що хлоп цілком не є з того мудрим, та й то не просто за такі справи, що безпосередно відносять ся до хлопів, а більше прим. про такі справи, як те, що пани ведуть в соймі і парламенті політику панську і т. п. А прецінь пани переводять в соймах панську політику тому, бо хлоп їх вибирає до сойму, а хлоп вибирає їх до сойму, бо ніхто не вказав йому на ті безпосередні і щоденні ріжницї інтересів, які ділять його від панів. То, що пани панують в соймі, то не так легко порушить мужиків. На них відбиваєть ся се, та панська політика, парламентарна — посередно, — сей рід визиску, так сказати би трохи для них за абстрактний, тож; і не хапав їх так за серце. А інакше впливало би се на них і ліпше порозуміли би вони той висший, політичний визиск панів, коли би мужикам представило ся перше той визиск щоденний, безпосередний, ту щоденну панську «політику». Та, щож, коли ніхто сего не робить, — а політична партія радикальна, котра передовсім повинна би за се взяти ся, занята тепер попами — тим, тепер уже політичним зером; і Франко, як голова політичного радикального Товариства «Народна Воля», відбирає голос селянинови Бородайкевичови, коли той на радикальнім вічу хоче говорити про ліси і пасовиска... І се мають бути представники радикальної партії!.. Я не знаю, з якої рації називають себе «старші» соціялістами і з якої рації уважають вони радикальну партію за партію соціялістичну. Хиба тому, що в максимальній частині програми виписано «науковий соціялізм»? Я думаю, що вони ліпше зробили би, коли би вимазали то слово і вже раз признали ся до того, чим вони суть в дійсности, а не туманили себе тай других, тай не затемнювали перед другими понятя наукового соціялізму. Та в тім то і біда, що їм стидно не називати ся соціялістами.

Щодо страйків, то закинув мені Франко, що я ту справу дуже легко собі представ-

ляю. Се так не є. Я знаю, що таке не переводить ся в однім дни. Алеж, коли Франко і Павлик хвалять ся, що потрапили вже перевести най тяжшу роботу між мужиками — відтягнути мужиків від попів і звернути їх проти попів — і то в в роках, то думаю, що можна би вже взяти ся тепер і за другу, «легшу» вже роботу, і звернути хлопів проти панів.

От, що нас ділить, нас «молодих» від «старших». На то каже Франко: «Отже як бачу, то ту нема між нами ніяких ріжниць принципільних, а лише... то суть лише особисті ріжници». — Ну, на такі слова, устає вже всяка дискусія.

Щодо «Народа», то тепер, коли «Народ» перестав уже бути органом партії, — то про него також нема що ту багато говорити. Ми не маємо вже до него ніяких претенсій. Перше — що иншого. Перше, відносили ся ми до него з певними бажаннями і жаданнями. Та нас зігноровано. Нехай і так. Тухиба можу Вам подати наші думки про «Народ» вже як людий ділком собі приватних, що відносять ся до «Народа» цілком так, як до других газет, прим. до «Kurjera lwowsko-go», «Reform-u», «Czas-u», «Дела» і т. д. і судять їх з того погляду, о скільки відповідають вони своєю роботою цілям, які собі поставили. Отже щодо «Народа», то, як мені здаєть ся, «Народ» має бути (і мав ним бути також і перед тим) політичним органом для політичної освіти української суспільности — галицької і російської. Чи є він ним в дійсности? Ні, хиба може в незвичайно мікроскопійній частині. Що йому бракує — то передовсім статей про загально-австрійську політику і статей про спеціально галицьку, — і то статей трактованих більше теоретично. І так, нема там статей, котрі пояснювали би «руській» публиці, що се таке прим. та нинішня коаліція австрійська⁴¹, з відки вона взяла ся, що має означати; що се таке ті коаліційні партії, що знайшли ся нараз разом в купі помимо таких ріжниць між ними, і чому вони як-раз тепер знайшли ся, — чи було се наслідком проекту виборчої реформи, чи грало ту може ще й що инше ролю, і коли се було наслідком проекту виборчої реформи, то що стало би ся було тоді з тими партіями, коли би вони не були звалили тої реформи? — дальше: які остаточні були би наслідки сего для самої Австрії? От такі статі, того рода. А зі статей, що відносили би ся до галицької політики, спеціально: прим. що означає нинішний Бадені? Що означає нинішнє «Kolo polskie» і що се такого та «лівиця польська»? Що се такого та «демократія» польська? Що се таке Романчук, Барвінський, Олесницький? Що такого Сильвестер?⁴² Що означає його політика, чого він хоче? Що се нинішні «руські» попи, чим були перше, а чим починають бути тепер? Кого з них репрезентує Сильвестер? і т. д. і т. д. Такі статі. Поминаю вже питане національно-«руське», чи взагалі українське з погляду політичного. Як се від редакції «Народа» далеке, найліпший примір, що панове редактори не заінтересували ся нею навіть після того, як прочитали мою «Україну irredent-u». Я не жадаю, щоби вони зараз єї апробували, алеж нехай би самі почали щось про те думати і зі свого боку пояснювали сю справу. А час би вже взяти ся до сего. — В кінці, брак в «Народі» розвідок економічних, що відносили би ся до Галичини, котрих так рада побачити в «Народі» «руська» публика, а котрі редакція «Народа» обовязана подавати в «Народі», бож радикали перші вказали так рішучо на відносини економічні.

Щож за те є в Народі? — Павлик зі своїм перемелюванєм дрібниць, котрі лише сьмі-

⁴¹ Згадка про «коаліційне» правительство Віндшгреца, по упадку Таффого. (Нова дописка Ю. Б.)

⁴² Згадка про кардинала Сембратовича. (Нова дописка. Ю. Б.)

шати партію в очах української публіки, і статі Ваші, котрі, хоч як вартні, та велика їх частина не повинна би знаходити ся в «Народі», а в якімсь иншій часописі, чи там «Бібліотеці».

Се щодо «Народа». Тепер, розуміть ся, нам до «Народа» — нічо. Перше, ми інтересували ся ним і хотіли, щоби він став правдивим політичним органом партії і виповняв відповідно своє завдане. Та, редакція своїм поступованєм відіпхнула нас від него, а коли остаточно на заклик добродія К.⁴³ ми подали (минулого року, в липні) умови, під якими могли би працювати в «Народі» — нас з'їгноровано. Ми ставили лише такі вимоги, котрі заповнювали би нам, що вийдемо з під абсолютної руки Павлика і що будемо могли викладати свобідно свої думки, так, як се вільно Павликови, Франкови та иншим. Вільно висловлювати ся їм свобідно, нехай же-ж і нам було би се вільно! Се було навіть обовязком Павлика допускати до «Народа» противні йому думки членів партії, тому власне, що партія ще молода, доперва виробляєть ся, і що навіть з огляду на се, сама Редакція оголосила, що приймав в стовпці «Народа» статі в відмінних щодо практичної діяльності поглядами, коби лише не противили ся принципови партії — соціалізму. І ми цілком не забороняли Павликови полемізувати з нашими статями, — його думок ми нічим не спиняли, боронили ся лише від него, щоби він нам думок наших не сковував. Ми поставили ті вимоги, бо не хотіли піддавати ся на ласку і неласку Павлика і лишати йому право рішати, що гідне друку, а що ні, них — до сего ми не уважали його відповідним. — Довідав ся я, що Павлик порозумівав ся з кількома з моїх товаришів і просив їх на співробітників «Народа». Не знаю, на чім се скінчило ся («Народа» не бачу вже другий місяць, а з тими товаришами не кореспондую, бо не знаю де обертають ся і яка до адреса), на всякий випадок я певний, що кождий до котрого лише Павлик обернув ся, поставив йому знова ті самі умови і застеріг собі повну свободу в висловлювані своїх думок в часописі.

Нарікає Павлик і Тов., що «молоді» багато напсували партії. Я рад би докладніше довідати ся в чім то таке напсували партії ті «молоді»? Поки що, радив би я «старшим» оглянути ся вже раз на себе і подивити ся, чи справді вони вже такі без кази. «Молоді» не їздили до Кракова і на свою руку не проголошували від радикальної партії нічого такого, чого партія не могла би брати на себе⁴⁴, — «молоді» не виводили на світ «помирнене руських партій» і не осмішували тою акцією (вони були противні тій акції) партію в очах всеї «руської» публіки... Багато дало би ся ще про те все писати. Та про все вже годі. І так надто довгий випав лист. На тім отже і скінчу. Може коли иншим разом буду міг ближше розповісти Вам про все те, що рад би тепер ще написати. Ту хиба ще щодо порозуміння «молодих» зі «старшими» скажу, що, на мою думку, до такого порозуміння здаєть ся не прийде. Ми надто віддалили ся від себе, і старші чи не хотять, чи не можуть нас розуміти. Все що думаємо і бажаємо робити видаєть ся їм або дурним або дивним або авантурничим і т. д. Чи се дійсно так? — То це дуже велике

⁴³ Миколи Ковалевського з Києва — політичного довіренника між Київською Громадою а Драгомановом. (Нова дописка. Ю. Б.)

⁴⁴ Згадка про бесіду Франка на вічу «ludowc-ів» в Кракові, в котрій він боронив звисний своєю реакційною тенденцією проект бувшого міністра гр. Фалькенгайна про «рентові мужицькі господарства». (Нова дописка. Ю. Б.)

питанє. Подібно висловлювали ся колись і старші народовці про роботу колишних народовців «молодих» — нинішних «старших» радикалів... Нехай виведуть собі з сего конклюдзію «старші».. Нехай же вони, згадавши свої недавні часи, обережнііше возьмут ся судити про молодих. То ще велике питанє, чи ті думки «молодих» справді такі дурні, дивні і авантурничі...

Остаю з глибоким поважанєм Юліян Бачинський.

3-ий лист М. Драгоманова

затратив ся

В тім листі нарікає Драгоманів, що ледви зміг переглянути мій лист — що його й так вже дуже змучило — задля дрібноти письма і довготи листу. Впрочім він уже дуже слабій. На мій лист відповідати не має як. Лише що-до моєї уваги на його «Хартії вільности», то він не брав слово *patio* в значіню теперішнім (се мені так здаєть ся, що він так написав — цілий сей лист написаний був в так неможливий до прочитаня спосіб, що я по якім п'ятім або й десятім слові догадував ся про що властиво і що такого писав Драгоманів. Поодинокі букви були дрібні, як звичайно, та при тім ще незвичайно покручені та нерівно укладені, — здаєть ся, що Драгоманів був уже тоді сильно ослаб і відай трясла ся йому рука). Дальше жалує Драгоманів, що радикальна партія поділила ся на «молодих» і «старших». Коли вже аж так себе люди прозвали, то що до згоди — пиши пропало. В кінці пращаєть ся. Бачить смерть за плечима — в грудях хвилями дусить його так сильно, що він тратить віддих, а нарешті і притомність. Треба збирати ся в дорогу... Сей кінцевий уступ овіяний великим смутком, і зробив був на мене, по його прочитаню, дуже прикре вражіне. З него добував ся жаль за світом, змішаний з якоюсь терпкою резигнацією. Драгоманів за пару місяців умер...

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

- Акімов-Егідес, Мирон Маркович**
(1903–1941), уповноважений СПВ
УДБ НКВС УРСР (1934–1938) 62
- Антонович, Дмитро Володимирович**
(1877–1945), громадський діяч
і політик, історик мистецтва
й театру, один із засновників
РУП, морський міністр, міністр
мистецтва, голова дипломатичної
місії УНР у Римі (1919) 76, 78, 80,
81, 83
- Архипенко, Євген Порфирович**
(1884–1959), політик, вчений-
агроном, видавець, міністр
земельних справ УНР (1919–1920)
95
- Атаманюк, Василь Іванович**
(1897–1937), політик, поет,
перекладач, літературознавець,
член Легіону українських січових
стрільців 19, 87, 90, 123

Б

- Бабинський, Василь Петрович**
(1898–1938), поет, журналіст,
перекладач, член літературної
організації «Західна Україна» та
ВУСПП 58
- Бабій, Ярослав**
(?), фігурант записника
Ю. Бачинського, мешканець
Берліна, особу не ідентифіковано
83
- Бадан-Яворенко, Олександр Іванович**
(1894–1937), політик, журналіст,
історик, особистий секретар
В. Винниченка (1920) 19, 87, 89, 123
- Бадені, Казимир Фелікс**
(1846–1909), прем'єр-міністр
та міністр внутрішніх справ

Австро-Угорщини (1895–1897),
намісник Галичини (1888–1895)
217, 236

- Балицький, Всеволод Аполлонович**
(1892–1937), народний комісар
внутрішніх справ УРСР (1934–
1937), голова ДПУ УРСР (1933–
1934) особливо уповноважений
ОДПУ СРСР в УРСР
із хлібозаготівлі (1932–1933) 24,
120, 121
- Бандрівський, Володимир Карлович**
(1892–1949), книгознавець,
публіцист, діяч ЗУНР 20, 21, 23, 71,
73, 74, 75, 77, 78, 81, 82, 83, 90, 107,
109, 115, 117, 119, 122
- Барановський, Христофор Антонович**
(1874–1941), громадський і
кооперативний діяч, політик,
міністр фінансів УНР (1917, 1920)
83
- Барвінський, Олександр Григорович**
(1847–1926), політик та
громадський діяч, історик,
педагог, посол до парламенту
Австрії (1891–1907), державний
секретар освіти та віровизнання
ЗУНР (1918) 236
- Батнер, Олександр**
(?), секретар Військової колегії
Верховного суду СРСР у 1930-х рр.
48, 124
- Бауер, Отто**
(1882–1938), лідер
австрійської соціал-демократії
та II Інтернаціоналу, ідеолог
австромарксизму 12, 140
- Бачинська, Олена Юліанівна**
(?–?), донька Ю. О. Бачинського
14, 15, 17, 25, 26, 43
- Бачинський, Володимир Миколайович**
(1880–1927), політик і юрист 63,
83, 91

- Бачинський, Жозеф**
(?), фігурант записника
Ю. Бачинського, особу не
ідентифіковано 83
- Бачинський, Лев Васильович**
(1872–1930), громадський
діяч і політик, юрист, голова
УРП (1918–1930), посол до
австрійського парламенту (1907–
1918) 41, 159, 160
- Бачинський, Олександр Гаврилович**
(1844–1933), священник
Української греко-католицької
церкви, богослов, педагог,
видавець, перекладач, ректор
та професор Львівської духовної
семінарії (1883–1914), батько
Юліана Бачинського 12
- Безпалко, Йосип Іванович**
(1881–1950), громадський діяч
і політик, міністр праці УНР
(1919–1920) 62, 63, 78, 94
- Бей-Орловський, Федір Васильович**
(Федь Бей; 1899–1938), політик,
діяч КПЗУ, таємний співробітник
ОДПУ (1921–1932) 94
- Бессараб, Микола Петрович**
(1902–1939), уповноважений
Обліково-статистичного відділу
ДПУ УСРР у 1-й пол. 1930-х рр.
30, 40
- Біленький-Березинський,
Антон Антонович**
(1897–1938), голова правління
«Української Радянської
Енциклопедії» 17, 18, 19, 23, 24, 25,
106, 108, 119, 121, 122
- Бордон, Георгій Миколайович**
(1905–1937), оперуповноважений
Секретно-політичного відділу
ДПУ УСРР і Харківського
обласного управління УДБ НКВС
УРСР (1931–1935) 31, 34, 41, 44
- Борщак, Ілля Львович**
(1892–1959), історик,
публіцист і літературознавець,
дипломат, співзасновник та
член радянської Спілки
українських громадян у Франції
(1923–1932) 83
- Бочковський, Ольгерд-Іполит**
(1885–1939), громадський діяч,
соціолог, політолог, етнолог,
педагог, публіцист, дипломат,
секретар дипломатичної місії УНР
у Празі (1918–1923) 83
- Будзиновський, В'ячеслав Титович**
(1868–1935), політик, публіцист,
історик, один із засновників УРП
та УНДП 12
- Букшований, Микола**
(1892–1944), поет, видавець,
офіцер армії УНР (1918–1920) 19,
85, 87
- Букшований, Осип Іванович**
(1890–1937), сотник та комендант
Легіону українських січових
стрільців 87, 91, 123
- Буняк, Порфир**
(1888–1941), політик та журналіст,
діяч УСДП 83
- Буревій, Кость Степанович**
(1888–1934), драматург,
театрознавець, літературний
критик, перекладач 104, 107,
121

В

- Вакар, Григорій Васильович**
(1901–1937), поет та прозаїк, член
«Нової генерації», представник
футуризму 108
- Варський, Адольф Єжи**
(1868–1937), політик, один з
лідерів КПП 94, 95

Василько, Микола Миколайович

(1868–1924), громадський діяч і політик, дипломат *14, 63, 73, 91*

Винар, Любомир-Роман Іванович

(1932–2017), історик та бібліограф, головний редактор журналу «Український історик» (США) *11, 13, 14*

Винниченко, Володимир Кирилович

(1880–1951), політик, письменник та драматург, голова Директорії УНР (1918–1919), голова Ради Міністрів УНР (1917–1918) *12, 20, 79, 87, 89, 92, 94, 99*

Витвицький, Степан Порфирівич

(1884–1965), політик, дипломат, юрист, журналіст, державний секретар закордонних справ ЗУНР (1919), президент УНР в екзилі (1954–1965) *63, 91*

Вікул, Сергій Павлович

(1890–1937), громадський діяч і політик, журналіст, видавець *18, 19, 62, 88, 93, 94, 122*

Вітик, Семен Гнатович

(1876–1937), громадсько-політичний і профспілковий діяч на Галичині, один із засновників УСДП (1899), редактор часопису РУП «Селянин» (1903–1905) *19, 20, 63, 88, 91, 92*

Влизько, Олекса Федорович

(1908–1934), поет та прозаїк *48, 108*

Возні, Василь та Іван

(?), брати, особи не ідентифіковані *17, 51, 57, 58, 59, 60, 102, 108*

Войтюк, Я. С. (1894–1937), політик, діяч

КПЗУ *94, 95*

Вольтер

(Марі Франсуа Аруе; 1694–1778), філософ-деїст, просвітител, поет, прозаїк, сатирик, трагік, історик, публіцист *166*

Г**Галаган, Микола Михайлович**

(1882–1946), громадський діяч, політик, дипломат, дипломатичний представник УНР в Румунії (1918) та Угорщині (1919–1920) *73*

Галан, Ярослав Олександрович

(1902–1949), письменник, публіцист, журналіст, громадський діяч, член КПЗУ *102*

Галушинський, Михайло Миколайович

(1878–1931), політик, військовий, педагог, публіцист, співзасновник УНДО, делегат до сейму Польщі (1928–1931) *95*

Ганкевич, Лев Юліанович

(1883–1962), політик, юрист, публіцист, голова УСДП (1928–1937) *63, 76, 91*

Ганкевич, Микола

(1869–1931), політик та профспілковий діяч, ідеолог австромарксизму в українській соціал-демократії, організатор робітничого руху в Галичині, засновник і перший голова УСДП (1899–1914) *12, 71, 134, 135*

Герашенко, Микола Тимофійович

(1886–?), професор Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту *95*

Гетлер

(?–?), особу не ідентифіковано *92*

Гехтер, Максим Григорович

(1885–1947), політик та громадський діяч, дипломат, публіцист, член РУП, член низки дипломатичних місій УНР (1919–1920) *141*

Гільфердинг, Рудольф
(1877–1941), політик, член СДПН,
міністр фінансів Німеччини (1923,
1928–1929) 93

Говліч, Марк Ілліч
(1902–1938), начальник
Секретно-політичного відділу
УДБ Харківського обласного
управління НКВС УРСР (1934–
1937) 31, 34, 41, 44

Голінатий, Мелітон
(1886–1941), письменник, діяч
КПЗУ 51, 102

Голіцинський, Євген Миколайович
(1878–1932), політик і
дипломат, діяч РУП, голова
дипломатичної місії УНР у
США (1918–1919), Естонії та
Латвії (1919) 14, 7

Гольдман, Пера Ісаківна
(1901–?), уповноважений
Секретно-політичного відділу
ДПУ УДБ НКВС УРСР (1932–
1938) 16, 37, 46

Голяков, Іван Терентійович
(1888–1961), голова Верховного
суду СРСР (1938–1948), член
Військової колегії Верховного суду
СРСР (1933–1938) 124

Горбачов
(?–?), член Військової колегії
Верховного суду СРСР (1950-і) 128

Горячев, Андріан Дмитрович
(1890–?), юрист, член Військової
колегії Верховного суду СРСР
(1934–1938) 48

Григор'єв (?–?), особу
не ідентифіковано 63

Гриневецкий, Степан
(1877–1942), лікар, громадський
діяч, з 1907 мешкав у Чикаго,
США, засновник і голова
монархічного товариства «Січ»

(1920), видавець тижневика «Січ»
та часопису «Наш стяг» (1920–25)
84

Грінченко, Борис Дмитрович
(1863–1910), письменник, педагог,
лексикограф, літературознавець,
етнограф, історик, публіцист,
громадський діяч, політик,
співзасновник УРП 133, 138

Грушевський, Микола Дмитрович
(1905–1937), оперуповноважений
Секретно-політичного відділу
ДПУ – УДБ НКВС УРСР (1933–
1935) 16, 19, 24, 25, 29, 38, 52, 53,
54, 57, 59, 60, 61, 66, 67, 68, 69, 86,
97, 98, 100, 103, 104, 105, 106, 110,
123, 127

Грушевський, Михайло Сергійович
(1866–1934), історик, політик
і публіцист, голова Центральної
Ради УНР (1917–1918), голова
НТШ у Львові (1897–1913),
завідувач кафедри історії
Львівського університету
(1894–1914), академік ВУАН (1923)
та АН СРСР (1929) 20, 49, 63, 73,
89, 91

Гур'янов
(?–?), начальник обліково-
архівного відділу КДБ при Раді
Міністрів УРСР 130

Д

Данилович, К.
(?–?), фігурант записника
Ю. Бачинського, мешканець Берліна,
особу не ідентифіковано 83

Дерипаско, Олексій Дмитрович
(1899–1938), оперуповноважений
Обліково-статистичного відділу
ДПУ – УДБ НКВС УРСР у
1930-х рр. 48

Діаманд

(?–?), особу не ідентифіковано 93

Дідушок, Петро Федорович

(Гельмер; 1889–1937), громадський та політичний діяч, дипломат, секретар Директорії УНР (1918–1919), секретар української делегації на Паризькій мирній конференції (1919) 48, 66

Дністрянський,

Станіслав Северинович

(1870–1935), політик, юрист, вчений 63, 91

Добротвор, Д.

(?–?), фігурант записника Ю. Бачинського, особу не ідентифіковано 83

Добрянський, Адольф Іванович

(1817–1901), політик та громадський діяч, історик та публіцист, один з лідерів галицького та карпатурського москвофільства 217

Долинський, Семен Мойсейович

(1896–1938), начальник 2-го відділку, помічник начальника секретно-політичного відділу ДПУ – УДБ НКВС УСРР (1931–1936) 68, 69, 99, 100, 106, 110, 127

Донцов, Дмитро Іванович

(1883–1973), політик, філософ, літературний критик, публіцист, основоположник теорії інтегрального націоналізму 18, 20, 56, 57, 63, 67, 91, 92, 93, 116, 118, 122

Дорошенко, Володимир Вікторович

(1879–1963), бібліограф, історик, літературознавець, перекладач, літературний критик, громадсько-політичний діяч, член НТШ (1923) 93, 132, 141

Дорошенко, Дмитро Іванович

(1882–1952), політик, дипломат, історик, публіцист, літературознавець, бібліограф, міністр закордонних справ Української Держави (1918) 63, 91

Драгоманов, Михайло Петрович

(1841–1895), публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч, основоположник українського соціалізму 12, 13, 132, 137, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 237, 238, 245

Дятлів, Петро Юрійович

(1883–1937), політик, перекладач, редактор і публіцист 92

Е

Енгельс, Фрідріх

(1820–1895), філософ, один з основоположників марксизму, друг і однодумець Карла Маркса, співавтор його праць 181, 185, 215, 245

Епік, Григорій Данилович

(1901–1937), письменник, перекладач і публіцист, представник «Розстріляного Відродження» 17, 51, 57, 58, 59, 60, 69, 70, 107, 108, 109, 110, 117, 120, 122

Є

Євн, Пилип

(?–?), львівський адвокат 84

Єндик, Ростислав

(1906–1974), громадський діяч та політик, антрополог, педагог, письменник і публіцист, журналіст, дійсний член НТШ (1933) 54, 56, 116, 122

Ж

Житецький, Павло Гнатович
(1837–1911), мовознавець,
лексикограф, педагог
і громадський діяч, дійсний член
НТШ (1903), член-кореспондент
Петербурзької АН (1898),
приятель М. Драгоманова 133

Жук, Андрій Ілліч
(1880–1968), громадський діяч
та політик, публіцист, один
з лідерів УСДРП (1900-і), один
із засновників і чільних членів
Союзу Визволення України,
Головної Української Ради та
Загальної Української Ради
(1914–1918) 63, 85, 91

З

Заєць, Михайло
(?–?), письменник, діяч КПЗУ 51

Залізник, Микола Кіндратович
(1888–1950), громадський діяч
та політик, публіцист, дипломат,
голова дипломатичної місії УНР
у Фінляндії (1919–1920) та Австрії
(1920–1921) 63, 85, 91

Замков, Абрам Ілліч
(1898–?), оперуповноважений,
помічник начальника
відділку та начальник
Секретно-політичного відділу
Харківського обласного
управління УДБ НКВС УРСР
(1933–1938) 15, 42, 43

Західний
(?–?), посол до польського сейму,
соратник Є. Петрушевича 108

Заячківський, Мирон Титович
(1897–1937), політик, один
з керівників КПЗУ 89

Зеленевський, Гнат
(1875–1949), військовий,
старший осавул гетьмана
П. Скоропадського, полковник
Української Держави (1918) 85

І

Іваніщев, І. С.
(?–?), член правління житлового
комітету ім. Липневого пленуму,
м. Харків (1930-і) 43

Індишевський, Ярослав Євгенович
(1895–1937), сотник УГА, один
з керівників УВО 90

Іннітцер, Теодор
(1875–1955), кардинал,
архієпископ Відня у 1932–1955 83

Ірчан, Мирослав
(1897–1937), поет, прозаїк,
публіцист, драматург, перекладач,
літературознавець, журналіст,
історик, видавець 58

К

Камінський, Яків Зельманович
(1891–?), заступник начальника
Харківського обласного
управління НКВС УРСР (1934–
1937) 31, 34, 41, 44

Карабут, Анатолій Юрійович
(?–?), член ОУН 48, 108, 121

Карбоненко
(?–?), агент НКВС УРСР 25

Каутський, Карл
(1854–1938), економіст, історик
і публіцист, теоретик класичного
марксизму 12, 140

Кириленко, Іван Ульянович
(1903–1938), письменник,
особистий секретар голови
ВУЦВК Г. Петровського 51

Кіллеро, Михайло Маркович

(1900–1937), завідувач відділу культури і пропаганди ленінізму ЦК КП(б)У у 1-й пол. 1930-х рр. 61

Кіров, Сергій Миронович

(1886–1934), радянський політик, перший секретар ЦК Компартії Азербайджану (1921–1926) та Ленінградського обкому ВКП(б) (1927–1934); його вбивство спровокувало чергову хвилю масових репресій в СРСР 11, 18

Ковалевський, Микола Васильович

(1841–1897), громадський діяч, член Старої громади, приятель М. Драгоманова 237

Ковалів, Левко Борисович

(1894–1937), державний і політичний діяч, заступник наркома закордонних справ УРСР (1921) 48, 110, 121

Ковжун, Павло Максимович

(1896–1939), графік, живописець, мистецтвознавець 99

Козельський, Борис Володимирович

(1902–1936), начальник Секретно-політичного відділу ДПУ – УДБ НКВС УРСР (1933–1936) 18, 22, 25, 29, 30, 37, 38, 39, 40, 46, 47, 62, 68, 82, 88, 123

Козланюк, Петро Степанович

(1904–1965), письменник, літературний критик, громадський діяч 51

Колесса, Олександр Михайлович

(1867–1945), громадський діяч і політик, літературознавець, мовознавець, депутат австрійського парламенту (1907–1918), керівник дипломатичної місії УНР в Італії (1921), дійсний член НТШ (1899) 50, 85

Коліна

(Калина?; ?-?), уповноважений Наркомату іноземних справ СРСР 61

Кониський, Олександр Якович

(1836–1900), перекладач, письменник, видавець, лексикограф, педагог, громадський діяч, перший біограф Т. Шевченка 133

Коновалець, Євген Михайлович

(1891–1938), військовий та політик, голова УВО (1920–1929) та ОУН (1929–1938) 19, 20, 21, 54, 63, 71, 74, 75, 79, 80, 82, 84, 90, 91, 97, 107, 109, 111, 114, 116, 117

Копач, Варфоломій Іванович

(Холодний, Сергій Іванович; ?-?), діяч КПЗУ 19, 87, 89, 123

Кордуба, Мирон Михайлович

(1876–1947), громадський діяч, історик, письменник і публіцист, дійсний член НТШ (1903) 63, 91, 139, 247

Корф, Микола Олександрович

(1834–1883), педагог, просвітитель та громадський діяч, барон 132

Косевич, Євген

(1876–1914), адвокат, політик та громадський діяч, один із засновників УСДП та лідерів її «молодого крила» 135, 247

Косинка, Григорій Михайлович

(Стрілець; 1899–1934), письменник-новеліст, представник «Розстріляного Відродження» 48, 108

Коссак, Григорій Йосипович

(1882–1939), військовий, полковник Легіону українських січових стрільців 18, 62

Коссак, Іван Йосипович

(1876–1927), військовий, сотник Легіону українських січових стрільців 84

- Костів, Петро**
(?–?), особу не ідентифіковано
101, 102, 116, 117
- Костомаров, Микола Іванович**
(1817–1885), історик, поет, етнограф,
громадський діяч, член-кореспондент
Петербурзької АН *133*
- Костюк, Григорій Олександрович**
(1902–2002), літературознавець,
критик, мемуарист, громадський
діяч *11*
- Коцюбинський, Юрій Михайлович**
(1896–1937), політик, військовий
та дипломат, член урядів
Радянської України (1917–1918),
на дипломатичній роботі в Австрії
(1920–1922, 1925–1927) та Польщі
(1927–1930), заступник голови
(1930–1934) та голова (1934)
Держплану УРСР *51*
- Кошут, Лайош**
(1802–1894), політик, публіцист
та правник, правитель-президент
та прем'єр-міністр Угорщини
(1848–1849) *218*
- Кравчинський, Є.**
(?–?), фігурант записника
Ю. Бачинського, мешканець
Берліна, особу не ідентифіковано
85
- Кретземер**
(?–?), мешканка Берліна, фігурант
записника Ю. Бачинського, особу
не ідентифіковано *84*
- Крілик-Васильків, Йосип Васильович**
(1898–1941), політик, діяч КПЗУ
19, 89, 90
- Крушельницька,**
Володимира Антонівна
(1903–1937), лікар-дерматолог,
публіцист, громадська діячка,
донька А. В. Крушельницького
16
- Крушельницька, Марія Степанівна**
(1876–1935), актриса, письменниця,
громадська діячка, дружина
А. В. Крушельницького *16*
- Крушельницький,**
Антін Владиславович
(1878–1937), письменник,
літературний критик
і літературознавець, педагог,
міністр освіти УНР (1919) *12, 16,*
17, 18, 19, 23, 25, 26, 29, 30, 31, 32,
33, 34, 35, 36, 37, 38, 48, 49, 53, 54,
55, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 72, 79, 91, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126,
127, 128, 129
- Крушельницький, Богдан Антонович**
(1906–1937), економіст та педагог,
син А. В. Крушельницького *16, 51,*
52, 84, 102, 105
- Крушельницький, Іван Антонович**
(1905–1934), поет, драматург,
графік, мистецтвознавець
і літературний критик, син
А. В. Крушельницького *16, 18, 23,*
35, 36, 38, 48, 52, 62, 69, 100, 101, 102,
103, 105, 106, 107, 108, 109, 119, 120,
121, 126, 128, 129
- Крушельницький, Остап Антонович**
(1913–1937), кінознавець
та журналіст, син
А. В. Крушельницького *16, 51, 102*
- Крушельницький,**
Тарас Антонович
(1908–1934), письменник,
перекладач, син
А. В. Крушельницького *16, 18, 48,*
51, 52, 102, 105, 108
- Кудрявцев**
(?–?), секретар Військової колегії
Верховного суду СРСР *125*

- Кузеля, Зенон Францискович**
(1882–1952), громадський діяч, мовознавець, бібліограф, фольклорист, історик, журналіст, етнограф, редактор, видавець 63, 79, 91
- Кузьмович, Володимир Іванович**
(1886–1943), громадський діяч, політик, педагог, співорганізатор УНДО (1925) 74
- Кулик, Іван Юліанович**
(Ізраїль Юделевич; 1897–1937), поет, прозаїк, перекладач, голова Спілки письменників України (1934–1937) 19, 51, 61
- Куліш, Микола Гурович**
(1892–1937), письменник, режисер, драматург, публіцист, редактор і педагог, реформатор української драматургії, представник «Розстріляного Відродження» 17, 57, 58, 59, 60, 69, 107, 108, 109, 110
- Куницький, С.**
(?–?), фігурант записника Ю. Бачинського, мешканець Берліна, особу не ідентифіковано 84
- Куніч, Ганс**
(?–?), фігурант записника Ю. Бачинського, мешканець Берліна, особу не ідентифіковано 84
- Кучабський, Василь**
(1895–1971), громадський діяч, військовий, політик, історик, публіцист, автор перших українських підручників з військової справи, дійсний член НТШ (1938) 20, 21, 71, 74, 79, 90, 117
- Кушнір, Володимир**
(1881–1933), публіцист та видавець, редактор часописів «Воля» (Відень, 1919) та «На переломі»

(Берлін, 1920), керівник Спілки українських журналістів і письменників у Відні (поч. 1920-х) 84

Л

- Ланцутський**
(?–?), політик, діяч КПЗУ 94, 95
- Лебединець, Михайло Мусійович**
(1889–1934), український прозаїк, перекладач та державний діяч, нарком юстиції УРСР (1919), голова Верховного суду УРСР (1924–1928) 48, 104, 107, 108, 110
- Лебе**
(?–?), діяч німецької соціал-демократії 93
- Левинський, Володимир Петрович**
(1880–1953), філософ та публіцист, діяч УСДП (1900–1910-і) 20, 73, 80
- Левитський, Микола Григорович**
(1883–1939), політик та громадський діяч, дипломат, юрист, дипломатичний представник УНР у Туреччині (1918) 19, 87, 89
- Левицький, Василь Іванович**
(?–1934), особу не ідентифіковано 48
- Левицький, Володимир Софронівич**
(1888–1980), політик та журналіст, директор пресової служби посольства УНР у Берліні (1919–1920) 84, 89, 102
- Левицький, Дмитро Павлович**
(1877–1944), громадський діяч, політик, юрист, голова УНДО (1925–1935) 80, 81, 82, 83, 84, 115
- Левицький, Євген Йосипович**
(1870–1925), громадський діяч, політик та дипломат, публіцист, один із засновників УНДП (1899), посол ЗУНР у Берліні та Празі (1919–1921) 12, 63, 91

Левицький, Кость Антонович
(1859–1941), один з найбільш впливових політиків Галичини межі 19–20 ст., прем'єр-міністр ЗУНР (1918) 21, 50, 63, 73, 91

Левицький, Лев
(1863–1928), громадський діяч на Галичині, юрист, делегат Української Національної Ради ЗУНР (1918) 50, 84

Лемик, Микола
(1915–1941), політик, діяч ОУН, крайовий провідник ОУН на східноукраїнських землях (1941), у жовтні 1933 вбив начальника канцелярії консульства СРСР у Львові Олексія Майлова 79

Лепкий, Богдан Сильвестрович
(1872–1941), поет, прозаїк, літературознавець, критик, перекладач, історик літератури, видавець, публіцист, громадсько-культурний діяч, художник 84

Лизанівський, Іван Миколайович
(1892–1934), військовий та громадський діяч, історик, офіцер Легіону УСС, особистий секретар І. Франка (1910–1912) 109

Липа, Іван Львович
(1865–1923), політик та громадський діяч, письменник, медик, міністр віросповідань УНР (1919) 132

Липинський, В'ячеслав Казимирович
(1882–1931), політик, історик, історіософ, соціолог, публіцист, теоретик українського консерватизму, один із організаторів УДХП, посол Української Держави у Австрії (1918) 63, 91

Лозинський, Михайло Михайлович
(1880–1937), політик, юрист, педагог, публіцист та театральний критик 19, 20, 21, 63, 74, 84, 87, 89, 90, 91, 108, 109, 123

Лостовський
(?–?), особу не ідентифіковано 20, 90

Лукашевич, Юліуш
(1892–1951), дипломат, посол Польщі у Литві (1926–1929), Австрії (1931–1932), СРСР (1934–1936) та Франції (1936–1939) 26

Луцький, Остап Михайлович
(1883–1941), політик, діяч УНДО, посол до сейму Польщі (1928–1935) 95

Львівський, Степан
(?–?), особу не ідентифіковано 64, 91

Любченко, Микола Петрович
(1896–1937), прозаїк та журналіст, голова Української організації Всесоюзного товариства культурних зв'язків із закордоном (1931–1934) 70, 109, 110, 117

М

Мазепа, Ісаак Прохорович
(1884–1952), політик, голова Уряду УНР (1919–1920) 76, 78, 89, 94

Мазуренко, Юрій Петрович
(1885–1937), політик та юрист, діяч УСДРП, голова Української організації Всесоюзного товариства культурних зв'язків із закордоном (1930–1931) 110

Майєр
(?–?), діяч німецької соціал-демократії 92

Майстренко, Іван Васильович
(1899–1984), політик лівих поглядів, публіцист, редактор,

вчений, ректор Українського технічно-господарського інституту (Мюнхен, Німеччина; 1979–1984) 15

Максимович

(?–?), особу не ідентифіковано 19, 89, 92

Макух, Іван

(1872–1946), політик, голова УРП (1930–1939), державний секретар праці й відбудови та внутрішніх справ ЗУНР (1918–1919), посол до галицького сейму (1908–1918) 51

Марголін, Арнольд Давидович

(1877–1956), адвокат, дипломат, громадський діяч і письменник, член Української партії соціалістів-федералістів, заступник міністра закордонних справ і дипломатичний представник УНР у Лондоні і Парижі (1918–1920) 84

Маритчак, Теодор

(?–?), фігурант записника Ю. Бачинського, мешканець Відня, особу не ідентифіковано 84

Маркс, Карл

(1818–1883), філософ, соціолог, економіст, письменник, публіцист, політик, громадський діяч, основоположник діалектичного і історичного матеріалізму у філософії, теорії додаткової вартості – в економіці, теорії класової боротьби – у політиці 12, 13, 129, 138, 139, 140, 181, 185, 189, 214, 232, 233, 234, 245, 246, 251, 260

Маркус

(?–?), фігурант записника Ю. Бачинського, мешканець Пфальцбурга, особу не ідентифіковано 86

Мартос, Борис Миколайович

(1879–1977), громадсько-політичний діяч, економіст, кооператор і педагог, голова Ради Міністрів УНР (1919) 50

Матулівна, Антоніна

(1902–1944), актриса, театральний режисер, письменниця 58

Матчак, Михайло

(1895–1958), політик і військовий, публіцист, книговидавець 23, 54, 56, 79, 102, 107, 109, 116, 117, 122

Матюшенко, Борис Павлович

(1883–1944), політик, медик, міністр здоров'я та опікування УНР (1918–1919), голова дипломатичної місії УНР у Бельгії (1919–1920) 20, 73, 76, 80, 84, 85, 115, 117

Меленевський, Маркіян Мар'янович

(1878–1930-і), політик, дипломат та публіцист 63, 84, 91

Мельников

(?–?), начальник 2-го відділення КДБ при Раді Міністрів УРСР 130

Микитей

(?–?), особистий секретар К. Левицького 21, 73

Минко, Василь Петрович

(1902–1989), поет, прозаїк і драматург 108

Мисик, Василь Олександрович

(1907–1983), поет та перекладач 48

Михайлов, Костянтин Олександрович

(1904–1985), дипломат, представник Наркомату закордонних справ СРСР у Харкові (1930-і) 26

Мицюк, Олександр Корнійович

(1883–1943), політик, економіст, юрист та соціолог, міністр внутрішніх справ УНР (1918–1919) 97

Міллер

(?–?), редактор німецькомовної газети «Дас нейе Дорф» (м. Харків, 1920–1930-і) 92

Міхновський, Микола Іванович

(1873–1924), політик, громадський діяч, адвокат, публіцист, ідеолог українського націоналізму та організатор українського війська, засновник УНП (1902), один із лідерів УДХП 137, 138, 252

Мюллер, Герман

(1876–1931), політик, член СДПН, канцлер Німеччини у 1920 та 1928–1930 93

Н

Навроцький, Осип

(1890–1972), громадський діяч, політик та військовий, співзасновник УВО (1920) 51

Назарук, Л.

(?–?), особу не ідентифіковано 63, 91

Назарук, Осип Тадейович

(1883–1940), громадський діяч і політик, письменник, журналіст, публіцист 50

Наумович, Іван Григорович

(1826–1891), греко-католицький (з 1851) та православний (з 1885) священник, письменник та видавець, політик, один з лідерів галицького москвофільства 163

Новаловський, Михайло

(?–?), особу не ідентифіковано 108, 109

Новодворський

(?–?), особу не ідентифіковано 51

Норкус, Герман

(?–?), фігурант записника Ю. Бачинського, мешканець Берліна, особу не ідентифіковано 84

О

Огієнко, Іван Іванович

(1892–1972), політик, громадський і церковний діяч, мовознавець, лексикограф, історик церкви, педагог, міністр віросповідань УНР (1919–1920), предстоятель Української православної церкви Канади (1951–1972), дійсний член НТШ (1922) 95

Озерський, Юрій Іванович

(1896–1937), політик, історик та педагог, голова Держкомвидаву УРСР (1933–1934) 109

Оксамит, Михайло Гаврилович

(?–1934), педагог, директор однієї із шкіл Харкова 48

Олесницький, Євген Григорович

(1860–1917), громадський діяч, політик, юрист, публіцист, письменник, організатор кооперативного руху 63, 91, 236, 252

Олень, Олександр

(Кандиба, Олександр Іванович; 1878–1944), поет, письменник, драматург 20, 73, 85

Онацький, Євген Дометійович

(1894–1979), політик, громадський діяч, журналіст і науковець, член Української Центральної Ради, провідний діяч ОУН 85

Островський

(?–?), політик, діяч КПЗБ 95

Охримович, Володимир Юліанович
(1870–1931), громадський діяч,
політик, журналіст, правник,
професор права та декан
правничого факультету
Українською таємною
університету у Львові (1920–1925),
член НТШ (1899) 234, 253

П

Павлик, Михайло Іванович
(1853–1915), письменник,
публіцист, громадський діяч
і політик, один із засновників
РУРП, член НТШ (1900) 212, 213,
217, 225, 234, 236, 237, 253

Паламар, Гриць
(?–?), фігурант записника
Ю. Бачинського, мешканець Відня,
особу не ідентифіковано 85

Паліїв, Дмитро Іванович
(1896–1944), політик
та військовий, один із засновників
та керівників УВО (1920) 56, 57,
67, 68, 116, 118, 122

Панейко, Василь Лукич
(1883–1956), дипломат і
журналіст, державний секретар
закордонних справ ЗУНР (1919),
редактор газети «Діло» (1912–
1918) 63, 91

Панів, Андрій Степанович
(1899–1937), поет, журналіст,
перекладач, один з лідерів
літературного об'єднання «Плуг»
108

Панч, Петро Йосипович
(1891–1978), письменник, класик
української літератури доби
соцреалізму 51

Пащук
(?–?), політик, діяч КПЗУ 94, 95

Пелехагій, Кузьма Миколайович
(1886–1952), письменник, поет,
журналіст, діяч КПЗУ 51, 102

Перфецький, Євген Юліанович
(1884–1947), історик та філософ,
один із співзасновників
Національної бібліотеки
України ім. Вернадського 21, 23,
74

Перфецький, П.
(?–?), фігурант записника
Ю. Бачинського, мешканець
Львова, особу не ідентифіковано
85

Перфецький, Роман
(1880–1944), громадський діяч
та політик, юрист, заступник
міністра внутрішніх справ ЗУНР
(1919–1920) 73, 74, 77, 80, 85, 107,
109, 122

Петлюра, Симон Васильович
(1879–1926), державний,
військовий та політичний
діяч, публіцист, літературний
і театральний критик, головний
отаман військ УНР (1918–1920),
голова Директорії УНР (1919–
1920) 20, 50, 62, 63, 92

Петрушевич, Антон
(?–?), фігурант записника
Ю. Бачинського, мешканець
Берліна, особу не ідентифіковано
85

Петрушевич, Євген Омелянович
(1863–1940), громадський діяч
та політик, президент, диктатор
та прем'єр-міністр ЗУНР (1918–
1920) 19, 20, 21, 50, 51, 63, 71, 73, 74,
75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 89, 90,
91, 92, 108, 109, 115, 117

Петрушевич, Лев Степанович
(1880–1940), громадський
діяч та політик, юрист,

- керівник канцелярії уряду
ЗУНР (1919–1923), племінник
Є. О. Петрушевича 73
- Пилипенко, Сергій Володимирович**
(1891–1934), прозаїк, байкар,
літературний критик 109
- Підгайний, Семен Олександрович**
(1907–1965), історик, археограф,
автор спогадів про українську
інтелігенцію на Соловецьких
островах 26
- Піلسудський, Юзеф**
(1867–1935), президент (1918–
1922), голова Ради Міністрів
(1926–1928, 1930) та міністр
військових справ (1926–1935)
Польщі 94, 95
- Поліщук, Валер'ян Львович**
(1897–1937), поет і прозаїк,
літературний критик, публіцист,
представник «Розстріляного
Відродження» 99, 110
- Полоз, Михайло Миколайович**
(1891–1937), політик та економіст,
голова Держплану (1923–1925)
та нарком фінансів (1925–1930)
УРСР 89
- Полоцький, Олександр Аркадійович**
(1886–?), політик та дипломат,
працівник банківської
та дипломатичної систем УРСР
(1920-і), заступник наркома
освіти (1928–1931) та наркома
легкої промисловості (1933–
1934) УРСР 22, 23, 96, 97, 98, 109,
110, 111, 117, 118, 120, 122, 123
- Полтавець-Остриця,**
Іван Васильович
(1890–1957), військовий та політик,
монархіст та ультраконсерватор,
ад'ютант П. Скоропадського,
Генеральний писар Української
Держави (1918) 63, 91
- Помейко, В.**
(?–?), фігурант записника
Ю. Бачинського, мешканець
Парижа, особу не ідентифіковано 85
- Попов, Микола Миколайович**
(1891–1938), політик, секретар ЦК
КП(б)У у 1933–1937 19, 61
- Порш, Микола Володимирович**
(1879–1944), громадський діяч
та політик, економіст, один з лідерів
РУП та УСДРП (1900–1910-і),
генеральний секретар праці і
військових справ УНР (1917–1918),
дипломатичний представник УНР
у Німеччині (1919–1920) 63, 89, 91,
94, 137, 141, 254
- Постишев, Павло Петрович**
(1887–1939), політик, другий
секретар ЦК КП(б)У (1933–1937),
перший секретар Харківського
(1933–1934) та Київського (1934–
1937) обкомів КП(б)У 24, 120, 121
- Приступа, Хома Михайлович**
(1895–1935), політик
та громадський діяч, член КПЗУ,
делегат до сейму Польщі 19, 88, 94
- Проскуряков, Михайло Іванович**
(1902–?), уповноважений,
помічник начальника відділку
та начальник відділку секретно-
політичного відділу ДПУ – УДБ
НКВС УРСР (1931–1939) 92, 99
- Проць, Іван**
(?–?), редактор органу Диктатури
ЗУНР «Український прапор»
(1920-і) 23, 71, 77, 85, 90, 107, 109,
115, 117, 119, 122

Р

- Радик, Евзебій**
(?–?), військовий, діяч ЗУНР 21,
71, 74, 75

Радченко, Григорій Павлович

(1890–1940), дипломат, лікар, науковець, консул СРСР у Львові (1930–1933), ректор Харківського медичного інституту (1925–1927) 63

Реннер, Карл

(1870–1950), політик, соціал-демократ і теоретик австромарксизму, президент (1945–1950) та канцлер (1918–1920, 1945) Австрії 140

Ригалін

(?–?), помічник Головного військового прокурора СРСР (1950-і) 128

Ричков, Микола Михайлович

(1897–1959), юрист, член Військової колегії Верховного суду СРСР (1931–1937), нарком (з 1946 – міністр) юстиції СРСР (1938–1948) 48

Рогуля

(?–?), політик, діяч КПЗБ 95

Роздольський, Роман Осипович

(1898–1967), політолог та історик, економіст-марксист, один з найбільш впливових представників троцькізму 85, 109, 115

Розенберг-Чорній, Людвик

(?–?), військовий, політик, діяч ОУН 64, 101, 116

Романченко

(?–?), особу не ідентифіковано 62, 130

Романчук, Юліан

(1842–1932), політик, громадський та культурно-освітній діяч, посол до австрійського парламенту (1891–1897, 1901–1918) та його віце-президент (1910–1918) 63, 91, 217, 236

Рудик, Степан

(1890–1939), політик, діяч КПЗУ 23, 102, 107, 109

Руднєв

(?–?), уповноважений СПВ УДБ НКВС УРСР 83, 85

Рудницький, Степан Львович

(1877–1937), географ і картограф, основоположник української політичної та військової географії, академік НАН України (1929) 18, 19, 62, 63, 88, 91, 122, 123

Рутман, Ян Янович

(1891–1938), член Військової колегії Верховного суду СРСР (1930-і) 124, 125

С**Савченко, Федір Якович**

(1892–1936), історик, літературознавець і публіцист, дійсний член НТШ (1927) 85

Свенціцький, Іларіон Семенович

(1876–1956), філолог, етнограф, музеєзнавець, громадсько-культурний діяч, директор Національного музею у Львові (з 1939 – Державний музей українського мистецтва; 1905–1952), дійсний член НТШ (1914) 84

Селезінка, Ярослав Миколайович

(1887–1939), політик, військовий та юрист, діяч ЗУНР 73

Семко-Казачук, Семен Михайлович

(1889–1938), економіст, ректор Київського інституту народної освіти (1926–1929) 110

Сидоренко, Григорій Микитович

(1874–1924), політичний діяч і дипломат, інженер шляхів,

- міністр пошти і телеграфу
УНР (1918), голова делегації
УНР на мирній конференції
в Парижі (1919), дипломатичний
представник УНР в Австрії
(1919–1922) 50
- Сидоров, Петро Йосипович**
(?–?), особу не ідентифіковано 48
- Сингалевич**
(?–?), особу не ідентифіковано 63, 91
- Сірий, Ю.**
(Тищенко, Ю.; ?–?), власник
українського книжкового
магазину у Празі, член УСДП 73,
76, 97, 111
- Сіяк, Іван Михайлович**
(1887–1937), політик, військовий
та адвокат, член головної управи
УСДП (1905–1919), офіцер Легіону
УСС, УГА та армії УНР 63
- Сказинська, Софія**
(?–?), діячка культури, дружина
Р. Ф. Сказинського 17
- Сказинський, Роман Федорович**
(?–1934), публіцист, літредaktor
видавництва «Нацменшвидав»,
м. Харків (поч. 1930-х) 16, 17, 18,
22, 23, 48, 51, 53, 56, 57, 59, 60, 72,
78, 79, 86, 100, 101, 102, 103, 104, 105,
106, 107, 108, 109, 114, 115, 116, 117,
118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126
- Скварко, Захар** (1870–1925), правник,
громадський діяч і політик,
ідеолог УНДП 135
- Скоропадський, Павло Петрович**
(1873–1945), політик та
військовий, гетьман України
(1918) 63, 79, 91
- Скоропис-Йолтуховський,**
Олександр Філаретович
(1880–1950), громадський
діяч, політик, публіцист,
один із засновників,
ідеологів та провідних діячів
гетьманського руху 63, 79, 91,
138, 139, 141
- Скрипа, Йосип Іванович**
(1894–1929), політик, діяч УСДП
та КПЗУ 94, 95
- Скрипка-Козловська, Ганна**
(?–?), особу не ідентифіковано
48
- Скрипник, Микола Олексійович**
(1872–1933), політик (соціал-
демократ) та державний діяч,
голова Народного секретаріату
України (1918), нарком
внутрішніх справ (1921), юстиції
(1922–1927) та освіти (1927–1933)
УРСР, академік ВУАН (1929) 19, 24
- Сливенко, Петро**
(1883–1943), дипломат, консул
УНР у Гельсінкі, Фінляндія
(1918–1920) 85
- Смаль-Стоцький, Роман Степанович**
(1893–1969), політик, дипломат,
мовознавець, посол УНР
у Німеччині (1919–1921) 73
- Смаль-Стоцький, Степан Йосипович**
(1859–1938), громадський
діяч і політик, мовознавець
і педагог, посол до австрійського
парламенту (1911–1918), посол
ЗУНР у Чехії (1919), академік
ВУАН / АН УРСР (1918), дійсний
член НТШ (1899) 63, 91
- Соколов-Шейніс, Ісаак Йосифович**
(1900–?), оперуповноважений,
начальник відділку Секретно-
політичного відділу ДПУ – УДБ
НКВС УСРР (1932–1935) 19, 39,
47, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 86,
87, 88, 96
- Сосницький, Станіслав**
(?–?), дипломат, консул Польщі
у Харкові (1930-і) 26

Софія Баварська

(1805–1872), архикнягиня, матір імператора Австро-Угорщини Франца Йозефа I 162

Сохацький

(?–?), політик, діяч КПП 94, 95

Стадіон фон Вартгаузен, Франц

(1806–1853), політик, міністр внутрішніх справ Австрійської імперії (1848–1849), губернатор Галичини (1847–1848) 162, 224

Сталін, Йосип Віссаріонович

(1879–1953), політичний лідер СРСР у 1924–1953 114, 120, 121

Старосольський, Володимир

(1878–1942), громадський діяч і політик, соціолог, юрист, голова УСДП (1937–1939), в. о. міністра закордонних справ УНР (1919–1920 рр.), автор праці «Теорія нації», дійсний член НТШ (1923) 23, 54, 56, 79, 80, 93, 94, 107, 115, 117, 119, 122

Стасюк, Микола Миколайович

(?), політик, громадський та кооперативний діяч, член РУП та УПСР 141

Стешенко, Іван Матвійович

(1873–1918), політик та громадський діяч, педагог, літературознавець і письменник, перекладач, генеральний секретар (міністр) освіти УНР (1917–1918) 138

Стронський, Микола

(1888–1933), юрист та військовий, офіцер Легіону УСС та УГА (1914–1919), секретар консульства СРСР у Львові (1928–1933) 64

Струтинський, Н.

(?–?), фігурант записника Ю. Бачинського, мешканець Чикаго, особу не ідентифіковано 85

Стуканов

(?–?), член Військової колегії Верховного суду СРСР (1950-і) 128

Сушко, Роман Кирилович

(1894–1944), політик і військовий, співзасновник ОУН 109

Т**Темницький, Володимир Миколайович**

(1879–1938), громадський діяч і політик, голова УСДП у 1914–1920 рр., міністр закордонних справ УНР (1919), правник, публіцист 62, 63, 76, 93, 117

Терещенко, Іван Петрович

(?–1934), літературознавець та літературний критик, студент Київського університету 48, 120

Терещук

(?–?), член УВО 52

Теслюк, Михайло Миколайович

(Ернст; 1899–1985), політик, діяч КПЗУ 18, 62, 63, 122

Томашівський, Степан Теодорович

(1875–1930), політик, дипломат, історик і публіцист, голова дипломатичної місії ЗУНР у Великій Британії (1920), дійсний член (1899) та голова (1913–1915) НТШ 63, 80, 85, 91

Трильовський, Кирило Йосифович

(1864–1941), громадсько-політичний діяч, основоположник і один із засновників УРП, засновник «Січей», голова Бойової управи УСС, член Національної Ради ЗУНР 49, 50, 91

У**Ульріх, Василь Васильович**

(1889–1951), юрист, голова Військової колегії Верховного

суду СРСР (1926–1948), заступник
голови Верховного суду СРСР
(1935–1948) *11, 25, 48, 124, 125*
Ушинський, Костянтин Дмитрович
(1823–1871), педагог,
основоположник наукової
педагогіки у Росії *132*

Ф

Фальківський, Дмитро Никанорович
(Левчук; 1898–1934), поет,
прозаїк, перекладач, сценарист,
представник «Розстріляного
Відродження» *48, 108*

Феденко, Панас Васильович
(1893–1981), політик, історик,
публіцист, діяч УСДРП, співавтор
документального оформлення
злуки УНР та ЗУНР (1919) *76, 78,
89, 94*

Федоров, Михайло Михайлович
(1867–1945), вчений у галузі
гірничої механіки, ректор
Кам'янець-Подільського
університету (1921), академік
ВУАН / АН УРСР (1929) *95*

Фіницький, Олександр Іванович
(?–1934), особу не ідентифіковано
48

Фоліс
(?–?), особу не ідентифіковано *63,
91*

Франко, Іван Якович
(1856–1916), письменник, поет,
публіцист, перекладач, вчений,
громадський діяч і політик,
один із засновників РУРП,
доктор філософії (1893), член
НТШ (1899), класик української
літератури *12, 13, 134, 135, 136, 139,
140, 225, 232, 234, 235, 236, 237, 240,
250*

Х

Хам, Микола Андрійович
(1898–1937), політик, діяч КПЗУ,
посол до сейму Польщі (1928–
1930) *19, 20, 88, 92*

Хом'як, Д.
(?–?), фігурант записника
Ю. Бачинського, мешканець
Відня, особу не ідентифіковано
83

Христюк, Павло Оникійович
(1890–1941), політик, кооператор
і публіцист *62*

Ц

Цветухін, Федір Андрійович
(1904–?), уповноважений
та начальник відділку
секретно-політичного відділу
Харківського облвідділу ДПУ –
УДБ Управління НКВС УРСР по
Харківській області (1932–1937)
33

Цегельський, Лонгин Михайлович
(1875–1950), громадський діяч,
політик, дипломат, адвокат,
журналіст, видавець, міністр
внутрішніх справ ЗУНР (1919) *63,
83, 91, 135*

Цирлінський, Борис Степанович
(1916–1992), голова Військової
колегії Верховного суду СРСР
(1950-і) *128, 130*

Ч

Чаплинський, Жозеф
(?–?), фігурант записника
Ю. Бачинського, мешканець
Женеви, особу не ідентифіковано
83

Чернишевський, Микола Гаврилович
(1828–1889), філософ-утопіст,
публіцист та письменник,
ідеолог революційного
демократизму 12

Ш

Шаповал, Юрій Іванович
(1953), директор Центру
історичної політології Інституту
політичних і етнопонаціональних
досліджень ім. Кураса НАН
України, професор, доктор
історичних наук 2, 10, 12, 24, 26

Шах, Андрій
(?–?), особу не ідентифіковано
101, 102, 116, 117, 122

Шах, Іван Григорович
(1898–1937), видавець, діяч КПЗУ
18, 62, 64

Шах, Степан Львович
(?–?), особу не ідентифіковано 62

Шведов
(?–?), заступник головного
редактора «Української Радянської
Енциклопедії» 71

Шевченко, Роман Ілліч
(?–?), публіцист і літературний
критик, член ОУН 48, 102, 108, 121

Шемет, Сергій Михайлович
(1875–1957), громадський
та політичний діяч, журналіст,
діяч монархічного руху, один
з засновників УДХП 85

Шепарович
(?–?), фігурант записника
Ю. Бачинського, мешканець
Берліна, особу не ідентифіковано
85

Шептицький, Андрей
(1865–1944), єпископ Української
греко-католицької церкви;

митрополит Галицький
та архієпископ Львівський
(1901–1944) 71, 92

Шерстов, Олександр Макарович
(1904–1936), помічник начальника
2-го відділку, начальник 3-го
та 5-го відділків секретно-
політичного відділу ДПУ – УДБ
НКВС УРСР (1933–1936) 29, 37, 38,
39, 46, 47, 62, 82, 88, 123

Шилін, Андрій Степанович
(1900–?), начальник Обліково-
статистичного відділу
Харківського облвідділу ДПУ –
УДБ Харківського облуправління
НКВС (1934–1937) 30, 40

Шкурупій, Юрій Данилович
(Гео Шкурупій; 1903–1937),
письменник, представник
панфутуризму та «Розстріляного
Відродження» 108

Шраг, Микола Ілліч
(1894–1970), політик, громадський
діяч і активіст, заступник голови
Центральної Ради УНР (1917–
1918) 62

Шумський, Олександр Якович
(1890–1946), політик, нарком
освіти УРСР (1919, 1924–1927),
провідник політики українізації
89

Щ

Щербаківський, Вадим Михайлович
(1876–1957), історик, археолог,
етнограф, мистецтвознавець,
професор Українського Вільного
Університету в Празі (1922–1945)
і в Мюнхені (1945–1951) 85

Щербина, Олександр Гаврилович
(?–1934), студент Київського
університету 48, 120

Щурат, Василь Григорович
(1871–1948), педагог,
літературознавець, поет
і перекладач, дійсний член НТШ
(1914) 63, 91

Ю

Юринець, Володимир Олександрович
(1891–1937), філософ-марксист,
публіцист, поет, літературний
і мистецький критик, академік
ВУАН / АН УРСР (1929) 24, 25

Юркевич, Лев Йосипович
(1883–1919), політик, письменник,
ідеолог української соціал-
демократії 79

Я

Яворський, Матвій Іванович
(1885–1937), історик, представник
марксизму в українській
історіографії, академік ВУАН / АН
УРСР (1929) 109

Якубовський, Є.
(?–?), фігурант записника
Ю. Бачинського, мешканець
Праги, особу не ідентифіковано
85

Яремич, Фабіан
(?–?), політик, діяч КПЗБ, делегат
до польського сейму (1920–1930-і)
95

Ярий, Ріхард
(1898–1969), політик
та військовий, один з керівників
ОУН 20, 21, 74, 90

Ярошевський, Богдан
(1869–1914), політик
та громадський діяч, письменник,
діяч Української Соціалістичної
Партії 137

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АН – Академія наук

ВКП(б) – Всесоюзная коммунистическая партия (большевиков) / Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)

ВОКС – Всесоюзное общество культурной связи с границей / Всесоюзное товариство культурного зв'язку із закордоном (ВТКЗ)

Врид – временно исполняющий должность / тимчасово виконуючий обов'язки

ВУАН – Всеукраїнська академія наук

ВУСПП – Всеукраїнська спілка пролетарських письменників

г. – город / місто (м.)

Галармія – див. УГА

ГВП – Головна військова прокуратура

ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України

ГПУ – Государственное политическое управление / Державне політичне управління (ДПУ)

гр., гр-н – гражданин / громадянин

ДОПР – Дом принудительных работ

ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка

Исправтрудлагеря – исправительно-трудовой лагерь / виправно-трудоий табір

к. р., к-р – контрреволюционный / контрреволюційний

комдвижение – коммунистическое движение / комуністичний рух

КП(б)У – Коммунистическая партия (большевиков) Украины / Комуністична партія (більшовиків) України

КПЗБ – Комуністична партія Західної Білорусії

КПЗУ – Комуністична партія Західної України

КПП – Комуністична партія Польщі

КПЧ – Комуністична партія Чехословакии

МОПР – Международная организация помощи революции / Міжнародна організація допомоги революції (МОДР)

нач. – начальник

НКВД – Народный комиссариат (Наркомат) внутренних дел / Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС)

НКЮ – Народный комиссариат (Наркомат) юстиции / Народний комісаріат юстиції (НКЮ)

НТШ – Наукове товариство ім. Шевченка

обв. – обвиняемый / обвинувачуваний

облупр. – областное управление / обласне управління

ОГПУ – Объединенное государственное политическое управление / Об'єднане державне політичне управління (ОДПУ)

отд. – отдел / відділ

ОУН – Організація Українських Націоналістів

п. – пункт

ПОВ – Polska Organizacja Wojskowa / Польська Військова Організація (ПВО)

р. – рік

РСДРП – Російська соціал-демократична демократична робітничка партія

РУП – Революційна українська партія

РУРП – Русько-Українська радикальна партія

СДПН – Соціал-демократична партія Німеччини

СДРПА – Соціально-демократична робітничка партія Австрії

Следдело – следственное дело / слідча справа

Соввласть – Советская власть / Радянська влада (Радвлада)

СПВ – Секретно-політичний відділ

СПО – Секретно-політический отдел / Секретно-політичний відділ (СПВ)

СРСР – Союз Радянських

Соціалістичних Республік

СССР – Союз Советских Социалистических Республик / Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР)

ст. – статья / стаття або століття (в залежності від контексту)

Судтройка – судебная тройка / судова трійка

США – Сполучені Штати Америки

УВО – Українська військова організація

УГА – Українська галицька армія

УГБ, Упр. Гос. Без. – Управление государственной безопасности / Управління державної безпеки (УДБ)

УГКЦ – Українська греко-католицька церква

УДХП – Українська демократично-хліборобська партія

УК – Уголовный кодекс / Кримінальний кодекс (КК)

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання

УНДП – Українська національно-демократична партія

УНП – Українська народна партія

УНР – Українська Народна Республіка

УПК – Уголовно-процессуальный

кодекс / Кримінально-процесуальний кодекс (КПК)

УПСР – Українська партія соціалістів-революціонерів

УРП – Українська радикальна партія

УСДП – Українська соціал-демократична партія

УСДРП – Українська соціал-демократична робітничка партія

УСО – Учетно-статистический отдел / Обліково-статистичний відділ (ОСВ)

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

УСС – Українські січові стрільці

УССР – Украинская Советская Социалистическая Республика / Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР)

УСЭ – Украинская Советская Энциклопедия / Українська Радянська Енциклопедія (УРЕ)

ЦК – Центральный Комитет / Центральний Комітет

Національна академія наук України
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича

Наукове видання

ПОМИЛУВАННЯ НЕ ПРОСИВ... ДОЛЯ ЮЛІАНА БАЧИНСЬКОГО
Документи. Матеріали. Публікації

Загальна редакція
Шаповал Юрій Іванович

Упорядкування
Шаповал Юрій Іванович
Якубець Олександр Анатолійович

Макет, дизайн, верстка
Якубець Олександр Анатолійович

Підписано до друку 18.02.2020. Ум. друк. арк. 16,5.
Друк офсетний. Формат 60×90/16.
Наклад 100 прим.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
79026, Львів, вул. Козельницька, 4. Тел: (032) 270-14-18